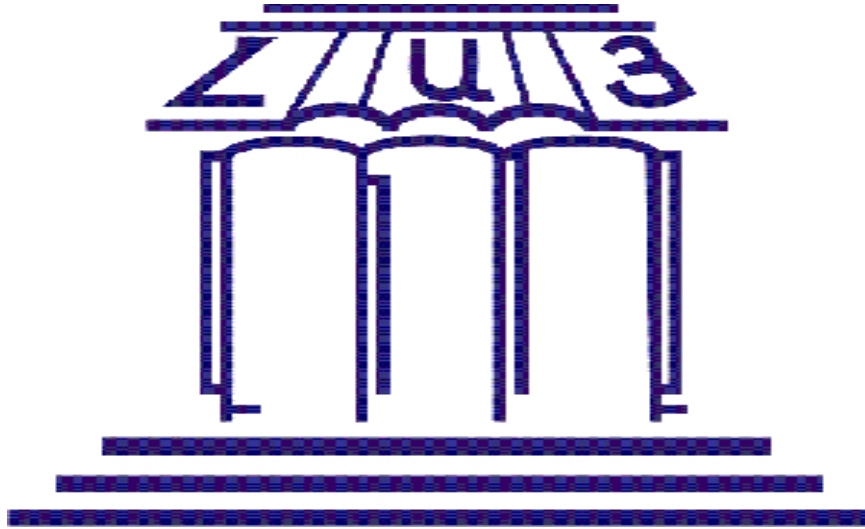

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

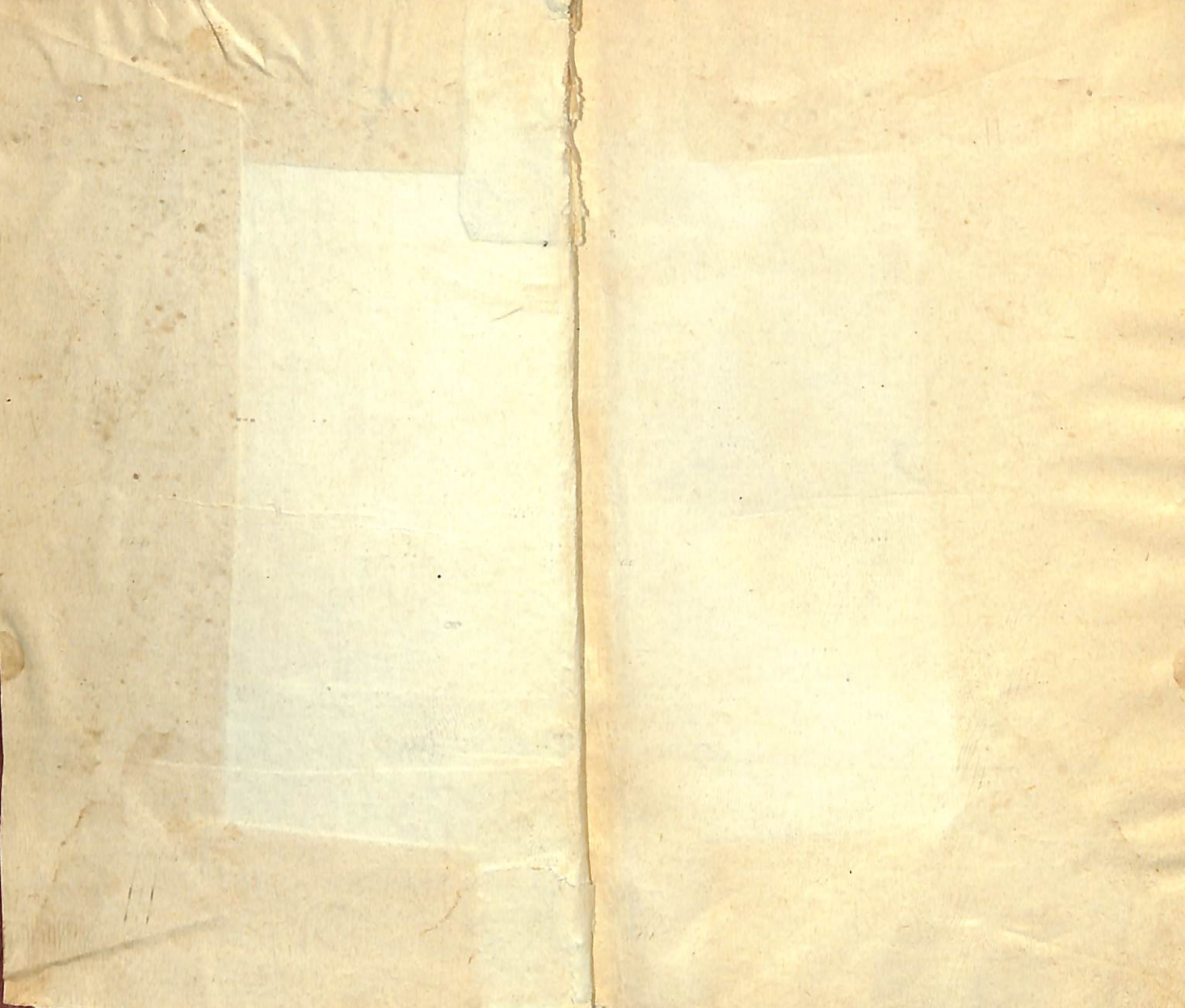
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

20 OCT 2009

ՔԵՐԴՈՂԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

2

28 JUN 2005

82
0-48

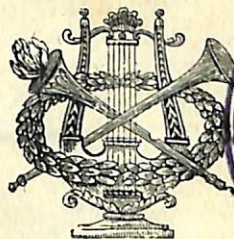
ՄԺՕՍՍԻԱՆ

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
Ա

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՐՄԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ

1902

58
85-1

Օ Ս Ս Ի Ա Ն *

Մեծին Բրիտանիայ ծայրը, ուր հռովմեական զենքեր կաշեպնդող ապառաժներուն հետ զարնուելով խորտակուել էին, աներկիւղ ու պատերազմասէր սակաւաթիւ ժողովուրդ մը՝ ազատ մնացել էր ի գերութենէ, և երկար դարերու մէջ՝ երկիւղած զգուշութեամբ ու խնամով պահպանել էր իր Հոմերոսներուն և Ուփսեանց քերթողական երգերը: 1760ին, ըսկովիոյ հիւսիսային կողմերը պահուած այս ղարուլթիւնը, դեռ անձանթ էր Եւրոպիոյ ուրիշ մասերուն, երբ զրաւորական աշխարհին զարմանք ու հիացումն պատճառեց՝ Սկովիոյ լեռներուն վրայէն ժողովուած ու երս

* Օսսիամի, իր քերթուածներում և զեկտերում վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տալու համար, կ'արտատպեցր Միջին և Նոր Դարուց Մատենադր. Պատմութենէն մոյմ տողերը: Հատորս եթէ գտնէ ըմբռնելութիւն, միտք ունիմք ուրիշ հատորով մը ամբողջացնիլ քերթուածները և ըմբարծակ քննադատական ուսումնասիրութեամբ մը փակել:

32154

կամ կաշիք լեզուէ թարգմանուած հին բանաստեղծութեանց հատուածները: Այս մեծ գիւտին հեղինակ է Մակբէրսըն անգղիացին, որ հարուստ վարձուորի մը տղայ էր, ու Ապէրտընի արքունիի դպրոցին մէջ իր ուսմանց ընթացքը կատարելէն ետքը, միտքը դրած էր վեց երգով քերթուած մը շարագրել, ու *Լեռնաբնակ* (the Highlander) կոչել զայն: Բայց իր հանճարոյն անբաւականութիւնը տեսնելով, ետեւէ եղաւ Սկոթլանդ լեռանց մէջ ասդին անդին երգուած ու իրեն լսած տաղերը ժողովել: Երոնց գեղեցկութեան և մասնաւոր յատկութեանցը վրայ զմայլած էր, ուստի զանոնք անգղիաւրէնի թարգմանեց, ու Եւրոպայի մէջ ըրած հոչակն ու ազդեցութիւնը այնչափ մեծ եղաւ որ հոչակաւորն Չէզարմթիթի իտալերէնի թարգմանելով, Հոմերոսէն գերազանց սեպեց այն քերթուածը:

Ո՛վ էր այս սկոթլանդի Հոմերոսը, որուն գոյութիւնը Մակբէրսընի ձեռքով յայտնուեցաւ — Օսսիան անունը կու տային անոր, և հաւանականաբար Քրիստոսի երրորդ դարուն մէջ ապրած. որով տասներհինգ դար՝ Փինդարի երգողին փառքը՝ Սկոթլանդ մառախլապատ երկիրներուն մէջ ծածկուած էր. ու երբ երեցաւ, այնչափ մեծ եղաւ իր պայծառութիւնը՝ որ ամենուն աչքը շլացուց. ինչպէս արեգակը՝ որ յանկարծ կ'երևնայ զինքը մեզմէ ծածկող ամպերուն մէջէն: Անգղիացի բանադատք՝ կարծես թէ չկարենալով հանդուրժել Սկոթլանդ այս փառացը, Օսսիանի գոյութիւնը ուրացան: Բայց չկրնալով ժխտել անոր ընծայուած երգերուն գեղեցկութիւնը, նոր քերթողի մը գրուածք ուղեցին սեպել զայն. և որովհետեւ Մակբէրսըն

ուրիշ ինքնագիր քերթուածի մը մէջ իր հանճարոյ և բաւականութեան չափը տուած էր, անկարելի էր զինքն հեղինակ համարել իր ձեռքովը և ջանքով հրատարակուած հին երգերուն: Անոր համար ուրիշ երեսակայեալ նոր քերթողի մը գրչին արդիւնք ուղեցին սեպել և հոչակել այն տաղերը՝ որոնց կորովոյն, գեղեցկութեան ու բանաստեղծական լեզուին վրայ կը սքառչանար բովանդակ Եւրոպա: Բայց եթէ անկարելի ուղեանք ենթադրել որ երրորդ կամ չորրորդ դարու բարդ մը շարագրած ըլլայ այս քերթուածները, աւելի զարմանալի պիտի ըլլար եթէ նոր քերթողի մը երկասիրութիւն ուղեանք սեպել: Ենթադրենք թէ չորեքտասներորդ դարու աննշան անձ մը՝ առաջին անգամ ծանօթացուցած ըլլայ ուսումնական աշխարհի Որատիոսի տաղերը կամ Վիրգիլիոսի Էնիականը. ո՛վ կրնայ կարծել թէ այդ աննշան անձը եղած ըլլայ նաև անոնց հեղինակը: Դրժուարին է որ որ և իցէ գրուած չկրէ իր վրայ, կամ իր ամփոփած գաղափարներուն մէջ, կամ նկարագրած տեսարաններուն մէջ, կամ իրեն յատուկ ոճովը՝ իր ծննդեան տեղն ու լուսանը չնշանակէ: Ճարտար բանաքնին մը՝ իմաստուն հնադիտին պէս չկրնար խաբուել չորամի մը կամ հին չէնքի մը ժամանակին և սկզբնաւորութեանը վրայ: Տարակոյս չկայ որ գաղափարներ և իրաց բնութիւններ կան որ ամէն դարերու և աշխարհաց հաւասար կրնան վերաբերել. բայց կան ալ՝ որոնք սահմանաւ ժամանակ և տեղ ունին, և նմանութիւնը այնպէս շուտով և յայտնի կը յանդիմանուի ինչպէս այն աւերակաց կեղծ նմանութիւնք, որոնցմով սովոր ենք զարդարել մեր պարտեղ-

Ժ

բնակչացը անցնինք՝ զարմանք կուգայ վրանիս տեսնելով թէ ինչպէս իրենց քերթուածոցը մէջ գործիւն ու փափկութիւնը կը յաղթանակէ խրժաղթութեան և կատաղութեան: Նոյն է երկու ազգաց ալ կորովը, նոյն եռանդը. բայց մեծաննութեան, առատամտութեան և դիւցազնութեան գաղափարներ, և փափկագոյն ու քաղցր զգացմունքներ կաշէրան քերթուածոց վրայ ուրիշ գեղեցկութիւն մը կը փայլեցընեն, որ հիւսիսային ազգաց բանաստեղծութեանցը մէջ կը պակսի:

Ո՞րն է ասոր պատճառը: — Վասն զի Սկովտիոյ նախկին բնակիչք՝ կելտական ծագում ունին, ու պէտք է շփոթել կելտերը՝ Գոթաց ու Տեւտոնեանց հետ, որ հիւսիսային Նորուեյի մէջ կը բնակէին: Կելտաց մէջ, ինչպէս կեսարու խօսքերը ակնարկեցին, դրուիդները քուրմք էին, և բարդերն ալ քերդոլ: Այս բարդերուն պաշտօնն էր պատերազմալաց քաջութիւններն երգել և պատուել անոնց յիշատակը. ուստի և երկրին մէջ մասնաւոր պատիւ ունէին: Համերական հագներգուաց պէս քաղքէ քաղք քաղող երգեցիկներ չէին, այլ ամենէն մեծարուած անձինք, և զելտուոր պաշտօնեայք՝ ի տէրութեան: Այս յարգն ու պատիւը՝ դրուիդաց կրօնին քրիստոնէական հաւատոց լուսոյն առջև իյնալէն շատ աւելի յերկարակեաց եղաւ: Ամէն թագաւոր և իշխանք, իրենց արքունեացը մէջ բարդ մը կը պահէին, որ տէրութեան ուրիշ գլխաւորներէն աւելի մեծապատիւ էր իր հանճարովը: Վասն զի անցեալ ժամանակաց դիւցազնական աւանդութեանց պահպանն էր: Իր երգերովը անոնց յիշատակը կը նորոգէր տօնից, խնջոյից ու

մարտից մէջ, և ինչուան քաջարի պատերազմալաց շիրմին վրայ. անոնց առաքինութեանցը և արչաւանաց այնպիսի փառք մը կու տար, զոր աւանդութիւնը դարէ դար կը մշտնջենաւ սերէ: Կելտաց պատերազմողները մանկութենէ կը սորվէին անոնց երգերը. զանոնք երկրորդ գելը՝ խաղաղութեան կամ պատերազմաց մէջ՝ իրենց զլխաւոր զաւարճութիւնն էր. ու Փին կալի արչաւանքն ու քաջագործութիւններն հանդիսացընելով, անոր նմանիլ իրենց փառք կը սեպէին: Ասոր մէջն էր բանաստեղծութեան գեղեցկագոյն յաղթանակը:

Անտարակոյս է թէ այս բարդերուն քերթուական զրուածները բաղմամբիւ էին. բայց անշուշտ գեղեցիկներն միայն և ընտելագոյնք ազատեցան ի մոռացութենէ, և Սկովտիոյ լեռանցը մէջ սրդիէ սրդի աւանդուեցան, մինչև որ Մակքէրթըն զանոնք հրատարակելով՝ անմահացուց, և անոնց ամենուն համբաւը, Օստիանի փառացը հետ ձուլեցաւ, որն որ հաւանականաբար Քրիստոսի երկրորդ դարուն վերջերը և երրորդին սկիզբն ապրած է: Քերթուականներուն մէկուն մէջ՝ իր հօրը Փինգալի մէկ յաղթութիւնը կը հռչակէ Կարակուլի վրայ, որ անշուշտ Սեւերոս կայսեր Կարակալաւ որդին է, որ 211ին սեղելով Կալետոնիոյ տիրել՝ յաղթուեցաւ:

Օստիան լոկ բարդ մը չէր՝ իր երգերովը Իււլանտիոյ բնակչաց պատերազմական եռանդը վառող: Որդի էր Փինգալայ, թագաւորին Մորվէնայ, որ իր ժամանակակից իշխանացը մէջ սիան կտրիճ և ահարկու պատերազմող մըն էր: Իր երգերուն մտիկ ընողները՝ անոր պատե-

րազմիլն ալ տեսած էին. և քնարը ձեռք չէր առնուր յաղթութիւնը հաչակելու. բայց երբ թշնամեաց արեամբը կարմրացած սուրը մէկդի կը դնէր: Պատերազմաց խռանը մէջ կը բորբոքէր իր հանճարը, և մարտիկն եռանդը՝ քերթողին սրտին մէջ կը թափանցէր: Օսթիանի հայրենեաց ու ժամանակին բարքն ալ՝ մեծապէս նպաստաւոր էին ի բանաստեղծութիւն: Ազահութիւն և հեշտութիւնք, երկու մահառիթ թշնամիք ամէն ազնուական և մեծ ձեռնարկութեանց, անծանօթ էին հոն. կը թողունք ըսել որ լեռնաբնակ կեանքն իր քաջայանդուզն համարձակութեամբն՝ աւելի յարմար էր քերթողութեան:

Մարդկային ընկերութեանց պատմութեանը մէջ չորս մասնաւոր ժամանակ կը նկատենք: Մարդիկ որսորդութեամբ կը սկսին ապրիլ, ետքը հովուական կենաց կը պարապին. անոր հետեւորդ է երկրագործութիւնը, և վերջապէս վաճառականութիւնն որ իր գանձերն ու անտեղը միանգամայն կը շառլէ: Սկսվտիացիք առաջին վիճակին մէջ էին Օսթիանի ժամանակ. իրենց սիրելի պարապմունքն էին՝ պատերազմ և որս, երաժշտութիւնն և խնջոյք՝ իրենց գլուխաւոր գոհարճութիւնը: Համագումար ըլլալով թէ մեռելոց հագինները՝ իրենց քաղցրագոյն միւրիթարութեանց մէկ մասը կը գտնէին՝ յաշատակնին անմահացնող բարդերուն երգոցը մէջ, զլխաւոր փափաքնին էր այս պատուոյն արժանի ըլլալ ի կեանս սրպէս զի կարեւորն ժառանգել զայն յետ մահու: Ժողովրդեան մը մէջ ուր բանաստեղծութիւնը այսչափ մշակուած էր ու յարգի, զարմանք չէ որ բնութենէ խորունկ զգացմանց տէր, ու այլ և այլ

յուզմամբք և գորովալից քաղցր ու միանգամայն տխուր խանդաղատանօք լցուած սիրտ մը՝ այնպիսի խուժողութիւնով մը մէջ՝ ապագայ և լուսաւորեալ դարուց զարմացմանը նիւթ այսպիսի գեղեցիկ քերթուած մը շարագրէ:

Սակայն պէտք չէ կարծել թէ գաղափարաց և դիպաց շրջանը այնչափ ընդարձակ ըլլայ: Քաջութիւնն և ոյժը պատերազմողաց զլխաւոր առաքինութիւններն են. և թէպէտ ճշմարիտ է որ իրենց զգացմունքն չեն զիրկ 'ի փափկութենէ, սակայն օտար է անոնց բնաւորութենէն: Կը պարծենան իրենց արշաւանացը վրայ. կ'երգեն իրենց գովեստները. չնչին պատճառ մը առիթ կ'ըլլայ իրենց գօտութեան. և այդ հակառակութեան հետեանք է պատերազմը: Կը տեսնուին կանայք՝ բռնութեամբ հափափուած. և բոլոր ցեղ մը, ինչպէս յաւուրս Հոմերոսի, ոտք ելլելով կը զինուորի այն անիրաւութեան վրէժնիդր ըլլալու: Զանոնք պատերազմի գուլամերու համար՝ ոչ փող ունին և ոչ թմբուկ. կամ քաջութիւն գրգռող ուրիշ որ և իցէ դործիք մը. երբ թշնամին կ'երևնայ՝ վահաններնուն կը զարնեն, ու ահաւոր խառնածայն աշարակաւ անոր վրայ կը դիմեն, և չեն զկայ առնուր՝ բայց եթէ երկու զլխաւորաց մենամարտութիւնը տեսնելու, և անով կը լմննայ պատերազմը: Իրենց պատերազմաց խառնակութիւնը՝ յայտնապէս կը տեսնուի նաև բարդերուն երգոցը մէջ. փոյթ չեն ըներ կարգաւորութիւն ու կապ զնել իրենց քերթուածոց մտտանցը մէջ. բաւական կը սեպեն արագալաց և բուռն սփմը, յորում նկարագրութիւնք և տեսարանք մէկմէկու յաջորդեն, ու վառեն բորբոքեն զեռանդն: Կարծես թէ Հո.

մերի կ'ուզեն նմանիլ բարուց եւ բնաւորութեանց նկարագրին մէջ. իսկ ի շարադրութեան և յոճ՝ գՄովսէս, գԴաւիթ և զԵսայի իրենց գաղափար առած կը սեպուին: Աստուածաշունչ գրոց ու իլիականի ոճը կարծես թէ մերթ կու գան կը միաբանին Օսիանի գրոց մէջ:

Օսիանեան քերթութեանց երկու մեծ յատկութիւններն են գորով և վսեմութիւն: Պատմած դէպքերը, նկարագրած տեսարանները, տեսարանին մէջ երևեցուցած անձինքը՝ աշունական ու խիստ յատկութիւն մը ունին, ծանր և մեծավայելուէ: Ընդարձակածաւալ մառախուղ մը որ կը ծածկէ զափունս ծովու, հեղեղ մը՝ որ մենացեալ հովտի մը մէջէն կը շառաչէ կ'անցնի, կայծակներէ և հողմերէ խորտակուած կաշնիք, խոտերով ծածկուած կտրիճ պտտերագմովի մը շիրիմը, — այսպիսի տեսարաններու մէջ զքեզ կը քալցընէ, այսպիսի նիւթեր աչքիդ առջև կը դնէ. և իր ճշգրիտ ու բնական նկարագրութիւնները մերթ քաղցր և մերթ ահաւոր կերպով այնպիսի տպաւորութիւն մը կ'ընեն վրադ, որուն անկարելի է տեղիք չտալ: Ամէն բանէ աւելի սրտի հետ կը խօսի Օսիան. և կ'իմանաս թէ անոր վառարանէն է՝ իր երևակայութեան բորբոքը: Իր բանաստեղծութիւնները՝ կրաշարժ և գորովալիւր զգացմունք կ'ազդեն: Մերթ իր տուած պատերազմունքը մէջ կը բերէ, մերթ իր սիրելին, երբեմն կ'որոնցուցած բարեկամները, որոնց յիշատակաւ կը բաբախէ սիրտը, և քնարը ձայն կ'առնու. «Ո՞րն է այդ ձայնը, կը գոչէ, որ Օսիանի ականջքը կը հնչեցընէ, և կ'արթնցընէ իր սիրտը: — Մէջտեղը չեղող ժամանակին

ձայնն է. իմ առջևէս կ'անցնի, և կը ցուցնէ մարդիկները և մարդկանց գործերը»: Այն ատեն կ'երգէ. և ինչ որ կը տեսնէ, ինչ որ կը լսէ՝ կարծես թէ միւսանգամ կը նորոգուի իր սրտին մէջ: Քաջութիւնը՝ իր ամէն մեծութեամբն ու վեհանձնութեամբ, սէրը՝ իր բոլոր գորովովն ու կըքովը, բարեկամութեամբ անոյշ քաղցրութիւնը, բնութեան ամէն սրտաշարժ և վսեմ ազդեցութիւններն, իրարու կը յաջորդեն ինչպէս իր երգերուն՝ ասանկ ալ սրտին մէջ:

Որչափ ալ Օսիանի ու Հոմերի դիւցադունքն իրարու չեն նմանիր, սակայն այս երկու քերթողաց կեանքին մէջ դժբաղդութեանց զարմանալի համաձայնութիւններ կան: Օսիան կոյր էր, ինչպէս իրմէ առաջ Հոմերը, և ետքն ալ Միլլըն. սակայն այս երկու մեծ քերթողքն ալ տեղիք կու տան անշուշտ Օսիանի կարքոն կոչուած քերթութեան արևուն աղերսին, որուն նիւթն է տղու մը մահը՝ զոր հայրը անգիտութեամբ կը սպաննէ:

Տարակոյս չկայ որ կաէլիք քերթութիւնն ալ ունի իր թերութիւնները, ինչպէս մթնութիւն մը գաղափարաց մէջ և միակերպութիւն մը ի նկարագիրս և ի բացատրութիւնս. բայց այդ նախնական անհարթութիւնը կ'անհետանայ զօրաւոր, մեծ և սրտաշարժ գեղեցկութեանց մէջ: Սկզբնական դպրութեան մը գեղեցկութիւնը անոր մէջ է, զոր արուեստը յըղկած և կոկած չէ իր կանոններովը. և միայն բնական պերճութեամբը, կորովով և փափկութեամբ կը ներկայանայ մեղի: Այսպէս ճանապարհորդ մը հարուստ քաղաքաց և արգասալից ցաշտերու վրայ զարմանալէն ետքը, աւտոր՝ հաճութեամբ կը դիտէ ապառաժ տե-

դուանք, անմերձենալի անտառներ, յորս բնութիւնը արարչին ձեռքէն ելած կերպարանաց մէջ կը տեսնուի իրեն:

Սկսովտիոյ և Իսլանտայի պէս երկիր մը չկայ՝ որ քերթողի մը սիրտը ծանր մտածութեամբ զբաղեցընէ, և հաւասար կերպով խորունկ յուզմունք մը և քաղցր մեղամաղձութիւն չաղդէ: Չոր և դունաթափ դաշտեր, թանձր ու միգապատ սդ մը, անջերմ՝ ու յաճախ անլոյս արև, հսկայ լեռներ՝ դահաւանդներով և անպառփնեցիկ լի, մշտնջենաւոր ձիւներ, անթափանց անտառներ՝ զորս երևակայութիւնը բնակութիւն կը համարի՝ կեղծ էակաց, այս ամէնը՝ տխուր ու վայրենի բնութիւն մը կը կազմեն, որ իրեն վարդաթեանը մէջ ալ յափշտակիչ գեղեցկութիւն մը ունի:

Իսլանտիոյ և Սկսովտիոյ բնակչաց կրօնքն ալ իրեն վարդապետութիւններովը ալ աւելի կը յաճախէր բնութեան ազդած տխրութիւնը: Կալեւտոնիացիք և Կելտական սերունդ ունեցող ուրիշ ազգեր՝ իրենց վարդապետութեանց և համոզմանց հիմն կը սեպեն երկրորդ կեանքի մը սկզբունքը: Կը համարին թէ խաղաղական կենաց մէջ է բարեբաւասութիւնը. բայց բնութիւնը ստեղծած չէ զմարդ այս խաղաղութիւնը վայելելու, այլ ընդհակառակն անդադար ներդութիւններ քաշելու այս կենացս մէջ. ուստի յանդգնութեամբ կը շահատակէին ի վրտանգս ու կը ծիծաղէին մահուան վրայ, անպահով ըլլալով թէ լաւագոյն կենաց մէջ իրենց խոտապցուած վարձքը և ակնկալեալ բարեբաւասութիւնը ձեռք պիտի ձգէին:

Այն ատեն բանաստեղծութիւնը կը կատարէր իր ազնուական պարտքը. կրօնական ու ազգային զգացմունքներ կ'արթնցընէր, կը

խրախուսէր յառաքինութիւն, ի փառս և ի պատերազմիկ արշաւանս: Մեռելոց սուրբները՝ բարդերու ձեռքով կ'իմացընէին մարդկանց բաղդին կամ ճակատապիւրն կամքը, ու իրենց բնակութիւն եղող անծանօթ աշխարհէն լուրեր կը բերէին: Այս սուրբները ներկայ էին տօնից և պատերազմաց. կը լսեցընէին իրենց ձայնը մրդկաց մէջէն, ու ամպերու վրայ կը նստէին՝ մարդկանց ցուցընելու համար շողեղէն բնակութիւնը և միգամած հանդերձքը՝ որ մահուանէն ետքը կը սպասեն իրենց: Անոնց համար բնութիւնն իսկ լեցուն էր խոհական պատճառներով: Տերեաց շրջիւնը, բացերու ճարճատիւր, կայծականց դուռը, թռչնոց թռուիչքն ու երգերը, երազք և տեսիլք, իրենց աչքին առջևը սովորական, կամ անտարբեր երևոյթներ չէին: Օգնութեան կը կանչէին մըրըկաց աստուածը, յաւիտենական լուութեան աստուածը, ցաւոց պատգամաւոր աստուածը, եւ յաւիտենական սառուցաց աստուածը, և վայրենի բնութեան և ամպամած երկնքի մը տակ բնակողները այն բնական երևոյթներուն առջև տրտմագին ահիւ կը խուճապէին. վառն զի մեծամեծ դիպաց նշանակ կը համարէին: Այս աւերորդապատութիւնները այնպէս արմատացած էին Սկսովտիոյ, Իսլանտայի ու Կալեւտի բնակչաց սրտին մէջ, որ քրիստոնէութիւնն անգամ իրեն աստուածային լուսովը չկրցաւ բոլորովին անհետ ընել երկար Ժամանակ...

Բայց ինչպէս կ'ըլլայ որ այսպիսի պարզ ու վսեմ գեղեցկութիւններ ունենայ գիտութեանց, արուեստից, դպրութեանց ու ինչուան ամենազգի քաղաքակրթութեանց անհմուտ քերթող մը: Ահաւասիկ անոր պատճառը:

Ընկերական կենաց մանկութեանը մէջ՝ մար-
դիկ իրարմէ հեռու և մենուկ ու անապատ տե-
սարաններու մէջ կ'ապրէին, ուր միայն բնու-
թեան գեղեցկութիւնները կրնային վրանին ազ-
դել ու սիրելի ըլլալ անոնց: Յաճախ նոր ուտար-
օրինակ առարկաներու կը հանդիպին, որ իրենց
զարմանք կ'ազդէ. ուստի և անոր լեզուովը և
ազդեցութեամբ կը խօսին ու կը գործեն. և որով-
հետեւ իրենց ամէն զգացմունքը լի են կորովով
ու ճշմարիտ, ուստի և կենդանի գոյներով ու
նկարագրական բացատրութեամբ կը ստորա-
գրեն: Այս պատճառաւ է որ մարդկային հան-
ճարոյ առաջին արդիւնքը՝ նուագաւոր քեր-
թուածներ են, վասն զի երգով ու բանաստեղ-
ծութեամբ միայն կրնային զօրաւոր ազդեցու-
թիւն մը ունենալ ունկնդրաց երեակայութեանը
ու մտքին վրայ, և բերանացի աւանդութեամբ
ազդէ ազգ աւանդել: Ասկէց է որ ամէն ազ-
գաց հնութեանը մէջ քերթուածներ կը գտնու-
էին. և ինչպէս ամէն ժողովուրդը իրենց սկզբ-
նաւորելուն ատեն ընդհանրապէս նման պէտ-
քեր և նման կրքեր կ'ունենան, ուստի և այլ
և այլ ազգաց նախնական բանաստեղծութիւն-
ները գրեթէ իրարու նման ոճ և բացատրու-
թեան եղանակ ունին, ու շատ կամ քիչ տար-
բերութիւններն՝ զանոնք երգող քերթողաց հան-
ճարոյն արդիւնքը կամ թերութիւնն է: Այս-
պէս թէպէտ Իլիականը գերիվերոյ է քան զա-
մենայն քերթուած, վասն զի Հոմերոս աննման
հանճար է ամենայն քերթողաց մէջ, բայց այս
գերազանցութիւնը արդեւք չըլլար Օսիանի ու
Հոմերոսի քերթուածոց նմանութեանը՝ մեր վե-
րը նշանակաւ տեսութեանց համեմատ:

ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Կռշկոշի՛ն՝ հատած Տոբայի դրան քով
 ծառի մը շոքին տակ, մինչդեռ միշտ զօրա-
 վարները որսի գացած են Կրոմբայի մերձա-
 կայ լեռան վրայ, կ'իմանայ Սոսարանի հա-
 շատորմիդին հասնիլը՝ Մորանեն, որ էր իր
 ձանադարնախոյզերէն մէկը։ Յեղին գլխա-
 շորները համախմբելով, ժողովի կը հասնի,
 որոշէրոշ համար քէ հաճի է կռուիլ քէ ոչ։
 Կրնա՞ր՝ արքայագոշն Տոգորմայի, և մտերիմ
 բարեկամ Կռշկոշի՛նէ, ըստ կը համարի սպա-
 սել մինչեւ Փինգալի գարշատը. բայց Կա-
 մար Մառայեան, տէր Լարայի, յարմար կը
 դատէ անխնայեա յարձակիլ թշնամիին վրայ.
 Կռշկոշի՛ն՝ արդէն պատերազմի սիրահար՝
 Կարմարի կարծիքին կը հակի։ Իր զօրքերուն
 հանդէսին մէջ՝ չի տեսներ իր ամենաքաջ
 հահատակներէն երեք հոգի, Փերգոշու, Դոշ-

կումար և Կայիրքար: Կը հասնի Փերգուս, և կը գոռե Կոշկոշլիին՝ միշտ երկու զօրավարներուն մահը: Սուսարան հետոռե և կը հշմարե Կոշկոշլիին թանակը, և կը որկե Առնոյի որդին՝ յրտեսելու թշնամիին շարժումները, մինչդեռ ինքը իր գունդերը պատերազմի կարգով կը պատահորե: Նկարագիր Կոշկոշլիին կառքին: Բանակները կը խառնուին, բայց գիշերը վրայ հասնելով՝ յաղրուքիւնը անորոշ կը մնայ: Կոշկոշլիին՝ հին ժամանակներու հիշրենկարութեան համեմատ, կոշտերի կը հրաշիքե Սուսարանը, որ կը մերժե: Պատմութիւն Գրուսարի և Բրաստոյիսի: Կոնայի խորհրդով՝ դէտեր կը որկուին թշնամին յրտեսելու. և աշպէս կ'աշարտի առաջին օրը:

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

ՆՍԵՐ էր Կուկուլին¹ Տուրայի պարիսպին կուշտը՝ խարշափուն տերեւներով ծառի մը շուքին տակ. հոն քովը՝ ժայռին կովժնցուցած էր նիզակը, և վահանը՝ կը պառկէր խոտին վրայ: Կը մտածէր կորովի Կայիրքարը

1. Կուկուլին, կելտերէն կը նշանակէ Ուղիւնի ձայն: Բարդերը այսպէս կոչեցին Սեմայի որդին, վասն զի կը հրամայէր Ուլինի կամ Ըստըրի դունդերուն՝ Փերքուլներու կամ Բելգիացուց ղէմ, որոնք Գոննոդի մէջ կը բնակէին: Կուկուլին՝ դեռ շատ երիտասարդ՝ ամուսնացաւ Բրագելայի՝ Սորգլանի դստեր հետ, և անցաւ Իռլանդա, ուր ապրեցաւ քիչ մը ատեն Կոնալի՝ Ըստըրի Թագաւորին հետ: Քիչ ատենէն այնպիսի համբաւ մը ստացաւ իմաստութեան և

զոր սպաննեց կռուի ատեն, երբ Մորան փիթիւեան, որ գացած էր լրտեսելու ուղիւսն ուր, երեւցաւ:

«Ներ, կուկուլլին, ելիր, ըսաւ երիտասարդը. կը տեսնեմ ահա Սուարանի նաւերը. թշնամին անհամար է. ծովուն զաւակները անթիւ են»:

— Մորան, զաւակ փիթիւեան, պատասխանեց խափախ զօրավարը, միշտ կը դողատ զուն. սարսափի՜ ստուարացուց թշնամիներս. փինգալն¹ է ան՝ անապատներու թագաւորը՝

Քաջութեան, որ իռլանտայի կառավարութիւնը՝ վասն զի դեռ փոքր էր կորմակ, իրեն յանձնուեցաւ, և ինքը միայն վրան առաւ երթալ պատերազմելու Սուարանի դէմ: Իր քաջագործութիւններով մեծ անուն վաստակելէն ետքը, սպաննուեցաւ պատերազմի մը մէջ քսան և եօթը տարեկան հասակին: Իր արտաքոյ կարգի ոյժը առակի կարգ անցած էր, և երբ կ'ուզէին մեծ զաւաւիար մը տալ քաջի մը կորովութեան վրայ, կ'ըսէին թէ կուկուլլինի ոյժն ունի: Դեռ կը տեսնուին իր պալատին աւերակները՝ ի Դուսնկայ, Սքայի կղզւոյն մէջ, և այն քարը՝ ուր կը կապէր իր Լուսթ շունը՝ կը կոչուի տակաւին կուկուլլինի քարը:

1. Փինգալ, որդի կորմակի և Մորնայի: Յա-

որ ինծի օգնութեան կու գայ Երինի¹ դաւարադեղ զաշտերուն մէջ:

— Տեսայ անոնց զօրապետը, յարեց Մորան, բարձր է ան և ահաւոր սառոյցի ժայռի մը նման: Իր նիզակը կը նմանի սա ծեր հղիւնին. վահանը՝ աւելի լայն է քան նորածին լուսնակը: Նստած էր ծովեզերքը՝ ժայռի մը վրայ, ամպերու մէջ ծածկուած, ինչպէս մառախուղը բլրան վրայ:

«Ո՛վ մահկանացուներուն մէջ ամենէն զօրաւորդ, ըսի անոր, ի՞նչ կեցիր ես. Տուրայի պարիսպներուն տակ՝ ահագին բանակ մը պատերազմի կը հրաւիրէ զքեզ»:

«Չայնով մը՝ որ նման էր կատաղի աւիգններու շառաչիւնին, պատասխանեց Սուա-

Ջորջ քերթուածներուն մէջ ստէպ կը յիշուին, Տրաթալ, իր պապը, և Տրենմոր՝ պապուն հայրը: Ըստ աւանդութեան՝ Տրենմոր երկու որդի ունեցաւ. Տրաթալ, որ յաջորդեց անոր Սկովտիոյ գահուն վրայ, և կանար, բարդերէն կանար Մեծն յորջորջուած, որ ամբողջ իռլանտայի թագաւոր ընտրուեցաւ: Այս կոնարէն կը սերէր կորմակ, որ՝ Սուարանի արշաւանքին ժամանակ՝ իռլանտայի գահուն վրայ կը նստէր:

1. Երին կամ Ուլլին, գաւառ իռլանտայի:

րան. «Եւ ո՞վ է իմ հաւասարս այս դաշտերուն մէջ: Դիւցազնները չեն կրնար կենալ իմ առջեւ, բազմեալս զանոնք փոշիներու մէջ կը ցանէ: Միայն Փինդալ, մրրկոտ բլուրներու թաղաւորը, միայն ինքը կրնայ զիմացն ելլել Սուարանի՝ պատերազմներու մէջ: Անգամ մը կոռեցանք Մալմորի բլրան վրայ, և անտառին հողը հերկուեցաւ մեր ոտքերուն տակ: Խախտած իրենց հիմերէն՝ քարաժայռները կը գլորէին, և հեղեղատները՝ ընթացքին փոխելով, դուրս կը փախչէին իրենց անկողիններէն՝ մոնչելով: Երեք օր վերսկսանք մենք պատերազմը. մեր մարտիկները՝ կեցած հեռուն, կը սպասէին անշարժ և սարսափէին սառած: Չորրորդ օրը Փինդալ աղաղակեց անոնց. ինկաւ Ուկկիաւնուսի րազաւորը. — Կաւգո՛ւն ե, պատասխանեց Սուարան: Մորան, զաւակ Փիթիւեան, գնա՛ ըսէ՛ Կուկուլլինի՝ որ տեղի տայ այն զիւցազին՝ որ կը խորտակէ ամէն բան իր ճամբուն վրայ, նման Մալմորի մրրիկներուն:

— Երբեք, գոչեց խաժակն զօրապետը, երբեք տեղի պիտի չտամ մահկանացուի մը, կամ մեծ պիտի ըլլայ Կուկուլլին, կամ պիտի մեռնի: Գնա՛, Մորան, գնա՛ հնչեցուր

նիզակովս Կայիրբարի՛ 1 հնչուն վահանը՝ որ կախուած է Տուրայի դրան մօտ: Անոր ձայնը չէ՛ խաղաղութեան 2. իմ դիւցազներս պիտի լսեն և պիտի հնազանդին:

Կը մեկնի Մորան, կը բախէ գոգաւոր վահանը. պատասխան կու տան լեռներն ու հովիտները. արձագանգները կը տարածուին անտառին մէջ. եղջերուն կը խայտայ ամայի լիճերուն եզերքը: Կուրաք կը նետուի ժայռ, և Կոնալ՝ անոր ետեւէն, կը շողացնէ իր արիւնարբու տէգը: Գեղեցիկ կրուգալի լայն կուրծքը կ'ուռի և կը բարբախէ. Փաւեանն արդէն թողած է իր բլրան սեւ գազաթը:

«Պատերազմի վահանն է, կը գոչէ Հոռնար:

1. Կայիրբար՝ Կուկուլլինի պապը, շատ նշանաւոր իր քաջութեամբ, իր թոռները իր վահանը կը գործածէին պատերազմի նշան տալու համար:

2. Իրենց վահաններուն վրայ բազմաթիւ կուրծքեր կային, որոնց զանազան ձայները սպաւապետին հրամանները կը ծանուցանէին: Անոնցմէ ոմանք կը զարնուէին ի նշան խաղաղութեան, ուրիշները՝ պատերազմի: Տես Փինդալի վահանին նկարագրութիւնը՝ Տեմուրայի քերթուածին մէջ:

— Կուկուլլինի տէգն է, կ'ըսէ Լուգար: Ծովու զաւակ, Կաւմար, առ զէնքերդ, հազիր փայլակնացայտ պողպատդ: Յատկէ՛ Պունոն, ղիւցազնդ զարհուրելի. ելի՛ր, Կայիր-բար, դուրս ելիր Կրոմլայի անտառներէն. շարժէ՛ ալապաստրէ ծնկներդ, ուլ էլթ, իջիր Լենայի հեղեղաճանրուն եղերքէն: Կալտ, պարզէ՛ երկաթէ մկանունքներդ, և ոտքերուդ տակ ծռէ՛ Մորայի մարգերը. կողերդ ճերմակ են՝ նման ծովու փրփուրին, երբ հիւսիսային հովերը կը խարաղանեն ալիքները Կութոնի խութերուն վրայ»:

Կը հաւաքուին ցեղերուն բոլոր գլխաւորները. սէգ՝ իրենց հին շահատակութիւններու, իրենց հոգիները կը բոցալափին անցած դարերու փառաւոր յիշատակովը. իրենց հրեղէն նայուածքները թշնամին կը փնտռեն: Ձդուտ ձեռքերնին կը սեղմեն սուրբնուն գաստապանը, և փայլակ կը ցայտէ իրենց զէնքերէն: Ահաւասիկ կ'իջնեն լեռներու կատարներէն: Զօրապետները կը յառաջն կայծակ ցատկեցընելով, մարտիկները կը հետեւին անոնց, տխուր և լուռ. նման անձրեւաբեր ամպերու՝ որ կը գիգուին երկինքի օդ-երևոյթներուն (méteore) ետեւը: Զէնքերնուն շաշիւնը օդը կը թնդացընէ, և իրենց

գամիւնները յուզուած՝ անոնց կը խառնեն իրենց երկայն հաշիւները: Ամէն ձայն պատերազմի երգը կը հնչեցընէ, և Կրոմլայի արծաղանգները՝ կը կրկնեն զայն հեռուն:

Գունդը կը տարածուի Լենայի մարգին վրայ. կարծես աշնանային մառախուղ մըն է, որ զաշտին մէջ ցիր ու ցան գնդակները ժողվելով, կը բարձրանայ մթնած բլուրներուն վրայ, և անոնց զագաթէն՝ կ'երկընցընէ բիշ բիշ իր զլուխը երկինքին մէջ:

«Բարեւ, ըսաւ Կուկուլլին, նեղ հովիտներու զաւակներ, բարեւ, այծեամներու որսորդներ. ուրիշ աշխատութիւններ կը պատրաստուին. վասն զի թշնամին զմեզ կը նեղէ և կը հալածէ, նման այս աւերիչ ալիքին՝ որ կը կրծէ մեր ափունքները: Պիտի պատերազմի՞նք, մարտի զաւակներ, թէ պիտի ղիջանինք Լուկլինի՝ թագաւորին որ դրաւ Խնիսիէլի՝ կանաչագեղ զաշտերը: Խօսէ՛, սոլ Կոնալ, դուն՝ որ քաջերուն մէջ առաջինն ես, գ'ուն որ այնչափ վահաններ ջախջախեցիր. շատ անգամներ Լուկլինի քա-

1. Սուարանի թագաւորութեան անունն է՝ Սքանտինաւիոյ մէջ:

2. Իւլանտա:

ջերը գետին փոցերը. կ'ուզէ՞ս շարժել տա-
կաւին հօրդ տէգը:

— Զօրագլուխ, պատասխանեց Կոնալ,
սրուած է տէգս. կը սիրէ ան պատերազմի
փայլակը և արեան ժանգը. բայց, թէպէտեւ
բազուկս պատերազմ կը փնտռէ, սակայն
սիրտս խաղաղութիւն կ'ուզէ: Կորմակի մար-
տիկներուն պէտպ, կը տեսնեմ ասկէ Սուա-
րանի տորմիդը: Յցուած են իր անհամար
կայմերը՝ նման Լեգոյի լիճին եղեգներուն.
իր նաւերը կ'ընծայեն շողիւնց անտառի մը
տեսարանը՝ երբ ցնցուած ծառերը կը ծռին
կարգաւ հովերու ճնշումին տակ: Իր մար-
տիկներուն թիւը անհուն է. Կոնալ կը միտի
դէպ ի խաղաղութիւն: Փինգալն իսկ, մահ-
կանացուներուն առաջինը՝ պիտի ուզէր խոյս
տալ Սուարանի բազուկէն. փինգալ՝ որ կ'աւել-
պատերազմողները՝ ինչպէս մըրիկը կը ցրուէ
ցախերը, երբոր հեղեղատներու մռնչիւնը կը
չարշարէ Կոնայի արձագանգները, և գիշերը
կը տարածուի բլրան վրայ՝ իր մէգէ վեր-
արկուով:

— Փախիր ուրեմն, խաղաղութեան ան-
արի բարեկամդ, ըսաւ Կալմար, փախիր
քու լին բլուրներուդ մէջ, ուր չհասաւ եր-
բեք տէգին շողիւնը. գնա՛ հալածելու Կորմ-

լայի եղջերունները, և խոցելու մանկական
նետերովդ Լենայի ոստոստուն այծեամեները:
Բայց դու, Կուկուլին, խաժակն որդիդ Սե-
մոյի, իրաւարարդ պատերազմներու, եկուր
վանելու մեզի հետ Լոկլինի մարտիկները.
վազենք ջախջախելու անոնց գոռոզութիւնը
գիակներու դէգերուն տակ, որպէս զի երբեք
Ջիւնեղէն թագաւորութեան նաւը չխոյանայ
ինիստորի՝ ալիքներուն վրայ: Ելէ՛ք, Երինի
փոթորկալից հովեր, մռնչեցէք, մացառներու
մըրիկներ: Թո՛ղ կորսուի Կալմար մըրիկնե-
րու շփումին մէջ, կամ ամպի մը մէջ քշուի
տարուի գիշերային կատաղած ուրուականնե-
րու ձեռքով, եթէ երբեք նախամեծար հա-
մարեց որսի ձայնը պատերազմի խօշիւնէն:

— Կալմար, յարեց Կոնալ, առանց յու-
զուելու, ես երբեք չփախայ. թոյլ դէպ ի
մարտ իմ մտերիմներուս գլուխը. բայց իմ
համբաւս տկար է տակաւին: Իմ ներկայու-
թեանս յաղթանակներ տարուեցան, և քա-
ջակորով մարտիկներ յաղթուեցան. բայց
լսէ՛ ձայնիս, որդիդ Սեմոյի, և յիշէ՛ Կոր-
մակի հին դահը: Տո՛ւր ոսկի լիաբուռն, և
Թագաւորութեանդ կէսը՝ խաղաղութիւնը գը-

1. Որկադեան կղզիներէն մէկը:

նելու համար, մինչև որ փինդալ հասնի իր բանակով. այս է իմ կարծիքս. բայց եթէ դու պատերազմ կ'ուզես, կը ճօճեմ տէգս և սուրս. և հոգիս ուրախութեամբ պիտի թրթռայ ամենէն տաք խառնուրդներուն մէջ:

— Այո՛, այո՛, ըսաւ Կուկուլլին. հաճոյական է ինձ զէնքերուն շաշիւնը. կը սիրեմ զայն նման որոտման գոռումին՝ դարնան քաղցրիկ անձրեւներէն առաջ. հաւաքէ՛ բոլոր գունդերս, որպէս զի մէկ ակնարկով տեսնեմ բոլոր մարտիկները՝ որ պիտի բաղդիս հետեւին: Թող առաջ գան մարդին վրայ, փայլփլուն՝ նման փայլակին որ կը շողայ փոթորկէն առաջ, երբ արեւմտեան հովը կը վանէ առջեւէն ամպերը, և Մորուենի ծեր կաղնիները կը հեծեն ափունքներուն երկայնքը: Բայց ո՞ր են մտերիմներս, հաւատարիմ բնկերներս վտանգի ատեն: Ո՞ր ես դուն, Կայիրբար, անլիւհեր զօրավար: Ո՞ր է Դուկումար՝ մարտի շանթը: Եւ դու, Փերզոս, Լըմօր զիս ուրեմն փոթորկալից վայրկենիս: Փերզոս՝ որ միշտ առաջինը կ'երեւէր մեր հանդէսներուն մէջ, որովիւ Ռոսայի, բազուկ մահու: Ահա կու գայ նա Մալմորի բլուրներուն թեթևոտն այծեամին նման...: Բարի՛ եկար, որովիւ Ռոսայի, բայց ի՞նչ ամպ կը մթազնէ քու ահարկու ճակատդ...:

— Չորս քարեր, պատասխանեց Փերզոս, կը բարձրանան Կայիրբարի շիրմին վրայ, և իմ ձեռքերս հողին յանձնեցին քաջարի Դուկումարը: Որովիւ Տորմանի, կը փայլէիր՝ ինչպէս աստղը բլրան վրայ. և դու, ո՞վ Դուկումար, մահ կը ցանէիր՝ նման Լանոյի ճահիճներուն բուրումներուն, երբ աշուն ժամանակ կը տարածուին դաշտերուն վրայ, և մահ կը սփռեն ազգերու մէջ: Մորնա, դուն ալ, կոյտերուն մէջ ամենէն գեղեցիկդ, դուն ալ կը քնանաս վերջին քունդ ժայռին խողովն մէջ: Իսկար սառեւրներուն մէջ, նման աստղին որ կը սլանայ և կը մարի երկինքի անապատին մէջ, և որուն վաղանցուկ շողիւնին վրայ կը ցաւի մոլորուն ճանապարհորդը:

— Պատմէ՛, ըսաւ Սեմոյի խաժակն որդին, զրուցէ ինչպէս մեռան Երինի զօրավարները: Լոկլինի զաւակներուն երկաթին տափին ինկան արդեօք, զիւցազներու դաշտին մէջ պատերազմելով: Կամ ուրիշ ի՞նչ պատճառ դահալիժեց Կրոմայի պետերը նեղ ու մթին բնակարանին մէջ:

— Կայիրբար, յարեց Փերզոս, ինկաւ Դուկումարի սուրով, կաղնիի մը քով, հեղեղատին եզերքը: Դուկումար եկաւ ապա

Տուրայի անձաւը, և այս խօսքերն ուղղեց չքնադադեղ Մորնային։

«Մորնա, դուստր Կորմակի, ո՞վ օրիորդներուն մէջ ամենէն չքնադղ, ինչո՞ւ նստեր ես մենաւոր քարերու այս շրջապատին մէջ, ժայռին խոռոչին տակ։ Վտակը կը մրմնջէ իր փախստեայ տրտունջը. դարաւոր ծառին հառաչը կը բարձրանայ հովերուն վրայ. լճակը յուզուած է, և մութ ամպ մը կը սքողէ երկինքը. բայց դուն սպիտակ ես անապատին ձիւնին պէս, և քու մազերդ կը ծածանին նման շողիներուն՝ որ Կրոմլայի կատարը կը պսակեն, երբոր իրենց գնդակները՝ կախուած՝ ժայռերուն վրայ, կը գունաւորուին արեւամուտի ճառագայթներով։ Ծոցդ կը նմանի կճեայ ողորկ գունդերուն՝ որ կը տեսնուին Բրաննոյի ջրվէժին եզերքը. և բազուկներդ՝ Փինգալի պալատին պաղպաջուն սիւներուն պայծառութիւնն ունին։

— «Ուրկի՞ց կու գաս պատասխանեց կոյսը, ուրկի՞ց կու գաս Դուկոմար, մահկանացուներուն մէջ ամենէն խոժոռաղէմը։ Յօնքերդ սեւ են ինչպէս վտանդը. աչքերդ հրեղէն բիւրի կը թաւալեցնեն։ Սղարանը կ'երեւի ծովու վրայ։ Դուկոմար, ի՞նչ լուր թըշնամիէն։

— «Ո՞վ Մորնա, եղնիկներու բլուրէն կ'իջնեմ։ Երեք անգամ լարեցի աղեղս, և երեք հատ անոնցմէ գետին տապալեցի։ Ուրիշ երեք հատ ալ որս եղան գամիւններու։ Սիրուն դուստր Կորմակի, կը սիրեմ զքեզ հողիկս պէս. քզի համար գեղեցիկ եղջերու մը սպաննեցի. գլուխը զարդարուած էր ոստախիտ անտառով մը, և իր ոտքերը՝ հովերու թիթեւութեան կը հաւասարէին։

— «Ես զքեզ չեմ սիրեր ամենեւին, վայրագ մարտիկ. սիրտդ՝ ժայռի մը կարծրութիւնն ունի, և մութ աչքերդ կ'ահաբեկեն զիս... Բայց դու, Կայիրբար, դու, որդի Տորմանի, դուն ես Մորնայի սէրը. քաղցր ես դուն ինձ՝ նման արեւուն ճառագայթին՝ որ կը ցամքեցնէ բլուրը՝ փոթորկէն ետքը։ Ըսէ՛ ինձի, մարտիկ, տեսա՞ր երիտասարդ և գեղեցիկ Կայիրբարը. հանդիպեցա՞ր անոր այժեամեներու բլրան վրայ։ Կորմակի դուստրը կը սպասէ հոս Տորմանի որդւոյն վերադարձին։

— «Եւ Մորնա պիտի սպասէ երկայնատեն. վասն զի անոր արիւնը սուրիս վրան է. Մորնա պիտի սպասէ երկար, վասն զի ինկաւ ան Բրաննոյի ափունքներուն վրայ. պիտի տնկեմ անոր շիրիմը Կրոմլայի գա-

զաթը: Իսկ դուն, փափկիկ կոյս, կ'ուզե՞ս սիրել Դուկոմարը. անոր բազուկը հզօր է մրրկի նման:

— «Ուրեմն մեռա՛ւ Տորմանի որդին, ազա-
զակեց սիրահար կոյսը, աչքերն արցունքով
լի: Ուրեմն ինկա՛ւ բլրան վրայ այն երիտա-
սարդ գլուցազնը որ կը յառաջէր միշտ լերան
ամենէն յանդուգն որսորդներէն, ան՝ որմէ
կ'ահաբեկէին Ուլկիանոսէն բերուած թշնա-
միները: Ո՛ւլ Դուկոմար, դաժան ես և վայ-
րենի, և քու անգութ ձեռքդ սպաննեց Մոր-
նայի սէրը: Բարբարո՛ս, սո՛ւր ինձ այլ եր-
կաթը. կը սիրեմ կայիբբարի արիւնը»:

«Դուկոմար, յուզուած անոր արցունքնե-
րէն, կու տայ սուրը. Մորնա կը մխէ զայն
Դուկոմարի կուրծքը: Կայծակէն փրթած ժայ-
ռի մը նման, կ'իյնայ Դուկոմար, վերջին
նայուածք մը դարձնելով գէտ ի կոյսը:

«Մորնա՛, մեռուցիր զիս, կը զգամ կուրծ-
քիս մէջ սրդապատին պաղութիւնը: Տո՛ւր
մարմինս չքնաղ Մոյինային. Դուկոմար անոր
սիրոյն առարկան էր: Սն պիտի բարձրա-
ցընէ իր շիրմը, և որսորդը՝ այն քարին
առջեւէն անցնելով, պիտի գուլէ զիս: Բայց,
խնդրեմ, դուրս կորզէ ծոցէս այս երկաթը.
Մորնա, մահուան ցրտութիւնը կը զգամ»:

«Կը մօտենայ Մորնա արտասուալի, և կը
կորզէ սուրը վէրքէն. Դուկոմար կը բռնէ
զայն իր դողդոջուն ձեռքով և կը մխէ կոյսին
գեղեցիկ կողը: Կ'իյնայ նա հերարձակ, խո-
նաւ հողին վրայ. արիւնը կը հոսի իր հա-
ռաչներուն հետ և կը կարմրեցընէ իր մար-
մնոյն ալապստարը: Կը գալարուի ան մա-
հուան ջղաձգութիւններուն մէջ, և Տուրայի
քարանձաւը կը կրկնէ անոր վերջին հորն-
չիւնը:

— Յաւերժական խաղաղութիւն, ըսաւ
Կուկուլլին, հողոց գլուցազններուն՝ որ չտկա-
րացան երբեք վտանգի ատեն: Թափառեցէք
շուրջս, հեծած ձեր ամպերուն վրայ, փա-
ռապանծ ստուերներ¹: Ձեզ տեսնելով, ա-
ճում մը պիտի զգայ հոգիս իր արութեան,
և բազմեալ՝ մահուան կայծակները պիտի
շանթէ անվրէպ: ... Բայց դու, Մորնա,
երեւցիր աչքերուս, որորուած լուսնի ճա-
ճանչի մը վրան, եկուր գգուել առանձնական

1. Կը կարծէին այն ատեն (և դեռ կը կար-
ծեն Սկովտացի Էռնստականներէն սմանք) որ մե-
ռելոց հոգիները կը թափառին իրենց բարե-
կամներուն շուրջը, և կ'երեւին անոնց՝ մեծ
ձեռնարկի մը նախընթաց գիշերը:

321/54

քունս, երբ մոռնամ պատերազմներն ու խա-
զաղութեան պարապոյ ժամերը մտածեմ:

«Խմբէնք մեր ցեղերը, և քաղէնք թշնա-
միին վրայ: Հետեւեցէք պատերազմի կառ-
քիս, և թող ձեր պատերազմի երգերը խառ-
նուին արշաւանքիս դրնդիւնին: Դրէք երեք
տէգ իմ քովս, թուէք փրփրադէզ նժոյգներուս
հետքին վրայէն, և թող հոգիս գինովնայ
մտերիմներուս քաջութեամբը, երբոր խառ-
նուրդը խտանայ՝ զարնելէ յոգնած սուրիս
շուրջը»:

Նման տմեհի հեղեղին՝ որ կը թաւալի
խոյանալով Կրոմլայի գագաթներէն, երբ ու-
րոտումին ճայթիւնը կը պատատէ՝ իր կարմիր
շողիւններով՝ իրար անցած անտառները, աշա-
պէս և աւելի ահաւոր կերպով կը նետուէին
Երինի անհամար զաւակները: Զօրապետը
կեցած է իրենց զլուխ, նման Ուլիխանոսի
կէտին՝ որուն հետէն կ'երթան բոլոր կո-
հակները, կամ դետին՝ որ կը թաւալեցընէ
իր բոլոր ջրերը՝ ափունքներուն վրայէն: Լու-
լինի զաւակները լսեցին հետուէն իր բուն
արշաւանքը: Սուարան բախեց իր վահանը,
և կանչեց Անոյի որդին:

«Ի՜նչ է այն դրնդիւնը՝ որ կու գայ թա-
ւալելով բլուրներու երկայնքէն, և որ կը

նմանի երեկոյեան միջատներուն խուլ բզզիւն-
ներուն: Ատոնք կամ ինխափելի զաւակներն
են որ կ'իջնեն, կամ հովերը՝ որ կը մանչն
հետուն անտառին խորքին մէջ: Կարծես Կոր-
մալի շշնկոցն է՝ յուզուած կոհակները իրենց
ձերմակ զլուինները դեռ իր ոտքը չբարձրա-
ցուցած: Ուրիւր Անոյի, հլիր բլրան վրայ,
և զարձուր նայուածքներով մարգերու սեւ մակ-
երեւոյթին վրայ»:

Անոյ կը մեկնի և կը դառնայ շուարած:
Կը թաւալեցընէ մոլորուն աչքեր: Սիրաւ կը
բաբախէ. կը դողայ ձայնը, և կը յօդէ կցկաուր
բառեր.

«Ելիւ, զաւակդ Ուլիխանու, ելիւ. ահա
կ'իջնէ լեռներէն պատերազմներու ոգին.
ահա Երինի զաւակներուն ստուար կարգերը
առաջ կու գան:

«Կուկուլլինի պատերազմական կառքը կը
թռչի նման մրրկին՝ որ՝ իր կողերուն մէջ՝
մահ կը տանի: Կը սողայ նա՝ ինչպէս ա-
լեքը հեղուկ դաշտին վրայ, կամ ինչպէս ա-
ռաի ամպ մը կը տարածուի մարզին վրայ:
Կողերը դրուագուած են փայլուն գոհարնե-
րով. այդպէս է որ կը փայլատակէ ծովը՝
դեշեր ատեն՝ մեր նաւերուն շուրջը: Քեղին՝
ողորկ կարմրածառ է. նստարանը կազմուած

է սպիտակափառ ոսկրներէ, և տէգի խուրձեր շարուած են դիւցազին շուրջը:

«Քեզիին աջ կողմէն կը խոյանայ պերճ նժոյգ մը, բլրան ամենէն ուժեղը, ամենէն թեթեւը. ոտքը կը զարնէ և կը հնչեցնէ զաշտը: Բաշը կը ծածանի հովին, ինչպէս առաւօտեան շողին՝ բլրան զառիւլայրին վըրայ. իր թեթեւ անդամները հագած են նուրբ և փայլուն մազեր, անունն է Սիփադլա: Չախ կողմը լծուած է ոչինչ պակաս ամենհի նժոյգ մը. լեռներու երազոտն զաւակ, կը ցնցէ սիգալով իր սեւ բաշերը, և կը ծառանայ մտրակին տակ. սուրի զաւակները զայն Գուրոսնալ կը կոչեն: Կաշիէ հազար կապեր՝ կառքը կախուած կը բռնեն: Կարծր և ողորկ սանձերը կը լողան փրփուրի մէջ: Երասանակներ՝ զարդարուած ակնախտիղ քարերով, կը ծածանին նժոյգներուն խրոխտ վիզերուն վրայ, և կը փութացնեն անոնց ճապուկ ծունկերը հովիտներու մէջէն: Այծեամի թեթեւութիւնը, արծիւի ոյժը՝ որ կը խոյանայ իր որսին վրայ: Օգը կը շէ անոնց անցնելու ատեն՝ ինչպէս ձմեռուան հովերը Գորմալի ձիւներուն վրայ:

«Կառքին վրայ կեցած է Կուկուլին, Սեմոյի որդին: Իր մթազոյն այտը՝ աղեղին

զոյնն ունի: Աչքերը փայլակ կ'արձակեն: Գիսակները կ'իյնան գլխէն բոցեղէն ալիքներով, երբ՝ դէպ ի առաջ ծռած՝ կը ճօճէ իր տէգը: Փախիւր, Ուլիխանոսի թագաւոր, փախիւր. վասն զի ահաւասիկ մրրիկը՝ հնչուն հովիտներուն երկայնքը:

— Ե՞րբ տեսար դու իմ փախչիլս, որչափ ալ ըլլայ թշնամի տէգերուն թիւը: Ե՞րբ տեսար դու իմ փախուստս, Անոյի որդի, անարի պատերազմող: Արհամարհեցի Գորմալի մրրիկները և ալիքներուն անդունդները: Արհամարհեցի փոթորկոտ ամպերը, և պիտի փախչէի պատերազմողէ մը: Ո՛չ. եթէ Փինգալն իսկ ըլլայ, հոգիս պիտի չյուզուէր երբեք անոր երեսէն: Ելէք կուռելու, հաւատարմներս: Կազմեցէք ինծի պողպատէ գօտի մը, անշարժ կեցէք զօրապետին շուրջը, նման մեր ժայռերուն, որ կ'արհամարհեն փոթորիկը, և իրենց անտառային վերարկունքներ՝ հովերու կատաղութեան դէմ կը դնեն»:

Դիւցազները առաջ կը խաղան: Ինչպէս որ աշնան, երկու ամպեր կայծակներով բեռնաւոր՝ երկու հանդիպակաց զագաթներէ իրարու վրայ կը յարձակին, կամ ինչպէս երկու հեղեղներ իրարու կը հասնին, կը խառնուին, կը կուռին և կը մանչեն զաշտին

մէջ, այսպէս կը բախին և կը խառնուին
 Լոկլինի և Խնիսփեղի բանակները: Զօրա-
 վար՝ զօրավարի հետ, մարտիկ՝ մարտիկի հետ
 կը կռուի, սուրը կը զարնէ և կը զարնուի-
 սաղաւարտները կը փշրին. արիւնը կը հոսէ
 և կը մխայ. լարերը կը հնչեն լարուած ա-
 զեղներուն վրայ. նետերը կը սուչեն օդին
 մէջ, և աէգերու շփումէն տոգոյն ճառագայթ-
 ներ կ'արձակին, որով կը լուսաւորուի խոռ-
 վեալ գիշերը:

Մեռելոց աղաղակները իրար կը խափա-
 նեն խառնուողին մէջ: Այսպէս է ուլիխնոսի
 խուլ մոնչիւնը, երբ մրրիկը կը բռբռէ իր
 խորքը. այսպէս են որոտումին վերջին ճայ-
 թիւնները: Եթէ հարիւր բարդեր Կորմակի՝
 միացուցած ըլլային իրենց ձայները այս պա-
 տերազմը երգելու համար, պիտի չկարենային
 անոնք աւանդիչ ապագային բոլոր մեռել-
 ներուն անունները: Դիւցազները զիւցազնե-
 րուն վրայ կ'իյնային՝ քաղուած հասկերու
 նման, և քաջերուն արիւնը ակօսներ կը փո-
 րէր:

Լացէք, բարդեր, լացէք Սիթալլինի մահը:
 Թող Փիոնայի հեծութիւնները հնչեցնեն իր
 սիրական Արտանին բնակարանը: Ինկան ա-
 նոնք, ինչպէս այծեամեներն անսպասին մէջ,

Սուարանի ձեռքով: Սուարան կը գոռար իր
 մարտիկներուն մէջ, մրրիկի ոգիին պէս, երբ
 նստած Գորմալի ամպերուն վրայ, ուրախու-
 թեամբ կը գիտէ նաւարկեալ նաւաստիին
 կորուստը:

Չեղք դատարկ չէ, ո՛վ Մառախուղներու
 կղզիին պետդ: Կուկուլլին, բազուկդ շատե-
 լուն արեւը խլեց: Սուրդ նման էր կայծա-
 կի օձին, որ մէկ շունչով կը սպաննէ հո-
 վիտին զաւակները, և հրդեհ կը թօթափէ
 բլուրներուն մագերուն վրայ: Դուրոտնալ կը
 փնչէր զիւցազանց մարմիններուն վրայ, և
 Միփաղդա արեան մէջ կը թաթիւէր իր ոտ-
 բերը: Իրենց ոտքերուն տակ հերկուած էր
 երկիրը՝ Կրումլայի անասպատին նման, երբ
 փոթորիկը գիշերուան ոգիներէն առաջնոր-
 դեալ, կ'աւերէ խոնարհ ցախը և կը գալարէ
 անասուն հսկաները:

Լաց ժայռերուդ վրայ, ո՛վ գուստր Խնիս-
 տորի: Դուստր՝ չքնաղ քան բլուրներու ոգին,
 երբ արեւամուտի վերջին նշոյլին վրայ, կը
 կարէ կ'անցնի Մորուենի լռանիստ գաշտերը,
 խնարհեցւոր զեղանի գլուխդ ալիքներուն
 վրայ: Ինկաւ քաղցրիկ տարփածուդ. ինկաւ
 տոգոյն և անկենդան՝ Կուկուլլինի սուրին
 տակ: Իր նորարարտիկ քաջութիւնը՝ պիտի

չցուցնէ այլ եւս անոր մէջ՝ թագաւորներու արժանաւոր բողբոջը: Տրենար, զնւտոր Ինիստորի, մեռաւ սիրականը: Իր հաւատարիմ զամիտները կ'ոռնան իր պալատին մէջ՝ տեսնելով անոր ստուերին անցնիլը: Իր հիւղին մէջ թուլցած է իր աղեղը. լուծիւնը կ'արտասուէ իր անտառներուն մէջ:

Սուարանի բանակը յառաջ կը դիմէ՝ ինչպէս ծովը: Բայց, ինչպէս որ քարաժայռը կը փշրէ ալիքներուն բախումը, այսպէս Ինիսիելի մարտիկները կը ջախջախեն Սուարանի բանակը: Մահը իր բոլոր ձայները միանգամայն կը բարձրացընէ, և կը խառնէ զանոնք վահաններու կոփիւնին: Խրաքանչիւր դիւցազն՝ սիւն մ'է խաւարչուտ, և սուրը ձեռքին մէջ կը շողշողայ հրեղէն ճառագայթի մը պէս: Դաշտը կը հեծէ՝ ինչպէս կարմիր երկաթը որ կ'իւլէ հոտցէն, և զոր հաբիւր մուրճեր կը ծեծեն կարգաւ:

Ո՞վ են այդ անուուաճելի քաջերը Լենայի մարդին վրայ: Կարծես երկու ամպեր են, որոնց կրկնուած բախումները՝ փայլակ ու կայծակ կը ցանեն իրենց շուրջը: Անտառակոյտ, Ուլկիանոսի գաւաին է, և Երինի թագաւորը: Երկու բանակները, անհանգիստ անշարժ, ուշադիր են անոնց շարժումներուն.

բայց դիշերը կը ծածկէ երկու զօրապետները իր ստուերներուն մէջ, և առկախ կը ձգէ անոնց պատերազմը:

Կրումլայի զառիվայրին վրայ՝ այժեամբ մը կը պատրաստէ Դորգլաս, զոր առաւօտուն զարկած էին բլրան վրայ մարտիկները՝ դեռ պատերազմի դաշտը չիջած: Հարիւր կտրիճ մարտիկներ կը դիզեն ցախը, տասը դիւցազններ բոցը կ'արծարծեն. երեք հարիւր հոգի ողորկ քարեր կ'ընտրեն, ծուխը կը տարածուի հեռուն և կ'աւետէ խնջոյքը:

Կուկուլլին իր ընդաբոյս մեծանձնութեամբ, կոթընած իր տէգին վրայ, այս խօսքերը կ'ուզէ ծեր Կարրիլին, անցած դէպքերու պատկառելի երգիչին.

«Այս դիւցազններու խնջոյքը միայն ինծի համար պիտի բլլայ: Լուկինի թագաւորը Ուլլինի ափունքներուն վրայ պիտի մնայ, հեռու իր պալատին կոչունքներէն և նուագահանդէսներէն: Ելիր, յարգելի Կարրիլ, և տար խօսքերս Սուարանի: Ըսէ՛ այդ թագաւորին, որ եկած է մոնչող ալիքներուն վրայէն, թէ Կուկուլլին իր քաջերուն հանդէս մը կու տայ, թող գայ ինքն ալ մտիկ ընելու իմ անտառներու մրմունջը, և տաքնալու, այս դիշեր, կրակարանէս: Տխուր և սառած են հովերը

որ կը չարչարեն իր երկրին ծովերը. գնա ըսէ իրեն որ գայ գովէ մեր տաւիղներուն դաշնակութիւնները, թող գայ լսելու մեր բարդերուն երգը»:

Ծեր Կարբիլ կը մեկնի, և իր անուշ ձայնը կը հրաւիրէ սեւ վահաններու զօրապետը. «Սուարան, անտառներու թաղաւոր, ելի՛ր և թող որսի՞ց մուշտակները: Կուկուլէն պատերազմի կոչունք կու տայ. եկուր պատուելու իր հանդէսը»:

Սուարան, տխուր ձայնով մը՝ որ կը նմանէր Կրոմլայի մրմունջին՝ փոթորկէ առաջ, պատասխանեց. «Եթէ բոլոր քու դեռափթիթ կոյսերդ, ո՞վ առնելի խնամքէ, իրենց ձիւնափայլ բազուկները ինծի կարկառէին, և պարզէին աչքերուն իրենց բաբախուն ծոցը, և զիս հրաւիրէին սիրալառ աչքերով, անշարժ Լոկլինի լեռներուն նման՝ Սուարան պիտի մնար հոս, մինչեւ որ վաղուան արշալոյսը գայ Կուկուլէնի մահը լուսաւորելու: Ինծի հաճելի է լսել Լոկլինի հոյժը. ան կը փչէ իմ ծովերուս վրան, կը մռնչէ առագաստներուս մէջ, և կը յիշեցնէ ինծի Գորմալի ընդարձակ անտառները, որոնց արձագանգները պատասխանեցին շատ անդամներ անոր սուլումներուն, մինչպէս նիզակս կը զգեսնէր

վարազը: Գնա ըսէ Կուկուլէնի որ ինծի յանձնէ Կորմակի հին գահը, ապա թէ ոչ փութով պիտի կարմրեցնէ իր արիւնը Երինի հեղեղները»:

Կարբիլ կը դառնայ և կ'ըսէ. «Սուարանի ձայնին շնչերը չարագուշակ են»:

— Չարագուշակ՝ իրեն համար միայն, պատասխանեց Կուկուլէն: Կարբիլ, բարձրացուր ձայնդ, և պատմէ հին ժամանակներու քաջութիւնները. անուշցուր գիշերուան երկայնութիւնը քու երգերովդ, և լեցուր մեր հոգիները քաղցր տխրութեամբ մը. վասն զի խնամքի երկիրը լափեց անթիւ դիւցազներ և նորաբուսիկ կոյսեր՝ որոնք սիրոյ համար ստեղծուած էին: Քաղցր է լսել վիշտի երգերը, որով կը հնչեն Ալբիոնի ժայռերը, երբ դադրած է որսի աղմուկը, և Կոնայի վտակները պատասխան կու տան Օստիանի ձայնին»:

Կարբիլ երգեց:

Հին առնէ՛ Ուլկիանոսի զաւակները Ինիսփելի ափունքներն իջան: Հազար նաւեր կը խոյանային կոհակներուն վրայ, և կը զեմէին դէպ ի ծագկաւէտ գաշտերն Ուլկինի. Երինի զաւակները ընդ առաջ գացին թշնամի

ազգին: Կայիրբար՝ մահկացուններուն առաջինը, և Գրուպար, զեռաստի և գեղեցիկ մարտիկ, հոն զիրար գտան. անոնք երկայն առան կռուած էին խայտաբղետ ցուլին համար, որ կը պոռոչէր Գոլբանի բլրան վրայ: Երկուքն ալ կ'ուզէին զայն, և մահը կ'երեւէր ստէպ անոնց երկաթին ծայրը:

Երկու զիւցաղները միացան թշնամիին դէմ, և Ուլկիանոսի օտարականները փախուսան առին: Ինչ անուն աւելի փառաւոր ֆինսփելի մէջ՝ քան Կայիրբարի և Գրուպարի անունները. բայց, աւաղ, ինչո՞ւ համար կը մոնչէ տակաւին մահառիթ ցուլը Գոլբանի լեռան վրայ: Տեսան զայն՝ որ կը խոյանար ձիւնափայլ. անոր տեսիլը բորբոքեց իրենց կատաղութիւնը: Լուբարի ափունքը՝ մարգագեանին վրայ կռուեցան անոնք: Նորափթիթ և չքնաղ Գրուպարը ինկաւ: Վայրագ Կայիրբարը իջաւ Տուրայի հովիտը, ուր Բրասսուլիս, իր քոյրերէն ամենէն գեղանին, տխուր և մինաւորիկ, կը հառաչէր մեղամաղճոտ երգեր: Գրուպարի քաջութիւնները կ'երգէր, իր կուսական սրտին սիրականին: Կողբար պատերազմի վտանգները, բայց դեռ յուսած հատած չէր անոր վերադարձէն: Իր կիսաբացիկ պատմութեանը կը ցուցնէր ձիւնաթոյր

ծոցը, սպիտակ՝ ինչպէս լուսինը որ դուրս կ'ելլէ կիսովին՝ վերջալուսի քողերէն: Տաւիղը չունի իր ձայնին քաղցրութիւնը, երբ ան կ'երգէր իր վիշաւը: Գրուպար գրաւած էր բոլոր անոր հոգին. զանիկա կը փնտռէին միշտ ծածուկ կերպով իր աչքերը. «Ե՞րբ պիտի գաս պերճապայծառ յաղթանակով, ո՞վ մարտիկ՝ զոր ես ընտրեցի»:

Կայիրբար կ'երեւի և կ'ըսէ անոր. «Ա՛ռ, Բրասսուլիս, ա՛ռ այս արեւանների վահանը, և կախէ զայն տանս սեմին վրայ, ոսոխիս վահանն է»:

Այս բառերուն՝ կը բաբախէ անոր քնքուշ սիրտը. տփռոյն, շլմորած, կը թռչի պատերազմի դաշտը. կը գտնէ իր սիրականը առան մէջ թաթխուած, և կը մեռնի կ'իյնայ անոր քով, Կրումլայի պատերին վրայ: Հոս կը հանգչին անոնց աճիւնները, ո՞վ Կուկուլին, և այս երկու կարմրածառները, բուսած անոնց գերեզմաններուն վրայ, կը ջանան, բարձրանալով, զուգաւորել իրենց ձիւղերը: Բրասսուլիս գեղեցկութիւնն էր դաշտին, Գրուպար՝ զարգը բլրան: Բարդերը պիտի պահեն անոնց անունները, և պիտի ըսեն ապագայ դարերուն:

«Չայնդ՝ հրապուրանքով լի է, ո՞վ Կարբիւ,

յարեց Երինի իշխանը, և կը սիրեմ քու հին վէպերդ: Քաղցր են անոնք իմ ականջին՝ դարնան անուշակ անձրեւին նման, երբ աւելը կը շողայ դաշտին վրայ, և ամպերը կը փախչին լեռանց գագաթներուն քսուելով: Ո՛վ բարդ, առ տաւիղդ հոչակելու համար իմ տարփանքներս. երգէ Դունսկարի չքնաղագեղ աստղը. հնչեցուր ականջիս Բրագելայի գովեստները, անոր՝ զոր մառախուղնելու կղզիին մէջ թողուցի: Հարսնդ Սեմոյի որդւոյն, կը հսկես կանգուն մեր քարաժայռներուն վրայ, հեռուէն նշմարելու համար Կուկուլլինի նաւերը: Աւաղ, ընդարձակ ծով մը կը թաւալէ իր ալիքները ամուսնոյդ ու քու միջեւ: Իր կռահներուն ճերմակ փրփուրը՝ պիտի խաբէ աչքերդ՝ գիշեր ատեն. զանոնք տորմիդիս առագաստները պիտի կարծես: Քաշուէ, սէրս, գիշերուան հովերը կը սառեցնեն անուշիկ հրապոյրներդ. մտիւր տօնական պալատս, և երազէ՛ հին ժամանակները: Պատերազմին բոցերը չմարած՝ չեմ կրնար բազուկներուդ մէջ նետուիլ: Ո՛վ Կոնալ, խօսէ ինծի փառքի և պատերազմներու վրայ. հանէ զանի մտքէս, վառն գիշատ սիրելի է ինձ, Սորգլանի՝ դուստրը, ձիւնագեղ ծոցով, ոսկիաղ մազերով:

— Զգուշացի՛ր, այս ժամուս, Ուկիանոսի զաւակներէն, պատասխանեց քաջ և զգօն Կոնալը. զրկէ՛ գունդ մը մարտիկներէդ՝ լրտեսելու՝ մութին մէջ՝ Սուարանի բանակը. ես խաղաղութիւն կ'ուզեմ, մինչեւ Մորուենի զաւակներուն դալը, մինչեւ որ Փինգալ՝ դիւցազներուն առաջինը, շողացընէ մեր դաշտերուն վրայ յաղթութեան աստղը...»:

Կուկուլլին բախեց իր վահանը. այն մարտիկները՝ զորս բազմն ընտրած էր հսկելու այն գիշեր՝ սկսան չուել. բանակին մնացորդը, պառկած բլրան վրայ, կը ննջէր մութին մէջ, հովերու մրմունջներուն:

Նոր մեռած դիւցազներուն ստուերները կը թափառէին անոնց շուրջը, հեծած իրենց ամպերուն վրայ. և Լենայի ընդարձակ լուսթեան մէջ, կը լսուէին հեռուն խաղաղ ձայները մահագուշակ ուրուականներուն:

ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԵՐԿՐՈՐԻ ԵՐԳ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Կրօնգալի ստուգերը՝ զոր սպանենց Սոսա-
րան՝ կ'երեւի Կոնստի, և կը մարգարեանայ
Կոնստանտինի մօտաւորստ պարտոտրիւնը : —
Կոնստ կ'արքեպիսկոպոս Խոստանացոյ զօրագրոշ-
խը, որ կ'արհամարհե ուրաշխանիսն սպառ-
նայիքները : — Կը թշնայ : — Սոսարան
ամօրալի խարտոտրիւն մը կ'առաջարկէ : Կոն-
կոնստին պատասխան կոշ տայ պատերազմե-
լով . թայց ցեղասպետի մը զարհուրելի երկիւղը՝
թանակը ի վախոշտ կը խոշապեցընէ : —
Կոնստ և Կոնկոնստին կը սրտաւրէն ճանանցը :
— Իրիկոնան դեմ՝ հորիզոնին վրայ Փիւն-
գալի տորմիլը կը ճշմարտի, թայց իսկոյն
մեզերոշ մեջ կը կորստի : — Կոնկոնստին ,
չարով իր պարտոտրեան վրայ, գայն՝ իր թա-

ընկաւ ին՝ Փերդայի սպանութեան կը վերա-
գրէ, զոր սպանեալ էր քիչ առաջ մեկնաւոր-
տութեան մը մէջ: — Կարրիյ ըստղը զանկաւ
կը քաշարէր՝ երգելով անոր Կոնաշի և Գա-
լուշինայի սպանութիւնը:

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԵՐԿՐՆՅԱՆ ծեր կաղնիի մը տակ՝ կը
քնանար Կոնալ¹ հեղեղատին ձայնէն որո-
ւոնելով: Քար մը՝ բարձի տեղ կը ծառայէր
իր զլիսուն տակ: Գիշերային ուրուականնե-
րուն սուր ձայները, Լենայի մացառներուն
մէջերէն, կու գային կը զարնուէին իր ա-
կանջին: Մինակ էր, և հեռու միւս մարտիկ-
ներէն. պատերազմին զաւակը կ'արհամար-
հէր թշնամիին յեղակարծ յարձակումները:

1. Տեղն ուր կը հանգչի Կոնալ ծանօթ է
ամէն անոնց՝ որոնք պարտած են Սկովաիոյ
լեռները: Բարդը զանիկա բանակէն կը հեռա-
ցընէ, տեղւոյն առանձնութեամբը աւելի սար-
սափ աղբերու համար Կրուգալի ստուերին ե-
րեւումին:

Դիւցազնը կը տեսնէ երազին մէջ հրեղէն զանգուած մը՝ որ կը թաւալի բլրան բարձունքէն, և կրուգալ՝ հեծած բոցեղէն օդերեւոյթին վրայ. կրուգալ՝ որ ինկած էր Սուարանի հարուածներէն, փառքի դաշտերուն մէջ պատերազմելով:

Տփոյն է իր գէմքը՝ նման մայրամուտ լուսնակին ճաճանչներուն. զգեստի տեղ՝ հագած է բլրան մէջը. իր աչքերը կը նմանին երկու առկայծ լոյսերու. կուրծքին վէրքը կ'երեւի սև և խոր:

«Կրուգալն ես դուն, կ'ըսէ անոր անվհեր Կոնալը: Դո՛ւն ես, Դեղզալեան զաւակ, հոշակաւորդ այծեամենբու բլրան վրայ: Ինչո՞ւ ախուր և դաշկահար կը տեսնեմ գլխդ, դո՛ւն՝ որ վահանները կը մանրէիր: Վախը երբեք չտփռունեց գլխդ: Ուրկէ՞ց է ախուր թիւղ, ամայի լեռներու զաւակ»:

Ուրուականը իր սառած ձեռքը կը տարածէ դիւցազին վրայ. նուաղուն ձայնը տկար հառաչ մը կ'արձակէ, նման իրիկուան հովին՝ որ կու գայ Լեգոյի եղէգներուն մէջ:

«Ստուերս, ո՞վ Կոնալ, կը թափառի բլուրներու վրայ, բայց մարմինս անթաղ կեցած է Ուլինի աւազներուն վրայ: Դո՛ւն՝ ա՛լ պիտի չխօսիս Կրուգալի հետ: Երբեք

պիտի չտեսնես իր ոտքերը՝ դրոշմուած մարգին վրայ: Թեթեւ եմ ես՝ Կրումայի հովին նման. ա՛լ ուրիշ բան չեմ, բայց եթէ շոգի մը շարժուն և խուսափուկ: Որդիդ Կուգարի՝, կը տեսնեմ ահա մահուան մուծ ամպը որ կը յառաջէ. կանգ կ'առնէ և կը տարածէ թեւերը Լենայի դաշտերուն վրայ: Երինեան կանաչագեղ զաւառներուն զաւակները պիտի մեռնին. հեռացիր այս ուրուականներով լի դաշտէն»:

Նման խաւարող լուսնակին, աներեւոյթ կ'ըլլայ փոթորկին մէջ:

«Կեցիր, կը պոռայ Կոնալ, կեցիր, բարեկամիս ստուերը: Դարձիր նորէն երկնային ճառագայթիդ վրան: Ըսէ՛ ինծի, որ բլուրն է քու հանգստարանդ: Ա՛լ պիտի չլսեմ՝ ձայնդ մրրիկներու մեռչիւններուն մէջ, ջրվեժներու շառահներուն մէջ, երբ ուրուականները՝ հեծած հովերու թեւերուն վրայ՝ կ'անցնին անապատէն»:

Կոնալ կ'ելլէ. կը հնչեն իր գէնքերը: Կը զարնէ իր վահանը Կուկուլլինի ականջին, և զօրագլուխը կ'արթննայ:

1. Կոնալ՝ որդի Կայերբարի՝ Կուկուլլինի բարեկամին՝ երբեքմ կ'ուշուած է որդի Կուգարի, Եր ընտանիքին զխաւորին անուանովը:

«Ինչո՞ւ Կոնալ, կը խոտլես քունս: Բա՛զուկս, մնորուած աղջամուղջէն, կրնար զարնել զքեզ զիպուածով, և Կուկուլլին լար իր բարեկամին մահը: Խօսէ, Որդիդ Կու՛գարի, ես մտիկ կ'ընեմ քեզի. քաջասիրտ մարտիկի մը խորհուրդը՝ պատերազմին պէ՛տեքը կը լուսաւորէ, ինչպէս արեւը՝ օրը:

— Որդիդ Սեմոյի, պատասխանեց Կո՛նալ, տեսայ Կրուզալի ստուերը: Աստղերուն դողդոջուն փայլը կը լուսաւորէր անոր ու՛րուականը, և իր ձայնը կը նմանէր վտա՛կին հեռաւոր մրմունջին: Մահուան պատ՛գամաբերն է Կրուզալ. իր ձայնը արձագանգն է գերեզմանին: Վաղը խաղաղութիւն, ո՞վ Կուկուլլին, կամ պատրաստուէ փախչիլ Լե՛նայի դաշտերուն մէջէն:

— Իրա՞ւ, խօսեցա՞ւ քեզի Կրուզալի ստուե՛րը: Կուգարեան զաւակ, աղմուկն է այն հո՛վերուն՝ որ կը մռնչեն Լենայի անձաւներուն մէջ. կամ, եթէ Կրուզալի ուրուականն էր, ինչո՞ւ չստիպեցիր զինքը՝ որ գայ երեւի ինծի: Հարցուցի՞ր իրեն թէ ո՞ւր է իր անձաւը. ո՞ր տեղ կը հանգչի օգին զաւակը: Կարող է սուրս գտնել զանիկա, և ստիպել իր ձայնը՝ որ յայտնէ մեզի ապագան: Բայց ան ի՞նչ կրնայ սորվեցընել մեզի: Դեռ երէկ

մեր մէջն էր, դեռ ժամանակ չունեցաւ անցնելու մեր բլուրներէն անդին. և ո՞վ ուրեմն կրցաւ յայտնել անոր մեր մօտալուտ պարտութիւնը:

— Ոգիները կը հեծնեն ամպերու վրայ և կը թռչին հովերու վրայ, պատասխանեց խնայտուն Կոնալը: Քարայրներու մէջ կը հանգչին միասին, և կը խօսակցին մահկանացուներուն վրայ:

— Թող ուզածնուն չափ խօսակցին մահ՛կանացուներուն վրայ. բայց թող հանգիստ ձգեն Երինի իշխանը. թող մոռնան զիս իրենց քարանձաւներուն մէջ: Ես Սուրանի առջեւէն պիտի չփախչիմ: Եթէ հարկ է որ մեռնիմ, գերեզմանս պիտի սորվեցընէ ապագային իմ համբաւս: Որսորդը քանի մը կաթիլ արցունքով պիտի թրջէ իմ քարս, և սուգը պիտի պատէ գեղեցիկ Բրագեւայի բնակարանին շուրջը: Մահուրէն չեմ վախա՛նար երբեք. բայց փախչելէ՛ այո՛. Փինդալ զիս միշտ յաղթական տեսաւ: Դու, բլրան չարագուշակ ուրուականդ, երեւցիր աչքիս, իջիր լուսեղէն ճառագայթիդ վրան, ցուցնուր ինծի մահը ձեռքիդ մէջ, և տակաւին պիտի ինծի մահը ձեռքիդ մէջ, և տակաւին պիտի չտեսնես դուն իմ փախչիլս՝ շոգիներու ապիկար զաւակ: Գնս, որդիդ Կուգարի, բա՛

խէ՛ կայիրբարի վահանը, նիղակներուն միջև կախուած է ան. թող իմ մարտիկներս, յանկարծակի ցատկելով՝ հագնին իրենց զէնքերը՝ նոր պատերազմներու համար: Փինգալ թող ուշանայ, ինչ փոյթ, մենք պիտի յաղթենք մինակ, Կողզարի զաւակ, կամ պիտի մեռնենք զիւցազներու դաշտին մէջ»:

Վահանին ձայնը կը տարածուի հեռուն. ամէն կողմէ կ'իլլեն մարտիկները. կանգուն՝ կը նմանին այնքան կաշններու՝ որք կը ծոին իրենց ճիւղերուն տակ, երբ կը ծեծուին ձմեռուան փոթորիկներէն, և հովերը ճարճատել կու տան անոնց ցամքած ճիւղերուն:

Կրոմշայի մոխրագոյն կատարը կը պրծի ամպերէն. նորածագ արեւուն լոյսը կը զողւղլայ կէս մութ կէս լոյս Ուլկիանին վրայ. կապտորակ մառախուղը կը քալէ զանդաշօրէն, և կը սքողէ Խնիսիւի մարտիկները:

«Ի զէն, կ'աղաղակէ Սուարան. ի զէն, Լոկլինի մարտիկներ: Երինի զաւակները փախան մեր առջեւէն: Հալածենք զանոնք Լենայի դաշտերուն մէջ: Եւ զուն, Մորլա, թո՛ր Կորմալի պալատը. խրատ տուր որ հնազանդին Սուարանի, ապա թէ ոչ ամէնքը գերեզմաններու մէջ պիտի թափթըփին, և

մահասարսուռ լուծիւնը պիտի ահաբեկէ Ուլլինի բլուրները»:

Այս բառերուն, բոլոր իր մարտիկները կը խոյանան, նման ծովային թռչուններու կը խոյանան, նման ծովային թռչուններու կը վաւաճի մը՝ զոր կատաղած ալիքները կը վանեն ամպերէն: Կը կարծէիլ լսել շառաչիւնը հեղեղներուն՝ որոնք ահաւոր մոնչիւններով իրարու կը զարնուին Կոնայի հովիտներուն մէջ, երբոր՝ փոթորկոտ գիշերէ մը ետքը՝ իրենց զեռեւս յուզուած կոհակները՝ իրարու կը խառնեն, արշալոյսի աղօտ նշոյլներուն տակ:

Ինչպէս որ աշնան ստուերները կը տարածուին և կը սողան զեղնած բլուրներուն կուշար, այսպէս, և աւելի նսեմ և աւելի արագ, կ'անցնին կ'երթան Լոկլինի անտառներուն մարտիկները: Գոռոզ և սէգ՝ նման Մորուենի եղջերուին, կը քալէր անոնց առջեւէն Սուարան, կը շողայ վահանը քովքնափ՝ գիշերային բոցերուն նման որ կ'անցնին դաշտէն՝ երբոր բոլոր աշխարհ ընկղմած է գիւտէն՝ երբոր բոլոր աշխարհ ընկղմած է գիւտէն՝ երբոր բոլոր աշխարհ ընկղմած է գիւտէն: Եւ ուշ քնացած ճանապարհորդը սարսուռ կը զգայ, և խաբուսիկ օգերեւոյթներուն մէջ տեսնել կը կարծէ ուրուական մը: Ծովուն կողմէն ցուրտ հով մը կ'իլլէ, և մէկ շունչով կը պատուէ քողը մէզին՝ որ

կը հանգչէր ալիքներուն վրայ : Ինիսիքի ջոկատները կը ցցուին փօլոնքին վրայ, ինչպէս շղթայ մը խռթներու :

« Մորլա, ըսաւ Սուարան, ելիր գնա ընծայելու անոնց խաղաղութիւնը՝ այն պայմաններով՝ զոր կը սահմանենք թագաւորներուն, երբ ժողովուրդները կը խոնարհին մեր առջեւ, երբ քաջերը տարածուած են պատերազմի դաշտին վրայ, և լաւիան օրիորդները կը թափառին՝ դաշտին մէջ » :

Սուարանի որդին, վիթխարի Մորլան՝ կը կտրէ ասպարէզը մեծաքայլ. կը ներկայանայ գոռոզութեամբ, և իր մարտիկներով շրջապատուած Երինի իշխանին՝ այսպէս կը խօսի .

« Ընդունէ՛ Սուարանի խաղաղութիւնը, զոր կ'ընծայէ քեզ, այնպէս ինչպէս որ կու տայ զայն, երբ յաղթուած ազգերը կը խոնարհին անոր առջեւ : Մեզի յանձնէ Ուլլինի բարերբը դաշտերը . տո՛ւր Սուարանի քու գեղեցիկ ամուսինս և հաւատարիմ շունդ՝ որ կը գերազանցէ հովերը . տո՛ւր բազուկիդ տկարութեան այս վկաները, և ապրէ՛ հնազանդ մեր իշխանութեան :

— Գնա՛ ըսէ Սուարանի, ըսէ այդ գոռոզութեամբ ուռած սրաին, թէ Կուկուլլին երբեք տեղի չտուաւ . . . Իրեն կը թողում

Ուկիանի ալիքները, և պիտի տամ իր բոլոր ժողովուրդին գերեզմաններ՝ Երինի մէջ : Երբեք օտար մը տէր պիտի չըլլայ գեղեցիկ Բրազիլային . երբեք Լուկինի բլուրներուն այծեամբ պիտի չփախչի Լուաթ շանս առջեւն :

— Ողորմելի վարի՛չ կառքերու, պատասխանեց Մորլա, կ'ուզէ՞ս ուրեմն պատերազմիլ թագաւորիս հետ, այն թագաւորին՝ որուն անհամար նաւերը կարող են քաշել կղզիդ ջուրերուն վրայ . Ուլլինի բլուրը այնքան ոչինչ կ'երեւի Ուկիանոսի թագաւորին զօրութեան առջեւ :

— Մորլա, խօսքերու սնոտի պայքարի մը մէջ տեղի կու տամ յօժարակամ. բայց այս սուրը՝ այնչափ անգամ յաղթական՝ երբեք մէկուն տեղի պիտի չտայ : Այնչափ ատեն որ Կոնալ և Կուկուլլին պիտի շնչեն, Երին՝ Կորմակէ զատ ուրիշ ոչ ոք պիտի ճանչնայ իրեն գլուխ : . . . Ո՛վ Կոնալ, իմ հաւատարիմներէս առաջինը, լսեցիր Մորլայի խօսքերը, պատասխանէ՛ : Քու կարծիքդ խաղաղութեան պիտի ըլլայ : Ո՛վ Կորուգալի հոգի, ինչո՞ւ համար մեզի մահ սպառնացար : Պիտի իջնեմ մութ բնակարանը, բայց լուսաւորուած փառքի ջահով . . . Ելէ՛ք, Ինիսիքի

զաւակներ, սրեցէք ձեր տէգերը, լարեցէք աղեղնիւ, խոյացէք թշնամիին վրայ մուծին մէջ...»:

Ըսաւ, և իր անթիւ ջոկատները կը շարժեն իրենց ստուար կարգերը. առաջ կը գիմեն աղմկալից, և կը տարածուին նման ամպին՝ որ կը պայթի հովիտներուն վրայ, երբ փոթորիկը կը գրաւէ երկինքը:

Իրենց պետը՝ իրենց գլուխն է, գէնքերով ծածկուած. նման է ան ուրուականի մը՝ որ շրջապատուած է արիւնեւանդ օգեբեւոյթնեւրով, և ձեռքին մէջ բռնած է փոթորիկին նետերը: Կարրիւ կը հնչեցընէ պատերազմին փողը: Կ'երգէ պատերազմի երգը, և իր հոգին գիւցազներուն հոգիին մէջ կը հեղու:

«Ո՛ր է հիմա, կ'երգէր ներշնչուած բարձր, ո՛ր է մահուընէ հնձուած այն մարտիկը. ո՛ր է կրուգալ: Կը ննջէ ան մոռցուած երկրի տակ, և տխուր լուծիւնը կը պատէ իր բնակարանը... Կրուգալի կիներ, գեւ նոր եկած ամուսնոյն պաշտօնին մէջ, խրեցաւ սուգի մէջ: Բայց ո՛վ է այն չքնաղագեղ կիներ՝ նման լուսեղէն ճառագայթի մը՝ որ կը փախչի թշնամի գունդերուն առջեւէն: Դեղրենան է, Կրուգալի սպիտակ հարսը: Իր հերարձակ մագերը խաղալիկ են

հովուն. աչքերը կարմրեցած են արտասուելէն, ձայնը մարած է: Սւաղ. սիրելի կրուգալը ունայն ստուեր մըն է այլ եւս, քոյր բլրան ուրուականներուն. կուգայ ան՝ բռնիւ մէջ, մրմնջելու ականջիւ տկար և ողբալիան ձայնով, նման լեռներու մեղուին բզզիւնին... Բայց Դեղրենա աներեւոյթ կ'ըլլայ առաւօտեան ամպի մը նման. Լոկլինի գաւակ մը երկաթը անոր ծոցը մխեց: Կայիրբար, ինկաւ ան, ան՝ որ երիտասարդ հասակիւ մտածութիւնն էր: Ո՛վ Կայիրբար, ոչ եւս է ան»:

Կայիրբար լսեց այս տխուր երգերը. կը թռչի գէպ իր պուտորը: Կը տեսնէ Դեղրենան անկենդան, և մռնչելով կը խոյանայ թշնամիներուն մէջ. իր տէգը գետին կը տապալէ Լոկլինի մարտիկ մը, և պատերազմը կը վառի ամէն կողմէ: Ամէն կողմէ՝ ստուար ջոկատները կ'իյնան մեծաշառաչ. պիտի կարծէիր տեսնել Լոկլինի անտառները՝ արմատաքի խլուած մրբէն, կամ լափուած հրեհէն: Կուկուլին կը զգեսնէ Լոկլինի զիւցազները նման դաշտի ուղտափուշերուն: Սուարան կ'աւերէ Երկիր: Իր հարուածներուն տակ կ'իյնան Կուրաք, և Կայիրբար՝ զոր ի գուր կը պաշտպանէ իր վահանը:

Մորզան ոչ եւս է, կալա կը դողայ և կը մեռնի. դիւցազին ծոցը շաղախուած է արեւնով, և իր խարտեաշ մազերը քաշ կու գան իր հայրենի երկրին փոշիին մէջ: Շատ անգամներ հանդէսներ տուաւ ան՝ այն տեղերուն մէջ իսկ՝ ուր արդ պառկած է. շատ անգամներ հոն հնչեցնել տուաւ տաւիղը. իր շունները՝ յուզուած կը ցատկէին իրենց ցնծութենէն՝ գործիքին ձայնին, և երիտասարդ որսորդները կը պատրաստէին իրենց ազնոյները:

Սուարան առաջ կը քալէ, նման հեղեղի մը՝ որ կը մեկնի անապատէն և կը թաւալեցընէ՝ իր ընթացքին մէջ՝ փրթած ժայռերն ու հողերը: Բայց կուկուլլին կեցած է անշարժ. նման անխախտելի լեռներուն՝ որոնք կ'արհամարհեն փոթորիկները: Թող հովերը կուլին կատաղութեամբ, թող կարկուտը իջնէ և ծեծէ ժայռերը, հաստատուն իր հիման վրայ, լեռը կը դիմադրէ, և կը ծածկէ իր ստուերով կոնայի լոին հովիտները: Այնպէս կը պաշտպանէր կուկուլլին Երինի զաւակները, և իր վսեմ գլուխը կը բարձրացընէր շուկաներուն մէջ:

Անապատի աղբիւրին նման՝ կը խոխոջէր իր շուրջը օրհասական դիւցազններուն

արիւնը: Բայց Երինի բանակը՝ մէկ ծայրէն միւսը կը հալի՝ ինչպէս ձիւնը արեւուն ճառագայթներուն տակ:

«Ո՛վ Խնիսփելի զաւակներ, կ'ըսէ Գրումալ, Լոկլին վաստակեցաւ պատերազմի դաշտը: Խնչու համար, ջախջախ եղէգներ, կը դիմադրէք հովերու ուժգնութեան: Փախչինք զէպ ի այծեամբներուն բլուրը»:

Կ'ըսէ և կը փախչի Մորուենի եղջերուի մը պէս, և իր խոնարհած տէգը՝ իր շողիւններով կը ցուցնէ անոր փախստական քայլերը: Քիչ մարտիկներ հետեւեցան իր վատ օրինակին. հազարաւոր քաջեր նախամեծար համարեցան շիրիմ մը Լենայի թուփերուն տակ:

Կանգուն իր կայծակնացայտ կողքին վրայ, կուկուլլին կը կուէր անպապար. գետինը զլորեց Լոկլինի քաջակորով մարտիկներէն մէկն ալ և ըսաւ կոնալի.

«Կոնալ, մահկանացուներէն առաջինը, դու սորվեցուցիր բազուկիս մահ սփռել. թէ և Երինի զաւակները փախուստը առին, սակայն դու զիս միայն պիտի թողուս թշնամիին դէմ: Ո՛վ մեծարոյ կարբիլ, տա՛ր որոնք որ մնացին բարեկամներէս զէպ ի թուփերը այն բլրան, և մենք Կոնալ, կենանք հոս

և պաշտպանները մեր մարտիկներուն նահանջը »:

Կոնալ կը նետուի կառքին վրայ. երկուքն ալ իրենց վահանները զիմացնին կը դնեն. անոնց զանգուածները կը նմանին խաւարած լուսնին սկաւառակին: Սիփապղան և սէգ Դուրոսնալը, շնչասպառ, փրփուրներու մէջ, կը մաղլցեն դէպ ի բլուրը. թշնամիներուն ալիքները կը հետեւին անոնց և կը փութան անոնց հետքերուն վրայէն:

Կրումլայի զառիվայրին վրայ կանգ կ'առնէ Երինի բանակը. տխրալէմ մարտիկները կը հաշուեն իրենց կարգերը՝ լուսաւորուած նման անտառին՝ որուն մէջէն անցած է կայծակը և հրդեհած: Կուկուլլին, կանգուն, կաղնիի մը կոթընած, թաղծոտ լուսթեան մը մէջ՝ կը թաւալէր իր բոցալաւ աչքերը, և կարծես ահանջ կը դնէր հովերուն՝ որ կը սուղոսկէին իր երկայն մաղերուն մէջ, երբոր՝ Ուլիանու եղբքներէն վեր վազեց արագաբայլ Փիթիլի որդին՝ Մորանը.

«Նաւերը, գոչեց Մորան, նաւերը Ամայի կղզիին: Ահա՛ Փինգալը, զիւցաղներուն մեծ զօրավարը, վահաններուն պատիփը: Կոհակները կը փրփրին իր զրօշազարդ նաւերուն ներքեւը. ձերմակ առագաստներով բռնաւոր

իր նաւերը՝ կ'ընծայեն աչքին անտառ մը ամպերուն մէջ:

— Վազեցէք, փչեցէք միասին, ըսաւ Կուկուլլին, սիւ հովեր՝ որ կը պաշտպանէք արդասաւոր Երինը: Եկուր, Փինգալ, եկուր և բեր մահ մեր թշնամիներուն: Ո՛վ բարեկամս, առագաստներդ կ'ուրախացնեն իմ աչքերս, ինչպէս արշալոյսին նշոյլները՝ խոռվայոյ ըունէ մը ետքը. բու ներկայութիւնդ ինծի համար հրեղէն սիւն մըն է՝ որ պիտի առաջնորդէ իմ քայլերուս աղջամուղջին մէջ: Ո՛վ Կոնալ, պատկառելի ծերունի, թող մեր բարեկամներուն զալուստը տայ մեզի քաջալեր և զօրութիւն: Բայց գիշերը կը խտանայ մեր շուրջը. ուր են հիմայ Փինգալի նաւերը: Մթութեան առաջին ժամերը հոս անցընենք, և փութացընենք մեր իղձերով լուսնակին քաղցրիկ լոյսը... »:

Հովերուն շունչը կը ծռէր մեծամեծ անտառները. յուզուած հեղեղները կը մոնչէին ժայռէ ժայռ. անձրեւը կը զիլուէր Կրումլայի զագաթին վրայ, և աստղերը հազիւ կը փայլէին երկինքին երեսը արշաւող ամպերուն մէջէն: Երինի զօրավարը նստած էր տխուր և մտածկոտ՝ եղբքը գետակի մը, որուն կարկաշը կը հնչէր՝ ափունքը տնկուած ծեր

կաղնիի մը խոռոչին մէջ: Ասոր քովն էին
Կոնալ և ծերունին Կարբիլ:

«Դժբաղդ է Կուկուլլինի ձեռքը, ըսաւ
մարտիկը. ձախտոյ է Երինի զօրապետին
ձեռքը՝ իր բարեկամն սպաննելէն ի վեր:
Փերզա, ես զքեզ անձիս պէս կը սիրէի:

— Ինչպէս մեռաւ այն քաջ մարտիկը,
ըսաւ Կոնալ: Կը յիշեմ Դամանի քաջարի
որդին. իր հասակը վեհափառ էր և գեղե-
ցիկ, ինչպէս ծիրանի գօտին բլրան վրայ:

— Փերզա, յարեց Կուկուլլին, եկած էր
Ալբինէն. սորվեցաւ ան զէնք շարժել Մու-
րիի՝ զպրօցին մէջ, և շահեցաւ Կուկուլլինի

1. Ըստ Իսլանտացի բարդերուն, Մուրի ճե-
մարան մըն էր Բլազըրի գաւառին մէջ՝ ուր կը
սորվէին զէնքերու արուեստը: Մուրի՝ որ կը
նշանակէ ժողով՝ հաւանութիւն կու տայ այս
կարծիքին: Համակ պողպատէ զրահին զիւտը՝
Կուկուլլինի կու տան. հռչակաւոր է ան՝ ահ-
նաշի կոշուած տեսակ մը բարդերուն մէջ. սոր-
վեցուցած ըլլալուն համար Իսլանտացուց ձի
հեծնել, և առաջին անգամ ինքը եղած է որ
պատերազմի մէջ կառք զսրժածած է. անշուշտ
այս պատճառաւ Օստիան մանրամասն նկարա-
զրութիւնն ըրաւ Կուկուլլինի կառքին, քեր-
թուածիս առաջին երգին մէջ:

սիրտը: Ամէն օր մէկտեղ կ'որոսայինք. ամէն
գիշեր՝ իրարու քով կը հանգչէինք մարդին
վրան:

«Դեզալա՝ Կայիրբարի՝ Ուլլինի զաշտե-
րուն պետին հարսն էր. համասփիւռ փայ-
լակ մըն էր գեղեցկութեան. բայց սիրտը լի
էր գոռոզութեամբ. սիրեց ան երիտասարդ
Դամանը:

«Կայիրբար, ըսաւ Դեզալա իր ամուս-
նին, տուր ինծի մեր հօտերուն կէտը. ես
ալ չեմ ուզեր բնակիլ քեզի հետ: Բաժին
ըրէ:

« — Թող Կուկուլլինը՝ ըսաւ Կայիրբար,
բաժին ընէ. իր սիրտը աթոռ է արգարու-
թեան: Մեկնէ՛ գնա՛, գեղեցկութեան աստղ »:

«Գացի բլրան վրայ և հօտերը բաժնեցի.
ձիւնագեղ ճերմակ երինջ մը մնաց, զայն
Կայիրբարին տուի: Ասոր վրայ, Դեզալայի
կատաղութիւնը բորբոքեցաւ:

«Որդի Դամանի, ըսաւ ան. Կուկուլլին
սիրտս կը ցաւցընէ: Կ'ուզեմ որ մեռնի, կամ
Լուբարի ալիքները վրաս պիտի թաւալին:
Տժգոյն ուրուականս զքեզ պիտի հալածէ
անդադար, և երեսից պիտի զարնէ այն նա-
խատինքը՝ որով Կուկուլլին վիրաւորեց նա-
խանձարեկ հոգիս: Թափէ՛ Կուկուլլինի ա-
րիւնը, և կամ զոհէ սիրուհիդ:

« — Դեպքում, պատասխանեց երիտա-
սարդը, ի՞նչպէս պիտի մեռցնեմ եւ Սեմյի
որդին. բարեկամն է ան, ամենէն գաղտնի
խորհուրդներուս խորհրդակիցը, եւ ես ի՞նչ-
պէս վերցընեմ սուրս անոր գէմ... »:

« Երեք ամբողջ օրեր յողնեցուց զանիկա-
նի արցունքներով. չորրորդին՝ հաւանեցաւ
կռուելու: Դեպքում, պիտի պատերազմիմ
բարեկամին հետ. բայց երանի թէ իյնայի
անոր հարուածներուն տակ: Վասն զի ի՞նչ-
պէս ժուռ պիտի գամ բլրան վրայ, եւ ի՞նչ-
պէս պիտի գիմանամ տեսնելով Կուկուլլինի
գերեզմանը. . . »:

« Մուրիի բլրան վրայ կռուեցանք: Մեր
երկաթները կը զուշանային վիրաւորելէ, եւ
կը սահէին մեր սաղաւարտներուն պողպա-
տին վրայէն, կամ վայրագար կը զարնէին
մեր վահանները: Ներկայ էր Դեպքում, եւ
կը ժպտէր:

« Որդի Դամանի, ըսաւ ան, բազուկդ տկար
է. երիտասարդ, տարիները քեզի գէնք շար-
ժելու զօրութիւնը չեն տուած. տուր յաղ-
թութիւնը Սեմյեան զաւակին: Մալմորի
ժայռն է ան՝ զոր պիտի չկրնաս դուն խախ-
տել տեղէն »:

« Այս խօսքերուն՝ երիտասարդին աչքերը

կը լեցուն արցունքով. հեղձամղձուկ ձայ-
նով մը ըսաւ ինծի. « Կուկուլլին, ծածկուէ
վահանովդ, պաշտպանէ ինքդինքդ բարեկա-
միդ ձեռքին գէմ: Հողիս ընկճուած է վիշ-
տէն. հաճիկ է, աւանդ, որ ես խլեմ արեւը
մահկանացուներուն առաջինին »:

« Խոր հառաչ մ'արձակեցի. վերցուցի
սուրս, եւ իջուցի. դեռածաղիկ փերդան գետին
զլորեցաւ, փերդան՝ Կուկուլլինի բարեկամե-
րէն առաջինը: Վատաստարակ է ձեռքը Կու-
կուլլինի, իր բարեկամն սպաննելէն ի վեր:

— Վէպդ, ո՞վ մարտիկներու պետդ,
տխուր է եւ սրտաշարժ, ըսաւ Կարբիլ բարդը:
Ան կը տանի մտածումներս հին ժամանակ-
ներուն՝ որ ա՛լ չկան: Յաճախ լսեցի խօսքեր
Կոնալի վրայ, որ քեզի պէս, գժրաղու-
թիւնն ունեցաւ իր բարեկամն սպաննելու.
բայց իր տէգը միշտ յաղթող կը հանդիսա-
նար, եւ թշնամիները անհրեւոյթ կ'ըլլային
անոր առջեւէն:

« Կոնալ մարտիկ մըն էր Ալբիոնի: Հա-
րիւր բլուրներ կը հնազանդէին իր օրէնքնե-
րուն: Իր այծեամենքը հազար առուակներէ
կը խմէին: Հազար ժայռեր պատասխան կու-
տային իր շուններուն հաջիւններուն: Երի-
տասարդութեան շնորհքները իր գէմքին վրայ

էին, և իր բազուկը մահ էր զիւցազնեւրուն։
Գեղեցիկ կին մը վառեց անոր սրտին մէջ
սիրոյ ջահերը. քաջակորով Կոմլոյի աղջիկն
էր, գեղեցիկ ուրիշ կիներուն մէջ, ինչպէս
լուսինը՝ աստղերուն մէջ. իր վարսերը սեւ
էին նման ագռաւին թեւին. իր շուները՝
հմուտ էին որսի. գիտէր աղեղ լարել և
հրեք իր սլաքը չէր վրիպեր նպատակէն։
Իր սրտին ընտրութիւնը կանգ առաւ Կո-
նալի վրայ։ Իրենց սիրավառ նայուածքները
իւրաքանչիւր հանդիպէին. մէկտեղ կ'որոսային,
և երջանկութիւնը բոյն զրած էր իրենց
զազանի խօսակցութիւններուն մէջ. բայց
վայրագ Գրումալը, թշնամի զժրագլոյ որսոր-
դին, կը լրտեսէր անոր սիրուհիին հետքերը։

«Օր մը, որսէն յոգնած և բաժնուած ի-
րենց բարեկամներէն՝ խիտ մշուշով մը, Կո-
նալ և Կոմլոյի զուտարը եկան հանգչելու
Ռոնանի քարայրին մէջ. Կոնալի սովորա-
կան հանգստավայրն էր. հոն կախուած էին
իր հայրերուն զէնքերը. անոնց վահանները
հոն կը փայլէին իր պողպատէ սաղաւարտ-
ներուն քով։

«Հանգչէ՛ հոս, ըսաւ Կոնալ, հանգչէ՛,
նվ Գալուինա, սէրս։ Մորուռնի ճակատին
վրայ այծեամ մը կ'երեւի. կը վազեմ և
խօսոյն կը գառնամ քեզի։

«— Կը վախնամ, ըսաւ անոր, մեր Գրու-
մալ թշնամիէն. ստէպ կու գայ ան Ռոնանի
քարայրը. կը հանգչիմ զէնքերուդ մէջ. բայց
շուտ դարձիր, սիրականդ իմ»։

«Մինչդեռ Կոնալ այծեամը կը հալածէ,
Գալուինա կ'ուզէ փորձել իր սիրահարը. կը
հագնի անոր զգեստներն ու զէնքերը և կը
մեկնի այրէն։ Կոնալ կը նշմարէ զայն հե-
ռուէն և իր թշնամին կը կարծէ։ Սիրտը կը
նետէ և կը զայրանայ. կատաղութենէն կը
տոգոռնի. ամպ մը կ'անցնի աչքերուն վրայէն.
կը լարէ աղեղը, սլաքը կը թռչի. Գալուինա
կ'իյնայ և կը մեռնի։

«Կոնալ գահավէժ քայլերով դէպ ի ան-
ձաւը կը դիմէ. կը կանչէ Գալուինան, ար-
ձագանդը միայն պատասխան կու տայ իր
աղաղակներուն։

Ո՛ւր ես, նվ սիրուհիս . . . » կ'իմանայ
վերջապէս որ Գալուինայի սիրտն է որ կը
բարբախէ մահառիթ սլաքին տակ։ «Ո՛վ Գա-
լուինա, զո՞ւն ես . . . » Կ'իյնայ և կը մարի
օրիորդին ծոցին վրայ։

«Որսորդները դառն այս վատաբախտիկ
ամուլը, և միեթմարեցին Կոնալը։ Անկէց
վերջը ստէպ կը թափառէր ան բլրան վրայ.
կու գար լռիկ խօսակցելու իր սիրուհիին

ստուերին հետ: Այս ցնորքը կը խաբէր իր
վիշտը: Ովկիան՝ օր մը թշնամի նաւատոր-
միդ մը փսխեց ափունքին վրայ: Պատերազ-
մեցաւ ան, և օտարականները փախան. խառ-
նուրդին մէջ ամէն տեղ մահ կը փնտռէր
ան. բայց ո՞ր բազուկը կընար առլ զայն՝
այն քաջ մարտիկին՝ զոր յուսահատութիւնը
անյաղթելի կ'ընէր: Կը նետէ իր վահանը,
և կը կոռի անպատսպար: Մոլորուն սլաք
մը կը հասնի վերջապէս իր կուրծքին:

«Կը հանգչի ան՝ այս ժամուս՝ գեղեցիկ
Գալուինային քովը. ամայի ափունքը ծեծող
ալիքներուն շուրջ՝ կ'որորէ անոնց վերջին
քունը. և նաւաստին կը նշմարէ հեռուէն ա-
նոնց մամռապատ գերեզմանը, երբ՝ վճիտ
օդով մը՝ կը նաւարկէ Հիւսիսային ծովերուն
վրայ»:

ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

Ն Ա Խ Ա Դ Բ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Կարրիշ բարդը կը շարունակէ իր երգերը • կը պատմէ Փինգալի քաջագործութիւնները Լոկիին երկրին մէջ, և Սոսարանի քրոջ՝ Ագանդէկկայի մահը: — Կարմար, որդի Մարայի, որ խորհուրդ տուած էր մղերու առաջին մարտը, պատերազմի դաշտէն վիրաւոր կը դառնայ, և կը ծանուցանէ՝ Սոսարանի նոր յարձակման մը պատրաստութիւնը • Կ'առաջարկէ, թէ՛ որպէս զի Խոյանտացիք ժամանակ ունենան անշիտք՝ յետո՛ւ նահանջելու՝ ինքը միայն պիտի արգիլէ Սքանոթնաւները Կիրձի մը մէջ: — Կռկռչիլն Կ'ոգի մնայ անոր հետ, և կը հրամայէ Կարրիշ բարդին՝ աւելի հեռուն տանելու իր բանակին բեկորները • — Արշարոյսը կը ծագի: — Կարմար կը մեռնի վերքերէն: — Փինգալի տորմիլը

ժայր կոչ տայ, և Սոսարան ևս կը կենայ
 իր խորհուրդէն, որպէս զի իր բոլոր ուժե-
 րով դիմադրէ Կալեդոններուն: — Կոչկոչիկն՝
 ամօքանար իր պարտօններէն՝ կ'երթայ ար-
 տասներոշ իր զինուորները Կրունքս շերան
 քարանձաւներուն մէջ: — Մարտ: — Փինգալ
 կը հիւանայ՝ Ոսկարի, Օսկանի որդւոյն քա-
 չոքիւններուն վրայ: Կոչ տայ դեռածաղիկ
 դիւցազին՝ յաղթօրէնէն յետոյ՝ գովեստներ
 և խրատներ: — Դրոշագ Փայիկաս—Ուշիսի:
 — Փինգալ՝ բշկամիկն շարժումները դիտել
 կոչ տայ: — Դօշ, որդի Մորէի, ամենէն
 քաջ ցեղապետներէն մին, կը փախարի հե-
 տեւեալ պատերազմին՝ հրամանաւր ըլլալ: —
 Հոս կ'աւարտի երրորդ օրը:

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

Ել անբեմ բարդերուն երգերը, ըսաւ
 Կուկուլին: Հաճելի է ինձ՝ լսել հին ժա-
 մանակներու վէպերը: Անոնք ինծի համար
 են՝ ինչպէս առաւօտեան անդորրութիւնը,
 ինչպէս զով շողը՝ որ կը թրջէ բլուրները,
 երբ արեւը՝ տկար ճառագայթներ միայն կ'ար-
 ձակէ անոնց զարեանդին վրայ, և կապու-
 տակ ու հանդարտ լինը կը քնանայ հո-
 վիտներուն խորը: Ո՛վ Կարբիւ. ձգէ՛ նորէն
 ձայնդ, և զուրցէ՛ ինծի Տուրայի երգերը,
 այն ուրախաւէտ երգերը՝ որոնցմով հնչեց
 իմ պալատս, երբ Փինգալ ներկայ կ'ըլլար
 իմ հանդէսներուն, և կը տեսնէի անոր հո-

գիւն բոցալափը՝ իր հայրերուն բաջա-
գործութիւններուն յիշատակին:

— Ողջոյն բեղի, երգեց կարբիլ, ողջոյն,
Փինգալ, փառահեղ զօրաւարդ. բու շահա-
տալութիւններդ նշանաւոր ըրին պատանե-
կութիւնդ: Լոկլին սպառեցաւ բարկութեանդ
կրակովը՝ այն տարիքէդ՝ ուր վարդ այտերդ
մրցումի կ'ըլլէին օրիորդներուն նուաթուշե-
րուն հետ: Մեր կոյսերը կը ժպտէին այն
շնորհալի գեղեցկութիւններուն՝ որոնք կը
փթթէին գեղաբուսիկ մարտիկին գէմքին վրայ.
բայց մահը իր ձեռքերուն մէջն էր. հօր
էր և ահաւոր Լորայի ջուրերուն նման: Իր
մանկութեան բարեկամները անոր կը հե-
տեւէին: Յաղթեցին անոնք Ստարնոյի, Լոկ-
լինի թագաւորին. յետոյ վեհանաճութեամբ
զանկա իր նաւերուն յանձնեցին. բայց ա-
նոր սիրտը ուռած էր գոռզութեամբ և ցա-
սումով. իր հոգիին խորը՝ նորափթիթ յաղ-
թականին մահը կը մտածէր. վասն զի Փին-
գալէ զատ ոչ ոք երբեք չէր կրցած նուաճել
ահեղագոր Ստարնոյն:

«Ստարնոյ, զարձած իր Լոկլինի անտառ-
ները, կը նստի տօնական սրահին մէջ. կը
կանչէ Մնիւանը, ալէժաղիկ ծերունին, այն՝
որ մէկէ աւելի անդամներ երգեց Լոկլայի

շրջանակին շուրջը: Իր երգերուն ձայնէն կը
յուզուէր զօրութեան նուիրական վէմը¹, և
գիւցազներուն բախտը կը փոխուէր պատե-
րաւմի գաշտին մէջ:

«Ծերունի, բաւ Ստարնոյ, գնա՛ ծովէն
պարփակուած Մորունի ժայռերուն վրայ:
Ըսէ՛ Փինգալին, բսէ անապատի այդ թա-
ղաւորին, բոլոր մարտիկներէն ամենէն ա-
ւելի գեղեցիկին, թէ իրեն կու տամ իմ
աղջիկս. իմ աղջիկս, կոյսերուն մէջ ամե-
նէն աւելի չքնաղագեղը. ձիւնին փայլը՝ խա-
ւար է անոր սպիտակութեան քով. ալիքնե-
րուն փրփուրը՝ նուազ քաղցր է քան իր ծոցը.
Իր հոգին՝ ամբիժ է և մեծանձն: Թող դայ
ուրեմն՝ իր ամենէն աւելի նշանաւոր պետերն
հետն առած՝ միանալու աղջկանս հետ, որ
սնած է պալատիս առանձնոցին մէջ»:

«Մնիւան կը հասնի Ալբիոնի լեռները.
Փինգալ կը մեկնի անոր հետ. իր սիրտը
սիրով գինովցած կը կանխէ իր նաւերուն
թռիչքը՝ Հիւսիսի կոհակներուն վրայէն:

1. Հոս ակնարկութիւն մը կայ Լոկլինի կրօն-
քին, և ղեւ՝ զօրաքեանը՝ գուցէ Սկանտինաւ-
եան Աստուածութիւններէն մէկը կը պատկե-
րացնէր:

«Բարի եկար, ըսաւ խոժոռադէմ Ստարնոն. բարի եկար՝ Մորուենի ժայռերուն թափաւորդ. ողջոյն ձեզի, ով զիւցազներ, որ անոր կը հետեւիք պատերազմներու մէջ: Ամայի կղզիին զաւակներդ, երեք օր ամբողջ տօն պիտի կատարէք պաշտօն մէջ. երեք օր պիտի հալածէք անտառիս կինճերը, որպէս զի ձեր համբաւը կարենայ թափանցել մինչև այն գաղանի թաքստոցը՝ ուր կը բնակի գեղանի Ագանդեկիկան:

«Չիւներու թագաւորը անոնց մահը կը մտածէր, բարեկամական հանդէս մ'ընծայել լով անոնց: Փինդալ, որ չէր վտահեր իր թշնամիին դէմքին վրայ, բռնորովին զինուած երեւցաւ կոշուքին: Մարդասպանները՝ սարսափահար չկրցան հանդուրժել զիւցազին նայուածքներուն հանդէպ, և փախան իր ներկայութենէն: Սակայն ուրախութեան ձայներ կը լսուին. հնչուն տաւիղները կը թրթռան բարդերուն ձեռքին տակ, որոնք կ'երգեն կարգաւ պատերազմներու փառքը կամ կոյսերուն գեղեցկութիւնները: Ուլլին, փինդալի բարդը, կոնայի բլուրներուն զաշնակաւոր երգելը, կը լսուէր հոն: Երգեց ան Չիւներու թագաւորին աղջկան շնորհները, և Մորուենի զիւցազին փառքը: Գեղադէշ

Ագանդեկիկան լսեց անոր շեշտերը. թողուց առանձնօցը՝ ուր կը հեծէր ծածուկ, և եւրեցաւ՝ երկնային հրաշալի գեղով մը, ինչպէս լուսինը՝ արեւելեան ամպի մը եզերքը: Լուսեղէն շրջանակի մը նման կը շրջապատէ զանի՝ իր գեղին փայլը. իր թեթեւ տօտիկաներուն զոնգիւնը կը զօշոտէ ականջը՝ ինչպէս աստուածային ներդաշնակութիւն մը: Կը տեսնէ, կը սիրէ նորափթիթ զիւցազներ: Իր սիրտը կը բարախէ խղճերով՝ որոնց հետ կը պատերազմի իր ամօթխածութիւնը: Իր կապոյտ աչքերը զանի կը փնտռեն և կը հանդէշին անոր վրայ խաղակաթ. իր հոգին եռանդուն մաղթանքներ կ'ընէ՝ յերջանկութիւն Մորուենի պետին:

«Երբորդ օրը կը ծագէր լուսածաճանչ կինճերուն անտառներուն վրայ: Ստարնոյ, ծածկելով իր նենգութիւնը, որսի կ'երթայ, Փինդալն ալ միասին: Օրուան կէսը անցած է արդէն, և Փինդալի տէգը՝ ներկուած է Գորմալի վայրենի հիւրերուն արեւնովը: Ճիշդ այն ատեն եկաւ Ստարնոյի գուտարը՝ զանի գտնելու: Իր անուշիկ աչուրները լի էին արցունքով. և սիրոյն յուսահատութեամբ կ'ուղղէ անոր այս խօսքերը.

«Փինդալ, նշանաւոր ցեղի զաւակ, մի

վտաճիր երբեք Ստարնոյի ամբարտաւան սրտին, այս անտառին մէջ ծածկուած են մարդասպաններ: Զգուշացիր այն մթին որջերէն՝ ուր մահը կը սպասէ քեզի. բայց զթացիր վրաս, նորարուսիկ օտարական, զթացիր Ագանդեկկայի վրայ: Մորուենի թագաւոր, ազատէ զիս հօրս կատաղութենէն»:

«Երիտասարդ զւեցազնը, առանց վախի և յուզումի, կը յառաջէ՝ իր հաւատարիմ բարեկամներուն հետ: Վատ մարդասպանները կ'իյնան իրենց հարուածներուն տակ. և Գորմալի անտառը կը հնչէ՝ անոնց վրէժխնդիր աղաղակներովը:

«Որտորդները հաւաքուած են Ստարնոյի սլաւաթին առջեւ: Իր յօնքերուն սեւ թանձրութեան քակ՝ Ստարնոյ կը թաւալեցընէր բարկացայտ աչքեր:

«Բերէ՛ք հոս, գոչեց ան, բերէ՛ք աղջիկս՝ իր Մորուենի գեղեցիկ թագաւորին: Իր քաղցր խօսքերը ապարդիւն չմնացին. և շնորհիւ իրեն, Փինդալի ձեռքը կարմրեցաւ ժողովուրդիս արեւնովը»:

«Եկաւ ան՝ արցունքոտ աչքերով. իր սեւ մազերը ցիրուցան էին. իր սպիտակ հրաշագեղ մերկ ծոցը՝ ուռած էր հառաչներով: Ստարնոյ կը խողխողէ զանի իր սուրով.

կ'իյնայ ան նման ձիւնի գնդակի մը՝ որ կը փրթի Հոռնանի ժայռերէն, ձմեռ օրուան մը տխուր լուութեանը մէջ:

«Փինդալ յուսահատած կը կանչէ իր մարտիկները, և զէնքերը կը հնչեն մահազանգակի նման: Կը մշուի սարսափելի սլափաւ ըզմ՝ մը. Լոկլինի զաւակները կը մեննին կամ կը փախչին... Փինդալ՝ չքնադագեղ Ագանդեկկայի անկենդան գիակը կը տանի կը դնէ իր նաւին մէջ: Իր գերեզմանը՝ այս օր՝ կը բարձրանայ Մորուենի գագաթին վրայ, և ծովը կը մռնչէ անոր շուրջը:

— Խաղաղութիւն իր հողիին, ըսաւ Կուկուլլին, և բարդին՝ որ իր երգերով կը կախարդէ զմեզ: Ահարկու էր Փինդալ իր երիտասարդութեան կորովին մէջ, ահարկու է տակաւին իր բազուկը՝ իր ծերութեան մէջ: Լոկլին նորէն պիտի խորտակուի Մորուենի թագաւորին առջեւ: Ո՛վ լուսին, երեցիր արծաթէ ամպիւք քլանցքին ներքեւ. լուսաւորէ գիշերուան մէջ անոր ճերմակ առաջասանները ալիքներուն վրայ, և եթէ կայ երկնային ոգի մը՝ նստած այս գիշերուան վրայ՝ որ կ'իջնէ դէպ ի երկիր, փոթորիկներու առաջնորդ, հաճէ՛ խութերէն հեռացընել իր նաւերը՝ որոնց կը սպառնայ աղջամուղջ խաւարը»:

Լեւոն հեղեղատին բոլ աշտպէս կը խօսէր Կոնիուլին, երբ Մաթայի որդին, Կալմար, երեցաւ բլրան վրայ: Դաշտէն կու գար. վիրաւորուած և արիւնով թաթաւուշ, կը կոթնէր իր աէզին վրայ: Տկարացած էր զիւցազին բազուկը. բայց իր հոգին՝ պահած էր իր զօրութիւնը:

«Բարի եկար, Մաթայեանդ, ըսաւ անոր Կոնալ. բարի եկար բարեկամներուդ մէջ. բայց ինչո՞ւ համար այդ խղրուկ հառաչը խոյս կու տայ կուրծքէդ, որ երբեք վախը չէր ճանչցած:

— Եւ որ պիտի չճանչնայ երբեք: Կոնալ, հոգիս վտանգին մէջ մեծցաւ, և ցնծութեամբ կը խայտայ պատերազմի խօշիւնին: Հռչակաւոր ցեղէ եմ. Կալմար՝ առաջինը եղաւ իմ ազգատոհմիս, Կալմար՝ որ կը խաղար մրրիկներուն մէջ, որուն սեւ նաւակը կը խոյանար ծովուն վրայ և ասպարէզ կը կարգար փոթորիկին: Գիշեր մը՝ ոգի մը խռովեց տարերքները: Կոհակները կ'ուռին, ժայռերը կը սասանին, հովերը կը վանն իրենց առջեւէն՝ փայլակներով յդի ամպերը: Դողաց Կալմար և ափը եկաւ. բայց իսկոյն, ամհալով իր սարսափէն, նորէն կը նետուի՝ կատաղած ալիքներուն վրայ, և կ'արհամարհէ հո-

վերու ոգին: Մինչդեռ երեք երիտասարդ նաւաստիներ կը կառավարեն ծիփուն նաւակը, կեցած է ինքը՝ սուրը մերկացած: Երբոր ամպը ցած իջած կ'անցնի անոր բովէն, կը բռնէ անոր սեւ գնդակները, և կը մխէ իր երկաթը անոր մուծ մառախուղին մէջ: Սրբիկ ոգին կը թողու օդը. լուսինը և աստղերը կ'երեւին երկինքի դաշտին մէջ:

«Այսպէս էր իմ ցեղիս անվահերութիւնը, և ես արժանաւոր եմ իմ նախնիքներուն: Քաջէն կը փախչի վտանգը: Բազմը կը սիրէ պսակել յանդգնութիւնը:

«Բայց դուք, Երինի կանաչ հովիտներուն զաւակները, քաշուեցէք Լեւոնի արիւնոտոգ զաշտերէն: Հաւաքեցէք մեր բարեկամներուն տխուր մնացորդները, և միացէք Փինդալի: Լսեցի Լոկլինի չուն՝ որ կ'արշաւէ. Կալմար կ'ուզէ կենալ մինակ և պատերազմիլ: Չայնս պիտի որոտայ միջոցին մէջ, ո՞վ բարեկամ ներս, հազար մարտիկներու խուճապական աղաղակներուն նման: Բայց դուն, Սեմոյի որդի, յիշէ զիս: Տուր վերջին պատիւները Կալմարի անկենդան մարմնոյն: Երբ Փինդալ պատերազմի դաշտը քանդէ աւերէ, զիր զիս հոյակապ քարի մը ներքեւ՝ որ պատմէ իմ համբաւս ասպաղայ զարերուն: Սրբել տուր

Կալմարի մօրը՝ իր արցունքները, տեսնելով իմ փառքերուս վկայ՝ գերեզմանը:

— Ո՛հ, որդի՛ Մաթայի, պատասխանեց Կուկուլլին. ո՛չ, զքեզ չեմ թողուր երբեք. իմ ուրախութիւնս՝ անհաւասար ուժերով պատերազմելուն մէջ է. հոգիս վտանգի ատեն կը կրկնուի: Կոնալ, և դու, մեծարոյ Կարբիւ, առաջնորդ եղիք Երինի տխուր զաւակներուն, և երբ պատերազմը ըմնայ, եկէք փնտռելու մեր մարմինները՝ պառկած այն կիրճին մէջ, վասն զի մենք պիտի մնանք հոն, այն կազնիին քով, խոնուրդին մէջ... Մօրան, վազէ՛ դէպ ի Լենայի մացառները. բա՛ն փինգալի թէ Երին գերի ինկաւ, և ստիպէ որ փութացընէ իր քայլերը»:

Առաւօտը կը սկսի ճերմկիցնել Կրոմլայի կատարը. ծովու զաւակները կ'իւլեն բլուրն ի վեր: Կալմար կեցած կը սպասէ անոնց. քաջութեան կրակը կը բորբոքի իր զայրացած հոգիին մէջ. բայց իսկոյն իր դէմքը կը դեղնի: Անգօր, կը կոթընէր իր հօրը տէգին վրայ, զոր վերցուց Լարայի սրահներէն, իր արտասուալից մօրը աչքին առջեւ. գիւցաղը տակաւ կ'որոնցնելով իր արխնը՝ կը տկարանայ, և կ'իյնայ՝ Կոնայի դաշտերուն վրայ մեռած ծառի մը նման:

Տխրադէմ Կուկուլլինը կը մնայ միայն անշարժ՝ ինչպէս ժայռ մը աւազներուն միջեւ. կու գայ ծովը իր ալիքներով. իր գլուխը կը ծածկուի փրփուրով, և իր կողերը կը վանեն կոհակներուն յարձակումը: Հուսկ, զորշախառն մառախուղներու ծոցէն, կ'երևին հորիզոնին վրայ փինգալի առագաստները. շարժուն անտառ մը կարծես՝ փրթած նաւաբեկեալ երկրէ մը:

Սուարան, կը նշմարէ զանոնք բլրան բարձունքէն. կը թողու պատերազմը, և առաջ քայլերով ընդ առաջ կը փութայ նորեկ թշնամիին: Նման Հիւսիսային Ուիլիամին որ կը խուժէ իր ալիքներով Խնիստորի հարիւր կղզիներուն մէջէն, Լոկլինի ջովատները այսպէս հորդան կու տան փինգալի դէմ:

Կուկուլլին, տխուր, աչքերն սքողուած առջնորդ արցունքներով, գլխիկօր, կը քալէ զանդաղօրէն, քաշելով իր ետեւէն իր երկայն տէգը. կը մխրճի Կրոմլայի անտառին խորը, լալով իր բարեկամներուն մահը. կը վախնայ փինգալի առջեւ երևնալէ, անոր՝ որ զինքը միշտ յաղթանակին գիրկը և իր յաղթութիւններուն շողիւնին մէջ տեսած էր:

«Իմ գիւցաղներէս քանիննրը, կ'ըսէր ան, քանիննրը Խնիսիւքի զօրավարներէն, որոնց

ուրախութիւնը կը փայլատակէր մեր տօներուն մէջ, պառկած են արդ անթաղ՝ դաշտին վրայ... Այս պիտի չհամբմամ անոնց քայլերը մարդին վրայ, ալ պիտի չլսեմ անոնց ձայնը՝ այծեամբնու որսորդութեան ատեն: Տեղոյն և անշունջ՝ կը պառկին իրենց վերքերուն արեան մէջ, այն մարտիկները՝ որ իմ բարեկամներս էին: Ոգինքր այն զուգահերուն որոնք զիս կը սիրէին, եկէք այցելելու կուկուլլինը իր առանձնութեան մէջ, եկէք հովերու վրայ՝ որոնք հեծել կու տան Տուրայի անձաւներուն տերեւին, եկէք հետս խօսակցելու. հոն՝ քաշուած մահկանացուներէն՝ պիտի աւարտեմ վերջին օրերս: Ոչ մի բարդ պիտի չպահէ յիշատակս. ոչ մի յիշատակարան պիտի չկրէ անունս: Լաց զիս, ո՞վ իրագելա, կուկուլլին կը ծածկուի մեռելներուն մէջ, վասն զի իր համբաւը ոչնչացաւ»:

Այսպէս կը հեծէր Երինի պետը, կրում լայի ամայի անտառներուն մէջ թափառելով:

Փինգալ, կանգուն իր նաւին վրայ՝ կը ձօճէր իր սայրասուր տէգը. զարհուրելի էր իր զէնքերուն փայլը, մահուան օդերեւոյթին նսեմ բոցերուն նման, որ սարսափ կ'ազդեն մոլորուած ուղիւորին, այն ժամուն՝ երբ լուսինը կը խաւարի երկինքին մէջ:

«Պատերազմի ոգին մահ ցաներ է, ըսաւ Փինգալ, և ամէն տեղ իմ բարեկամներուս արեւնը կը տեսնեմ: Սուգը կը պատէ Լեւոյի դաշտերը. ամայութիւնը կը բնակի կրում լայի անտառներուն մէջ. տեսան անոնք իյնալը իրենց որսորդներուն՝ հասակի կորուսութեան մէջ. և Սեմոյի ուղին ոչ եւս է: Հոխոյ, Փիլլան, զաւակներս, հնչեցուցէք եղջերեայ փողը. ելէք այն բլրան վրայ, և, կեցած Լամդարդի գերեզմանին քարին վրայ, կանչեցէք թշնամիները: Թող ձեր ձայնը տիրէ ջոկատներուն վրայ, նման ձեր հօրը ձերէն, երբ պատերազմ կը մղէ ան և կը ձայնին, երբ պատերազմ կը մղէ ան և կը պարզէ իր քաջութիւնը: Գարշելի Սուարանին կը սպասեմ այս ափունքին վրան. բոլոր իր ժողովուրդը թող իր հետ գայ: Պիտի տեսնեն անոնք թէ ո՞րչափ զփափակ են ի վրէժանդութիւն՝ մեռելներուն բարեկամները»:

Հոխոյ կը թռչի կայծակի նման. Փիլլան՝ անոր կը հետեւի նուազ երազ. մթին է իր նայուածքը նման աշնան մառախուղներուն: Հնչեց արդէն անոնց ձայնը Լեւոյի մարդերուն վրայ. Ուլկիանի զաւակները ճանչցան Փինգալի եղջերեային ձայները: Հովերէն ծեծուած կոհակը չ'իջնեմ Զիւնբու թագա-

ւորութեան փոփոխութիւն՝ աւելի մոլեղնութեամբ և շառաչով՝ քան Լոկլինի զաւակները բլրան զափլայրէն։ Անոնց գլուխն է ինքը՝ Սուարան, սպառնալիքը՝ բերանին մէջ, և կատաղութիւնը՝ սրտին։ Իր կայծակնացայտ աչքերը բոցերու մէջ կը թաւալին։

Փինդալ կը ճանչնայ Ստարնոյի որդին, և Ագանդեկիկան կը յիշէ։ Սուարան, զեռ պզտիկ, լացած էր իր քոյրը։ Փինդալ՝ աւուր կը զրկէ Ուլլին բարձր՝ պատերազմական կոչումքի հրաւիրելու համար զանիկա, վասն զի իր հոգին տխուր կերպով կը յուզուի յիշելով իր երբեմնի տարփանքները։

Ուլլին, տարիքէն զանկազցած քայլով մը, կ'երթայ դէպ ի Ստարնոյի որդին, և կ'ըսէ անոր.

«Ո՛վ գուն որ մեղմէ հեռուն՝ Լոկլինի երկրին մէջ կը բնակիս, եկուր Մորուենի զօրապետին կոչումքին, և այս օրս հանդուստեամբ անցուր. վաղը, ո՛վ Սուարան, կը պատերազմինք, կը ջախջախենք վահանները։

— Ո՛հ, վաղը չէ. կը պատասխանէ Ստարնոյի որդին. այսօր խորտակենք վահանները. գնա՛ ըսէ Փինդալի, թէ՛ վաղը իմ հանդէսս պիտի կատարուի այն երկրին վրայ որ պիտի կոխկռտէ իր դիակը։

Ուլլին՝ Փինդալին կը զանայ.

«Շատ լաւ, կ'ըսէ Փինդալ ժպտելով. Թող Սուարան վաղը տայ իր հանդէսը. այսօր, հաւատարմներս, պիտի խորտակենք վահանները։ Օտարան՝ գուն իմ քովս կեցիր. Գօլ, սրէ՛ սուրդ. փերգուս, լարէ՛ աղեղդ. և գուն՝ փիլլան, պատրաստէ՛ տէգդ։ Բարձրացուցէք ամէնքնիդ ձեր լայն վահանները. թող ձեր սաղաւարտներուն զարդմանակները՝ մահուան բաշերն ըլլան։ Քալենք ընդ առաջ փառքին, և եթէ յանկարծ վրայ հասնի գիշեր, գումարուեցէք զէնուզարդիս շողիւննեւրովը»։

Մորուենի վրայ փրթած փոթորիկը, երկինքին մէջ զիզուած ամպերը, մոլեղին Ուլլինանտի ալիքները՝ որ դէպ ի փոփոխութիւնք իշխան, նուազ ահաւոր են քան երկու ժողովուրդներուն խառնուրդը՝ Լեռնայի անծայր դաշտին վրայ։ Օրհասականներուն ճիչերը կ'ոռնան բլուրներուն մէջ, նման կայծակի հաջիւններուն՝ գիշեր ատեն, երբ ամպը կը պատուի Կոնայի վրայ, և կը լսուին սուր ճիչերը հազար ուրուականներու՝ բերուած ամպերուն վրայ։

Փինդալ կը նետուի ամենէն աւելի խառն թշնամի գունդերուն մէջ։ Ծոած կաղնիները կը հեծնն, և քարաժայռերը կը թաւալին ջոկատներու ոտքերուն տակ։

Արիւնը կը խօխօջէ հօրս ձեռքին տակ¹ :
Կը յիշէ իր երիտասարդութեան պատերազմ-
ները, և, իր ընթացքին մէջ, կը լափէ պա-
տերազմի պաշտը :

Հոնոյ անոր ետեւէն կը փայլատակէ
հրեղէն սխնի մը պէս : Գօլ, Փերգուս և Փիլ-
լան կը զարնեն կրկնապատկուած հարուած-
ներով :

Ես իսկ կը քալեմ Մորուենի թագաւորին
աջ կողմէն : Հազար անգամ բազուկս կու
տայ մահ՝ որ կը քալէ ծխաշունչ սուրիս
փայլակին առջեւէն : Մագերս գեռ ճերմըկցած
չէին այն տառն տարիներէն, և ծերութիւնը
չէ՛ր դողացրներ ձեռքս. աչքերս չէին՝ այս
օրուան պէս՝ ծածկուած յաւիտենական խա-
ւարով, և սրունքներս չէին կ'ընտիր ընթաց-
քի մէջ :

Ո՛վ պիտի համբէր մեռելները, և զիւցազ-
ներուն քաջութիւնները, այն հոչակաւոր օ-
րուան մէջ, ուր Փինգալ ջախջախեց իր յաղ-
թութեամբ Լոկլինի մարտիկները : Հեծու-
թիւնները բլուրէ բլուր կը թափառէին, մինչև
եկաւ զիշեր ծածկելու ամէն բան իր ստուեր-
ներով : Տեղոյն և սարսափնէն սարսռելով՝

1. Օստիանն է խօսողը :

երկշոտ այծեամենբու հօտի մը նման, Լոկ-
լինի զաւակները բլրան վրայ կը քաշուին :

Յաղթականները կը նստին՝ լսելու համար
տաւիղներուն ձայները, Լուբարի խաղաղ
վտակին ափունքը : Փինգալ կ'ունկնդրէ բար-
դերուն երգերը՝ որոնք իր յաղթանակը կը
հոչակեն : Հովը կը տանի կը բերէ իր ճեր-
մակ մագերսը, և իր մաղձոտ մտածութիւն-
ները դէպ ի անցեալը կը զանան : Սնոր
բովն էր իմ նորափթիթ, սիրելի Ոսկարս.
կոթընած իր տէգին, կը հիանար Մորուենի
թագաւորին վրայ, և իր հոգին կ'եռանդոն-
տէր զիւցազին փառապանծ վէպերով :

« Որդի որդւոյս, ըսաւ մեծ զօրավարը .
Ոսկար, պատիւ երիտասարդ հասակի, տե-
սայ սուրիւ շողալը յաղթութեան ճամբուն
մէջ. դուն պիտի հետեւիս մեր նախնիքնե-
րուն օրինակին. դուն պիտի նմանիս Տրեն-
մորի, մահկանացուներուն առաջինին, և
Տրաթալի, զիւցազներուն հօրը : Երկուքն ալ
նշանաւոր ըրին իրենց մանկութիւնը պատե-
րազմներու մէջ. երկուքն ալ երգուեցան բար-
դերէն : Գիտցիր անոնց պէս, ո՛վ Ոսկար,
նուաճել մարտիկը՝ որ կը զխմադրէ. բայց
ինայէ տկարին : Խողխողէ՝ առանց ողորմե-
լու թշնամին՝ որ գետին ինկած է՝ զէն ի

ձեռն, բայց ներէ, յաղթութենէն ետքը, ամէն անոնց՝ որ քու զթուփունդ կը հայցեն: Այսպէս ապրեցաւ Տրեմմար, այսպէս եղաւ Տրաթալ, այսպէս է Փինգալ:

«Բաղուկս միշտ նեցուկ եղաւ հարստահարեալին, և տկարը պատուապարեցաւ վահանիս ետեւը:

«Ոսկար, քեզի պէս երիտասարդ էի, երբ ինծի եկաւ չքնաղ Փայինաս—Ուլլիսը, այն կախարդիչ կոյսը, Կրակայի թագաւորին աղջիկը:

«Կոնայի մարգերէն կը դառնայի, քանի մը մարտիկներ միայն ունենալով հետս: Խեղճ նաւակ մը կ'երեւէր ծովուն հորիզոնին վրայ. կարծես սեւ ամպ մըն էր՝ փոթորկին շունչէն տարուբերուած: Ծուռով կը մօտենայ ան, և մենք, զեռատի կին մը կը նշմարենք՝ յուսահատութեան բոլոր անկարգութեան մէջ. իր տփռոյն այտերը և իր ձիւնադեղ ծոցը ծածկուած էին արցունքով:

«Դուտար զեղեցկութեան, ըսի անոր սիրով, ինչո՞ւ համար կու լաս զուն: Երանի՜ թէ կարենայի պաշտպանել զքեզ, ո՞վ կոյս ծովու: Սուրս կրնայ փշրիլ, խորտակիլ՝ թշնամիի մը վահանին վրայ, բայց սիրտս չունի մրցակից:

« — Դու ձեռքդ եմ, ո՞վ քաջերու պէտղ, ըսաւ ան հառաչելով. պաշտպանէ՛ զիս, փառապանծ պատերազմող: Կրակայի թագաւորը կը զգուէր զիս, զիս՝ իր ցեղին ամենէն աւելի փայլուն բողբոջը. և շատ անգամներ՝ Կրոմլայի ամայի արձագանգները կրկնեցին սիրոյ հառաչները՝ որոնք կ'ուղղէին դժբախտ Փայինաս—Ուլլիսի: Բորբար, Սորայի թագաւորը, սիրահարուեցաւ ինծի: Այդ զօրավարը՝ նշանաւոր է իր յաղթութիւններով, բայց իր աչքը տխուր բոց մը կը փայլատակէ, և զոռոզութեան փոթորիկները իր սրտին մէջ կը բնակին: Անկէ է որ կը փախչիմ ալիքնւորուն մէջէն. ան է որ զիս կը հաւածէ:

« — Ապահովուէ՛, ազադակեցի, յափըշտակիչ զեղեցկութիւն. ալ մի վախնար Սուրայի ատելի թագաւորէն. պիտի տեսնես զուն անոր փախչիլը, եթէ Փինգալի բազուն կը համապատասխանէ իր եռանդեան: Կրնայի, ո՞վ զուտար ծովու, պահել զքեզ անուշակ դանձի մը նման՝ անծանօթ անձաւի մը մէջ. բայց Փինգալ երբեք փախած չէ՛: Այն տեղերէն՝ ուր վտանգն անոր կը սպասէ: Եկուր զէնուզարդիս շուքին տակ, հանդչէ վտահօրէն սուրիս բերանին ներքեւ:»

«Տեսայ այն ատեն որ արցունքի շիթեր
Փիմզալ:

կոյսին այտերն ի վար կը հոսէին: Գեղեցիկ էր ան կապոյտ երկինքին նման, և սիրտս յուզուած էր բոլորովին:

«Քիչ ատենէն բոցավառ աչքս կը նշմարէ հեռուն Բորբարի նաւը, որ կը սուրայ առաջատները բացած: Կոհակը կը ճերմըկի և կը փշրի իր ողնափայտին կողերուն վրայ, և ալիքները կը մղեն զայն մրցելով:

«Թող, կ'ըսեմ անոր, թող Ուկրաինը, հեռաւոր երկիրներու թաղաւորդ: Եկուր ասոնակից ըլլալու պալատիս մէջ: Տունս ապաստանարան մըն է հիւրերու»:

«Փայինաս—Ուլլիս կը գողար քույս. նետ մը կ'արձակէ Բորբար, և կոյսը կ'իյնայ:

«Զեռքդ անվրէպ է, բայց նենգաւոր, ո՞վ Բորբար, վասն զի ասիկա տկար թշնամի մըն էր»:

«Մենք կոռեցանք կատաղութեամբ, և, թէև քաջախորով, Բորբար հողին փշեց իմ հարուածներուս տակ: Քարէ երկու գերեզմաններու տակ զետեղեցինք անբախտ գեղեցիկը և անգութ սիրահարը:

«Այսպէս էի ես իմ երիտասարդ հասակիս մէջ: Բայց դուն, Ոսկար, նմանէ փխշալի ծերութեան. պատերազմ մի՛ փնտռեր բրեք. բայց եթէ ներկայանայ, երբեք մի՛ խուսափեր:

«Փիլլան, Ոսկար, գերազանցեցէք հովերը, թո՛ւք դաշտերուն վրայէն, և զիտեցէք Լոկլինի դաւակները: Կը լսեմ խառնաշփոթ աղմուկը՝ ուր կը ձգէ զանոնք երկիւղը: Գացէք, թող չսլքին անոնք սուրէս Հիւսիսային ալիքներուն վրայ, վասն զի ո՞րքան մարտիկներ Երինի՝ պառկած հոս վրէժ կը կանչեն»:

Թուան երկու զիւցազները՝ մահու հրեշտակ երկու ուրուականներու նման:

Այն ատեն Մորնիի որդին Գօլ, կը ներկայանայ անվահեր կեցուածքով մը՝ տէգը ձեռքը:

«Ո՞վ Փինգալ, կը գոչէ զիւցազներ, ըսէ՛ բարդերուն՝ որ իրենց երգերով՝ յոգնած մարտիկներուդ վրայ քաղցր քուն հրաւիրեն: Եւ դուն, մարդախոշոշ սուրդ պատեանին մէջ զիր, և ձգէ՛ որ վաղը պատերազմին մեր ցեղերը: Հոս պիտի տկարանանք մենք անփառունակ, և միայն մեր զօրավարն է որ կը պատերազմի և կը յաղթանակէ: Երբ առաւօտը ճերմըկեցնէ մեր բլուրները, զիտէ դուն հեռուէն մեր քաջութիւնները: Լոկլինի մարտիկները թող մենամարտին հետս, և բարդերը հոշակեն իմ համբաւս... Այսպէս վարուեցան երբեմն քու աղնուական նախնիքդ. այսպէս վարուէ՛ և դուն, ո՞վ Փինգալ:

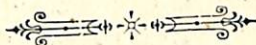
— Մորնիի որդի, պատասխանեց գիւ-
ցազնը, կը սիրեմք քաջութիւնը: Պատերազ-
մէ՛, կ'ուզեմք, բայց տէգս մօտէն քեզի պիտի
հետեւի, պաշտպանելու համար յանդուգն
արութիւնը... Երգեցէք, միացուցէք ձեր
ձայները ներշնչուած բարդեր, և իջեցուցէք
վրաս խաղաղաւէտ քունը: Փինգալ կը հանդչի
ահա հոս, գիշերային հովերուն մրմունջնե-
րուն տակ: Եւ դուն, ո՛վ Ազանդեկիկա, եթէ
քու անուշակ հոգիդ կը թափառի այս տե-
ղերուն շուրջը, քու հայրենիքիդ զաւակնե-
րուն մէջ, կամ եթէ կը նայիս վերէն, շնոր-
հաշուք ուրուական, Լոկլինի առազաստնե-
րուն վրան, եկուր երանգներու մէջ ինծի
այցելելու: Քնքուշ կոյս, որ այնչափ սիրելի
եղար ինծի, եկուր երեւցիր ինծի հրաշագեղ
անուշակ դէմքովդ»:

Հաղար տաւիղներ և հաղար ձայներ կը
միացընեն իրենց քաղցրանուագ զաշնակու-
թիւնները: Բարդերը Փինգալի շահատակու-
թիւնները կ'երգեն և իր ցեղին փառքերը:
Կը լսուէր անոնց մէջ երբեմն երբեմն և Օս-
սիանի անուներ:

Օսսիան, աւա՛ղ, այսօր սուղուած է ցա-
ւերու մէջ: Կոռեցայ, յաղթեցի յաճախ
Երինի պատերազմներուն մէջ, բայց հիմայ,

կոյր և Լքեալ, կ'անցընեմ օրերս հասարակ
մահկանացուներու հետ:

Ո՛վ Փինգալ, չեմ տեսներ զքեզ այլ եւս
չըջապատուած ցեղիդ մարտիկներովը. վայրի
զազանները կու գան կ'արածին Մորուենի
մեծ թագաւորին գերեզմանին վրայ: Խաղա-
ղութիւն ստուերիդ, սուրերու թագաւոր,
աստղ Կոնայի, և վեհապանծ օրինակ գիւ-
ցազներու:

ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԶՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Չորրորդ օրոշան ճախընթաց գիշերը՝ Օս-
սիան կ'երգէ իր քաջաբխենները Լեզոյի լի-
նիկն քով, և իր տարփանքները Եւիւ-Առի-
նի, Ոսկարի մօրը հետ։ — Եւիւ-Առի-
նի ստուները կ'երեւի անոր, և կ'ըսէ թէ Ոսկար
կռիւի ընկուած է ընկաւի պահանկողներու
հետ և յաղթուեր Վրայ է։ — Օսսիան կը
ըսէ յօգնաբխեն իր որդւոյն։ — Փիկեզալ կ'եւ-
րէ, կը կանչէ իր մարտիկները և զանոնք
Գօլի կը յանձնէ. յետոյ կ'երթայ կը կենայ
բրբան մը Վրայ պատերազմը դիտերու հա-
մար։ — Կռիւը կը սկսի. Ոսկար, Օսսիանի
սպիկն տակ՝ փառքերով կը ծածկուի։ — Գօլ
կը յարձակի Սոսարանի Վրայ. բայց իր զօ-
րաբխենը կը մատնէ իր քաջաբխենը։ — Փիկե-

գալ կը որկէ Ռշիկն բարդը՝ գրգռելու համար
 զանեկաւ իր պատերազմական երգերով: —
 Սոսարան յաղրող կը հանդիսանայ, և Կաշե-
 րոնները կը վանուին: — Փինգաւ կ'իջնէ, կը
 կեցրնէ զանոնք և կը վարէ դեպ ի բշտակին:
 — Կռկոռողին, զոր իր Կոնաւ բարեկամը և
 Կարրի բարդը գտած էին Կրումրա շերան
 վրայ, կը շտէ պատերազմին աղմուկը. կ'ոգի-
 վազել Փինգայի քով և մեռնիլ խառնուորիին
 մէջ, բայց իր բարեկամները կ'արգիլեն: —
 Կաշերոններուն յաղրուքներն յետոյ, կը որկէ
 Կարրի բարդը խնդակցելու Մորուսնի քա-
 գաւորին:

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ԶՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

Ո՞վ է ան՝ որ կ'իջնէ լեռնէն երգելով,
 սքանչելափառ՝ նման ծիրանի գօտիին՝ որ կը
 պսակէ Լենայի ծաղկազուարթ բլուրները:

Կոյսն է ան՝ որուն ձայնը սէր կը ներշնչէ.
 Տոսկարի սպիտակ դուստրն՝ է: Ո՞վ գուն,
 որ շատ անգամներ ունկնդրեցիր իմ երգե-
 լուս, գուն՝ որուն գողտրիկ արցունքներուն
 հոսիլը տեսայ ես, կու գամ ներկայ ըլլալու

1. Քերթողը կը համարի որ Մալուինա լեռ-
 նէն կ'իջնէ լսելու համար Ոսկարի, իր խօսե-
 ցեալին քաջագործութիւններուն վէպը: Կ'երեւի
 թէ Օսսիանի որդւոյն մահուընէն յետոյ, ան
 միշտ ձերունի բարդին քով մնացած է: Այս
 երգն անոր կը նուիրէ քերթողը, ինչպէս իր
 քերթուածներէն շատերը:

մեր պատերազմներուն, թէ մտիկ ընելու Ոսկարի քաջագործութիւններուն վէպերը¹ :

Երբ պիտի գաղբիմ հառաչելէ միս մինակ՝ Կոնայի վտակներուն եղերքը: Իմ տարիներս անցան ճակատամարտներու մէջ. և վիշաք, աւաղ, կը պաշարէ այսօր տխուր ծերուն:

Ո՛վ Մալուինա, չէի ես կոյր և թարշամած վիշտերէ. այսպէս չէի ես լալիան և թողլիք, երբ գեղանի Եւիր-Ալլինը կը սիրէր զիս. Եւիր-Ալլին, սեւահեր կոյսը, անուշահոտ ծոցով՝ ինչպէս ձորակներու շուշանը: Հազար զիւցազներ, կ'ընծայէին անոր իրենց ուխտերը, ան մերժեց անոնց սէրը. քաջարի մարտիկներու խումբ մը քաշուեցաւ արհամարհուած: Օսսիան միայն սիրուեցաւ:

Գացի դէպ ի սեւ ալիքները Լեգոյի, իր աջը ստանալու համար. տասներկու մարտիկներ իմ ազգէս, Մորուենի գաշտերուն

1. Յորչափ կը ննջէ Փինդալ, գործը՝ գիշերուան պատմաբան՝ առկախ կը մնայ: Օսսիան կը ներմուծէ հոս պատմութիւնը իր՝ Եւիր-Ալլինի հետ տարփանքներուն: Այս դրուագը կարեւոր է հոս՝ հետագայ շատ մը անցքերն հասկընալու համար:

արիասիրտ զաւակները, կ'ընկերէին ինծի: Հիւրասէր Բրաննոյի բնակարանը հասանք:

«Ուրի՞, բոաւ ան, կու գան այս օտարական զէնքերը: Դիւրին չէ աշխարհակալել գեղեցիկութիւնը՝ որ Երինի այնչափ զիւցազները մերժեց: Բայց երջանիկ եղիր դուն՝ Փինդալեան զաւակ. երանի այն կնոջ որ քեզի է պահուած: Եթէ տասներկու գեղեցիկութիւններ ունենայի, որոնք զիս իրենց հայր կոչէին, զանոնք բնաբուծեանդ պիտի ձգէի, համբաւի հռչակաւոր զաւակ»:

Այսպէս բոաւ ու բացաւ ծածուկ թաքըստոցը՝ որ կը հանդէս չքնաղագեղ Եւիր-Ալլինը. իր երկնային գեղը բաբախել տուաւ մեր սիրտերուն՝ պողպատին տակը, և մենք ուխտեր ըրինք Բրաննոյի աղջկան համար:

Յանկարծակի, մեր գլուխներուն վրայ, բլրան գազաթը, երեցաւ զոռոզ Կորմակի զունդը: Հազար մարտիկ ունէր հետը, և դունդը կը փայլատակէր անոնց զէնքերուն շողիւններով: Հոն էին Կոլլա և Դունա, պատերազմի սպիներով ծածկուած, յետոյ կորովի Տոսկարը, և անոնց հետ Տագոս և քաջայաղթ Փրեսդալը. հոն էր և Դայրոյ և Դալա՝ պատերազմի ժայրը: Երկաթը կը

նշողէր Կորմակի ձեռքին մէջ, իր աչքերը լի էին բոցով:

Օստիան առաւ իր հետ իր մարտիկներէն ութը հոգի. քաջայանդուզն Ուլլինը, մեծանձն Մուլլոն, աղնուական և շնորհալի Սեւաքան, Ոգլան և ամեհի Կերդալը և վայրագ Դումարեկիկանը: Եւ ինչո՞ւ համար զքեզ վերջինը պիտի անուանեմ, Ոգար, որ այնչափ հոչակ ունիս Արուսնի թլուրներուն վրայ: Ոգար կը յարձակի Դաւայի վրայ. կը կռուին մարդագետնին վրայ: Ոգար կը քաշէ սուրը, և կը միէ զայն ինն անգամ Դաւայի կողերուն մէջ: Բայց շուտով կը փոխուի պատերազմին բախտը. երեք անգամ ծակեցի տէգովս Կորմակի վահանը, երեք անգամ իր աէզը ջախջախուեցաւ իմինիս վրայ: Կտրեցի անոր զլուխը. հինգ անգամ ցնցեցի զայն՝ բռնած արիւնաշաղախ մազերէն. Կորմակի բարեկամները փախան:

Ո՞վ այն ատեն, ո՞վ Մալուինա, պիտի համարձակէր ըսել ինծի թէ օր մը, կոյր և հիւանդոտ, պիտի անցընէի գիշերները լալով անապատի մը մէջ. այդ ըսողը անշուշտ պէտք պիտի ունենար զինավուռ հուժկու շըրջազգեստի մը և անյաղթելի բազուկի մը:

Բայց չեն լսուիր այլ եւս¹, Լենայի մթին զաշախն վրայ, տաւիղներուն մրմունջը և բարեկերուն ձայները: Գիշերային հովերը կը փչէին ուժգնութեամբ, և ծեր կաղնիները կը շարժէին գլխուս վրայ իրենց զոզոջուն տերեւները: Եւր-Ալլին կը զբաւէր միտքս, երբ իր զեղեցկութեան բոլոր ճաճանչներովը, և իր արտասուածքի կապոյտ աչքերով՝ եւ բեցաւ ինծի իր ամպին վրան, և տկար ձայնով մը.

«Օստիան, ըսաւ ան, ելի՛ր և փրկէ որդիս. աղատէ՛ սիրելի Ոսկարս: Կաղնիին քով՝ Լուբարի եզերքը, կը պատերազմի Լոկլինի որդիներուն հետ»:

Ըսաւ, և սուգուեցաւ իր ամպին մէջ: Չէնքերս առի. տէգս ինձ նեցուկ ընելով կը թռչիմ, պողպատը որ զիս կը ծածկէ՝ կը հնչէ. կէս ձայնով կը կրկնէի, ինչպէս սովոր էի վառանգներու ատեն, զիւցաղներու հին երգերը: Լոկլինի մարտիկները լսեցին հեռուէն ոտքերուս աղմուկը. կը փախչին ահոսն, և որդիս զանոնք կը հալածէ:

1. Քերթողը իր նիւթին կը դառնայ: Ար յիշէ ընթերցողը որ Փինգալ Ղերկեով իր Փիւլան որդին, և Ոսկար Թոռը Թշնամին լրտեսելու, հրամայած էր իր բարդերուն որ երգեն:

«Գարձիր, զաւակս, պոռացի անոր, զարձիր, ալ մի հալածեր թշնամին...»:

Կը հնազանդի ձայնիս և կը դառնայ, զժգոհ սանձէն՝ որ կը պրկէ իր նորաբոյս քաջութիւնը:

«Ինչո՞ւ համար, կ'ըսէ ինծի, կը կեցընես բազուկս, մահը մեր բոլոր թշնամիները չհնձած տակաւին: Գիտե՞ս դուն, որ վայրագ և ահաւոր կերպով յարձակեցան անոնք որդւոյդ և իր սիրելիին՝ Փիլլանի վրայ: Գիտե՞ս որ կը հսկէին անոնք, ուշադիր զիշերուան խուճապներուն: Մեր սուրերը անոնց մէ մէկ քանին ջարդեցին. բայց, մերկէն՝ Մորայի աւազներուն վրայ մղուած՝ ծովուն ալիքներուն նման, այնպէս կը յարձակէին Լոկլինի մարտիկները Լենայի զաշտին վրայ: զիշերային ուրուականները ձախողակ ճիշեր կ'արձակէին, և ես տեսայ փայլատակելը՝ մահուան կարապետ օդերեւոյթներուն: Թող որ արթնցընեմ Մորուենի թաղաւորը, զայն՝ որուն համար վտանգը ուրախութիւն է, որուն նայուածքը սարսափ կը ցանէ, որուն զինուած բազուկը կը զարնէ կայծակի նման»:

Քունէն ընդոտ արթննալով Փինգալ, կը կոթընէր Տրենմորի վահանին, այն հռչակաւոր զրահին, զոր իր նախնիքը իրարու կ'ա-

ւանդէին երբեմն իրենց ազգատոհմին պատերազմներուն մէջ: Գիւցաղնը տեսած էր քունին մէջ Ագանդեկկայի ողբացեալ ստուերը: Եկած էր ան Ուլկիանէն, և յամբարայլ յառաջացած էր Լենայի զաշտին վրայ. զաւկահար էր իր զէմքը, և այտերը՝ արցունքոտ:

Շատ անգամներ, մէգէ քօղերուն մէջէն զուրս կը հանէ իր տժգոյն ձեռքը, կը կարկառէ զայն Փինգալի՝ լոկի և աչքերը մէկ կողմ՝ զարձնելով:

«Ինչո՞ւ համար Ստարնոյի դուստրը կ'արտասուէ, կ'ըսէ անոր Փինգալ հառաչելով. ինչո՞ւ այդ զաւուկը զէմքիդ վրայ...»:

Ստուերը աներեւոյթ կ'ըլլայ հովերուն վրայ, և կը թողու Փինգալը մութին մէջ: Եկած էր ան արտասուելու իր ազգին մարտիկները՝ որոնք պիտի իյնային Փինգալի հարուածներուն տակ:

Գիւցաղնը կ'ելլէ, և Ագանդեկկան իր մտածումներուն մէջ կը տեսնէ տակաւին: Կը լսէ Ոսկարի ոտքերուն զրնդիւնը. կը նշմարէ անոր վահանին շողիւնը. վասն զի նորածագ առաւօտուն ճաճանչը կտրած անցած էր արդէն Ուլկինի ծովերը:

«Ի՞նչ կ'ընէ թշնամին, կը հարցընէ Մորուենի թաղաւորը: Վախէն բռնուած՝ կը

փախչի՞ր Ուլիկանի աղեքներուն վրայէն, թէ նոր պատերազմի մը կը սպասէ: Բայց ի՞նչ պէտք կայ հարցընելու. ասոնք անոր ձայներն են զոր կը բերէ ինձ առաւօտեան հովը. Ոսկար, վազէ դաշաը, և արթնցաւ բարեկամներս ի մարտ»:

Փինդալ՝ կեցած Լուբարի ժայռին քով, երեք անգամ սարսափելի աղաղակ մը կը ձգէ: Եղջերուն կը խայտայ Կրոմլայի աղբիւրներուն քով, և ժայռերը կը զոզան բլուրներուն վրայ:

Ինչպէս որ ամպերը փոթորիկներ կը դիզեն և կը սքողեն երկինքի կապոյտը, այսպէս զօրապետին ձայնին՝ կը վազեն անապատին ցեղերը. բոլոր մարտիկները կը մոնչեն մարգաստան ուրախութեամբ մը, կը խոնուին դիւցազին շուրջը, որ այնչափ անդամներ շռայլած է իրենց՝ թշնամիին կողոպուտները:

«Եկէք, անվհեր մարտիկներ, մահ ցանելու. Փինդալ պիտի տեսնէ ձեր պատերազմիլը: Սուրս՝ անկուած այս բլրան վրայ, նշան մը պիտի ըլլայ ձեզի զօրաժողովի. երանի՜ թէ անոր օգնութեան պէտքը չունենայիք, ահա Մորնիի որդին պիտի պատերազմի իմ տեղս.... Ինքն է ձեզի առաջնորդ, կը սիրեմ որ իր փառքը հռչակուի մեր երգերուն մէջ:

«Իջէք, ալ վախճանեալ դիւցազներու ստուերներ, իջէ՛ք ամպերու թիթեւ հիւրեր, իջէ՛ք ընդ առաջ իմ մարտիկներուս՝ որ մեռնելու կ'երթան: Տեղ պատրաստեցէք անոնց ձեր քով՝ ձեր բլուրներուն օթեւանին մէջ: Իցիւ օր մը, հեծած հովերու վրայ, կարենային անցնիլ ծովերու անհունութիւնը, այցելել բունս, և մխլթարել երբեմն իմ ցաւերս՝ ամայի գիշերներու լուսթեան մէջ:

«Փիլլան, Ոսկար, և դու, Հոնոյ, շարժեցէք ձեր զարգմանակները. ազնուական քաջութեամբ մը հետեւեցէք Մորնիի որդւոյն, և թող ձեր սուրերը մրցակից ըլլան անոր սուրին: Պաշտպանեցէք ձեր հօրը բարեկամները, և թող հին ժամանակներու մարտիկները՝ շրջապատեն զձեզ իրենց յիշատակովը: Զաւակներո, եթէ իյնաք հոս Երինի մարգերուն վրայ, զձեզ պիտի տեսնեմ տակաւին. ընդհուպ, փութով մեր տփղոյն ստուերները պիտի հանդիպին իրարու՝ ամսակերպերը պիտի անցնինք կոնայի բլուրներէն»:

Նման կայծակներով բեռնաւոր փոթորկոս ամպի մը՝ կը հեռանայ Մորուենի թաղաւորը դանդաղ քայլերով: Երկու նիզակներ կը զինեն իր ձեռքը, և իր պողպատէ սաղա-

մէջ յիշատակը այնչափ անուաններու և մեռելներու : Օստիան եւս նշանաւոր հանգիստացաւ այս պատերազմին մէջ, և դուն, ղոյ՛ Ոսկարս, ղոյ՛ ամենամեծդ, զաւակներէս լաւագոյնը, որքան ահաւոր էիր դու : Հոգիս գաղտնի ուրախութիւն մը կը զգար, երբ կը տեսնէի սուրդ որ կը փլցընէր թշնամիները՝ նման ցորենի հասկերու :

Կը փախչին անոնք խառնափնդոր Լենայի դաշտին վրայ : Մենք կը հալածենք, կը ջարդենք : Ինչպէս քարը կը խոյանայ ժայռէ ժայռ, ինչպէս տապարը կը՝ զարնէ և կը հնչէ կաղնիէ կաղնի, ինչպէս որոտումը կը թաւալեցընէ բլուրէ բլուր իր պակուցիչ փայլակները, այսպէս Ոսկարի և իմ ձեռքէս կը թօթափէին աւեր և մահ :

Կատգած ալիքներու շրջանակի մը պէս, Սուարան կը պաշարէ և կը շրջապատէ Մորնիի որդին : Փինդալ՝ զայն տեսնելով, կ'իջլէ կիսովին և տէգովը շարժում մը կ'ընէ : « Գնա, Ուլլին, ծերունի բարդս, գնա օգնել Գօլի՛ որ ահա կը կքի. յիշեցուր անոր իր նախնի հայրերուն պատերազմներն ու օրինակը. խրախուսէ՛ երգերով իր սպառած քաջութիւնը. երգերը ոգի կու տան մարտիկներուն » :

Պատկառելի Ուլլինը կը շտապէ իր ծանր քայլերը. կը հասնի, և կ'ուղղէ Գօլի այս պատերազմական երգերը :

« Խրոխտ նժոյգներ ծնող կլիմաներու զաւակ, տէգերու երիտասարդ թաղաւոր, դուն՝ որու բազուկը պինդ է վտանգի մէջ, որու անձկեղի քաջութիւնը չի տար երբեք տեղի, դուն՝ որ կ'ուղղես մահացու հարուածներ, զարկ, տապալէ՛ թշնամին. թող անոնց նաւերէն և ոչ մին չգտնայ Խնխտորի ափունքը : Թող բազուկդ բլլայ կայծակ, աչքդ՝ փայլակ, սիրտ՝ ժայռ : Բարձրացուր վահանդ. միտէ և մխրճէ սուրդ Լոկլինի զաւակներուն կուրծքին մէջ » :

Այս երգերուն՝ Գօլի սիրտը կը բոցաւառի և կը բաբախէ. բայց Սուարան կը կրկնէ իր ձեղերը. մոլորին հարուածով մը կը ջախջախէ Գօլի վահանը, և Երինի զաւակները կը փախչին :

Եւաւ այն ատեն Փինդալ, և երեք անգամ որոտաց իր ձայնը : Կրումլայի արձագանդները հնչեցին անով, և փախստականները կանգ առին, գէպ ի գետին խոնարհելով իրենց ամէկոտ գէմքերը՝ զօրազլիսին հանդէպ : Մորունիի սարսափելի թագաւորը կը յառաջէր՝ ինչպէս փոթորիկ մը ամառուան կիզիչ օրերուն մէջ :

զօրավարներուն վրայ որ եկած են Լանայի լիճէն:

— Թող Ինխատորի խոժոռաղէմ թագաւորը, ըսաւ Ոսկար, գայ Օստիանի որդւոյն սուրին:

— Ինծի տուէք Ինխատորի թագաւորը, ըսաւ երկաթափրոտ Կոնալը:

— Մուտան կամ ես, ըսաւ Դերմիւ, պիտի քնանայ այս իրիկուն երկրի տակ»:

Եւ ես, որ հիմայ կոյր իմ և տկար, ընտրեցի Տերմանի պատերազմիկ թագաւորը: Խոստացայ ետ չգառնալ առանց անոր վահանին:

«Դարձէք յաղթական և յաղթող, ո՛վ գիւցաղներս, ըսաւ Փինգալ գոհ նայուածքով մը. ես, Սուարանը պիտի զարնեմ»:

Անմիջապէս, ինչպէս հազար մոլորիկն հովեր որ կը փրթին ձորակներու վրայ, մեր ջոկատները կը բաժնուին և կը խոյանան թշնամիին վրայ. Կրոմլայի արձագանգները կը հնչեն հեռուն:

Ինչպէս պատմել այն ամէն հոյակապ բաշտործութիւնները որ նշանաւոր ըրին մեր զէնքերը այն ահաւոր խառնուրդին մէջ: Ո՛վ դուստր Տոսկարի, մեր ձեռքերը բոլոր աբիւնազանդ էին. Լոկլինի գոռոզ գունդերը

երարու վրայ կը գլորէին, նման Կոնայի լեռնէն փրթած հողերուն: Յաղթութիւնը հետեւինս էր. չեղաւ զօրավար մը որ չկատարէր իր խոստումը:

Դու նստեցար շատ անգամներ Բրաննոյի ջուրերուն քով, ո՛վ դուստր Տոսկարի. կուտական ծոցդ կ'ելլէր ու կ'իջնէր՝ նման կալապի փետուրներուն՝ որ կը նաւարկէ մեղմով լիճին մակերեւոյթին վրայ երբ զեփիւտները կ'ուռեցնեն իր թեւերը: Հոն տեսար դուն մէկէ աւելի անգամներ՝ որ արեղակը քօղարկուած ոսկեղէն մառախուղով՝ կ'իջնէր վանդաղօրէն կարմրորակ ամպերուն ետեւը. տեսար դուն՝ որ գիշերը՝ կը զիզէր իր ստուերները լերան շուրջը. երբ հովը կը փչէ մրրկախառն, կը մոնչէ և կը չարչարէ խոր հովիտներու արձագանգները: Կարկուտը կը թօթափի, որոտումը կը թաւալի և կայծակը կ'իւր կը դարձնէ ժայռերը: Ոգիները կը հեծկիւր կը դարձնէ ժայռերը: Ոգիները կը հեծնեն բոցեղէն ճառագայթներու վրայ. աւերիչ հեղեղներ կը խուժեն լեռներէն յորդահոս ալիքներով: Այսպէս կը մոնչէր, ո՛վ Մալուինա, պատերազմի ոգին, այն աղետաւոր օրուան մէջ:

Ինչո՞ւ կու ըստ, Մալուինա, ինչո՞ւ: Թող Լոկլինի աղջիկները լան: Հեռաւոր երկրին

մարտիկները կ'իյնային բերաւոր, և արիւնը կարմրեցուցած էր մեր զիւցաղներուն երկաթը:

Բայց ես ալ չեմ ընկեր, աւաղ, զիւցաղներու, ծեր եմ, կոյր և անտերունչ: Ինծի պահէ, ո՞վ Մաւուինա, ինծի պահէ բոլոր արցունքներդ, վասն զի շրջապատուած եմ բոլոր բարեկամներուս գերեզմաններովը:

Այն ատենն էր որ Փինգալ ցաւով տեսաւ անծանօթ զիւցաղի մը իր հարուածներուն տակ գլորելը: Մարտիկը կը թաւալէր փոշիին մէջ իր գորշ մազերը, և իր օրհասական աչքերը կը վերցընէր առ թաղաւորը:

«Ո՛հ, ուրեմն դուն իմ ձեռքէս կը մեռնիս, կ'աղաղակէ Փինգալ՝ ճանչնալով զանի, ո՞վ բարեկամդ Ագանդեկիկայի: Տեսայ ես քու արցունքներուդ հոսիլը իմ սիրուհիս համար՝ արիւնոռչտ Ստարնոյի կամարներուն տակ: Թշնամի եղար դուն սիրուհիս թշնամիներուն, և իմ ձեռքէս է որ կը մեռնիս: Բարձրացուր, ո՞վ Ուլլին, բարձրացուր Մաթոնի որդւոյն գերեզմանը, և խառնէ՛ երգելուդ մէջ իր անունը Ագանդեկիկայի անունին հետ, այն կոյսին՝ զոր կը սիրէի և զոր կուլամ տակաւին ամէն գիշեր»:

Կրօմլայի անձաններուն խորէն, կը լսէր

Կուկուլլին պատերազմողներուն շոինդն ու շառաչը: Կանչեց կորովի Կոնալն ու ծերունի Կարրիլը: Իր ձայնին՝ երկու ալէծաղիկ զիւցաղները առին իրենց աէգերը: Առաջ գացին և տեսան հեռուէն պատերազմին արիւնը որ կը ծփար նման մրրկակոծ ալիքներուն, երբ ծովուն հովիբը կը թաւալեն իրենց առջեւէն աղի ջուրին ծփանքները՝ ափունքին աւաղներուն վրայ:

Ջայն տեսնելով, կը բոցավառի Կուկուլլին և կը սուրստէ յօնքերը. իր ձեռքը կը բռնէ և կը ճօճէ իր հայրերուն սուրը. իր աչքերը՝ մահուան փայլակը կը շանթեն թշնամիին վրայ: Երեք անգամ կ'ուզէ վազել դէպ ի մարտ, և երեք անգամ Կոնալ կը զսպէ անոր ետանդը:

«Ո՞վ Մառախուղներու կղզիին պետդ, կ'ըսէ անոր, Փինգալ կը յաղթանակէ. մի՛ ջանար խելի մաս մը անոր փառքէն. ան կ'աւերէ և կը գերփէ փոթորիկ նման»:

— Լաւ ուրեմն, Կարրիլ, յարեց Կուկուլ, գնա խնդակցելու Մորուենի թաղաւորին: Երբ Լուկլինի բանակը ցրուի ինչպէս հեղեղը անձրեւէն ետքը, երբ լուսթիւնը թագաւորէ պատերազմի գաշտին վրայ, գնա... թող քու քաղցրանուագ ձայնդ լսուի Փին-

գալէն և երգէ իր գովեստները : Տա՛ր իմ
կողմէն Կայիթբատի սուրը. վասն զի Կու-
կուլին արժանի չէ այլ եւս իր հայրերուն
զէնքերը կրելու :

« Ո՛վ մենակեաց ստուերներ Կրումշայի,
վախճանեալ զիւցազներու ոգիներ, այսուհե-
տեւ Կուկուլինի ընկերները եղիք, և խօսե-
ցէք անոր երբեմն այն անձաւին մէջ՝ ուր կը
ծածկէ ան իր վիշաք : Ոչ, ալ նշանաւոր
պիտի չըլլամ՝ երեւելի մարտիկներուն մէջը :

« Փայլեցայ լուսեղէն ճառագայթի մը պէս,
բայց անցայ անոր նման, անհետացայ նման
շողիներու՝ զոր կը ցրուեն հովերը, երբ ար-
շալոյսը կու գայ բլուրները լուսաւորելու :
Կոնալ, ալ մի խօսիր ինձի զէնքերու և պա-
տերազմներու վրայ. մեռաւ իմ փառքս :

« Մնաս բարո՛ւ, կ'երթամ հեծել հեռուն
մինչեւ որ ոտքերուս հետքը ջնջուի երկրէն...
Եւ դու, գեղեցիկ Բրազելա, լաց համբաւիս
կորուստը. վասն զի երբեք պիտի չդառնամ
քեզի. յաղթուեցա՛յ » :

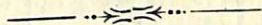
ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ԵՐԳ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Կռկռչիլիս և Կռնայ՝ Կրամրայի սարահար-
բին վրայ կեցած, կը դիտեն Փինգալի և
և Սոսարանի գիրկընդիստուն կռիւր: — Սքան-
տինաշեան պետը կը յաղրուշի: Օստիան և
Գօշ, որդի Մորենի, կը յանձնարարուին պա-
նել զանիկս: — Փինգալ կը հարածէ բշեամին:
— Դրոշագ Որչայի, Լսկիինի պետերեն մե-
կուն: — Մահ Փինգալի որդոյն՝ Հռինոյի:
— Ոռչիլիս բարդը կ'երգէ Լամդարգի և Գեղ-
քոստայի տարիանքները: — Կռկռչիլիս լեռը
կը դառնայ՝ յարոշ իր փառքը և իր մեռած
բարեկամները:

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԿԱՆԳՈՒՆ Կրոմլայի դարեւանդին վրայ,
այսպէս խօսեցաւ Կոնստը՝ Կուկուլլինի. «Որ-
դիկ Սեմյի, ինչո՞ւ համար տխուր ես այդ-
պէս: Մեր բարեկամները կը յաղթանակեն.
բայց քու համբաւդ, ով մարտիկ, շատ
իսկ հոչակաւոր է չնախանձելու չափ պա-
տերազմի մը՝ ուր քու տէգդ չդիզեց մահեր:
Յաճախ Բրագելա, գեղանի ամուսինդ, ընդ
առաջ վազեց իր դիւցազին, երբ կը դառնար
յաղթական՝ կողոպուտներով բեռնաւոր: Քու
թշնամիներդ համրացած էին շիրմի տակ,
բարդերը կը հրապուրէին լսելիքդ՝ շահատա-
կութիւններդ երգելով:»

— Տես Մորուսների թագաւորը . յառաջ
կը գիմէ, և հրդեհհը, հեղեղները, մորիկները՝
պատկեր են իր զօրութեան: Երանի՜ր ժո-
ղովուրդիդ, ուլ Փինդալ: Բազուկդ պիտի պա-
տերազմի անոր համար: Պատերազմի մէջ
գիւցազներուն առաջինն ես. խաղաղութեան
մէջ՝ թագաւորներէն ամենէն իմաստունը: Կը
խօսիս, և բիւրաւոր մարտիկներ կը հնա-
զանդին քեզի. պողպատդ կը հնչէ, և թշնա-
միները կը գողան: Երջանիկ է ժողովուրդիդ,
ուլ Փինդալ... Բայց ուլ է այդ հսկայ մար-
տիկը, որուն իւրաքանչիւր քայլը՝ գիտի մը
կը կոխէ:

— Ստարնոյի որդիէն զատ ուլ պիտի
համարձակէր գալ ընդ առաջ Մորուսների թա-
գաւորին: Դիտէ երկու պետերուն կոխը .
այդպէս երկու ոգիներ Ուլիխանի վրայ իրա-
րու ձեռքէ կ'ուզեն յափշտակել փոթորիկ-
ներու պետութիւնը: Որսորդը՝ բլրան վրայ
կը լսէ անոնց ջանքերուն շառաչը, և կը
տեսնէ կռիակները որ կ'ուռնին և կը խուժեն
գէպ ի Արուսների ափունքները»:

Կոնալ այսպէս կը խօսէր, երբ երկու գիւ-
ցազները իրարու հասան՝ իրենց մարտիկնե-
րուն միջեւ՝ որ ամէն կողմէ գետին կը տա-
պալէին: Իրենց զրահներուն բախումը՝ գո-

ղացուց հեռուն գաշտը: Զարհուրելի էր եր-
կու թագաւորներուն կոխը. իրենց նայուածք-
ները՝ փայլակներ են. վահանին՝ խորաա-
կուած, և իրենց սաղաւարտին պողպատը՝
պատառ պատառ կը թափթըփի. մէկդի կը
ձգեն զէնքերուն բեկորները, և երկուքն ալ
կը յարձակին իրարու վրայ բռնելու իրարու
մարմինները. իրենց ջգտաւ բազուկները՝ ի-
րարու կը խառնուին. կը գրկուին, զիւրար
կը քաշեն, աջ ու ձախ կը տատանին. իրենց
արիւննուշտ գրկախառնումին մէջ՝ իրենց
մկունքները կը գալարուին և կը պարզուին:
Բայց երբ իրենց անհամբեր կատաղութիւնը
թափեց իր վերջին ճիգերը, տատանուած
բուրբ գողաց անոնց ցնցումին տակ: Վերջա-
պէս, Սուարանի կորովը կը սպառի, կ'իյնայ.
Լոկլինի թագաւորը շղթայի կը զարնուի:

Այսպէս տեսայ ես Կոնայի վրայ, Կոնայի՝
զոր ալ չեն տեսներ աչքերս, տեսայ երկու
ժայռեր, որոնք խախտուած էին իրենց
հիմերէն՝ ամեհի հեղեղի մը ճիգերով. իրենց
շանդուածները մին գէպ ի միւսը ծռած,
իրարու կը մօտենան. իրենց ծռերուն գա-
ղաթնէն օդին մէջ իրարու կը դպչին. ան-
միջապէս երկուքը մէկանց կ'իյնան և կը
թաւալին խառնափնդոր՝ ծառ և ժայռ. գե-

տերուն ընթացքը կը փոխուի, և իրենց փլած հողերուն կարմիր աւերակները՝ կը զարնեն հեռուն ճանապարհորդին աչքին:

«Մորուքնի թագաւորին զաւակներ, բաւ Փինդալ, պահեցէք Լոկլինի թագաւորը. վասն զի հազար կառագած ալիքներու ուժ ունի ան. իր բազուկը աղիտարեր է մահուան պէս, և իր ցեղին բոլոր զօրութիւնը կը կենդանացընէ իր երկաթէ անդամները: Քաջ Գօլ, և դու, Օստիան, ընկերեցէք Ազանդկիկայի եղբօրը, և անդորրութիւն և ուրախութիւն բերէք անոր տխրած հոգւոյն մէջ: Եւ դուք, Ռսկար, Փիլլան և Հօնոյ, հալածեցէք Լոկլինի մնացորդները, և թող երբեք ոչ մի նաւ չգայ թշնամանելու մեր ծովերը»:

Կը մեկնին և կը թռչին փայլակի պէս:

Փինդալ կը հետեւի անոնց յամրաբայլ, և կը յառաջէ նման ամպի՝ որ կայծակ կը տանի տօթակէզ դաշտերուն վրայ: Իր սուրբ կը փայլատակէ առջեւէն. կը հանդիսի Լոկլինի զօրավարներէն մէկուն, և այս խօսքերը կ'ուզէ անոր. «Ո՞վ է այն՝ որ կը թընած է ժայռն. չի կրնար կտրել անցնիլ հեղեղատը. կեցուածքը զիւցաղի է. վահանը՝ քովընտի, և տէգը կը բարձրանայ անապատի ծառի մը նման: Անծանօթ երիտասարդ, Փինդալի թշնամիներէն ևս:

— Զաւակ մըն եմ Լոկլինի, ազադակեց մարտիկը, և բազուկս զգեսնեց բարեկամներէդ շատերը: Ամուսինս արտասուազին կը սպասէ ինծի տանս մէջ. բայց Որլա, պիտի չլուանայ հոն:

— Կ'ուզեմ անձնատուր բլլալ թէ պատերազմիլ, բաւ Փինդալ: Թշնամիները իմ ներկայութեանս երբեք չեն յաղթանակիր. բայց բարեկամներս կը հիւրասիրուին պալատիս մէջ: Օտարական, ինծի հետեւէ, և եկուր հաղորդակից բլլալու իմ հանդէսնեւրուս, եկուր հալածելու անասաւորներուս այծեամները:

— Ոչ, բաւ զիւցաղն. ես կ'օգնեմ տկարին. զօրութիւնս պիտի պաշտպանէ միշտ ընկճուածը: Սուրս գեռ իր հաւասարը չգտաւ, և կ'արհամարհեմ ես Մորուքնի թագաւորը:

— Որլա, Փինդալ երբեք տեղի չտուաւ մահկանացուի մը: Քաշէ սուրդ պատեանէն, և ընտրէ՝ թշնամիդ զիւցաղներուս խումբին մէջ:

— Իրենց պետը կը մերժէ՞ այդ պատեւազմը, բաւ Որլա: Իր բոլոր ազգատոհմէն Փինդալն է միայն արժանաւոր մրցակից Որլայի: Բայց, Մորուքնի թագաւոր, եթէ մեռլաւ, ևս, վասն զի հարկ է որ ամէն մար-

տիկ մեռնի օր մը, բարձրացուր գերեզմանս
 Լենայի մէջ, և թող ան իշխէ բոլոր միւս-
 ներուն վրայ: Ղըկէ՛ ծովերէն անդին Որլայի
 սուրը իր հաւատարիմ ամուսնին, որպէս զի,
 արտասուած իր աչքերով, կարենայ ցուցնել
 զայն իր որդւոյն, և վառել անոր սրտին մէջ
 պատերազմի սէրը:

— Թշուառ երիտասարդ, ըսաւ անոր
 Փինդալ, ինչո՞ւ համար այդ տխուր խօսքե-
 րով կ'արթընցընես իմ ցաւս: Կու գայ օր
 մը՝ ուր հարկ է մեռնին մարտիկները, և
 իրենց զաւակները տեսնեն անոնց զէնքերը,
 ժանդազար, կախուած իրենց տան պատերէն:
 Բայց քու իղձերդ, Որլա, պիտի կատարուն:
 Պիտի բարձրացընեմ գերեզմանդ, և չքնադ
 ամուսինդ պիտի արտասուէ զէնուզարդիւ
 վրայ»:

Կուռեցան դաշտին վրայ. բայց տկար էր
 Որլայի բազուկը. կը խոյանայ Փինդալի
 սուրը և երկուքի կը բաժնէ անոր վահանը:
 Կտորները կ'իյնան և կը փայլին գետնի վրայ,
 ինչպէս լուսինը՝ գիշեր ատեն՝ առուակին
 ալեակին վրայ:

«Մորուննի թագաւոր, կ'աղաղակէ զիւ-
 ցազնը, վերցուր սուրդ և ծակէ սիրտս: Պա-
 տերազմէն վերաւոր, միայն ես մնացի, լքուած

բարեկամներէս, քիչ տառնէն տխուր պա-
 տահարս պիտի տարածուի Լոդայի ափունք-
 ները, և պիտի հասնի մինչեւ սիրուհիս,
 ամայի առանձնութեան մէջ՝ ուր կ'ապրի իմ
 յիշատակովս:

— Ո՛հ, պատասխանեց Մորուննի թա-
 գաւորը, երբեք պիտի չմեռնիս իմ ձեռքէս:
 Կ'ուզեմ որ ամուսինդ նորէն տեսնէ զքեզ
 Լոդայի ափունքը, պատերազմի ձեռքերէն
 Լոդայի ափունքը, պատերազմի ձեռքերէն
 զերծած. կ'ուզեմ որ ծերունի հայրդ, զոր
 թերեւս ծերութիւնը զրկած է արդէն տեսու-
 թենէ, լսէ գէթ ձայնդ իր տան մէջ... Պիտի
 ելլէ ան ցնծութեամբ լի, և իր թափառկոտ
 ձեռքերը պիտի փնտռեն իր որդին:

— Ա՛յ երբեք պիտի չգտնէ զանիկա,
 Փինդալ. հարկ է մեռնիմ ես Լենայի դաշ-
 տերուն մէջ. օտարական բարդեր պիտի խօ-
 սին վրաս. կը զգամ որ սուրիս լայն կա-
 մարը մահացու վէրք մը կը ծածկէ. տես,
 կը կորզեմ զայն ծոցէս, և հովերուն կը
 նետեմ...»:

Իր սեւ արիւնը գունդապունդ կը հոսի
 կուրծքէն: Կը սպառի, կը տփգունի, կ'իյնայ-
 և Փինդալ, յուզուած, կը ծփ օրհասական
 զիւցազին վրայ: Կը կանչէ իր երիտասարդ
 մարտիկները. «Ոսկար, Փիլլան, զաւակներս,

կանգնեցէք Որչայի գերեզմանը. թող հանգչի այս գաշտին մէջ, Լողայի մրմունջէն հեռու, հեռու իր անբախտ ամուսնէն: Օր մը, մարտիկներու զաւակները պիտի տեսնեն աղեղը կախուած իր տանը մէջ. պիտի փորձեն, բայց ի դուր, լարել զայն. իր հաւատարիմ գամփոնները ցաւերնէն պիտի ոռնան բլուրներուն վրայ. վայրի գաղանները, զորս կը սիրէր հալածել, պիտի ուրախանան՝ անոր մահուան վրայ: Անգէն է առ յաւէտ այն ահաւոր բազուկը, որ այնչափ զիւցազներ հնձեց:

«Բարձրացուցէք ձայներնիդ, փողը բերաննիդ դրէք, Մորուսնի թագաւորին զաւակներ. դառնանք Սուրբանին, և անցընենք զիշերը՝ յաղթութեան ուրախութեան մէջ: Փիլլան, Ոսկար, Հոխոյ, Թոէք գաշտին վրայ: Ուր ես գուն, Հոխոյ, փառքերու նորաբուսիկ զաւակ: Սովորութիւն չունէիր դուն հօրդ ձայնին վերջինը պատասխանելու:

— Հոխոյ, ըսաւ Ուլլին՝ Բարդերուն առաջինը, Հոխոյ գնաց միանալ իր նախնեաց ստուերներուն, Տրաթալի և Տրենմորի ստուերներուն: Գեոաժաղիկ Հոխոն ոչ եւս է. իր անկենդան մարմինը տարածուած է Լենայի գաշտին վրան:

— Ո՛վ աղէտք, աղաղակեց Փինգալ. ի՞նչ. զաւակներէս ան՝ որ ամենէն թիթեւն էր վազելու մէջ, ամենէն ժիրը՝ աղեղ լարելու մէջ.... Ո՛վ որդեակ իմ, հազիւ ժամանակ ունեցաւ հայրդ գրեզ ճանչնալու... Ո՛հ, և ինչո՞ւ համար իյնայիր դուն՝ այդպէս գեոաթի՝ երկաթին տակ: Հանգչէ խաղաղութեամբ Լենայի մարդին վրայ. Փինգալ շուտով պիտի տեսնէ՝ գրեզ: Փութով պիտի գաղրի ձայնս լսելի բլլալէ. ընդհուպ այլ եւս պիտի չտեսնեն ոտքերուս հուպ այլ եւս պիտի չտեսնեն ոտքերուս հեռքը: Բարդերը պիտի երգեն Փինգալի ահաւոր, և քարերը պիտի խօսին անոր փառքերուն վրայ. բայց դու, երիտասարդ Հոխոյ, մնաւր դուն, և բարդերը չերգեցին տաւալին բոլ համբաւդ: Ուլլին, ան տաւիղդ Հոխոյի համար, ըսէ՛ թէ ինչ զիւցազն եղաւ ան....

«Երթաս բարով, դուն՝ զոր միշտ առաջինը կը տեսնէի պատերազմի գաշտին վրայ. ալ պիտի չուզէի հայրդ նիզակդ, դուն՝ առ մենէն գեղեցիկը զաւակներէս, աչքերս ալ պիտի չտեսնեն գրեզ. երթաս բարով...»:

Արցունքները կը հոսէին Փինգալի ալաներն ի վար. կու լար իր որդին, իր որդին այնքան երիտասարդ, և արդէն իսկ անբախտ ահաւոր պատերազմներու մէջ:

«Ո՞վ է այն մարտիկը՝ որուն փառքը կը նուիրագործէ այս գերեզմանը, յարեց մեծանձն Փինգալը: Չորս մամուսպատ քարեր կը տեսնեմ, որոնք կը նշանակեն հոս մահուան մթին բնակարանը: Թող իմ ծաղկաթիթիթ Հոնոս ննջէ անոր քով, թող հանգչի քաջին քովը: Թերեւս կը պառկի հոս հոգեհաւոր մարտիկ մը, որ պիտի ընկերանայ որդւոյս ամպերուն վրայ: Ո՞վ Ուլլին, երգէ և յիշեցուր մեզի գերեզմանի տխուր բնակիչները: Եթէ անոնք չփախան երբեք վտանգէ քաջութեան գաշտերուն մէջ, որդիս հեռու իր բարեկամներէն, պիտի հանգչի այս զիւցազներուն քով:

— Հո՛ս, երգեց բարձր, հոս կը հանգչին զիւցազներէն առաջինները. Լամկարդ և գոռոզ Ուլլին անշունչ են այս գերեզմանին ներքեւ»:

Բայց ո՞վ է ան որ կը ժպտի ինծի իր ամպին բարձունքէն, և կը ցուցնէ աչքերուս իր քաղցր դէմքը: Քու հոգե՞ր է, ո՞վ գուտար Տուաթալի, Կրոմլայի կոյսերէն ամենէն գեղեցիկդ. ինչո՞ւ աժդոյն ես: Ո՞վ Գեւքոստա, կը ննջես երկրի տակ այն զիւցազներուն հետ, զորս գեղեցկութիւնդ թշնամի ըրաւ: Հազար մարտիկներ սիրեցին զքեզ, բայց Լամկարդ միայն սիրուեցաւ քեզմէ:

Եկաւ ան օր մը դէպ ի հին աշտարակները Սերմայի, և բախելով իր վահանը, բաւ. «Ո՞ւր է Գեւքոստան, կոյսը զոր կը սիրեմ, ազնուական Տուաթալի խարտեաչ գուտարը: Չանիկա Սերմայի պաշտօնին մէջ թողուցի, ու դացի կոռելու վայրագ Ուլլի փաղկայի հետ...»

— Ծո՛ւտ դարձիր, ո՞վ Լամկարդ, ըսաւ կոյսն անոր. վասն զի հոս ցաւերու մէջ կը մնամ»:

Իր գեղեցիկ ծոցը կ'ուռէր հառաչներով. իր վարդազեղ ալոսերը թրջած էին արցունքով: Բայց չեկաւ ան ընդ առաջ իր սիրականին, դնելու համար ճակտին վրայ պատերազմի սլակը: Լուսթիւնը կը թագաւորէր տանը մէջ՝ ուր կը հսկէր անձկութիւնը: Բարդերուն ձայնը չլսուեցաւ հոն:

«Չեմ տեսներ Բրանոյի, հաւատարիմ գամիսին՝ Լամկարդի վերադարձին իր շղթաները ցնցելը դրան առջեւ և ցնծութեամբ խայտալը: Ո՞ւր է Գեւքոստան, սէքս. ո՞ւր է մեծանձն Տուաթալի գեղադէշ աղջիկը:

Այսպէս կ'ողբար զիւցազներ:

«Լամկարդ, ըսաւ Փերքիոս, Գեւքոստան կարելի է Կրոմլայի վրայ՝ իր ընկերուհիներուն հետ փախստական եղնիկները կը հաւածէ:

— Փերբլիտս, յարեց մարտիկը, ոչ մի աղմուկ չի գար ականջիս. Լենայի անտառներուն մէջ չեմ լսեր ոչ մի շշուկ, չեմ տեսներ ոչ մի եղնիկ որ փախչի աչքիս առջեմ, և ոչ մէկ գամիլ ողեսպառ զանոնք հալածելով. Չեմ տեսներ Գեւքոսսան՝ սէրս... Գնա՛, Փերբլիտս, գնա՛ գտիր մեծարոյ Ալլաղը՝ իր ժայռին մէջ. քարերու շրջանակ մըն է իր բնակարանը. ան պիտի գիտնայ Գեւքոսսայի տեղը»:

Այդոնի որդին՝ Փերբլիտս կը մեկնի և կը ծոփ ծերունիին ականջին:

«Ալլաղ, կ'ըսէ անոր, ժայռին մինաւոր բնակիչդ, ծերունի՛, տարիներով ծանրաբեռն, խօսէ՛, ի՞նչ տեսան աչքերդ:

Տեսայ, պատասխանեց ծերունին, տեսայ Ուլլինը, Կայիրբարի որդին. եկաւ ան Կրոմլայի ամպի մը պէս. կը մըմնջէր տխուր երգ մը՝ նման հովերու շշնկոցին՝ տերեւածափ անտառին մէջ. Սերմայի սրահներուն մէջ մտաւ ան: «Ելիր, աղաղակեց ան, ելիր

1. Հաւանական է՝ որ Ալլաղ զրուիդ մ'ըլլայ: Ժայռի զաւակ կը կոչէ զինքը Օստիան, վասն զի անձաւի մը մէջ կը բնակէր: Կը կարծէին այն ատեն որ զրուիդները գերբնական ծանօթութիւններ ունենային:

անյաղթելի Լամդարդ. եկու՛ր պատերազմէ Ուլլինի հետ, կամ անո՛ր տուր Գեւքոսսան:

Լամդարդը հոս չէ, պատասխանեց կոյսը. գնաց կոռեելու ահաւոր Ուլփազդային հետ: Բայց զիտցիր որ Լամդարդ երբեք տեղի չտուաւ. պիտի կուռի Կայիրբարի որդւոյն հետ: — Դուն գեղեցիկ ես և սիրուն, ըսաւ վայրագ Ուլլինը. զուտոր Տուաթալի, զբեղ իմ բնակարանս կը տանիմ. Գեւքոսսան քաջութեան մրցանակը պիտի ըլլայ: Երեք օր հոս կը կենամ ես Կրոմլայի վրայ, սպասելու այն մարտիկին վերադարձին, և, չորս րոպէն, Գեւքոսսան իմն է, եթէ հակառակորդս չուզէ պատերազմիլ»:

— Ալլաղ, բաւ է, ըսաւ Լամդարդ. թող խաղաղութիւնը ընկեր ըլլայ երազներուդ՝ քարանձաւիդ մէջ: Փերբլիտս, բերանդ զիր փողը, թող Ուլլին լսէ անոր ձայնը Կրոմլայի վրայ»:

Մոլեգին, կը նետուի ան. կ'ելլէ բլուրն ի վեր մըմնջելով պատերազմի երգեր: Գալթն հասնելով, կանգ կ'առնէ, նման ամպի մը՝ որուն ձեւերը կը փոխեն և կը զանազանեն հովերը: Բլրան բարձունքէն՝ անհեթեթ քար մը կը գլտորէ. պատերազմի նշանն է այն:

իր բնակարանին խորէն՝ Ուլլին լսեց քա-
րին անկումը: Կը ցնծայ ուրախութեամբ իր
թշնամիին մօտենալուն, ու կ'անէ իր հօրը
տէգը: Ժպիտ մը կը լուսաւորէ իր տխուր
դէմքը՝ սուրբ կապած ատեն: Դաշոյնը կը
կայծակէ ձեռքին մէջ. յառաջ կը գիմէ սու-
լելով:

Գեւըրոստա տեսաւ սոսկումով մարտի-
կին բլուրն ի վեր ելլելը՝ տխուր լուծեան
մը մէջ: Կը կոծէ իր գեղեցիկ բարբախտն
ծոցը: Լոկի, արցունքը աչքին մէջ, կը դո-
ղայ Լամպարդի համար:

«Կայիրբար, ըսաւ գեղեցիկ կոյսը Ուլ-
լինի հօրը, կ'ուզեմ հերթալ լարել աղեղս
կրօմլայի վրայ, հոն եղնիկներ կը նշմարեմ»:

Կը վազէ բլրան վրայ. բայց ի դուր. եր-
կու մարտիկները արդէն սկսած էին կռուի:
Ինչո՞ւ պատմէի Մորուսնի թաղաւորին անոնց
պատերազմին պատմութիւնը: Տապալեցաւ
գոռոզ Ուլլինը. եկաւ երիտասարդ Լամպարդը,
տփռոյն և արիւնոտ, ընդ առաջ Գեւըրոստայի:

«Ի՞նչ է այդ արիւնը, աղաղակեց կոյսը:
Ի՞նչ է այդ արիւնը՝ որ կը ծածկէ գիւցաղիս
կողը»:

— Ուլլինի արիւնն է, պատասխանեց
մարտիկը: Ո՞վ Գեւըրոստա, թող որ հանդիմ
հոս վայրկեան մը...»:

Քաջարի Լամպարդը կը տփռունի, կը դո-
ղայ և կը մննի:

Ջքնաղագեղ կոյսը երեք օր արտասուեց
իր սիրականին քով: Որսորդները զանկա
մեռած դաան, ու բարձրացուցին այս շիրիմը
և հոն գետեղեցին այս երեք վատաբախտիկ-
ները: Միիթարուէ ուրեմն, ով Մորուսնի թա-
ղաւոր, որդիդ պիտի ննջէ հոս գիւցաղնե-
րու հետ...

«Այո՛, ըսաւ Փինգալ, անոնց համբաւին
շոխեմք՝ ստէպ հնչեց ականջիս: Փիլլան,
Փերզուս, հոս բերէք զեռափթիթ Ուլլայի
մարմինը: Թող Հոխոն թաղուի իրեն ար-
ժանաւոր ախոյեանի մը քով: Լացէք, Մո-
ւսնի օրիորդներ, դուք ալ, Լոգայի կոյ-
սեր, լացէք: Երկուքն ալ կ'աճէին ինչպէս
երկու նորատունկ կաղնիներ մեր բլուրնե-
րուն վրայ. ինկան անոնց պէս, երբոր, տա-
պալուած հեղեղատին լայնութեան վրայ, կը
թառամին լեռնային հովիւրէն»:

«Ոսկար, երիտասարդ մարտիկներու
պետդ, կը տեսնես ինչպէս քաջաբար ինկան
անոնք. ձգէ, անոնց պէս, համբաւ՝ երկրի
վրայ. անոնց պէս՝ եղիր նիւթ մեր բարդե-
րուն երգերուն: Պատերազմի մէջ անոնց
դէմքերը ահաւոր և սպանացող էին. բայց

Հոկտոյ խաղաղութեան ատեն քաղցր և հան-
դարտ էր: Ծնորհալի էր ան անձրեւին ա-
ղեղին նման, որ կը նշմարուի հեռուն՝ ծոած
զետակին վրայ, երբ արեւը կը մտնէ Մո-
րայի ետեւը, և լուսթիւնը կը թաղաւորէ
բլրան վրայ: Ննջէ խաղաղ՝ ով իմ զաւակ-
ներէն ամենէն կրտսերը. ով սիրելի Հոկտոս,
հանգչէ՛ Լենայի զաշտին վրայ: Մենք ալ
պիտի զաղրինք ապրելէ, ուշ թէ կանուխ
հարկ է կյանայ քաջը....»):

Այսպիսի էին քու ցաւերդ, ով Փինդալ,
զեռափթիթ Հոկտոյի մարմնոյն վրայ: Իսկ
ի՞նչ պիտի բլլայ Օսոխանի ցաւը: Այն ժա-
մանակէն որ չկաս այլ եւս դուն, ով հայր
իմ, ալ չեմ լսեր ձայնդ. աչքերս չեն կրնար
տեսնել զքեզ. յաճախ, երբ կը մաղձոտիմ,
առանձին ու ախուր, կ'երթամ՝ կը նստիմ
գերեզմանիդ բով, և կը մխիթարուիմ՝ դող-
գոջուն ձեռքերովս անոր դպչելով: Երբեմն
ձայնդ լսել կը կարծեմ. բայց անապատին
հովերուն մրմունջն է այն: Շատոնց ի վեր
արդէն կը ննջես առ յաւէտ, ով Փինդալ,
պատերազմներու վեհագոյն իրաւարար:

Օսոխան և Գօլ նստան Սուարանի հետ՝
ծաղկաւէտ մարդագետնին վրայ՝ Լուբարի
ափունքը: Հնչեցուցի ես տաւիղս՝ թաղաւո-

րին տիրութիւնը փարատելու համար. բայց
անոր ճակատը կը տոչորուէր ձանձրոյթէն:
Յաճախ իր ցաւագին ակնարկները դէպ ի
զաշտը կը ձգէր. զիւցաղնը կը հեծէր իր
մարտիկներուն մահուան վրայ:

Աչքերս դէպ ի Կրումշա լեռը բարձրա-
ցուցի, և նշմարեցի Սեմայի մեծանձն որդին:
Թաղծոտ, կը բաշուէր զանդաղաքայլ Տու-
րայի ամայի քարանձաւը: Տեսեր էր Փին-
դալը յաղթական, և ուրախութիւնը կը խառ-
նուէր իր ցաւերուն հետ: Արեւը կը փայ-
լէր իր զէնուզարդին վրայ. Կոնալ կը հե-
տեւէր յամբաքայլ: Իջան և աներեւոյթ ե-
զան լերան ետեւը՝ երկու հրեղէն սիւներու
պէս, զոր՝ գիշեր ատեն՝ հովերը լեռներուն
վրայ կը վանեն, և որոնք անցած ատեննին
կը բորնկցենն ցախերը:

Փրփրադէզ ստուերներով հեղեղաւի մը
բով, ժայռի մը կշտին՝ կը բացուի իր ան-
ձաւը. ծոած ծառ մը կը ծածկէ զայն իր
շուքով. հովերը կը մռնչեն շուրջանակի
արձագանգներուն մէջ: Հոն քաշուեցաւ Սե-
մայի որդին: Իր մտածումները զբաղած են
միշտ այն պատերազմով՝ զոր կորսնցուց, և
զառն արցունքներ կը հոսին իր աչքերէն:
Անդադրում կ'արտասուէ կորուստը իր պար-

ծանրաներուն : Ո՛վ Բրադելա, հաւատարիմ
ամուսինն անոր, հոն չես դուն՝ մեղմելու
համար քու գգուանքներով անոր վիշտերուն
ճգնաժամը : Ահ, երանի թէ կարենար տես-
նել պատկերդ իր հոգոյն խորը : Խնչպէս
իր մտածումները կը հանդէն յիշատակովդ :

Ո՛վ է այն ալէծաղիկ ծերունին՝ որ կը
յառաջէ առ ին : Դիւցազներու երգիչն է ան :

« Ողջոյն քեզի, ո՛վ պատկառելի Կարրիլ-
ձայնդ վաշնակաւոր է՝ նման Տուրայի պա-
րկապներէն կախուած տաւիղին : Քու խօս-
քերդ ունին քաղցրութիւնը ցօղին՝ որ կը
թրջէ արշալոյսին՝ արեւէն այրած դաշտերը :
Բայց ինչո՞ւ համար թողուցիր Սեմոյի մեծ-
անձն որդին :

— Օստիան, պատասխանեց Կարրիլ, բար-
դերուն առաջինն ես դուն. երկայն առնեմ
ի վեր համբաւ ծանօթ է ինծի, դուն՝ որու
երգերը կը վառեն դիւցազներուն քաջութիւնը :
Շատ անգամներ առի տաւիղս չքնադագեղ
Եւիւր-Ալլինի համար. շատ անգամներ ձայ-
նիս ընկեր եղար՝ տօնական օրերուն՝ Բրան-
նոյի պալատին մէջ. և յաճախ լսեցինք
չքնադագեղ ամուսնիդ քաղցր շնչերը՝ զորս
մեր դաշնակութիւններուն կը խառնէր : Օր
մը՝ կ'երգէր ան Կորմակի իյնալը, այն երի-

տասարդ մարտիկին՝ որ առ ինքն ունեցած
սիրոյն զոհ եղաւ : Կը տեսնէի, բով, ար-
ցունքները որ կը խոխովէին իր և քու աչքի-
ւէն, ո՛վ քաջերու պետդ : Կու լար ան՝ այն
թշուառին բաղդին վրայ, թէ և իր սիրտը
մերժեր էր անոր իր ձեռքը : Ո՛րքան գեղեցիկ էր
Բրաննոյի դուստրը, և ի՜նչպէս իր քնքուշ
գեղը՝ կը խաւարեցընէր իր ընկերուհիներուն
գեղեցիկութիւնները... :

— Կարրիլ, ըսաւ անոր, մի յիշեցնիր
ինծի զանիկա, մի խոտլեր այն սուգը՝ որ կը
ծածկէ իր յիշատակը : Ձինքն յիշելուս, կը
զգամ որ սիրտս ցաւերով կը ճմլուի, և
աչքերս կը յորդեն արցունքներով : Աւաղ,
կը ննջէ ան՝ պառկած երկրի վրայ, տժգոյն
և անշուք, այնքան քաղցր, ամբիծ ու սի-
րուն այն կիներ :

« Եկուր նստէ մարդին վրայ, ո՛վ ներշնչ-
չուած բարդ, և լսեցուր մեզի երգերդ : Կը
սիրեմ զանոնք՝ նման զարնանային զեփիւ-
րին՝ որ կը մնչէ որսորդին ախանջին, երբ
կ'արթննայ ան երջանիկ երազէ մը և կը
կարծէ լսել տակաւին հեռաւոր ձայնը լերան
ողկներուն » :

ՕՍՍԻԱՆ

Փ Ի Ն Գ Ա Լ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Գիշեր: — Փինգալ պատերազմական համ-
դես մը կը հրամայէ, որուն ներկայ կ'ըլլայ
և Սոսարան: — Ուշին բարդը կը սկսի խա-
ղաղութեան երգը, սովորութիւն մը միշտ պա-
հոռած պատերազմէն ետքը: Կը պատմէ Տրեւ-
մորի Փինգալի պատուն քաջութիւնները՝ Սրան-
տինաւտայ մէջ, և իր ամուսնութիւնը ինի-
բակկայի՝ Լոկլինի բազաւորին — որ էր Սոսա-
րանի նախնիքներէն մէկը — զստեր հետ: —
Փինգալ բոյժ կու տայ Սոսարանի զաւնալ
իր երկիրը՝ պայմանաւ յաշտական խաղա-
ղութեան: — Գիշերը կ'անցնի Սոսարանի ջոշի
պատրաստութեամբ և բարդերուն երգերով:
— Փինգալ Կոշկոշլինի վրայ տեղեկութիւն
կ'ուզէ Կարրիլէն: — Փինգալ որսի կ'երբայ
և կը մխիթարէ Կոշկոշլինը՝ հանդիպելով ա-
նոր Տոշրայի քարանձաւին մէջ: — Հետեւեալ
օրը կը նստէ դէպ ի Սկովտիա. այսպէս կ'ա-
շարտի քերքոշածը:

Փ Ի Ն Փ Ա Լ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԻՐԻԿՈՒԱՆ ստուերները ծփծփուն երկայն քօղերով կը ծածկեն Կրումլայի կատարը : Հիւսիսային աստղերը կը վառուն Ուլլինի ալիքներուն վրայ, և իբրեւ բոցեղէն աչքեր, կը պճլտան՝ երկինքի փախստական շողիներուն միջեւ : Խուլ հով մը կը մոնչէ անտառներուն խորը . լուսինն և գիշեր կը ծածկեն մահուան դաշտը :

Կարբիլի տաւիղը կը թրթռացընէր գետ ալանջիս իր սրտայայլ թեւերը . կ'երգէր ան մեր մանկութեան ընկերները, և մեր առաջին տարիներուն գեղածիծաղ օրերը, երբ նստած Լեզոյի ափունքներուն վրայ, կը պտըտցընէինք ուրախութեան բաժակը : Կրումլայի արձազանգները գէտ ի անապատները կը տա-

նէին անոր ձայնը: Եւ իր երգած մեռելներուն հոգիները՝ կու գային կ'երեւէին մեզի ծոած իրենց ամպերուն եզերքէն, և գոհ գէմքով մը մտիկ կ'ընէին իրենց գովեստները:

Օրհնեալ ըլլայ, ով Կարբիլ, սաուերդ՝ մրրիկներուն ծոցը: Թող գայ ան երբեմն այցելելու ինձ՝ իմ առանձնական օթեւանիս մէջ՝ գիշեր ատեն... Միթէ ան չէ՞, բարեկամ, բռնէ անցածը. կը լսեմ յաճախ ձայնը տաւիղիս որ կը թրթռայ թեթեւ ձեռքիդ տակ. կախուած հեռուն պատին վրայ, իր տկար ձայները կը հասնին ինծի ողբի մը պէս: Ինչո՞ւ համար չես խօսիր ինծի արտօնութեան մէջ. ինչո՞ւ համար չես ըսեր ինծի թէ ե՞րբ պիտի տեսնեմ բարեկամներս: Կը լսես ու աներեւոյթ կ'ըլլաս ամպիդ վրայ, և գայն տանող հովը միայն կը հծծէ աւանջիս, ու կը դողացնէ ձերմակ մաղիս:

Սակայն Մորայի դարեւանդին վրայ կը հաւաքուին մարտիկները՝ խնջոյքի համար: Հարիւր ձեր կաղնիներ կը վառին հովերու շունչով: Տօնական բաժակը կը լեցուի և կը դանալ շուրջանակի: Ուրախութիւնը կը փայլի մարտիկներուն գէմքին վրայ. միայն Լոկլինի թագաւորը կը պահէ ախար լոռութիւն մը: Վիշաք և ցասումը կը նկարուին

իր բոցավառ աչքերուն մէջ: Յաճախ կը դարձնէ իր նայուածքները Լենայի դաշտին վրայ, և կը հառաչէ յիշելով իր պարտութիւնը:

Կեցած էր փինդալ, կոթընած իր հայրերուն տէգին: Իր գորշ մազերը՝ մեզմիկ կերպով շարժելով քամիէն՝ կը փայլէին գիշերուան նշոյլներէն: Կը գիտէ Սուարանի խոր վիշաք, կ'ըսէ բարդերուն առաջինին. «Հնչեցուր, Ուլլին, հնչեցուր խաղաղութեան երգը. քաղցրացուր հոգիս պատերազմէն ետքը, որ պէս զի մոռնամ գէնքերուն շաշխնը՝ որ կը հնչէ տակաւին ախանջիս. թող հարիւր տաւիղներ պատրաստուին և միտիթարեն Լոկլինի թագաւորը: Անգամ մը ինծի հիւր եղաւ, թող չթողու մեր ափունքները՝ սրտին մէջ ուրախութեան զղացում մը չմոռն. երբեք ոչ մի մարդ չըտառուցաւ փինդալէն ախար հոգեով: Ոսկար, սուրս կը շանթահարէ մարտիկները պատերազմի ատեն, բայց անգամ մը որ յաղթութեան զրօշը պարզեցի, կը ձգեմ սուրս, և կը նուիրեմ յաղթուածին ասպնջական բաժակը»:

Ահա թէ ինչ երգեց Ուլլինը:

Տրենմոր կ'ապրէր մեզմէ շատ հեռու հին ժամանակներու մէջ. ընկեր մըրիկներու, կը նաէր օր մը Հիւսիսային ալիքներուն վրայ: Լոկլինի ժայռերուն սպառնացող ծայրերը, և իր մշտադողող անտառներուն թաւուտները՝ մէջերու մէջէն երեցան անոր աչքերուն: Վար առաւ իր ճերմակ առաքաստները, նետուեցաւ փուռները, և յարձակեցաւ անհեթեթ կինճի մը ետեւէն՝ որ կ'աւերէր Գորմալի անտառները. շատ մարտիկներ փախած էին այն դարհուրիկ թշնամիին առջեւէն. Տրենմոր՝ իր տէգովը գետին տապալեց զանի:

Երեք պիտեր, վիայ անոր յաղթութեանը, պանծացուցին ուժն ու քաջութիւնը օտարական գիւցազին: Լոկլինի թագաւորը կոչունք մը պատրաստեց, ուր հրաւիրեց և գետափ Տրենմորը, երեք օր տեւեց կոչունքը, և այն մրցումին մէջ՝ որ վերջ պիտի տար այն հանդէսին, Տրենմոր ընտրեց զէնքը:

Լոկլինի երկրին գիւցազները՝ մէկիկ մէկիկ տեղի տուին անոր: Ուրախութեան բաժակը քամուեցաւ շուրջանակի, և ամէն կողմէ գովեստներ հնչեցին Մորուենի թագաւորին:

Չորրորդ օրուան արշալոյսին, Տրենմոր խառնեց իր նաւը ալիքներուն, և շրջեցաւ փուռներին վրան, սպասելով որ հովը՝ որ

հեռու լեռներէն կը հասնէր, գազրեցընէր ծովերուն հանգարտութիւնը:

Այն ատեն Գորմալի անտառներէն գետաբուսիկ երիտասարդ մը երեցաւ, համակ զինալաւ: Իր գեղեցիկ գիւսակները դուրս կը ցատկեցընէին անոր ծիրանի այտերուն փայլը. բազուկները ճերմակ էին նման Մորուենի ճիւղին: Անուշ ժպիտ մը կ'ոգեւորէր իր աշուոր աչքերը:

Կը յառաջէ գէպ ի Տրենմոր, և կ'ըսէ. «Կանգ առ, անուանի մարտիկ, կանգ առ. դուն չյաղթեցիր Լոնուալի որդւոյն: Սուրս շատ անգամներ մարտիկներու վահանը մանրեց, և խոհեմ մարդը խոյս կու տայ աղեղիս սլաքներէն:

— Գեղեցիկ մարտիկ, պատասխանեց Տրենմոր, Լոնուալի որդւոյն հետ չեմ պատերազմիր: Բազուկդ խիստ տկար է. քաշուէ, և գնա հալածելու Գորմալի եղնիկները:

— Կը քաշուիմ, բայց կ'ուզեմ հետս տանիլ Տրենմորի սուրը. և այն ատեն համաբախ շոխողը՝ պիտի ցնծացընէ հայրերու հոգիները: Ծաղկաթիթի կոյտերը պիտի շրջապատեն ժպտելով Տրենմորի յաղթողը: Սիրոյ հառաչներ պիտի արձակեն. պիտի զարմանան տէգիդ երկայնութեան վրայ՝

երբ զայն տանիմ հպարտութեամբ անոնց մէջ, և անոր երկաթը շողացընեմ արեւուն ճաճանչներուն :

— Գուն դեռ սուրս կամ տէգս չտարած, կ'աղաղակէ Մորուսնի թագաւորը զայրացած մայրդ պիտի գտնէ գրեզ ցուրտ զիսկ մը Գորմալի ափին վրայ . և ձգելով իր ցաւագին նայուածքները ալիքներու տարածութեան վրայ, պիտի տեսնէ իր որդին սպաննող մարտիկին նաւերուն հեռանալը :

— Տէգ պիտի չգործածեմ ես քեզի գէմ, յարեց անտառներու զաւակը. տարիները դեռ բաւական ուժ չտուին բազուկիս՝ զայն վերցընելու. բայց սլաքներու սորվեցան հեռուէն ծակել թշնամին :

Ձէնքերուդ վերաը հանէ, գուն համակ երկաթապատ ես. ահա, նախ և առաջ ես զայն գետին կը ձգեմ: Արծակէ արդ նիզակդ, ո՞վ Մորուսնի թագաւոր »:

Տրենմոր, անոր մտիկ բնելու ատեն, կը զիսէր չքնադագեղ օրիորդ մը. Լոկլինի թագաւորին քոյրն էր ան. տեսած էր ան օտարական զիւցազնը Գորմալի պալատին մէջ. և իր սիրտը վառուած էր սիրով: Մարդասպան զէնքը կ'իյնայ Տրենմորի ձեռքերէն. կը կարմրի, գետին կը խոնարհէ իր շլացած

նայուածքը, վասն զի վարդափթիթ կոյսը զեղեցիկ էր նման ճառագայթին՝ որ կը զարնէ յանկարծակի քարանձաւի զաւակներուն աչքին, երբ զուրս կ'ելեն իրենց թաքստոցէն՝ մինչ արեւը կը հրդեհէ հորիզոնը, և կը փակեն կիսովին՝ անոր պայծառութենէն վերաւորուած իրենց աչքերը :

« Մորուսնի պէտք, ըսաւ օրիորդը, թոյլ տուր ինծի որ նաւիկ վրայ փնտռեմ իմ ապաւէնս, հեռու Կորլոյի հալածումներէն. իր սէրը կ'ահաբեկէ զիս, վասն զի մթին է ան նման փոթորիկ . և այդ վայրագ մարտիկը կը հրամայէ տասն հազար տէգերու :

— Ապահով եղիք, ըսաւ քաջակորով Տրենմորը. ապաստանէ իմ հայրերուս վահանին ներքեւ. ինչ փոյթ թէ տասն հազար տէգեր ունի Կորլոյ, ոչ ոք պիտի տեսնէ իմ անոր առջեւ փախչիլ »:

Ամբողջ երեք օր սպասեց քաջը՝ ափին վրայ. իր փողը հնչեցուց բլուրները՝ ի նշան մարտի. բայց Կորլոյ չերեցաւ երբեք. այն ատեն Լոկլինի թագաւորը իջաւ ծովուն և ատեն Լոկլինի թագաւորը կոչուեցի մը հրաւիրեց, զերբը, և Տրենմորը կոչուեցի մը հրաւիրեց, և անոր կնութեան տուաւ չքնադագեղ խնկական :

«Սուարան, ըսաւ Փինգալ, բու աղնիւ արիւնդ կը հոսի թշնամիիդ երակներուն մէջ: Մեր երկու ազգատոհմները պատերազմեցան յաճախ միեւնոյն դրօշին տակ. փառասիրութիւնը զանոնք մրցակից ըրաւ իրարու. բայց շատ աւելի անգամներ փոխադարձ հանդէսներ տուին անոնք իրարու, և խաղաղութեան օրերուն մէջ պսակեցին բարեկամութեան բաժակը.... Օհ, ուրեմն, թող ուրախութեան նշոյլ մը լուսաւորէ տխուր դէմքդ, ուշ դիր մեր տաւիղներու դաշնակութիւններուն նախնիքներու դաշտին վրայ փայլեցաւ քաջութիւնդ. ինչպէս կայծակին փայլակները ծովերու անդունդներուն վերեւ: Չայնդ կը հնչէր տասն հազար մարտիկներու աղաղակին նման՝ պատերազմի ատեն: Կ'ուզէս մեկնիլ վաղը նաւերուդ վրայ, ո՞վ արժանաւոր եղբայր Ազանդեկկայի: Քեզի ընծայ կ'ընեմ ազատութիւնը՝ այդ գեղապանծ օրիորդին յիշատակին համար: Տեսայ որ բու արցունքներդ կը խառնուէին այս դժբախտին արեան հետ՝ Ստարնոյի պալատին մէջ. և երբ իմ սուրս՝ անոր վրէժը խնդրելու համար՝ թափեց արեան վտակներ, քեզի խնայեցի: Պատերազմ կ'ընարես: Ընտրութիւնը քեզի կը թողում, ինչպէս բու հայրերդ թողուցին Տրենմորի:

Կ'ուզեմ որ քաշուիս դուն այս փառքերով շողշողուն երկրէն, ինչպէս արեւը՝ իր մասնելու ատենը:

— Ոչ, Մորուենի թագաւոր, ոչ. ալ չ'ուզեր Սուարան պատերազմիլ քեզի դէմ: Տեսայ զքեզ Ստարնոյի պալատին մէջ, և զրեթէ ինծի հասակակից էիր: «Ե՞րբ, կ'ըսէի ինքն իրենս, ե՞րբ պիտի կարենամ տէգ ճօճել միեւնոյն զօրութեամբ՝ ինչպէս ազնուական Փինգալը»: Անկէ ի վեր պատերազմեցանք Մալմորի ժայռերուն զարեւանդին վրայ: Յետոյ ալիքները նաւերս դէպ ի երկիրդ մղեցին, և դու հոն ինծի ասպնջական կոչունք տուիր: Մալմորի պատերազմէն աւելի՝ պանծալի կռիւ մը եղաւ ան: Բարդերը պիտի փոխանցեն ապագայ դարերուն՝ յաղթողին անունը:

«Մտիկ ըրէ, ո՞վ Փինգալ. Լոկլինի նաւերէն շատերը կորսնցուցին իրենց մարտիկները. ընդունէ՛ այս նաւերուն պարգեւը, և Սուարանի բարեկամ եղիր ընդ միշտ: Եւ երբ բու զաւակներդ զան դէպ ի հին աշտերէ պատրաստել, և ձեւացեալ պատեւրազմներ պիտի պարգեն՝ ի պատիւ իրենց՝ մարտիկներէս ընտիր ընտիրները:

— Փինդալ, յարեց թագաւորը, պիտի չընդունի բնաւ նաւ ու երկիր: Իմ թագաւորութիւնս և իմ ընդարձակ անտառներս կը բաւեն ինծի: Գարձիւր Ուլկիանոսի ճամբուն վրայէն՝ ազնիւ եղբայրդ Ագանդեկկայի տուր սպիտակ առագաստներդ նպաստաւոր հովերուն, և թող մերձաւոր արշալոյսը տեսնէ նաւարկելը գէպ ի Գորմալի անտառները:

— Հանդէսներու թագաւոր, յարեց Սուարան, խաղաղութիւն և երջանկութիւն վեհանձն հոգւոյր: Ընդունէ ձեռքս ի նշան բարեկամութեան. թոյլ տուր, ո՞վ Փինդալ, որ բարդերդ լան հաւասարապէս բոլոր մարտիկները որոնք մեռան. թող Երէնի երկիրը՝ ապաստանարան մը ընծայէ Լոկլինի զաւակներուն, և անոնց գերեզմանին վրայ անկուած քարերը քարոզեն իրենց համբաւը. որպէս զի, ապագային մէջ, Հիւսիսի զաւակները կարենան ճանչնալ այն տեղերը՝ ուր իրենց հայրերը պատերազմեր են: Որսորդ մը, կոթընած անոնց գերեզմանին մամուռին՝ պիտի ըսէ. Հոս պատերազմեցան Փինդալ և Սուարան, ակեղաղ դարերու դիւցազներ: Այսպէս պիտի խօսին մեր վրայ, և մեր փառաւոր անունները պիտի կտրեն անցնին գալիք դարերը:

— Սուարան, ըսաւ Մորուենի թագաւորը, մեր փառքը այսօր իր հաւասարը չունի: Բայց պիտի անցնինք մենք, աւաղ, երազի մը պէս. լուութիւնը պիտի թագաւորէ օր մը այն դաշտերուն մէջ՝ ուր մենք պատերազմեցանք. մեր գերեզմանները պիտի ծածկուին մաշառին տակ, և որսորդը պիտի չգիտնայ մեր հանգչած տեղերը. մեր անունները պիտի ապրին բարդերու երգերուն մէջ, բայց մեր բազուկներուն ուժը պիտի անհետանայ:

«Օսիան, Կարրիլ, Ուլլին, լերան ոգիներուն սիրելի բարդեր, գիտէք զուք պատմութիւնը այն դիւցազներուն՝ որ չկան այլ եւս. հռչակեցէք մեռած վարերուն շահատակութիւնները. կախարկեցէք ձեր երգերով գիշերուան երկայնութիւնը, և թող արշալոյսը՝ իր վարձին՝ զմեզ տակաւին ուրախութեան մէջ գանէ»:

Այսպէս խօսեցաւ Փինդալ, և, հնազանդ իր ձայնին, երգեցինք մենք, և հարիւր տաւիղ կ'ընկերանար մեր երգերուն: Սուարանի տխուր գէմքը պայծառացաւ. այսպէս կը փայլի լուսնին սկաւառակը, երբ ամպերը՝ պատուելով իրենց քօղը, կը թողուն զայն երկինքին մէջ հանդարտ և արծաթափայլ:

«Կարրիլ, ըսաւ Փինդալ յանկարծակի,

նւր է Կուկուլին: Սեմոյի քաջարի որդին՝ Տուրայի մութ քարանձաւին մէջ քաշուեցաւ յաւիտեան:

— Այո, պատասխանեց Կարրիլ, Կուկուլին պառկած է Տուրայի անձաւին մէջ. իր արիւններանդ ձեռքը ձգեց ահաւոր սուրը, և իր մտածումը կը հեծէ իր պարտութեան յիշատակով: Վիշալ կը պատէ այն դիւցազին հոգին: Կը ղրկէ ան՝ իր այնչափ անգամ թշնամի արիւնով կարմրեցած սուրը, կ'ընծայէ զայն Փինգալի՝ իբր ժառանգութիւն իր յաղթանակներուն: Ա՛ն այս սուրը, ո՛վ Փինգալ, և սուր անոր իր փառքը որ անհետացաւ նման թեթեւ շողիին՝ զոր կը վանեն խոնաւ մառախուղներով՝ Ուլիխնի հովերը:

— Ոչ, պիտի չառնեմ երբեք Կուկուլինի սուրը: Ըսէ իրեն որ կը պատուեմ անոր քաջութիւնը, և իր համբաւը պիտի չկորսուի յաւիտեան: Տեսանք հազար յաղթուած դիւցազներ՝ որոնք բարձրացուցին իրենց յաղթութեան նշանները պատերազմեան ընդմիջումին մէջ:

«Փարատէ՛ տխրութիւնդ, ո՛վ Սուարան: Պարտութենէ մը աւելի կ'ապրի փառքը: Արեւը կը ծածկէ երբեմն իր ճառագայթները հարաւային ամպի մը մէջ. բայց խկոյն կը

տարածէ զարձեալ բոլոր իր ճաճանչները բլուրներու կանաչութեան վրայ:

«Գրումալ Կոնայի պեան էր. պատերազմ կը փնտռէր ան ամէն ափունքի վրայ: Արեւն տեսարանը կը վառէր անոր եռանդը, զէնքերու շաշիւնը ախորժելի էր անոր ախանջին. օր մը իջաւ ան իր մարտիկներով Կրակայի ծովեզերքը:

«Այն երկրին թագաւորը գուրս ելաւ անտառէն՝ ուր կ'ընէր իր ուխտերը Զօրութեան Քարին, Բրունկոյի շրջանակին մէջ:

«Գեղեցիկ կոյտի մը ստացումին համար էր որ այն դիւցազները պատերազմեցան կատաղօրէն: Այն երիտասարդ գեղեցկութեան համբաւը այնքան մեծ էր, որ Գրումալ ուրոշեց կամ առեւանգել զայն և կամ մեռնողեց իր տեւեց պատերազմը, չորացնել: Երեք օր տեւեց պատերազմը, չորրորդին՝ Գրումալ յաղթուեցաւ և շղթայի զարնուեցաւ:

«Յաղթողը հեռու դրաւ զայն իր բարեկամներէն, Բրունկոյի սարսափելի շրջանակին մէջ, ուր կը պատմեն թէ ուրուականները զարհուրելի կերպով կ'ոռնային ահաւոր բարին շուրջը. բայց այն անպունկէն ազատեցաւ Գրումալ և երեւցաւ աւելի փառապան: Ինկան բոլոր իր թշնամիները իր

հարուածներուն տակ, ինչպէս հունձքի հասկեր, և Գրումալ նշանաւոր եղաւ քան երբեք:

«Հին պատահարներու երգիչներ, հնչեցուցէք օդը զիւցազներու գովեստներով: Խաղաղեցէք հոգեղս յուզումը անոնց քաջագործութիւններուն վէպովը, և Սուարանի սրտէն աքսորեցէք տխրութիւնը»:

Փինգալ և Սուարան կը պառկին Մորայի բլրան վրայ. հովերը կը փչեն անոնց շուրջը: Հարիւր ձայներ միանգամայն կը բարձրանան, հարիւր տաւիղներ կը հնչեն ի պատիւ անցած դարերու զիւցազներուն:

Երբ պիտի լսէ նորէն բարդերուն երգերը: Երբ պիտի բարբախէ սիրտս ուրախութեամբ, հայրերու շահատակութիւններուն վէպովը: Տաւիղը չի հնչեցրներ այլ եւս Սեւմայի անտառները: Կոնայի բլուրը ալ չի պատասխաներ բարդերու նուագներուն՝ կը ննջեն անոնց գերեզմանին մէջ զիւցազներուն հետ, և համբաւը համբացած է Մուռենի անապատներուն մէջ:

Որդէն առաւօտեան նորածագ լոյսը ծայր կու տայ արեւելքէն և կը սկսի ձերմըկցընել Կրոմլայի գորշ գլուխը. Սուարանի փողը լսելի կ'ըլլայ Լենայի գաշաին մէջ. իր մարտիկները կը հաւաքուին անոր շուրջը: Տխուր

և լուիկ, կը մտնեն իրենց նաւերը: Ուլլինի հովերը կ'ուռեցընեն անոնց առագաստները ու կը ծածանին Ուլիխանոսին վրայ:

«Փիլլան, և դու Հոինոյ, կանչեցէք, ըսաւ Փինգալ, կանչեցէք իմ ցատկըտուն գամփըններս, Բրաննոն և սէգ Լուաթը: Բայց, աւաղ Հոինոն ոչ եւս է: Որդեակս կը հանգչի մահուան անկողնին վրայ: Փիլլան, փերդու, առէք Փինգալի եղջերեայ փողը. թող անոր ձայնին՝ նետուին որսորդները, և եղնիկը կայտոէ իր թաքստոցին մէջ լիճին եղերքը»:

Փողը կը հնչէ անտառներուն մէջ. Մուռենի մարտիկները կը մեկնին. հազար թեթեւ գամփոններ կ'երթան առջեւ. ամէն մէկ գամփոն այծեամ մը կը բռնէ. երեք հատ ուրս կ'ըլլան Բրաննոյի: Սոյն հաւատարիմ որս կ'ըլլան Բրաննոյի: Սոյն հաւատարիմ շունը՝ ուրախացընելու համար իր տիրոջ սիրտը՝ անոր առջեւ կը բերէ զանոնց հնչաւապառ. բայց, զժբախտաբար, անոնցմէ մէկը կը մեռնի Հոինոյի շիրմին վրայ:

Սոյն ատեն Փինգալի ցաւը կը նորոգուի. կը նշմարէ ցուրտ և անշունչ քարը՝ որուն ներքեւ կը հանգչի երկատասարդ մարտիկը, որ միշտ որսորդներուն գլուխը կը տեսնուէր:

«Ալ պիտի չելլես դուն, որդեակ իմ, առ-

նակից ըլլալու մեղի: Քիչ ատենէն պիտի ծածկուի գերեզմանդ խոտին բարձրութեան տակ: Ապիկարը պիտի անցնի քարիկ վրայէն, և պիտի չիմանայ թէ զիւցազի մը հանդըստարանն է այն: Օստիան, Փիլլան, զաւակներս, և զու Գօլ, անլիւհներ մարտիկ, ելլենք դէպ ի Տուրայի քարանձաւը, փնտռենք քաջարի Կուկուլլինը: Տուրայի պալատն է այն: Ընդարձակ ամայութիւն մը դարձեր է: Հանգէսներու թագաւորը ընկճուած է վիշտերէ, և իր սրահները անապատ են դարձեր. երթանք մխիթարենք Կուկուլլինը, և մեր ուրախութիւնը անոր հոգւոյն մէջ անցընենք: Բայց, Փիլլան, ինքը չէ՞ սա բլրան վրայ նշմարածս, թէ ծուխի սխւն մըն է: Կրոմլայի հովը աչքերուս վրայ կը փչէ, և թոյլ չի տար ինծի որ բարեկամս զանազանեմ:

— Փինդալ, պատասխանեց Փիլլան, Սեմոյի որդին է. առաջ կու գայ տիուր և նաեմ, ձեռքը սուրին վրայ: Բարեւ պատերազմի զաւակ, զիւցազն՝ որ վահանները կը խորտակես:

— Բարեւ Փիլլան, յարեց Կուկուլլին, բարեւ և ձեզի Մորուենի զաւակներ: Փինդալ, քու ներկայութիւնդ զիս ցնծութեամբ կը լեցընէ. Կրոմլայի վրայ թափառող որ-

սորքը նուազ հաճոյքով կը տեսնէ ամպերուն մէջ աստղը որուն բացակայութիւնը զինքը կը տխրեցընէր: Քու զաւակներդ նոյնքան կայծակնացայտ աստղեր են՝ որ կը հետեւին ընթացքիդ և կը շողան պատերազմներու մէջ: Այսպէս չտեսար դուն զիս, ո՛վ Փինդալ, երբ կը դառնայի անապատի պատերազմէն, երբ Աշխարհի թագաւորը փախաւ առջեւէս, և խաղաղութիւնը բերի մեր բլուրներուն վրայ:

— Կուկուլլին (բաւ Կոնան, մարտիկ անփառունակ), կը պարծէիր մեզի միշտ քաջութեանդ վրայ. ո՛ւր են այն շահատակութիւնները որ պատուեցին քու զէնքերդ: Ինչո՞ւ կտրեցինք անցանք Ուլկիանոսի դաշտերը՝ տկարութեանդ օգնելու համար: Փառերը՝ տկարութեանդ ցաւդ քարայրիդ մէջ, ինչ, և գնա ծածկելու ցաւդ քարայրիդ մէջ, ինչ Կոնան կը պատերազմի տեղդ: Չգէ՞ մինչ Կոնան կը պաղպաղուն զէնքերը. տուր ինծի, վար այդ պաղպաղուն զէնքերը. տուր ինծի, Երինի ապիկար մարտիկ:

— Երբեք, յարեց Սեմոյի որդին, երբեք չփորձեց ոչ մի զիւցազն՝ խել Կուկուլլինի զէնքերը. և եթէ հազար մարտիկներ զայն փորձէին, իրենց բոլոր ջանքերը զուր պիտի ըլլային: Յանձնապառտան երիտասարդ, ես երբեք իմ ցաւս չծածկեցի քարայրի մը մէջ՝ ցորչափ կ'ապրէին Երինի մարտիկները:

— Լո՛ւէ՛, երիտասարդ, ըսաւ Փինգալ. Կուկուլլին զարհուրելի է պատերազմներումէջ, և հռչակաւոր Մորուենի անապատնեւրուն մէջ: Այո՛, Ինխիէլի պետդ, ես յաճախ լսեցի քու քաջագործութիւններդ պատմութիւնը: Պարզէ՛ հովին նաւերուդ ճերմակ առագաստները, և նաւէ դէպ ի Մառախուղներու կղզին, ուր հաւատարիմ մասնինդ կը սպասէ դարձիւ: Բրազելա, արտասուածոր աչքերով, կը կոթընի ժայռի մը. հովերը կը խաղան իր երկայն մագերտն մէջ, և կը յայտնեն իր ձիւնեղէն ծոցը: Ականջ կը դնէ ան գիշերուան հովերուն, լսելու համար նաւաստիներուդ երգերը, և տաւիղիդ հեռաւոր գանդիւնները ծովերուն վրայ:

— Ի զուր է անոր յոյսը. Կուկուլլին երբեք պիտի չտեսնէ Գունսկարի գաւառը: Ի՞նչպէս պիտի կարենայ տեսնել Բրազելան, և ցաւքնել անոր հոգին: Մինչեւ հիմայ, ո՛վ Փինգալ, միշտ յաղթող եղած էի:

— Եւ պիտի ըլլաս տակաւին, յարեց Փինգալ. Կուկուլլինի փառքը պիտի տարածուի՛ Կրովայի ծառերուն ուժեղ ուղէշներուն նման... Ուրիշ պատերազմներ կը սպասեն քեզի, և մէկէ աւելի անգամներ բազուկդ մա-

հաբեր պիտի ըլլայ թշնամին... Ոսկար, բեր այժեամը, և խնջոյքը պատրաստէ: Ուրախանանք վտանգէն վերջը, և մեր բարեկամները մասնակից ըլլան մեր ցնծութեան...»:

Նստանք Փինգալի հանդէսին, երգելով խաղաղութեան երգը: Կուկուլլինի հոգին կանգնեցաւ իր բեկումէն: Իր բազուկը գտաւ իր կորովը, և զուարթութիւնը երեւցաւ դէմքին վրայ:

Ուլլին երգեց. Կարբիլի անուշակ շեշտերը զիւթեցին արձագանդները: Խառնեցի, երբեմն երբեմն, ձայնս՝ մեծարելի բարդերուն ձայնին: Երգեցի այն պատերազմները՝ որոնց մէջ պատերազմած էի յաճախ...

Բայց, աւա՛ղ, սուրս գատարկ կը մնայ այսօր. իմ առաջին քաջագործութիւններս անհետացան. թաղծալից, լքուած, կը նստիմ միայնութեան մէջ, բարեկամներու շիրմին վրայ:

Այսպէս անցաւ գիշերը պատերազմի վէպերով, և առաւօտն զմեզ ուրախութեան մէջ գտաւ:

Փինգալ կ'ելլէ և կը ճօճէ իր փայլահնացայտ տէգը: Կ'իջնէ դէպ ի Լենայի գաշաւ. իրեն կը հետեւինք: «Պարզեցէ՛ք առա-

զաստներս , կ'աղաղակէ Մորուէնի թաղա-
ւորը , և օգտուինք յաջողակ հովերէն » :

Երգելով մեր նաւերը կը մտնենք , և ,
ծռելով մեր թիւերուն տակ դառն ալիքները ,
կը նաւենք՝ յաղթական՝ դէպ ի հայրենա-
կան ափունքները :

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

Կ Ո Մ Ա Լ Ա

Թ Ա Տ Ե Ր Ա Կ Ա Ն Ք Ե Ր Թ Ո Ւ Ա Ն

ՆԱԽԱԳԻՐ ՈՒԹԻԻՆ

Կամարս, դռնադ Սարկոյի, Ինխատորի կամ Որկարեան կրկիներու բազմադրին, սաստիկ սիրահարուած Փինգալի, ծագերով՝ իբրեւ Երիտասարդ մարտիկ կը հետեւի սնոր։ — Հիւրադան՝ Փինգալի գործարարներէն մին՝ որուն սերը արկամարնած էր Կամարս, կը ձանձնայ զիկրը։ — Փինգալ աւուշանաւարու վրայ էր, երբ Կարակոչի արշաւանքը ծաւոցոցեցաւ։ Մեկնելով դէպ ի մարտ, կը բողբ Կամարսն բոլան մը վրայ, խոստանալով իրիկուն չեղած դառնարու, երեւ սպրեր մարտէն։ Յաղթելով, օրիորդին ընդ առաջ կը դրնէ Հիւրադան, որ Կամարսի Երիտասարդներուն վրեժը բռնելու համար, կը գրծէ աւուր Փինգալի մանր։ — Յոշտանատուրիւն Կամարսի։ — Փինգալ կը հասնի. աւ չի կրնար հաշտուի իր աչքերուն, սնոր ստուերը կը կարծէ. բայց երբ կ'ապահովուայ րէ աւէ, սաստիկ ոչրահոշրեւէն կը մեռնի։ — Քերոշածիս հիմը պատման է, Կարակոչը՝ Կարակոչի է, Սեպտիմիոս Սեւերոսի որդին, որ 211ին, Կարկոնեանց դէմ արշաւանք մը գործեց։

ԱՆՁԻՆՔ

ՓԻՆԳԱԼ, Թագաւոր Մորունի.
ԿՈՄԱԼԱ, դռնադ Ինխատորի Սարկոյ Թագաւորին,
սիրահար Փինգալի.
ՀԻԿԱԼԼԱՆ, որդի Լամորի, սիրահար Կամարսի.
ԴԵՍԱԳՐԵՆԱ, } դասերը Մորունի, ընկերուհիք Կո-
ՄԵԼԻԼԿՈՄԱ, } մաւայի.
ԲԱՐԳԵՐ

ԴԵՍԱԳՐԵՆԱ

Որսը վերջացաւ։ Միայն հեղեղատին շառաւն է որ կը լսուի Արուենի վրայ։ Դռնադ Մորունի, եկուր Կրոնայի ափունքներէն, վարդեր աղեղդ, և ա՛ն տաւիղդ. Թող մեր զուարթ երգերն սկսին գիշերուան հետ, և հնչեցընեն այս բլուրներուն արձագանգները։

ՄԵԼԻԼԿՈՄԱ

Գիշերը որ կ'իջնէ լուսներէն՝ կը տարածէ իր սև բողբը հովտին վրայ։ Էշայծեամ՝ մը կը հանգչէր Կրոնայի ափերուն մօտ, մամուսպատ բլրակ մը կարծեցի զայն՝ մու-

Թին մէջ. բայց իսկոյն տեսայ որ կ'ոստոս-
տէր և աներեւոյթ կ'ըլլար: Դողդոջուն օգե-
րեւոյթ մը կը խաղար իր ոստախիտ եղջիւր-
ներուն մէջ, և ուրուականները՝ իրենց վալ-
կահար գլուխները գուրս կը հանէին իրենց
ամպերուն եզերքէն:

ԴԵՍԱԳՐԵՆԱ

Ո՛հ, անոնք Փինգալի մահուան ձախող
նշաններն են: Ինկած է վահաններու թա-
գաւորը, և Կարակուլ կը յաղթանակէ: Ելի՛ր,
Կոմալա, գուրս ելիր ժայռէէջ. գուսար Սար-
նոյի, ելի՛ր և թափէ դառն արցունքներ. ոչ
եւս է սիրականդ, և իր ստուերը կը թա-
փառի արդէն մեր բլուրներուն վրայ:

ՄԵԼԻՎԿՈՄԱ

Տես, քոյր իմ, Կոմալան նստած է անա-
պատին մէջ, բոլորովին յուսահատ: Գորշ մա-
զերով երկու գամիւններ կը ցնցեն անոր քով
իրենց ցցուած ականջները, և իրենց բոցա-
շունչ անդունքներով կը շնչեն հիւսիսային
հովը: Կոմալա կը հանգչեցընէ իր բաղուկին
վրայ՝ իր մեղամաղձոտ ճակատը, և լերան
հովը կը խաղայ իր մազերուն մէջ: Կը պար-
ձընէ ան իր գեղեցիկ աչքերը դէպ ի դաշ-

տերը՝ որոնցմէ իրիկուընէ առաջ խոստացաւ
դառնալ իր սիրականը: Բայց, աւա՛ղ, գի-
շերը կը խառնայ մեր շուրջը. Փինգալ, ո՛վ
Փինգալ, սուր մնացիր:

ԿՈՄԱԼԱ

Կարրոնի ահեղասանտ հեղեղատ, ինչո՞ւ
համար արեան ալիքներ կը թաւալեցընես:
Պատերազմի շփոթը մանչեց ավունքներուդ
վրան: Կը ննջե՞ ան, Մորուենի թագաւորը:
Ո՛վ լուսին, գուսար երկինքի, ելի՛ր, ծակէ
թանձր ամպը որ գբեզ կը ծածկէ. շողացուր
գիշերուան մէջ սիրականիս զէնուզարդը, կամ
մանաւանդ այն օգերեւոյթը՝ որ կը լուսա-
ւորէ մեր հայրերուն հոգիները, թող վառէ
մաւթին մէջ իր թաղմանական շողիւնը, կա-
րապետէ՛ թող ինձ դէպ ի այն տեղերը՝ ուր
ինկաւ իմ հերոսս . . . Աւա՛ղ, ո՛վ պիտի
պաշտպանէ զիս ցաւին դէմ. ո՛վ պիտի պատըս-
պարէ զիս Հիւսիսային սիրոյն դէմ . . . Ուրեմն
ալ պիտի չտեսնեմ Փինգալը յաղթական
իր մարտիկներուն մէջ, ինչպէս արեւուն ա-
ռաջին ճառագայթը ամպին մէջ՝ որ կը բերէ
առաւօտեան տեղատարափը:

ՀԻՊԱԼԼԱՆ, զրկուած Փինգալե՛ն՝ աշտերո՛ւ
իր վերադարձը՝ Կումարայի.

Հաւաքուեցէք, Կրոնայի աղջամղջուտ մէ-
զեր, ծածկեցէք որսորդը ձեր ծփծփուն սա-
ւաններուն մէջ, ծածկեցէք աչքերէս իր ոտ-
քերուն հետքը: Կ'ուզեմ կորսնցնել մինչեւ
խիկ յիշատակը բարեկամիս: Պատերազմին
մնացորդները ցիրուցան եղան. մարտիկները
չեն խնուիր այլ եւս վաճանին շուրջը: Ո՛վ
Կարրոն, թաւալէ՛ արիւններանդ կոհակներ.
Ժողովուրդին պետը պառկած է առ յաւէտ
մահուան զաշտին վրայ:

ԿՈՄԱԼԱ

Գիշերուան զաւակ, ըսէ՛ ինծի ո՞վ է այդ
հերոսը որ ինկած է Կարրոնի ափունքը:
Ճերմակ էր ան Արուենի ձիւնին նման, պաղ-
պաղուն՝ անձրեւին աղեղին պէս: Իր գան-
գրահեր ու քնքուշ մազերը կը նմանէի՞ն
բլրան շամանդաղին, թիթեւ գնդակներն
արեւուն ցոլքերէն ոսկէզօծ: Է՞ր ան՝ պա-
տերազմի մէջ՝ ահաւոր՝ ինչպէս կայծակը,
թիթեւ՝ ինչպէս անապատին այծեամբ:

ՀԻՊԱԼԼԱՆ

Ո՛հ, ինչո՞ւ չեմ կրնար տեսնել իր սի-
րուհին՝ ծոած իր Ժայռին վրայ, տեսնել իր
կարմիր աչքերը, արցունքներէն մթաքնած,
և իր բոցակէզ այտը սքողուած կիսովին իր
մազերուն մէջ: Փչէ՛, անո՛ւշ զեփեւ, մէկդի
սար չքնաղ կուտին խիտ խիտ գանգուրնե-
րը. պարզէ՛ աչքերուս իր ձիւնաթոյր բա-
զուկները, և շուշանափայլ ծոցը՝ թառամած
վիշտերէն:

ԿՈՄԱԼԱ

Ի՞նչ կը լսեմ... Կոմհալի որդին կորսնցնո՞ց
իր կեանքը... Որոտումը կը փլչի լեբան
վրայ. փայլակը կը թռչի իր հրեղէն թեւե-
րուն վրայ: Բայց ո՞վ կրնայ ահաբեկել Կո-
ման վրայ: Բայց ո՞վ կրնայ ահաբեկել Կո-
ման, երբ Փինգալ ոչ եւս է: Խօսէ՛, գութ-
կան բօթաբեր, ըսէ ինծի, ի՞նչ եղաւ ան՝
որուն ահեղ բազուկը ջարդուփշուր կ'ընէր
վաճանները:

ՀԻՊԱԼԼԱՆ

Թափառկոտ ազգերը կու լան իրենց բլուր-
ներուն վրայ. ալ պիտի չլսեն անոնց իրենց
զօրապետին ահեղագոյ ձայնը:

ԿՈՄԱՆԱ

Թշուառութիւնը թող հալածէ զքեզ քու զաշտերուդ մէջ, Աշխարհի թագաւոր. կործանումը վրայդ փչի. առաջին քայլերդ գերեզմանի հանդիպին. սիրեցեալ կին մը լայ զքեզ, և ցաւէն փչէ հոգին իր կեանքին առաւօտուն, ինչպէս պիտի մեռնի վատաբախտիկ Կոմալան: Ինչո՞ւ համար ըսիր ինծի, ո՞վ Հիւրաւան, թէ մեռած է հերոսս: Քիչ մը ատեն պիտի յուսայի անոր վերադարձին. պիտի կարծէի նշմարել զինքը հեռաւոր ժայռերուն վրայ: Ծառի մը կերպարանքը պիտի կրնար խաբել իմ աչքերս, և հովերուն շշնկոցը նմանիլ իր փողին՝ իմ խաբուած ականջիս.... Ո՛հ, ինչպէս չեմ անոր քովը՝ Կարրոնի ափունքներուն վրան: Զերմաջերմ արցունքներս պիտի տաքցընէին անոր սառած շրթունքները:

ՀԻՊԱՆԱՆՈՒՄ

Պառկած չէ ան Կարրոնի ափունքը. Արուսեանի վրայ է որ կը բարձրացընեն մարտիկներն անոր շիրիմը: Լուսաւորէ, ո՞վ լուսին, տոգոյն ակնարկներովդ՝ Փինգալի նշխարները, որ քու լուսովդ, Կոմալա կարենայ

տեսնել՝ թէ եւ հեռուանց՝ անոր զէնուզարդին փայլակը:

ԿՈՄԱՆԱ, Խօսերով տեսնե՛ք զորս կը կարծէ տեսնել՝ բերեցով Փինգալի մարմինը.

Կեցէ՛ք, գերեզմանի զաւակներ, կեցէ՛ք. կ'ուզեմ անգամ մըն ալ տեսնել սիրականս: Աւաղ, զիս միայն թողուց որսի. չէի գիտեր թէ զէս ի մարտ կը մեկնէր. կ'ըսէր ինծի թէ պիտի վերադառնար գիշերուան հետ. թէ պիտի վերադառնար գիշերուան հետ. անցալէս ուրեմն պիտի դառնար Մորուսնի թագաւորը.... Ինչո՞ւ համար չըսիր ինծի թէ պիտի մեռնէր ան՝ տխուր բնակիչդ քառաժայռի: Կը տեսնէիր դուն՝ ապագային մէջ՝ երիտասարդ գիւցազին արեան մէջ լողալը. և դու չըսիր Կոմալայի:

ՄԵՆԻՍԿՈՄԱ

Ի՞նչ ազմուկ է որ կը լսեմ Արուսեանի վրայ: Ի՞նչ թափառաշրջիկ կերպարանքներ են առնոք որ կը շարժին և կը շողան հովտին մէջ, ինչպէս գետի մը կուտակ կու հակները՝ լուսնին շողիւններուն տակ:

ԿՈՄԱՆԱ

Ուրիշ ո՞վ պիտի ըլլայ, բայց եթէ Կոմալայի թշնամին, Աշխարհի թագաւորին որդին:

Ո՛վ Փինգալի ստուեր, ամպիկ ծոցէն ուզէ՛
Կոմալայի աղեղը. թող իյնայ Կարակուլ ան-
տառն նապաստակին նման... Բայց Փին-
գալն է որ կը տեսնեմ հոն, ընկերացած
իր նախնեաց հոգիներուն: Ո՛վ իմ միակ
սիրականս, ինչո՞ւ համար ստուերդ կու գայ
սարսափեցընել զիս և թովել հոգիս:

ՓԻՆԳԱԼ Կ'երեւի շրջապատուած իր մար-
տիկներէն.

Բարդեր, ձեռք առէք ձեր հնչուն տաւիղ-
ները, երգեցէք Կարրոնի պատերազմը: Կա-
րակուլ փախաւ առջեւէս այն դաշտէն՝ ուր
իր գոռոզութիւնը կը յուսար յաղթանակել:
Փախաւ առջեւէս, նման օլերեւոյթին՝ որուն
ծոցը գիշերային ուրուական մը կը ծածկէ,
երբ հովերը զանի ցախաստանին վրայ կը
քշեն, և երերուն լոյսը ծերացած անտառ-
ներուն քովերէն կը քերէ... Կը լսեմ ձայն
մը քաղցր ինչպէս զեփիւռին արտունջը՝
բլւրներուս վրան: Կոնայի որսորդուհին է,
Սարնոյի գուստորը: Դուրս ելիր ժայռերէդ,
իմ սիրուհիս, թող լսեմ Կոմալայի ձայնը...

ԿՈՄԱԼԱ Կարծեալ միշտ որ Փինգալի
ստուերին հետ կը խօսի.

Սիրելի ստուեր, տար զիս հոգիներու
քարանձաւին մէջ:

ՓԻՆԳԱԼ

Եկուր այն քարանձաւին մէջ՝ ուր ես կը
հանդչիմ, եկուր... Փոթորիկը դադրեցաւ,
արեւը կ'ոսկէզօծէ մեր դաշտերը. եկուր,
գեղեցիկ որսորդուհիդ Կոնայի:

ԿՈՄԱԼԱ ձանձնարով Փինգալը.

Ինքն է. կը վերադառնայ իր փառքով:
Կը շօշափեմ այն ձեռքը՝ որ այնքան պա-
տերազմներ շահեցաւ... Բայց, այնքան սաս-
տիկ տափնապնդէ յետոյ, հանդարտութեան
ու հանգստեան պէտքը կը զգամ: Թոյլ տուէք
ինծի որ քաշուիմ այս քարաժայռին հտերը,
թողուցէք որ հոգիս թօթափէ իր վրայէն
սարսափը: Դուք սակայն, Մորնիի գուստոր-
ներ, մօտեցէք ձեր տաւիղներով: Թող հնչէ
օդը ձեր գուարթ հրդերով:

ԳԵՍԱԳԻՆՆԱ

Երեք այժմամեն ինկան Կոմալայի սլաքներուն տակ. բոցը կը բարձրանայ ժայռին վրայ: Եկուր, Մորուննի թագաւոր, եկուր Կոմալայի կոչունքին:

ՓԻՆԳԱԼ

Եւ դուք զաշնակութեան զաւակներ, պատկառելի բարսեր, երգեցէք Կարրոնի պատեւազմը, ուրախացուցէք սիրուհիս սիրտը, մինչ ես կը բազմիմ իր կոչունքին:

ԲԱՐԳԻՆԲԸ

Թաւալէ՛, ահեղասաստ Կարրոն, թաւալէ՛ զուարթ շառաչով մը փրփրազէզ ալիքներդ: Թշնամիները փախան, իրենց պերճասոսորդ նժոյգներն ալ չեն կոխկոտեր մեր դաշտերը, իրենց գոռոզ արծիւը ուրիշ երկիրներու վրայ պիտի տարածէ իր թևերը: Արեւը այսուհետեւ պիտի լուսաւորէ քաղցր խաղաղութեան մը պարապոյ ժամերը. իւրաքանչիւր գիշեր պիտի հեղու մեր աչքերուն վրայ քունին անուշ բուրումները, այլ եւս ուրիշ րան պիտի չլսուի, բայց միայն որսի ազազակները, եւ մեր վահանները կախուած պիտի

մնան մեր բնակարաններուն կամարներէն: Եթէ նորէն պատերազմինք, Ուլիանի զաւակներուն դէմ պիտի ըլլայ ան. այդ պատերազմը մեզի համար խաղալիկ մը պիտի ըլլայ, եւ պիտի ներկենք մեր ձեռքերը Լոկլինի զաւակներուն արիւնով: Թաւալէ, ահեղամուռնչ Կարրոն, թաւալէ ցնծութեամբ ձերմըկցած ալիքներդ: Թշնամիները փախան ինչպէս վերջալոյսի ստուերները՝ արշալոյսին առջեւէն:

ՄԵԼԻԼՈՄԱ ծռերով դէպ ի Կոմալա՝ որ իր ուշախոռքեան սաւառիւնքեկեկ կը մեռնի.

Իջէ՛ք երկինքէն, թեթեւ շամանդաղներ. եւ դուք, լուսնի տոգոյն ճառագայթներ, բարձրացուցէք օդին մէջ զեռարուսիկ օրիորդին հոգին. պառկած է ան անշունջ, անկենդան, մենաւոր ժայռին վրայ... Կոմալան ոչ եւս է:

ՓԻՆԳԱԼ

Աւաղ, մեռաւ ան, Սարնոյի գուտորը, այն՝ զոր ընարած էր սէրս: Եկուր այցելէ ինծի, գողարիկ Կոմալա, երբ միայնակ նստած ըլլամ առուակներու եզերքը:

ՀԻՊԱԼԼԱՆ

Ալ չի՞ լսուիր ուրեմն Կոնայի որսորդուհիին
այնքան քաղցր երգը: Ինչու համար աղմկեցի
անոր հոգին: Ալ պիտի չտեսնեմ որսի ատեն
անոր երազոտն եղնիկներն հալածելը:...

ՓԻՆԳԱԼ

Մութաչուի երիտասարդ, ալ պիտի չգաս
դուն բարձակից ըլլալու իմ հանդէսներուս.
պիտի չգաս այլ եւս ինծի հետ որսի, և իմ
թշնամիներս պիտի չիյնան ալ քու հարուած-
ներուդ տակ... Տարէք զիս հոն ուր կը
հանգչի սիրուհիս. պշնամ նորէն անոր գե-
ղեցկութեան վրայ: Կը ննջէ ան իր վերջին
քունը ցախէ անկողնի մը մէջ: Հովերու սա-
ռած շունչը կը բարձրացընէ անոր խարտեաշ
գիտակները և հեծեւ կու տայ անոր աղեղ-
նալարին. սլաքը խորտակուած է իր մարմնոյն
ծանրութեան տակ: Երգեցէք, ո՛վ բարդեր,
երգեցէք Սարնոյի գուտարին գովեստները.
զրուցել տուէք լերան արձագանգներուն Կո-
մալայի սիրուն անունը:

ԲԱՐԿԵՐԸ

Տեսէ՛ք, կանաչագեղ Երինի գաւակներ,
ահա օգերեւոյթները կը ցնցեն այն տարա-
բախտին գերեզմանին վրայ իրենց հրեղէն
բաշերը: Ահա կը բարձրանայ անոր հոգին
օդին մէջ՝ լուսնի ձառագայթներուն վրայ:

Անոր շուրջը՝ ծած են ստուերները իր
հայրերուն, Սարնոյ մարտիկին, և քաջակորով
Փիղալանին:

Ե՛րբ քու գեղեցիկ ձեռքդ, ո՛վ Կոմալա,
պիտի թուշտի տաւիղիդ վրան: Ե՛րբ պիտի
լսուի ձայնդ մեր ժայռերուն վրայ: Ընկե-
րուհիներդ պիտի փնտռեն զքեզ մարդերու
մէջ, և պիտի չգտնեն:

Անոնց պիտի այցելես դուն երբեմն՝ իրենց
մենաւոր գիշերներուն մէջ, և խաղաղութեան
բուրումները պիտի հեղուս անոնց հոգիին
մէջ: Ընդերկար պիտի հնչէ ձայնդ անոնց
ականջին. անոնք պիտի ականջով յիշել ի-
րենց երազները:

Ահա օգերեւոյթները կը շարժին այն վա-
տարախտիկին շուրջը. տեսէք, ահա անոր
հոգին կը վերանայ մեղմիկ գէպ ի երկինք,
գիշերներու աստղին տեղոյն շողիւնին տակ:

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ԿԱՐՈՍԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Կարո՞ւ՝ պատմութեան մէջ Կարաւսխոս աւ
նունով ձանկարած եղանակնոր բռնակալն է
որ ինքզինքը կայսր հռչակել տուաւ 284ին։
— Տիրեց Բրիտանական կղզիներուն, և հա-
շային պատերազմներու մէջ շատ անգամ-
ներ յաղթեց Մարսիալական Հերակլիսի։ Ան-
շուշտ այս պատձառաւ Կալեդոնները զինքը
նստերու բազանոր կոչեցին։ — Նորոգեց Ա-
գրիկոշայի հռչակաւոր պարիսպը, որուն վրայ
կը խօսի Տակիտոս, և որ շինուած էր իբրեւ
պատուար Կալեդոններու յարձակումներուն
դէմ։ — Կերեւի որ միևնոյն կ'աշխատէր աւ-
նոր վրայ, յարձակում մը կրած ըլլայ Օս-
սիանի որդիներ, Ոսիարիներ։ — Տոսկարի աղջ-
կան՝ Մարտինայի ուղղուած քերորուսմին երի-
րը՝ այս մարտն է։

ԿԱՐՈՍԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Դժուար Տոսկարի, Մալուինա, բեր ինծի
քնարս։ Երգելու խանգը՝ փախստեայ լոյսի
մը ցլէքին պէս՝ կու գայ տաքցընել տխուր
հոգիս. վասն զի Թաղճոտ է ան նման
գաշտին, երբ խաւարը կը ծածկէ բլուրները
շուրջանակի, և տակաւ կը տարածուի գաշ-
տերուն վրայ՝ զոր կը լուսաւորէր արեգակը։

Ո՛վ Մալուինա, կը տեսնեմ որդւոյս
ստուերը Կրոնայի քարածայրին քովը . . .
բայց, ո՛չ, չողի մըն է այն՝ զոր կը գեղ-
եմքին արեւամուտի վերջին ճառագայթները։

Ո՛րքան սիրելի է ինծի ամպը՝ որ կը խաբէ
աչքերս՝ որդւոյս կերպարանքին տակ։ Հե-
ռացէ՛ք իրմէ, բռնաշունչ հովեր, որ կը մոնչէք
Արուենի վրայ։

Ո՛վ է այն ծերունին որ կը մտանայ որդ-
ւոյս, և որուն տկար ձայնը կը լսեմ։ Ցուպ

մը ձեռքին մէջ զօրավիպ կ'ըլլայ իր զոգ-
դովուն քայլերուն, աղէքեկ մագերը կը ծա-
ծանին ուսերուն վրայ, խրոխտ զուարթու-
թիւն մը կը լուսաւորէ ճակատը: Յաճախ
կը դարձնէ իր աչքերը դէպ ի Կարոսի բա-
նակը:

Հոնոն է, հռչակաւոր բարդը. թշնամին
լրտեսելէն կու գայ:

«Ո՛վ երգիչ անցած ժամանակներու, ըսաւ
անոր որդիս, ի՞նչ կ'ընէ Կարոս: Դաւերու
թագաւորը կը պարզէ՞ իր արծիւին թևերը
ծփուն ալիքներուն վրան:

— Այո՛, Ոսկար, կը պարզէ, պատաս-
խանեց բարդը, բայց կուտակաղէզ քարերուն
ետերը. կը նայի գողգղալով պատուարին
վրայէն. կը տեսնէ դքեզ, և ինչ սարսափ
որ կը ներշնչէ անոր՝ ստուերը որ կ'իջնէ
գիշեր ատեն, և իր նաւերուն դէմ կը թա-
ւալեցնէ կոհակները, նոյնը կը ներշնչեն
զուն անոր:

— Գնա՛, բարդերուս պէտքը, յարեց Ոս-
կար, ա՛ռ փինգալի տէգը, տնկէ անոր ծայրը
բոցավառ խանձող մը, և ճօճէ զայն օդին
մէջ. ըսէ՛ Կարոսի որ թողու Ուլիխանին ա-
փունքները և խաղայ ինծի դէմ. ըսէ անոր
որ կ'այրէ զիս պատերազմելու տենչը, թէ

աղեղս յոգնած է որսէն. ըսէ անոր որ քա-
ջերը բացակայ են, թէ ես գեռահասակ եմ,
և բազուկս տկար է»:

Բարդը կը մեկնի երգելով: Ոսկար կը
կանչէ իր մարտիկները: Իր ձայնը կ'որոտայ
անոնց ականջին ինչպէս քարանձաւին ար-
ձագանգը՝ որ կը կրկնէ կոհակներուն շա-
ռաշխունը: Կը հաւաքուին անոնք որդւոյս
շուրջը, նման հեղեղաաներու՝ երբ փոթոր-
կէն ետքը կը գլտորեն մոնչելով իրենց գէ-
ղաղէզ ալիքները:

Հոնոյ կը մօտենայ Կարոսի շարժելով
բոցաբորբ տէգը. «Եկու՛ր պատերազմէ՛ Ոս-
կարի հետ, ո՛վ զուն՝ որ փոշոտ ոտքերդ կը
լուսաւ Ուլիխանոսի փրփուրին մէջ. բացակայ
է Փինգալը. իր պալատին մէջ կ'ունկնդրէ
է ան իր բարդերուն երգերը՝ հանդարտօրէն:
Իր ահաւոր տէգը, իր լայն վահանը, կը
հանդէշին մեղկօրէն իր քովը: Եկու՛ր պատե-
րազմէ Ոսկարի հետ, մինակ է հերոսը»:

Բայց Կարոս չանցաւ հեղեղասաստ Կար-
րոնը: Բարդը մինաւոր կը դառնայ Ոսկարի
քով: Գիշերային աղջամուղջը կը խտանայ
Կրոնայի վրայ, և հանդէսը կը պատրաստուի:
Հարիւր բոցավառ կաղնիներ՝ կը չլծոտան
օդին մէջ. տոգոյն լոյս մը կը լուսաւորէ

մարդը։ Այն տկար շողիւնով՝ կը նշմարուին հեռուն թեթեւ ուրուականներ։ Կէս կը տեսնուի Կոմալայի ստուերը՝ որ կը ծածանի իր օդերեւոյթին վրայ։ Հիդալլան անոր քովն է տխուր դերքի մը մէջ։ Հոխոյ ինքը միայն նշմարեց զանիկա։

«Հիդալլան, ըսաւ անոր, ի՞նչ է այդ տխրութիւնդ. միթէ չհռչակեցի՞ն բարդերը քու փառքդ։ Լսուեցան Օստիանի երգերը։ Ծոած ես դուն ամպիդ եղերքին վրան՝ մտիկ ընելու համար մեր բարդերուն ձայնը, և ստուերդ փայլեցաւ օդին մէջ։

— Ո՛վ բարդերուս պետը, ըսաւ Ոսկար, ուրեմն կը տեսնե՞ն աչքերդ այն հերոսը։ Պատմէ՛ ինծի մահը այդ զօրապետին, որ այնքան հռչակաւոր էր մեր հայրերուն օրով։ Յաճախ տեսայ ես իր բլուրներուն հեղեղները, և իր անունը կը հնչէ տակաւին Կոնայի քարաժայռերուն վրան։

— Փինգալ, յարեց բարդը, յուսահատած Կոմալայի մահուընէն, ալ չէր կրնար հանդուրժել տեսնել Հիդալլանը. վաճառեց զանի պատերազմի դաշտէն։ Երիտասարդ մարտիկը կը հեռանայ դանդաղաքայլ, և, տխուր լուծեան մը մէջ, կը քաշքշէ իր գէնքերը թուփերուն վրայէն. իր մազերը՝

զուրս պրծած իր սաղաւարտին կապերէն՝ կը ծածանին խոռնիսուտն. իր արտասուալից աչքերը գետին կը խոնարհէ, և կ'արձակէ, մերթ ընդ մերթ, խոր հառաչներ։

«Ամբողջ երեք օր այսպէս թափառեցաւ՝ գեռ չհասած Բալուայի ափունքները, իր նախնեաց հին պալատը։ Ծերունի Լամորը, իր հայրը, նստած էր կաղնիի մը շուքին տակ։ Մինակ էր. բոլոր իր մարտիկները՝ հետեւած էին իր որդւոյն՝ դէպ ի փինգալի պատերազմը. հեղեղատը կը հոսէր իր ոտքերուն տակ, և իր մաղթափ գլուխը կոթընցած էր իր ցուպին։

«Ծերութիւնը խփած էր անոր աչքերը արեւուն լոյսին։ Կէս ձայնով հին ժամանակներու երգերը կը մըմնջէր։ Աղմուկ կը լսէ, կը ճանչնայ իր որդւոյն քայլերը. «Լամորի որդի՛ն է, աղաղակեց ան, թէ արդեօք իր ստուերն է որ կ'անցնի առջեւէն։ Ո՛վ իր օրդեղին կարրոնի ափունքներուն որդեակ իմ, ինկա՞ր Կարրոնի ափունքներուն մէջ։ Կամ եթէ դուն ես և ողջ ես, ո՞ւր վրան. կամ եթէ դուն ես և ողջ ես, ո՞ւր վրան. ես քաջերը՝ որ քեզի հետեւեցան։ Հիդալլան քաջերը՝ որ քեզի հետեւեցան։ Սովոր էիր դուն լան, ո՞ւր են մարտիկներս։ Սովոր էիր դուն զանոնք յաղթական բերելու՝ վահաններու շառաչներով։ Ամէնքը ինկան պատերազմին մէջ։

« — Ո՛հ, պատասխանեց երիտասարդը հառաչելով. ո՛հ, քու մարտիկներդ ողջ են. անոնք փառքերով պսակուած են. բայց, ո՛վ հայր իմ, այլ եւս փառք չկայ որդւոյդ համար: Դատապարտուած եմ ես հիւժեւելու խայտառակաբար Բալուայի ափունքներուն վրան, մինչդեռ կը լսեմ հեռուն պատերազմի ձայներուն կրկնուիլը:

« — Ո՛հ, քու նախնիքդ, յարեց Լամոր զայրացած, չէին գար հանգչիլ Բալուայի ափունքներուն վրան, երբ պատերազմ կը մղուէր: Չէս տեսներ այս գերեզմանը՝ զոր իմ աչքերս ալ չեն զանազաներ: Հոն կը հանգչի քաջակորով Գերմալոնը, որ երբեք չփախաւ թշնամիին առջեւէն: Կարծես կ'ըսէ ինծի. Եկուր, որդեակ իմ, մարտիկ փառահեղ, եկուր հօրդ գերեզմանը... Ո՛հ, Գերմալոն, ի՞նչպէս կ'ընամ փառահեղ ըլլալ ես. որդիս փախեր է թշնամիին առջեւէն:

« — Բալուայի ափունքներուն թագաւոր, պատասխանեց Հիլալան, ո՛վ հայր իմ, ինչո՞ւ համար կը ցաւցընես հողիս: Լամոր, վախը չճանչցայ ես երբեք... Փինգալն է՝ որ, յուսահատած իր սիրուհիին մահուընէն, զրկեց զիս իր քովը պատերազմելու պատուէն... Դարձիր, ըսաւ ինծի, դարձիր

զաշտերդ. գնա՛ չորցիր հեղեղատներուդ ափունքներուն վրայ, ինչպէս կաղնի մը տեւելաթափ և հովերէն ծոած՝ Բալուայի ափունքներուն վրան, ալ չվերականգնելու համար:

« — Ի՞նչ, պատասխանեց ծերունին, պիտի լսեմ Հիլալանի քայլերուն զրնդիւնը այս լոին վայրերուն մէջ. պիտի հանգչի ան իմ հեղեղատներուս ափունքներուն վրան, երբ հազարաւոր դիւցազներ անուն կը վաստակին պատերազմներու մէջ... Ո՛վ քաջակորով Գերմալոնի ստուեր, առաջնորդէ՛ Լամորը դէպ ի իր վերջին բնակարանը. խաւարի մէջ են աչքերս, հողիս ընկճուեցաւ տխրութենէ. որդիս կորսնցուցեր է իր փառքը:

« — Ո՞ւր, ազադակեց երիտասարդը, ո՞ւր երթամ փառք փնտռելու՝ որ ուրախանայ հօրս հողին: Ո՞ր գաւառէ կ'ընամ դառնալ յաղթական՝ որ զուարճանայ անոր ականջը զէնքերուս շառաչելով: Եթէ եղնիկ որսալու երթամ, անունս պիտի մոռցուի անյիշատակ: Լամոր ոչ մի ուրախութիւն պիտի չզգայ բլրէն վերադարձիս, և հաճոյք մը պիտի չունենայ շօշափելով հաւատարիմ շուներս իր դողդոջուն ձեռքերով, պիտի չհարցընէ թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ իր լեռներուն վրայ,

և ոչ տեղեկութիւն պիտի ուզէ եղջերուններուն վրայ, որ կը բնակին իր անապատներուն մէջ:

« — Հարկ է ուրեմն, ըսաւ Լամոր, որ իյնամ ես զառամ ծառի մը հման՝ որ կը բարձրանար ժայռին կատարին վրայ, և զոր մէկ շունչով տապալեցին հովերը: Պիտի երեւայ ստուերս թափառայած բլուրներու վրան, լալով երիտասարդ Հիլալլանիս ամօթը: Օհ, ելէ՛ք, թանձր մառախուղներ. ծածկեցէ՛ք Հիլալլանը իր բարկացած հօրը աչքերէն Որդի, պալատս գնա, մեր նախնեաց զէնքերը կախուած են հօն. պապուդ, Գերմալունի սուրը բեր ինծի. թշնա միէ մը առաւ զայն »:

« Հիլալլան կը մեկնի, կը բերէ սուրը իր պաղպաղուն կամարով, և հօրը կու տայ: Ծերունիին թափառկոտ ձեռքը սուրին բերանը կ'աղակուրէ, և գտնելով կանգ կ'առնէ հօն:

« Որդի, Գերմալունի գերեզմանը տար զիս. այն դողդոջուն տերեւով ծառին քովն է. կը լսեմ հովերուն սոյլը զայն պատող խոտերուն մէջը. քովէն՝ առուակը մրմնջելով կ'երթայ միացընելու իր ալիքները Բալուայի ալիքներուն հետ: Հոն կ'ուզեմ հանգչիլ: Կէսօր է և արեւը կ'այրէ մեր գաշտերը »:

« Հիլալլան ծերունին գերեզմանը տարաւ: Հազիւ հասած՝ Լամոր սուրն իր որդւոյն կողը կը մխէ . . . Կը ննջեն երկուքն ալ մի և նոյն գերեզմանին մէջ, և իրենց հին պալատը՝ իր աւերակներով կը ծածկէ Բալուայի ափունքը: Կէս օրին՝ ուրուականները կը թափառին շուրջանակի: Լուծիւնը կը տիրէ հովտին մէջ, և մարդիկ կը վախնան մօտեանալու այն աղետաւոր վայրը »:

Այսպէս խօսեցաւ Հոնիոյ:

« Դիւցազններու երգիչ, ըսաւ անոր Ոսկար, վէպը կը տիրեցընէ զիս. սիրտս կը հեծէ Հիլալլանի վիճակին վրայ, վասն զի մեռաւ ան իր երիտասարդութեան գեղեցիկ օրերուն մէջ: Նայէ՛. կը թռչի ան հովերուն թեւին վրայ, և կ'երթայ թափառելու նժդհ հերկինքի մը տակ:

« Մորուենի զաւակներ, մօտեցէ՛ք Փինգաւի թշնամիներուն. զուարճացուցէ՛ք ձեր երկի թշնամիներուն. երկայնութիւնը, և արթուն գերով գեշերուան երկայնութիւնը, և արթուն կեցէ՛ք զիտելու համար Կարոսի բանակը: Ոսկար խորհուրդ կ'ուզէ հարցընել վաղժամանակեայ դիւցազններուն. պիտի ելլեմ Ամանակեայ դիւցազններուն. պիտի ելլեմ Սուրունի լոյն բլրան վրայ, ուր նախնիքս նստած են իրենց նսեմ ամպերուն վրան և կը յայտնեն ապագային մէջ պատերազմին »:

բու բախտը: Եւ դու, Հիդալլան, քու ցաւա-
զին ստուերդ ալ կը բնակի՞ հոն: Երեւցիր
ինծի քու վշտերուդ մէջ, ո՞վ Բալուայի պետդ»:

Մորուենի զիւցաղները կը չուեն երգե-
լով: Ոսկար դանդաղաքայլ բլրան վրայ կ'իւ-
լէ. գիշերուան տոգոյն օգերեւոյթները կը յա-
ռաջեն մարդին վրայ: Հեղեղատի մը խուլ
մոնչիւնը կը լսուի հեռուէն. ընդհատ ընդ-
հատ՝ հովերն հեծել կու տան ծեր կաղնի-
ներուն:

Մահկաձեւ լուսնին գունտը նսեմ և կար-
մրորակ լոյս մը կը սփռէր բլրան ետեւը:
Կը լսուին սուր ձայներն ուրուականներուն...

Ոսկար կը քաշէ իր սուրը: «Իմ հայ-
րերո՛ւս ստուերներ, կ'ազաղակէ հերոսը,
դուք որ երբեմն պատերազմեցաք աշխարհի
թաղաւորներուն դէմ, եկէք, պատուեցէք աշ-
քիս ապագային քօղը. պատմեցէք ինծի ի՞նչ
են ձեր գաղտնի խօսակցութիւնները՝ ձեր
խորափիտ որջերուն մէջ, երբ կը տեսնէք
դուք ձեր թոռները փառաց դաշտին վրայ»:

Տրենմոր եկաւ իր որդւոյն ձայնին: Սրըն-
թաց ամպ մը՝ նման օտարականին կոկոզա-
վիզ նոթոյին՝ կը կրէր անոր թափանցիկ մար-
մինը: Լանոյի շամանդաղները կը կազմէին
անոր թեթեւ պատմութեան: Իր սուրը օգե-

րեւոյթ մըն է կէս մը մարած: Իր գէմքը՝
պատկեր մըն է խաւարչուտ և անգիծ: Երեք
անգամ հառաչեց իր որդւոյն վրայ, և երեք
անգամ գիշերային հովերը հեծեցին բլրան
վրայ: Խօսեցաւ ան, բայց Ոսկարի ականջը
լսեց միայն անկատար ձայներ, կցկտուր
բառեր, և իր խօսքերը մուծ էին՝ ինչպէս
մեր հայրերուն պատմութիւնը, երբ բարդե-
րուն հողին դեռ անցեալը չէր լուսաւորած:
Ահհետացաւ անզգալի կերպով, նման մառա-
խուղին՝ որ կը հալի արեւուն ճառագայթ-
ներուն տակ:

Այն ատենն էր, ո՞վ Մալուինա, որ թաղ-
ծոտ ցաւ մը պաշարեց, առաջին անգամ
բլլալով, որդւոյս հողին: Կը կարծէր տես-
նել ան ապագային մէջ իր ցեղին անկումը:
Խոր մտածումներու մէջ կ'իյնար երբեմն, բայց
շուտով կ'ելլէր անոնց մէջէն, նման արեգին՝
որուն պայծառութիւնը ամպ մը՝ վայրկեան
մը կը սքողէ, և որ անմիջապէս յետոյ կ'ու-
ղողէ բլրնոսերը ճառագայթներու ոլկիւնով
մը:

Ոսկար՝ գիշերը իր հայրերուն մէջ անցուց,
և արշալոյսը գտաւ զինքը կարրոնի ափունքը:

Անդորրաւէտ ձորակի մը մէջ հին շիրիմ՝
մը կը բարձրանայ. անջրպետէ անջրպետ,

կանաչագեղ բլուրներ՝ ամպերուն մէջ կը ծրարեն իրենց ծեր կաղնիներով պսակապարկ կատարները: Կարոսի մարտիկները հոն կը սպասէին լոյսին վերադարձին. Կարրոնի հեղեղատը անցած էին գիշերով: Արեւուն առաջին շառայչներուն աղօտ նշոյլին տակ՝ զանոնք՝ չորցած շոճիներու սեւաթոյր անտառ մը պիտի կարծէիր:

Ոսկար կանգ կ'առնէ շիրմին մօտ, երեք անգամ կը կանչէ իր մարտիկները. իր ձայնին զարհուրելի նշոյլներ կը զողացնէ բլուրները. այժեամբ կը կայտոէ և կը խայտայ, ահաբեկ ստուերները կը փախչին հեծած իրենց ամպերուն վրայ սուր ճիչեր արձակելով. այն ատեն կը շողշողան հազար սուրբեր մէկանց, և Կարոսի մարտիկները յառաջ կը խաղան...

Մալուխնա՛, ինչո՞ւ է այդ արցունքը: Որդիս միայն է, բայց քաջ է ան. Ոսկար նման է երկինքի կայծակին. կը փայլատակէ և թշնամին կ'իյնայ: Իր բազուկը նման է ուրուականի մը բազուկին, որ՝ շողիներու ծոցէն՝ աներեւոյթ և անլրէպ հարուածներ կը շանթէ. մարդ չի տեսներ թէ ո՛ւր կանգ կ'առնէ անազիրոյն ստուերը. բայց մահը կը հնձէ հովտին բնակիչները:

Որդիս կը նշմարէ թշնամին, կանգ կ'առնէ և կը մտածէ վայրկեան մը լուսեամբ. «Մի՛նակ եմ ես թշնամի բանակին մէջ: Ինչպիսի՜ անտառ մարդախոշոշ տէգերու: Քանի՜ դժնէ նայուածքներ վրաս գամուած: Դառնամ Արուենի բլրան վրայ... Ոչ, իմ հայրերս չփախան երբեք: Իրենց բազուկը՝ հազար պատերազմներու մէջ՝ ձգեց անոնց հազար պատերազմներու մէջ՝ ձգեց անոնց քաջութեան հետքերը. ես ալ քաջ եմ և պիտի պսակուիմ փառքերով... Եկէ՛ք, հայրերո՛ւս ստուերներ, վկայ եղիք իմ շահաբերո՛ւս ստուերներ, վկայ մեռնիմ փառքով, տակութիւններուս: Պիտի մեռնիմ փառքով, արժանաւոր Մորուենի ցեղին»:

Կը կուլին. ամէնքը կը փախչին Ոսկարի առջեւ. իր սուրը արին կը կաթկըթէ. իր մարտիկները՝ Կրոնայի բլուրներուն բարձունքէն՝ կը լսեն պատերազմին խօշիւնը. կը զահալիփին դէպ ի դաշտը: Կարոսի բանակը կ'առնէ փախուստը: Ոսկար կը մնայ պատերազմի դաշտին վրայ, ինչպէս քարաժայռ մը՝ որմէ ետ կը քաշուի ծովը:

Կարոս, վարելով իր խրոխտապան խոյզները, կը սուրայ՝ սրընթաց և խոր հեղեղատի մը պէս, որ կը թաւալի և կ'աւերէ. առուակները կը կորսուին իր փոթորկոտ ընթացքին մէջ, և բլուրները կը զոփան

անցնելու ատենը: Պատերազմը կը տարածուի մէկ թեւէն միւսը. տասն հազար սուրեր կը շողշողան օդին մէջ:

Բայց ինչո՞ւ համար Օստիան պատերազմները կ'երգէ: Յաւով է որ կը յիշեմ երկտասարկութեանս գեղազուարթ օրերը, երբ կը զգամ բազուկիս տկարութիւնը:

Երանի՛ անոնց որ մեռած են ծաղիկ հասակի մէջ, իրենց փառքին բոլոր շողիւնին մէջ: Չտեսան անոնք զերեզմանները իրենց բարեկամներուն, չզգացին անոնք զիմադրելը իրենց աղեղին՝ չլատ ձեռքերնուն ընդունայն ճիգերուն դէմ:

Այո՛, երջանիկ ես գուն, սիրելի Ռսկարս, բու փոթորիկներուդ մէջ. յաճախ կ'այցեւ լես գուն բու փառքերուդ զաշտը և այն տեղերը՝ ուր տեսար գուն Կարոսի փախչիլը զարհուրելի սուրիդ առջեւէն:

Դուստր Տոսկարի, ի՜նչ ամպ է որ կը պատէ հոգիս: Որդւոյս ստուերն ալ չեմ տեսներ Կարրոնի մօտ. ալ չեմ տեսներ Ռսկարը Կրոնայի բլրան վրայ: Հովերը հեռուն տալին զանիկա, և տխրութիւնը կու գայ իր հօրը սրտին մէջ.... Բայց, ո՞վ Մալուինա, տա՛ր զիս իմ անտառներուն մէջ, իմ հեղեղատներուն եզերքը, որ լսեմ որսի ա-

ղաղակները Կոնայի վրայ և յիշեմ՝ այն երջանիկ ժամանակները որ անցեր գացեր են: Դուստր իմ, բեր տաւիզս, որպէս զի՛ երբ զգամ իմ մէջս հանձարիս կրակին արծարծիլը՝ զարնեմ. այն ատեն, ո՞վ Մալուինա, եկուր երգերս ունկնդրելու:

Ապագան պիտի լսէ խօսուիլը Օստիանի վրայ: Օր մը վատին թուները պիտի բարձրացընեն իրենց ձայնը Կոնայի վրայ, և նայեւ լով այս բարաժայտին՝ պիտի գոչեն. «Հո՞ս բնակեցաւ Օստիան»): ու պիտի զարմանան այն ցեղերուն վրայ որոնք չկան ալ և զիւցազններուն՝ զօրս ես երգեցի:

Եւ մենք, ո՞վ Մալուինա, հեծած մեր ամպերուն վրայ, պիտի ճանապարհորդենք հովերու թեւին վրայ: Մեր ձայները երբեմն պիտի լսուին անապատին մէջ, և ժայռերը պիտի կրկնեն տկար մրմունջը մեր երգեւուն:

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ԻՆԻՍՏՈՆԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ՆԱԽԱԴՐ ՈՒԹԻՒՆ

Սոյն քերքոսածը մեկն է մեծ գործի մը
 դրոշագներէն, ոչր Օստիան կը հռչակէր քա-
 չագործոչիւնները իր յարեկամներուն և իր
 Ոսկար որդոյն: Այդ մեծ գործը կորստած
 է. աշանդոչիւնը քանի մը դրոշագներ միայն
 պահած է սակէ: — Ինկատուն՝ կողմի մը
 էր Սքանտինաւիոյ և կը կառավարուէր Լոկ-
 յինի քաղաւորին հպատակ քաղաւորէ մը: Ին-
 կատունայի Անիր քաղաւորին փեսան՝ Կոր-
 մարոյ, ապստամբելով սևորդի դէմ՝ կ'ոչգէր
 զանդէնէն ընկը զանկիս: Փինգալ դրկեց Ոս-
 կարը, իր բոլը՝ Անիրի օգնութեան: Երկու
 բանակները զարնուեցան. Անիրի բանակը
 կատարեալ յաղթոչիւն մը տարաւ և պա-
 տերագմը վերջացաւ Կորմարոյի մահովը, զոր
 Ոսկար ապստամբ մեղադարտի մը մէջ:

Այս պատերազմին աշանդոչիւնը այս է:
 Օստիան՝ իր որդոյն արոչիւնը աշուի որդիս
 ցատկեցընէր համար, կը համարի որ եղբ
 ինքն Ոսկարը խնդրած ըլլայ մեկնիլ դէպ ի
 մարտ:

ԻՆԻՍՏՈՆԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՍԸ

Մեր երիտասարդութիւնը որսորդին երա-
 շին կը նմանի. կը ննջէ ան բլրան վրայ
 արեգական քաղցր ճառագայթներուն տակ.
 կ'արթննայ փոթորկին մէջ. փայլակը կը թռչի
 անոր շուրջը, և շղթայաղերծ հովերը կը
 ցնցեն ուժգնութեամբ ծառերուն գագաթները:
 Այն ատեն միտքը կ'երթայ դէպ ի այն վայր-
 կեանք՝ ուր ննջեց ան, և կը յիշէ իր քունին
 հանդարտիկ երազները:

Ե՞րբ պիտի վերադառնայ Օստիանի երի-
 տասարդութիւնը: Ե՞րբ պիտի զուարճացնէ
 ականջս պատերազմի աղմուկը: Ե՞րբ, նման
 Ոսկարի, պիտի քալեմ զինավառ: Կոնայի
 բլուրներ, դադրեցուցէք շառաչը ձեր հեղե-
 ղատներուն՝ ունկնդրելու համար Օստիանի
 ձայնը: Պատերազմական երգերու ոգին
 կ'արթննայ հոգիիս մէջ, և, անցեալին յի-
 շատակով, սիրտս խանդով կ'ողողուի:

Կը տեսնեմ, ո՞վ Սեւմա, քու աշտարակներդ: Կը տեսնեմ թանձրախիտ կաղնիներդ՝ որ շուք կ'ընեն քու պարխալներուդ. ախանջս կը լսէ հեղեղատներուդ մուռնչը. դիւցազներդ կը հաւաքուին անոնց արիւնքներուն վրան:

Փինգալ նստած է անոնց մէջ, յեցած Տրենմորի վահանին, և տէգը իր մօտն է: Հերոսը կ'ունկնդրէ ձայնը իր բարդերուն. կ'երգեն անոնք իր բազկին զօրութիւնը և շահատակութիւնները իր երիտասարդութեան:

Ոսկար որսէն կը դառնար: Լսեց Փինգալի գովեստները: Կ'անէ Բրաննոյի վահանը՝ որ կախուած էր պալատին պատէն: Աչքերը կը լեցուին արցունքով: Երիտասարդութեան կրակը կը գունաւորէ իր այտերը: Չայնը տկար է և գողգոթուն, կը բռնէ տէգս և կը ճօճէ դայն սպառնալից դէմքով մը և այս խօսքերը կ'ուղղէ Մորուենի թագաւորին.

«Փինգալ, թագաւոր դիւցազներու, և դուն, Օսիան, առաջին իրմէ վերջը, դուք պատերազմեցաք ձեր երիտասարդութեան ատեն. ձեր անունները հռչակաւոր են. բայց հոս Ոսկար նման է բլրան շամանդակին՝ որ կ'երեւայ վայրկեան մը և կ'անհետանայ առ յաւէտ: Բարդերը պիտի չգիտնան անունս. որսորդը պիտի չփնտռէ երբեք իմ գերեզ-

մանս մարդին վրայ: Փառայեղց հերոսներ, թողուցէք որ ես պատերազմիմ Խնիստոնայի կոխին մէջ: Հեռաւոր երկիր մըն է ան. մահուանս բօթը երբեք պիտի չհասնի ձեզի. բայց բարդ մը պիտի գտնէ զիս հոն և անունս պիտի փառաւորէ իր երգերուն մէջ: Օտարականին աղջիկը պիտի տեսնէ գերեզ: Մարականին աղջիկը պիտի մը շիթ արցունք մանս և պիտի տայ քանի մը շիթ արցունք երիտասարդ մարտիկին՝ որ եկեր է հեռուէն պատերազմելու համար: Բարդը, հանդէսին միջեւ՝ պիտի գոչէ. Մտիկ ըրէք, Ոսկար՝ կ'երգեմ, այն քաջակորով՝ օտարականը:

— Պիտի պատերազմիս դուն, Ժառանգդ համբաւիս, պատասխանեց Մորուենի թագաւորը: Թող նաւ մը պատրաստեն՝ տանելու համար հերոսս Խնիստոնայի արիւնքը: Չաւակդ Օսիանի, յիշէ՛ մեր քաջութիւնները, յիշէ՛ որ դիւցազներու ցեղէ ես: Թող չլսէ՛ օտարականը արհամարհանքով. «Տկար են անոնք, Մորուենի զաւակները...» Պատերազմներու մէջ տապալէ՛ ու մոռնէ փութորկի նման. խաղաղութեան մէջ եղիբ հանութիւնը՝ ազուր օրուան մը իրիկուանը պէս: Ըսէ Խնիստոնայի թագաւորին որ կը յիշեմ իր երիտասարդութիւնը և այն օրը՝ որուն մէջ պատերազմեցանք մինք Ագանդեկկայի աչքերուն առջեւ»:

Առագաստները պարզուած են արդէն, հովը կը սուչէ կայմերուն փոկերուն¹ մէջ: Ժայռերը ճերմըկցած են ալիքներուն փրփուրէն, և Ուլկիանը կը մռնչէ Ռսկարի նաւին ներքեւ: Որդիս կը նշմարէ վերջապէս, ծովերուն ծոցէն, Խնխտոնայի ափունքը. Ռուսայի շառաչուն խորշին մէջ կը մտնէ, և իր սուրը կը զրկէ թշուառ Անիրին:

Փինգալի սուրը տեսնելով՝ հերոսը ոտք կ'ենլէ, անուշ արցունքներով կը լեցուին իր աչքերը, կը յիշէ իր երիտասարդութեան պատերազմները: Երկու անգամ Փինգալ ու ինք պատերազմեցան զեղապանծ Ազանդեկի կայի աչքերուն առջեւ: Հերոսները՝ սիրտի դող՝ կեցած էին հեռուն, իբրեւ թէ տեսած ըլլային մոլեգլին երկու ուրուականներ՝ որ կը կռուին իրարու հետ օդին մէջ:

«Այս օր, կը գոչէ Խնխտոնայի թագաւորը, ծեր եմ, սուրս ժանդոտած կը հանգչի պալատիս մէջ: Արժանաւոր շառաւիղդ Մորուենի ցեղին, Անիրն ալ նիզակ բարձրացուց պատերազմներու մէջ: Բայց տկար է հիմա և տարիներէն թոռմած: Զաւակ չուսիմ՝ քեզի ընդ առաջ զրկելու, որ քեզ իր

1. Օսսիանի օրով փոխանակ չուանի՝ փոկ կը գործածէին:

նախնեաց պալատն առաջնորդէ: Արդոն գերեզմանին մէջ է, և Ռուրոյ գնաց անոր հաւեյն: Աղջիկս՝ պալատն է ապստամբ օտարականին¹, և կը հիւծի կը մաշի գերեզմանս տեսնելու տենչէն. իր ամուսինը կը հրամայէ տասն հազար նիզակներով՝ և կու գայ կը հասնի Լանոյէն նման մահաբեր ամսի մը: Մորուենի զաւակ, եկուր, բազմէ Անիրի հանդէսին»:

Հանդէսը երեք օր տեւեց, և չորրորդ օրը՝ Անիր խմացաւ Ռսկարի անունը². ուրախուած թիւնը կրկնապատկեց և գնացին մէկտեղ հալածելու Ռունայի վարազները:

Յոգնելով, երկու զիւցաղները նստան աղբիւրի մը եզերքը. Անիրի աչքերէն խոյս տուին ծածկաբար արցունքներ: Խոր հառաչ մ'արձակեց:

«Հոն, ըսաւ ան, հոն կը ննջեն իմ և Բիտասարդութեան զաւակները: Այն քարը կը ծածկէ իմ սիրելի Ռուրոն, և այն կաղնին կը հեծէ Արդոնի գերեզմանին վրայ:

1. Կորմալոյի, իր փեսին՝ որ կ'ուզէր զենքը դահլէնկէց ընել:

2. Ասպնջականութեան օրէնքներուն դրժում կը համարէին՝ երեք օրէ առաջ հիւրի մը անունն հարցընելը:

Ո՛վ զաւակներս, կը լսէք ձայնս ձեր մութ բնակարանին խորէն: Ձեր ձայնն է որ կը մըմնջէ հովերէն տարուբեր այս տերեւնեւրուն մէջ:

— Ինխտոնայի թաղաւոր, ըսաւ Ոսկար, ի՞նչպէս ինկան քու զաւակներդ: Վայրագ վարազը կ'անցնի յաճախ անոնց գերեզմաններուն վրայէն, բայց ետ չի դարձընէր զանոնք իրենց որսէն. անոնք կը հալածեն դեռ՝ միջոցին մէջ՝ թեթեւ ամպերը, որոնք կերպարանքն առին եղջերուներու և այծեամեն. բու. կը լարեն իրենց օգային աղեղը, կը սիրեն տակաւին բոլոր զօսանքները իրենց երիտասարդութեան և կը հեծնեն ուրախութեամբ ամպերուն վրայ:

— Կորմաւոյ, յարեց ծերունին, կը հրամայէ տասն հազար մարտիկներու: Կը բնակի ան եղերքը Լանոյի լիճին, որուն սեւ կռահակները մահուան շողիները կը բուրեն: Եկաւ ան Ռուրոյի պալատը, և մասնակցեցաւ նիզակամարտին. երիտասարդ էր և գեղեցիկ արշալոյսին առաջին ճառագայթին պէս: Բոլոր մարտիկներս յաղթութիւնը աւոր տուին, աղջիկս ալ իր սիրտը:

«Արգոն և Ռուրոյ որսէն կը դառնային. թափեցին բարկութեան արցունքներ. չկրցան

առանց ցասումի տեսնել Ռունայի հերոսնեւրուն տեղիք տալն օտարականի մը. երեք օր հանգեսներ տուին Կորմաւոյի, չորրորդ օրը՝ Արգոն՝ նիզակով մրցեցաւ անոր հետ: Բայց ո՛վ կրնար կռուիլ Արգոնի հետ: Լանոյի պետը յաղթուեցաւ, կատղեցաւ իր հպարտութիւնը. որոշեց գաղտուկ երկու զաւակներու մահը:

«Օր մը՝ երբ կը հալածէին միասին բոլորներուն վրայ երկշատ եղնիկներ, Կորմաւոյի սլաքը կը ձեղքէ օդը, և երկու զաւակներս կ'իյնան կը մեռնին: Անօրէնը եկաւ գտնելու իր սիրոյն առարկան, Ինխտոնայի գուշուրը. փախան միասին անապատին մէջէն, և Անիր մինակ մնաց:

«Գիշերն եկաւ, օրն անոր յաջորդեց, և ետ չէի լսեր ոչ Արգոնի և ոչ Ռուրոյի ձայնը: Վերջապէս երեւցաւ անոնց հաւատարիմ շունը՝ հաւատարիմ Ռունարոն: Կը ցատկէ շունը՝ հաւատարիմ Ռունարոն առջեւ, կը կաղկանձէ, պալատիս դռներուն առջեւ, կը կաղկանձէ, կ'սննայ ողբագին, և անպաբոյժ իր աչքերը կ'առնայ զգալ ի աղետաւոր տեղը՝ ուր կը դարձնէ գէպ ի աղետաւոր տեղը: Կը հետեւնէր անոր. և փութով կը հասնինք երկու դիակներուն, կը փորենք անոնց փոսը՝ այս աղբիւրին քով:

«Միշտ հոն կը հանգչի Անիր երբ որսը

կը վերջանայ. կը ծռիմ անոնց գերեզմաններուն վրայ, և արցունքներս կը հոսին:

— Ոգար, Ռոննան, Մորուենի պետեր, գոչեց եռանդնոտ Ոսկարը, խմբեցէք բոլոր մարտիկներս: Այսօր, երթանք դէպ ի ափունքները Լանոյի լիճին. Կորմալոյ պիտի չուրախանայ երկայն ատեն. մահը մեր սուրբուն բերանը կը սրցընէ»:

Կտրեցին անցան անապատը՝ նման ամպին՝ որ կայծակ կը տանի. հովերը կը թաւալեն զայն դաշտին վրայ. կապտորակ փայլակը կ'ակօսէ իր կողերը, և չորս կողմի անտառները՝ կը զողան փոթորկէն:

Ոսկարի փողը կը ծանուցանէ արդէն պատերազմը, Լանոյի բոլոր կոհակները կը յուզուին, և Կորմալոյի մարտիկները կը խոնին անոր վահանին շուրջը:

Ոսկար կը պատերազմի, ինչպէս միշտ պատերազմած է Ոսկար: Կորմալոյ կ'իյնայ իր հարուածներուն տակ, և իր մարտիկները կ'երթան ծածկուել իրենց խաւարչաին հովիտներուն մէջ: Յաղթողը՝ Անիբի պալատը կը բերէ Խնխտոնայի դուստրը. ուրախութիւնը կը փայլի ծերունիին ճակատին վրայ, կ'օրհնէ Մորուենի հերոսը:

Ինչ ցնծութիւններ ունեցաւ Օսսիան՝ երբ նշմարեց հեռուանց իր որդւոյն նաւը: Ճա-

նապարհորդը՝ մոլորուած անծանօթ երկրի մը մէջ, շրջապատուած ուրուականներով լեցուն ահաւոր գիշերէ մը՝ աւելի ցնծուն ուրախութիւնով մը չէ որ կը տեսնէ լուսեղէն ամպի մը փայլատակելը՝ Արեւելքի դռներէն:

Երգելով զինքը Սելմայի պալատը տարինք: Փինդալ հանդէս մը կը հրամայէ. հազար բարդեր մինչեւ ամպերը կը բարձրացընեն քաջայաղթ Ոսկարի անունը: Մորուեն կը հնչէ անոնց ձայնին շեշտերով: Տոսկարի աղջիկն ալ կ'երգէ գովեստները հերոսին. իր ձայնը քաղցր էր ինչպէս տաւիղը՝ որ կը լսուի հեռուն իրիկուան դէմ, և որուն ներդաշնակ մրմունջները զեփիւսը կը բերէ աւանջին:

Ո՛վ դուք, որ տակաւին կը տեսնէք լոյսը, տարէք զիս իմ բլուրներուս վրան. զետեղեցէք զիս ժայռի մը քով, կազինի թաւ թուփերու միջեւ, ոչ հեռու տերեւաշարժ կաշնիէ մը: Դրէք զիս զաւարազեղ բլրակի մը վրայ, ուր կարենամ լսել մրմունջն հեռաւոր հեղեղատի մը:

Դուստր Տոսկարի, ա՛ռ տաւիղը, երգէ Սելմայի երգը: Թող քու ձայնիդ, անուշ բունը գայ գերէ հողիս իր ուրախութեան մէջ. թող երիտասարդութեանս երազները գան և նկարեն Փինդալի փառապանծ օրերը:

Կը տեսնեմ աշտարակներդ, ու Սելմա.
կը տեսնեմ ծառերդ ու պարիսպներդ՝ որոնց
շուք կու տան անոնք: Կը տեսնեմ Մո-
րուենի զիւցազները և բարդերուն երգերը կը
լսեմ: Ոսկար կը շողացընէ Կորմալոյի սուրը,
հազար դեռափթիթ մարտիկներ կը դարմա-
նան անոր պաղպաղուն կամարին վրայ: Կը
նային որդւոյս վրայ հիացումով, և կը պան-
ծացընեն իր բազկին զօրութիւնը. կը նկա-
տեն անոնք ուրախութիւնը՝ որ կը փայլա-
տակէ իր հօրը աչքերուն մէջ, և կը տեսնան
միեւնոյն համբաւին:

Պիտի վաստըկիք զայն, Մորուենի զա-
ւակներ, և ես պիտի հռչակեմ ձեր փառքն
ալ: Յաճախ կը տաքնայ հողիս, և ես տե-
ղիք կու տամ երգելու բղձանքին, և երբեք
չեմ մոռնար իմ երիտասարդութեանս ըն-
կերները. բայց քունը կ'իջնէ Մալուինայի
տաւիղին ձայնով, և երազները կը սկսին
շրջապատել զիս ծիծաղկոտ պատկերներով:

Հեռու ինծմէ, որսի զաւակներ. հանգիստ
մի խոովէք: Օսսիան պիտի խօսակցի իր
նախնեաց հետ: Հեռու ինծմէ, որսի զաւակ-
ներ. մի խոովէք ստուերները՝ որ կու գան
քունս այցելել:

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ԼՈՐԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Սոյն քերթոշածը բնագրին մէջ կոչուած է՝
Քերթած մենակեացի, Վասն զի ոչորում
է մէկուն քրիստոնեայ քարոզիչներէն, զորոնք
մենակեաց կը կոչէին՝ իրենց քաշուած կեան-
քին պատճառաւ:

Քերթոշածիս պատմական հիմը այս է:
Փինգալ, վերադարձին Խորանուայէն՝ ոչրկի
Վանած էր Սոսարանը, հանդես մը տուաւ իր
դիւցազներուն: Մոռցաւ հրաշխրորաւ Մարուն-
նան ոչ Արդուն, երկու պետեր՝ որ մաս չէին
ունեցած իր արշաւանքին մէջ: Սաստիկ զայ-
րացած այս մոռացումէն՝ անցան ծառայելոշ
Էրրագունի՝ Փինգալի բշեամիին, որ կը քա-
ղաւորէր Սորս անուն Սքանոյինաշեան նա-
հանգի մը վրայ: Արդոյ՝ իր քաջոքեամբ,
քիչ ժամանակի մէջ մեծ համբաւ տուցաւ
Սորայի մէջ. և Լորմա, Էրրագունի կիներ,

սաստիկ սիրահարուեցաւ անոր: Առեանգե-
լով զանի, եկաւ Փինգալին՝ որ կը բնակէր
ի Սերմա: Էրրագուն արշաւեց դէպ ի Սկով-
տիս: Արդոյ ինկաւ պատերազմին մէջ, և
Լորմա մեռաւ արտին ցաւէն. բայց Էրրագուն՝
ինքն ալ սպաննուեցաւ՝ Գօշէն Մորնիի որդիէն,
որ էր մին Փինգալի սիրելի մարտիկներէն:

Լորս գետակ մըն էր շրջակայքը Սերմայի՝
Մորունէի քաղաւորներուն պաշտօնին. ներ-
կայ մարտս միշտեցաւ անոր ախուրներուն
վրան:

ԼՈՐԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Օտարականի դաւակ, լոին քարանձաւներու բնակիչ՝ հոգի է որ կը մըմնայ անտառներու մէջ։ Չայնիդ արձագանգն է որ կը զարնուի ականջիս։ Հեղեղատը կը գոռայ, բայց կը լսեմ ես քաղցրանուագ շեշտեր ալ։ Հայրենիքիդ դիւցազները կ'երգես, թէ երկինքի ոգիները։

Մենաւոր բնակիչդ քարաժայռին, պտըտցուր աչքերդ այս ընդարձակ մարդին վրան, դուն կը տեսնես այն գերեզմանները ծածկուած դեղնած մամուռով մը . կը տեսնես անոնց մամուռ հագած քարերը . դուն կը տեսնես զանոնք, բայց Օսիանի աչքերը փակուած են լոյսին։

Հեղեղ մը կ'իջնէ լեռնէն, և կը թաւալէ իր ալիքները կանանչ բլրան մը շուրջը . գալթին վրայ, չորս քարեր կը բարձրանան

խամրած դաշարիքներու միջեւ . երկու ծառեր՝ ծռած փոթորկէն՝ կը ցնցեն շուրջանալի իրենց սաղարթախիտ ճիւղերը:

Հոն է որ կը հանդչիս դուն, ո՛վ Էրրադոն, հոն է քու նեղ բնակարանդ. շատոնց ի վեր մոռցուած են հանդէսներդ Սորայի մէջ, և ժանդը սեւցուցած է վահանդ՝ հայրերուդ պալատին մէջ: Էրրադոն, թաղաւոր նաւարու, հեռաւոր երկիրներու պետդ, ի՞նչպէս ինկար դուն մեր լեռներուն վրայ:

Մենակեաց անձաւի զաւակ, հաճելի՞ է երգն ականջիդ: Մտիկ ըրէ Լորայի պատեւրազմին վէպը. հին է ան, և զէնքերուն շիւհիւնը՝ դադրած է շատոնց: Այսպէս և կայծակը՝ մթնցած բլրան վրայ կ'որոտայ, կը փայլատակէ և կը մարի միջոցին մէջ. աւրելը վերստին կ'երեւայ՝ անդորրութեան հետ, և փողփողուն ժայռերը և կանաչազարդ լեռներուն կատարները կարծես կը ժպտին անոր ճաճանչներուն:

Մեր Ուլլինէ՞¹ վերադարձին, Կոնայի նեղուցն ընդունեց մեր նաւերը: Մեր խոնարհած առագաստները կը կախուէին կայմերէն, և

1. Սոււրանի դէմ գործած արշաւանքէն վերադարձին:

բռնաշունչ հովերը գացին մոնչելու Մորուենի անտառներուն ետին: Հնչեց Փինգալի փողը, մեր արիւնարբու փքինները թռան անտառներուն մէջ, կոչունքը պատրաստուեցաւ. ուրախութեան մէջ էինք, զարհուրելի Սուււրանին յաղթելէն կը դառնայինք:

Բոլոր զիւցազները հրաւիրուեցան. երկուքը մոռցուեցան, Ալլոյ և Մարոննան: Սաստիկ բարկացան անոնք: Լուռ մոնջ՝ կը թաւալեցընէին կայծակնացայտ աչքեր. հակառակ իրենց՝ հառաչներն իրենց դուրս կը պոփթկային իրենց կուրծքերէն. կը տեսնէինք որ կ'երթային կը խօսէին մէկտեղ և ցասումով մը իրենց նիզակները մարդին վրայ կը նետէին: Նման էին անոնք՝ համաշխարհի ուրախութեան միջեւ՝ մէգէ երկու սիւներու, անդորր ու միապաղաղ ծովու մը վրայ. աւրելքները կը կայծկլտան արեւուն նշոյլներուն տակ. բայց նաւավարը՝ սիրտ ի գող՝ կը գուշակէ փոթորիկը:

«Օ՛ն, կ'աղաղակէ Մարոննան, ծն, թող պարզուին առագաստներս Արեւմուտքի հովերուն: Ալլոյ, ճեղքէնք Հիւսիսի փրփրուն կոհակները. վասն զի մոռցուեցանք մենք հանդէսին, և սակայն մեր բազուկները՝ էին հարկւր անգամ՝ թաթխուած թշնամի աւրելով: Թողունք Փինգալի բլուրները, եր-

Թանք ծառայելու Սորայի թագաւորին .
կաշմբուռն է ան և խորխտ , մարտը կը
շրջապատէ զանի, եկուր, Ալդոյ, եկուր փառ-
քերով պսակուինք Էրրագոնի պատերազմե-
րուն մէջ » :

Կ'առնեն իրենց զէնքերն ու կը թռչին
 Լուսաբի խորշը: Կը հասնին Սորայի գոռոզ
 Թագաւորին պալատը, որսէն կը դառնար ան.
 Նիզակը ներկուած էր արիւնով, իր խոժոռ
 զէմքը խոնարհած էր գետին. կը քալէր և
 կը սուլէր:

Այս հերոսը երկու օտարականներն իր հանդեպին հրաւիրեց: Տեսաւ անոնց պատեւ-
րազմիչն ու յաղթելը՝ իր գործներուն տակ:

Ալդոյ կը գտնուայ յաղթական Սորայի պալատը: Էրրագոնի կինը՝ գեղեցիկ Լորման՝ իր աշտարակներուն վրան էր: Իր խոնաւ աչքերը լի են սիրով. իր սեւ գիսակները կը ծածանին իր ուսերուն վրայ, իր ծոցը կ'իլլէ ու կ'իջնէ՝ նման ձիւնին՝ զոր անուշ հով մը կը բարձրացընէ մեղմօրէն արեւուն ճաճանչներուն:

Կը տեսնէ ծաղկափթիթ Ալգոն, կը տեսնէ
և իր քնքուշ սիրտը կը հառաչէ . աղուոր
աչքերը կ'ողողուն արցունքով, գլուխը կ'իյ-
նայ իր ախպաստէ բազուկին վրան : Այսպէս

Մնաց ան երեք օր՝ իր ամուսնին պալատին
 մէջ՝ ծածկելով իր տարփանքները ուրախու-
 թեան երեւոյթներուն տակ։ Չորրորդ օրը,
 փախաւ իր սիրած հերոսին հետ։

Կը հասնին Կոնայի խորը, և կ'երթան
Փինգալի պալատը:

«Ամբարտաւան Աւրոյ, ըսաւ Մորուենի
Թագաւորը, պէ՛տք եմ փրկել զքեզ Սորայի
Թագաւորին վրէժխնդրութենէն: Ո՛վ այսու-
հետեւ պիտի ուզէ հիւրասիրել մաքաիկներս
իր պալատին մէջ: Ո՛վ պիտի ուզէ բազմե-
ցընել օտարականներն իր հանդէսներուն,
քանի որ յանդուգն Աւրոն առեւանգեր է
Էրրագոնի ամուսինը: Քաշուէ՛ գնա՛ բլուր-
ներուդ վրան, ամպարիշտ առեւանգիչ. պա-
տերազմը՝ որուն կը յորդորես զուն զմեզ՝
Սորայի Թագաւորին դէմ՝ ողբալի պատերազմ
մըն է ան:

«Վեհանձն Տրեմմորի ստուեր, երբ պետի
դատրի ուրեմն փնդալ պատերազմելէ: Պա-
տերազմներու մէջ ծնայ¹, և մինչեւ գերեզ-

1. Փինդալի հայրը՝ Կոննալ սպաննուեցաւ
պատերազմի մը մէջ՝ փինդալի ծննդեան օրը.
անոր համար կ'ըսէ թէ պատերազմներու մէջ
հնայ:

ման հօրկ է որ արիւններու մէջէ քալեմ. բայց գոնէ բազուկս չթշնամանեց երբեք տկարը, այս երկաթը խնայեց միշտ անպաշտպան մարտիկին.... Ո՛վ Մորուեն, կը տեսնեմ ահա մըրիկները՝ որ պիտի կործանեն ապագային պաշտոս: Երբ զաւակներս մեռնին պատերազմներու մէջ, ու անրնակ մնայ Սելմա, խորթացած ցեղ մը պիտի գայ կոխոտէ գերեզմանս. համբաւս պիտի ապրի զեռ երգերուս մէջ. բայց Փինգալի քաջութիւնները առասպել պիտի երեւան ապագայ դարերուն»:

Էրրագոնի մարտիկները կը հաւաքուին իր քովը, ինչպէս մըրիկները՝ շուրջն ուրուականի մը գիշերուան՝ որ կը կանչէ զանոնք Մորուենի գաղաթէն և կը պատրաստուի նետել զանոնք՝ օտար դաշտերու վրայ:

Սորայի թագաւորը՝ Կոնայի ծովափն իջնելով, կը ղրկէ բարդ մը Փինգալի՝ խնդրելու համար իրմէն պատերազմ և կամ միահեծան պետութիւնը անթիւ բլուրներու:

Մորուենի երիտասարդ մարտիկները որսի գացած էին և կը թափառէին հեռուն անապատին մէջ: Նստած է Փինգալ իր պաշտօնին մէջ՝ իր երիտասարդութեան ընկերներուն միջեւ: Այս ալեծաղիկ հերոսները կը

խօսակցէին անցած ժամանակներու դէպքերուն և իրենց առաջին քաջութիւններուն վրայ՝ երբ տեսան մոտեցող ծերունի Նարմուրին՝ Լորայի ափունքներուն պետին:

«Հին ժամանակներու պատմութիւնը լսելու ատենը չէ, ըսաւ անոնց: Խոթող Էրրագոնը ափունքն է, ու կը զոփայ բարկութեանէն՝ իր մարտիկներուն միջեւ:

— Եկուր, Բոսմինա, ըսաւ անմիջապէս Փինգալ, եկուր, աղջիկս. և դուն, Նարմոր, ան ահիպարան նոյնքները՝ զոր առինք օտարականէն¹, և ընկերէ Փինգալի աղջկան: Բոսմինա, հրաւիրէ Սորայի թագաւորը մեր կոչունքին. թող գայ Սելմայի ասպնջական՝ որմերուն մէջ. ընծայէ անոր խաղաղութիւնը՝ զանձերու հետ: Մեր երիտասարդ մարտիկները հեռացած են, և ծերութիւնը կը ծաննի իր զոդողուն ձեռքերուն վրայ»:

Դեռափթիթ կոյսը կը հնազանդի: Կը հասնի, կ'երեւայ Էրրագոնի բանակին մէջ, ինչպէս լոյսի ճառագայթ մը մութ ամպի մը մէջ: Աջ ձեռքին մէջ կը փողփողէ ոսկի նետ մը. ձախին մէջ՝ պայծառափայլ բաժակ մը: Խաղաղութեան նշանն է այս:

1. Հռովմայեցիներէն:

Զինքը տեսնելուն՝ Էրրագոնի ճակատը կը լուսաւորուի՝ արեւուն ճաճանչներէն յանկարծակի զարնուած ժայռի մը նման, երբ դուրս կ'ելլեն անոնք հովերէն պատուաւած ամպէ մը:

«Օտարականի՛ դաւակ, ըսաւ անոր Բոսմինա կարմրելով, բայց ոգեւորուած ձայնով մը, եկուր Մորուսնի թաղաւորին հանդէսին. եկուր Սելմայի հիւրասէր որմերուն մէջ. ընդունէ՛ խաղաղութիւնը՝ զոր կ'ընծայեն քեզի հերոսները, և թող հանգչի այդ երկաթը քու քովը: Եթէ թաղաւորներու գանձերը կրնան սրտիդ դաշիլ, լսէ՛ առաջարկները մարտիկին որ քեզ թշնամանեց: Պիտի տայ քեզի հարիւր պերճաստորդ նժոյգներ՝ զորոնք ընտանեցուցած են իր հայրերը, հարիւր գեղեցիկ օտարուհիներ, և հարիւր թեւատարած բազէներ՝ որ օդին մէջ հետամուտ են իրենց որսին. կ'ընծայէ նաեւ հարիւր գօտիներ՝ սահմանուած հարսներուն ծոցը զարդարելու, դիւցաղներու ծնունդն երազելու և իրենց մայրերուն երկունքի ցաւերը մեղմելու¹: Տասը բաժակներ՝ զարդարուն

1. Նոյն իսկ վերջի ատեններս հաւատք կ'ընծայէին Սկովտիոյ հիւսիսային կողմը գօտիներ.

պատուական քարերով պիտի շողշողան՝ եթէ կ'ուզես՝ Սորայի պալատին մէջ, ջուրը՝ դողդղուն անոնց աստղազարդ շրթներուն շուրջը, եռուն գինի մը կը թուի: Աշխարհի թաղաւորները երբեմն անոնցմով զարդարեցին իրենց հանդէսները: Բոլոր հարստութիւնները քեզի պիտի բլլան, կամ, եթէ նախամեծար կը համարիս ամուսինդ, դուն պիտի տեսնես չքնաղագեղ Լորման պալատիդ մէջ. Փինգալ բարեկամ է քաջասիրտ տիգ մէջ. Փինգալ լալութիւն է իր բազուկը. բայց Ալլոյին. անյաղթելի է իր բազուկը. բայց Փինգալ չթշնամանեց երբեք հերոս մը:

— Դեռաբուսիկ աղջիկ, պատասխանեց Էրրագոն, գնա ըսէ հօրդ որ ի դուր կը պատրաստէ իր հանդէսը: Թող ինքը գայ՝ եթէ խաղաղութիւն կ'ուզէ, թող գայ դնէ իր բուռը հարստութիւնները իմ ոտքերուս առջեւ. լոր հարստութիւնները իմ զօրութեանս ներքեւ, և թող խոնարհի իմ վահանները իր նախնեաց, բերէ սուրերն ու վահանները իր նախնեաց, որպէս զի զաւակներս կարենան ըսել, տեսնելով զանոնք պալատիս մէջ. Ահաւասիկ Փինգալի գեղեցիկը:

Ըսեալ այս յատկութեան: Խորհրդաւոր նշանները՝ որով ծածկուած էին, խօսքերը, շարժումները՝ որոնցմով կը կապէին զանոնք, կ'ապաւնէին որոնցմով կը կապէին զանոնք, զորոնքներէն մնացած ըլլայ:

— Քու զաւակներդ երբեք պիտի չտեսնեն զանոնք, պատասխանեց խոխտաբար Մորուենի զուտորը, այն զէնքերը ձեռքին մէջն են հերոսի մը՝ որ երբեք տեղիք չտուաւ։ Օտարականի զաւակ. փոթորիկը կը կազմուի մեր բլուրներուն վրայ, չե՞ս նախատեսեր մարտիկներուդ անկումը)։

Բոսմինա Սերմայի պալատը կը դառնայ. Փինգալ՝ տեսնելով զանի որ կը յառաջէր աչքերը գետին խոնարհած, կը ցատկէ անմիջապէս տեղէն. ճերմակ մազերը կը ծածանին զայրացած ճակտին վրայ։

Կը հագնի Տրենմորի զէնքերը, և կ'առնէ իր հայրերուն վահանը։ Երբ ձեռքը իր նիզակին տարաւ, աղջամուղջը պատեց իր պալատը. հերոսներու հազար ուրուականներ մօտեցան իրենց ամպերուն մէջ, և գուժեցին պատերազմին աղէտները։

Սարսափելի ուրախութիւն մը երեւան կու գայ իր ընկեր ծերունիներուն գէմքին վրայ. խաղալով գէպ ի թշնամին՝ իրենց մտածումը կ'ոգեւորի անցած ժամանակներուն յիշատակովը, և փառքը՝ որ իրենցմէ աւելի պիտի ապրի՝ կը վառէ անոնց քաջութիւնը։

Նոյն ատեն՝ Տրաթալի գերեզմանին մօտ՝

կ'երեւին բարակները՝ որ որսէն կը դառնան։ Հասկցաւ Փինգալ որ իր երիտասարդ մարտիկները անոնց ետեւն էին։ Կանգ կ'առնէ իր ընթացքին մէջ. Ոսկար երեւցաւ առաջինը՝ Գօլ կը քալէր անոր հետեւն Նեմիի որդւոյն հետ. յետոյ կու գար Փերգուս՝ զփնէ գէմքով մը։ Դերմիդ իր սեւ զանգուրները ձգած էր հովերուն։

Օսսիան ամենէն վերջն է։ Քարաժայռի զաւակ, կու գայի ես մրմնջելով անցած ժամանակներու երգերը, կը կոթնէի նիզակիս վրայ՝ հեղեղատներէն անցնելու համար, և հոգիս լեցուն էր հերոսներու յիշատակով։

Փինգալ կը բաղխէ վահանը և մարտի նշան կու տայ։ Հազար սուրեր միանգամայն բարձրացած կը փայլատակեն ալէձեւ մարգին վրան։ Ալէձաղիկ երեք բարդեր կը լսեցընեն մահուան տիուր երգը։

Մեծաքայլ կը դիմենք մարդին վրայ, կուռ և սեղմ, նման փոթորիկէն ուռած հեղեղատին՝ որ անդնդասոյդ կ'ըլլայ լերանց կուրդներուն մէջ։

Փինգալ կը նստի բլրան մը վրայ, և կը պարզէ օդին մէջ Մորուենի դրօշակը. ծերունիները՝ ընկերներն իր երիտասարդութեան,

իր քոյն են: Ուրախութիւնը փայլեցաւ աշ-
քերուն մէջ այն սպիտակալարս դիւցազնե-
րուն, երբ տեսան իրենց որդիներուն քա-
ջութեամբ պատերազմիլը՝ և խառնուրդին մէջ
իրենց հայրերուն փառքը կանգուն պահելը:

Էրրազոն խառնուրդին մէջ կը նետուի .
ջոկատները տապալ թաւալ կը կործանին
անցնելու ատենը, և մահը կը թռչի իր քո-
յնէն:

«Ո՛ր է, ըսաւ Փինգալ, այն մարտիկը՝
որուն ընթացքը այնքան երազասուր է: Վա-
հանը կը շողշողայ քովընտի, և իր ղէնքերը
կը շառաչեն տխուր ձայնով մը: Կը յար-
ձակի Էրրազոնի վրայ Բարեկամներ,
գիտեցէք այն երկու հերոսներուն կռիւը . . .
Բայց դուն կ'իյնաս, բլրան երիտասարդ բնա-
կիչդ, և արիւնդ կը ցնցղկէ ծոցիդ վրայ: Լաց,
տարաբախտիկ Լորմա, Ալբոյ ոչ եւս է»:

Փինգալ զայրացած մարտիկին մահուան
վրայ, կ'աննէ նիզակը, և մահահրաւէր նա-
յուածք մը նետելով թշնամիին վրայ, իջ-
նելու վրայ էր. բայց Գօլ կը խոյանայ Էր-
րազոնի վրայ: Ո՛ր պիտի կարենար նկարա-
գրել մրցումը այն երկու դիւցազններուն:
Էրրազոն կ'իյնայ և կը մեռնի:

«Մորուենի զաւակներ, գոչեց Փինգալ,
կեցուցէք մահուան բազուկը: Ահարկու էր
ան՝ զոր կը տեսնէք փռուած հողին վրայ .
ինչչափ արցունքներ պիտի թափուին Մորայի
մէջ: Օտարականը պիտի մանէ պալատը
և պիտի զարմանայ անոր խոր լռութենէն:
Ոչ եւս է թագաւորը, և իր հետ՝ իր հան-
դէսներուն կեանք տուող ուրախութիւնը: Օ-
տարականներուն տարական, ականջ դիր իր անտաններուն
սօսափիւնին: Կարելի է իր ստուերն այն
տեղերը կը թափառի: Իսկ ինքը՝ ինկած
հեռաւոր երկիրներու մարտիկի մը հարուած-
ներուն տակ՝ կը ննջէ Մորուենի վրայ»:

Այսպէս խօսեցաւ Փինգալ: Բարդերն հնչե-
ցուցին խաղաղութեան երգը. մեր սուրերը՝
բարձրացած դեռ եւս զարնելու համար՝ կանդ
կ'աննեն և կը խնայեն պարտեալներուն:

Այս շիրմին մէջ դրինք Էրրազոնը. և ես
լսեցուցի վշտի երգեր: Գիշերն իջաւ մեր
բլուրներուն վրայ. Էրրազոնի ստուերը երեւ-
ցաւ մեր մարտիկներէն մէկ քանիին. տխուր
ու խոժոռ գէմք մ'ունէր ան, կարծես կը հա-
ռաչէր: Խաղաղութիւն հոգիիդ, ո՛վ Մորայի
թագաւոր. բազուկդ սոսկալի էր պատե-
րազմներու մէջ:

Ալլոյի պալատին մէջ նստած էր Լորմա անհանդարտ՝ վառուած կաղնիի մը առջեւ։ Գիշերը կ'իջնէ պաշտին վրայ, բայց Ալլոյ չի վերադառնար, և Լորմայի հոգին թաղծոտ է։ «Ո՞վ կ'ընայ արգելել բռնել զքեզ, սիրուն որսորդ։ Խոստացեր էիր ինձի գառնալ իրիկուան հետ։ Եղնիկը զոր կը հալածէիր՝ արդեօք զքեզ հեռաւոր դժշտ մը տարաւ։ Ո՞ր հեռաւոր մարդին մէջ գիշերուան հովերը մոլորցուցին քայլերդ։ Մինակ եմ ես օտար երկրի մէջ. Ալլոյէն դատ չունիմ ուրիշ մտեւրիմ։ Ո՞վ սիրականդ իմ, իջիր բլրէդ»։

Իր աչքերն անդադրում գէպ ի պալատին դուռը կը դառնան, ականջ կը դնէ հովերու ձայնին, կը կարծէ լսել հետքերն իր սիրականին, և ուրախութեամբ կը ճաճանչէ իր գէմքին վրայ, բայց իսկոյն ցաւը նորէն կը մթնցընէ զայն։ «Գուն չեմ գտնար, սէրս։ Ահա կը նայիմ գէպ ի բլուրդ։ Լուսինը գէպ ի արեւելք է, լիճին երեսը անդորր է ու պճլտուն։ Ե՞րբ պիտի տեսնեմ հաւատարիմ բարակներուդ որսէն վերադարձը։ Ե՞րբ պիտի լսեմ սիրելի ձայնդ խառնուած հովերու սուլումներուն։ Սիրուն որսորդ, իջիր բլրէդ»։

Ալլոյի ստուերը երեւցաւ ժայռի մը վրայ, նման երկինքի գուստրին տոգոյն ճառագայ-

թին՝ երբ կը սողոսկի երկու ամպերու միջեւ, և կէս գիշերուան տեղատարափը կը հեղեղէ դաշտը։

Այն ատեն իմացաւ Լորմա որ ալ չկար իր հերոսը. կը հետեւի ուրուականին՝ դաշտին երկայնքը. կը լսէ իր աղէխարչ ճիւղերը, նման էին անոնք՝ իրենց հեռաւորութեան մէջ՝ զեփիւռի մրմունջին, երբ կը հառաչէ միաւոր անձաւի մը դալարիքներուն մէջ։

Կը հասնի, կը գտնէ իր սիրականը արեւներանդ հողին վրայ.... Չայնը կը նուաշի. կը պտըտցընէ մարած աչքերը մութին մէջ. տոգոյն և արտասուածքով՝ կը նմանի խոնաւ շողիին՝ որ կը բարձրանայ լիճէ մը լուսնին անդօր ճաճանչներուն տակ։

Քիչ օրեր ապրեցաւ Մորուհնի մէջ. իջաւ զերեզման. և բարդերը՝ Փինգալի հրամանով՝ երգեցին իր զբախտութիւնները։ Ամէն տաւրի, երբ աշնանային հովերը փոթորիկները կը բերեն, Մորուհնի կիները օր մը կը նուիրեն՝ զանի արտասուելու։

Օտարական¹, երկիր մըն է այս դիւցազներով աուցուն։ Երգէ՛ երբեմն այս հոյակապ մահերուն փառքը. թող անոնց թեթեւ ամ-

1. Որու որ երգը նուիրեց, մենակեացը։

պերը՝ զան ուրախանան շուրջը։ Թող թշուառ
 Լորման իջնէ լուսնի ճառագայթի մը վրան,
 երբ այս աստղը նշողէ քարանձաւիւ մէջ և
 լուսաւորէ քունդ։ Պիտի տեսնես զանի, այն
 վատաբախտիկը. զեռ աղուոր է ան, բայց ի՞նչ
 այտերը միշտ ողորդուած են արցունքներով։

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ՍԵԼՄԱՅԻ ԵՐԳԵՐԸ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Բարդերն արեն տարի հաւարոշելով իրենց պետին պաշատը՝ կ'արտասանէին իրենց քերթոշածները. պետը դատաստան կ'ընէր և կ'որոշէր քի որոնք պետք էին պահուել այն քերթոշածներէն, զորոնք խնամքով կը սորվեցընէին իրենց տղոց՝ զանոնք ապագային փոխանցելու համար։ — Այս հանդիսաւոր օրերէն մէկն էր որ նիւթ եղաւ Օսսիանի սոյն քերթոշածին։

Ճերմակ աստղ, ամբիժ աչք գիշերուան, լուսափողփող աղամանդ կապոյտ—ճակատ վերջալոյսին, լոնչ կը տեսնես մարգին մէջ։ Օրուան աղմուկները դադրեցան. հովերը կը լոնն. հեղեղատին արձագանգը կարծես կը նուաղի. կռահները՝ դաշտացած՝ կը սողան ժայռերուն ոտքը. ճանճերը թռչտելով ի խոնարհի անոյշ բուրումներուն միջեւ, օդին բիկուան անոյշ բուրումներուն վրայ։ Աստղ լուսթիւնը կը լեցընեն բզզիւններով։ Աստղ փայլուն, լոնչ կը տեսնես դուն գիշերուան մէջ։ Բայց բու անուշ շողիւնդ ահա տակաւ կը խոնարհի հորիզոնին եզերքներուն վրայ։ Ծովուն ալիքները կը փռնեն զքեզ ընդունելու համար, և թրջելու, երկինքի՝ դուստըր, արծաթագեղ ծամերդ։

Մնաս բարով, լոնչ աստղ. թող բու տեղդ իմ հանճարիս կրակը վառի։ Կը զգամ որ կը կենդանանայ ան հասակիս սառոյցնեւ

րուն ներքեւ. անոր նշոյլներով կը տեսնեմ բարեկամներու ստուերները՝ Լորայի բլրան վրայ համախմբուած. կը տեսնեմ հոն Փինգալը՝ իր դիւցազներուն միջեւ. Կը տեսնեմ իմ մրցակից բարդերս, պատկառելի Ուլլինը, վեհափառ Հոխոն, քաղցրանուագ Ալպինը, գողտրիկ և ողբական Մինոնան:

Ո՛վ բարեկամներս, ո՛րքան փոխուած էք դուք այն օրերէն ի վեր, ուր Սելմայի հանդէսներուն մէջ, իրարմէ կը կորզէինք երգին մրցանակը, նման գարնանային զեփիւններուն՝ որոնք կը խաղան բլրան վրայ, և իրենց թեւերուն ծայրովը՝ անուշակ մըրմունջով մը, կը գգուեն մեղկօրէն նորածիլ խոտը:

Այն հանդէսներէն մէկուն մէջն էր, տեսնուեցաւ քնքուշ Մինոնան՝ որ կը յառաջէր հրապոյրներով լեցուն: Իր խոնարհած աչքերը թրջեցան արցունքով ի յիշատակ անցեալին, և երբոր ձգեց իր քաղցրիկ ձայնը, դիւցազները յուզուած ծռեցան մտիկ ընելու: Երգեց ան տխուր տարփանքները Սալգարի՝ որ կը հանգչի այսօր հողին ներքեւ, և վատաբախտիկ Կոլմայի, որ կը ննջէ անոր բով իր վերջին քունը:

Սալգար խոստացած էր անոր դառնալ

իրիկուն չեղած. բայց գիշերը կ'իջնէ անոր շուրջը, ան կը մնայ բլրան վրայ միայնիկ մնչիկ, ամայի, թողլիք: Լսենք իր ողբը, ո՛վ բարեկամներ:

ԿՈԼՄԱ

Գիշեր է, մինակ եմ այս բլրան վրայ, և փոթորկին ամպերը կը զիզուին. կը լսեմ մոնչիլը հովերուն՝ լերան կողերուն մէջը. հեղեղն ուռած անձրեւէն կը փորոտայ ժայռն ի վար: Զկայ ինծի համար ապաւէն մը: Աւաղ մինաւոր եմ և լքուած:

Ելիր, ո՛վ լուսին, գեշերներու ջահդ, դուրս ելիր լեռներուն ծոցէն: Ճերմակ աստղեր, զրուագեցէք երկինքի բօղը: Բարերար լոյս մը պիտի շառաջնորդէ՝ դիս դէպ ի հոն ուր է իմ սիրականս: Ո՛վ դիտէ հանգիստ կ'առնէ ան՝ ամայի տեղ մը՝ որսի յոգնութիւններէն, աղեղը թուլցած իր քովը, և իր շուները թասուն սգեսպառ իր շուրջը...

Եղով, պիտի ստիպուիմ ուրեմն գիշերն անցնել, լքուած անտէրունչ այս բլրան վրայ: Հեղեղներուն և հովերուն շառաչն ու մոնչիւնը կը կրկնուի դեռ, և ես չեմ կրնար լսել սիրականիս ձայնը:

Ինչո՞ւ համար հաւատարիմ Սալգարս
այսքան կ'ուշանայ հակառակ իր խոստման:
Ահաւասիկ ժայռը, ծառը և վտակը՝ ուր դու
խոստացար ինծի դառնալ զիշերուրնէ առաջ.
գեղեցիկ Սալգարս, ո՞ւր մնացիր:

Քեզի համար, թողուցի եղբայրս. քեզի
համար, փախայ հօրմէս: Շատոնց է մեր
երկու ընտանիքները թշնամի են իրարու.
բայց մենք, ո՞վ սիրականս, մենք թշնամի
չենք իրարու:

Հովեր, լսեցէք մանչելէ: Հեղեղատներ,
հանդարտեցէք, որպէս զի կարենամ լսեցընել
ձայնս՝ սիրականիս: Սալգար, Սալգար, ես
եմ քեզ կանչողը: Սալգար, հոս է ծառը,
հոս է քարածայոը, Կոլմա քեզի կը սպասէ.
ինչո՞ւ կ'ուշանաս:

Ո՛հ, լուսինը կ'երեւայ վերջապէս. ահա
ալեակը կը պճապճայ ձորակին մէջ. ժայռե-
րուն գորշորակ գլուխները կը յայտնուին,
բայց չեմ տեսներ զինքը անոնց գագաթ-
ներուն վրան: Չեմ տեսներ իր շունները որ
կը կանխէին զինքը: Աւաղ ինծի, հարկ է
ուրեմն որ մինակ մնամ ես հոս:

Բայց ո՞վ են անոնք՝ զոր պառկած կը
տեսնեմ մարդին վրան: Մի՛ գուցէ եղբայրս
ու սիրականս ըլլան: Սիրելիներս, խօսեցէք
ինծի:

Պատասխան չեն ի տար անոնք. հոգիս կը
ծփայ սարսափով: Ա՛հ, մեռած են անոնք.
արիւններանգ են իրենց դաշոյնները: Ո՛հ,
եղբայր իմ, եղբայր իմ, ինչո՞ւ համար
սիրելի Սալգարս սպաննեցիր: Ո՞վ Սալգար,
ինչո՞ւ համար եղբայրս սպաննեցիր: Երկուք-
նիկ ալ ինծի այնքան սիրելի էիք:

Ի՞նչ ըսեմ ձեր գովքին համար: Դուն,
Սալգար, բլրան ընակիչներուն ամենէն գե-
ղեցիկն էիր: Եղբայր իմ, պատերազմներու
մէջ մահուան բազուկն էիր դուն: Ո՛հ սի-
րելիներս, խօսեցէք ինծի, լսեցէք ձայնս...
բայց աւաղ, կը լսեն անոնք, կը լսեն առ
յաւէտ. սառած են անոնց սրտերն ու ալ
չեն բաբախեր ձեռքիս տակ:

Սիրուն ստուերներ, պատասխանեցէք ինծի
բարձունքէն ձեր ժայռերուն, բարձունքէն
ձեր լեռներուն. մի՛ վախնաք զիս ահա-
բեկելէ: Ո՛ւր գացիք դուք հանգչելու: Ո՞ր
անձաւին մէջ պիտի գտնեմ զձեզ:

Չեմ լսեր անոնց ձայնը հովերուն մէջ.
արձագանգը միայն կը կրկնէ ողբս՝ փոթո-
րիկներուն թողուցած լուսթեանը մէջ: Կը
նստիմ միս մինակ վշտիս հետ, ու կը
սպասեմ արտասուածքի արտաւտուն վերա-
գարձին:

Մեռելներով բարեկամներ, բարձրացուցէք անոնց շիրիմը. բայց մի փակէք զայն Կողման հոն ներս չմտած: Յնդեցաւ կեանքս երազի մը պէս: Ինչո՞ւ ապրիմ անոնցմէ ետքը: Կ'ուզեմ հանգչիլ սիրելիներուս մօտ, ժայռէն իջնող աղբիւրին. բովիկը:

Երբ զիշերն սքողէ բլուրները, պիտի գամ, հովերու թեւին վրայ, ջայլել հոս մահը իմ սիրելիներուս. որսորդը պիտի լսէ զիս իր խեղճուկ հիւղէն, և ձայնս իր աւանջին տխուր պիտի հնչէ. անուշ ու քնքուշ ողբս պիտի արթնցնէ իր գուլթը՝ երբոր լամբերու հերոսները՝ զօրոնք կը սիրէի:

Այսպէս կ'երգէր Մինոնա, և սիրուն կարմրութիւն մը կը գունաւորէր իր դէմքը: Սեղմուած էին մեր սրտերը, և մեր արցունքները Կողման կու լային:

Ռաջ անցաւ Ուլլին իր տաւիղով, և զուրցեց մեզի Ալպինի երգերը:

Ալպինի ձայնը գողտրիկ էր. Հոփնոյի հոգին հրեղէն էր. բայց այն ատեն գերեզման իջած էին անոնք, և իրենց ձայնը՝ ալ չէր հնչեր Սեղմայի մէջ:

Ուլլին՝ օր մը որսէ վերադարձին, լսեց անոնց երգերը. կ'ողբային անոնք անկումը

Մորարին, մահկանացուներէն առաջինին: Մորար Փինգալի հոգին ունէր, զարհուրելի էր իր սուրը նման Ոսկարի սուրին. բայց ինչաւ: Իր հայրը զինքը լացաւ, բոյն արցունքի հեղեղներ հոսեցուց... Այն վատացունքի հեղեղներ հոսեցուց... Մինոնան էր: Բախտիկ բոյրը՝ նոյն ինքն Մինոնան էր:

Երբ լսեց Ուլլինի երգելը՝ հեռացաւ, նման լուսնին՝ որ գուշակելով փոթորիկը իր աղուոր զուխը կը ծածկէ ամպի մը մէջ: Ուլլինի հետ ես ալ նուագեցի տաւիղով, և վշտի երգն սկսաւ:

ՀՈՒՆՈՅ

Դադրեցան հովերն ու անձրեւ. միջօրէն հանդարտ է. ամպերն օդին մէջ կը թռչին ցիրուցան. արեւուն անկայուն լոյսը կը փախչտի կանաչ բլուրներուն վրայէն, լեռան հեղեղատը կը զլտորէ իր կարմրորակ ջուրերը հովտին բարակոյտներուն մէջէն:

Կը սիրեմ մրմունջդ, ո՞վ հեղեղատ. բայց աւելի անուշ է ձայնը զոր կը լսեմ. Ալպինի ձայնն է այն՝ որ մեռելները կու լայ: Իր զուխը ծածկէ տարիներէն. կարմիր աչքերը արցունք կը թորեն:

Ներդաշնակութեան զաւակ, Ալպին, ինչ

չո՞ւ միայն կը տեսնեմ զքեզ լոին բլրան վրայ. ինչո՞ւ կը հեծես զուն՝ ինչպէս հոփն անտառին մէջ, կամ ինչպէս կոհակը՝ ամայի ափունքին վրան:

ԱԼՊԻՆ

Արցունքներս, ո՞վ Հոինոյ, մեռելներուն համար են. ձայնս գերեզմանին բնակիչները կ'ողջունէ: Կանգուն ես զուն հիմա, ո՞վ երիտասարդ, և վեհափառ բարձրութեամբդ՝ էն գեղեցիկն ես զաշտի զաւակներուն: Բայց պիտի իյնաս նման հոյանուն Մորարին. զգայուն օտարականը պիտի զայ նստի լայ շիրմիդ վրայ: Բլուրներդ՝ ա՛յ զքեզ պիտի չճանչնան. և աղեղդ պիտի մնայ թուլ-թուլիկ բնակարանիդ մէջ:

Ո՞վ Մորար, թեթեւութեամբ էիր զուն ինչպէս բլրան եղջերուն, ահաւոր՝ ինչպէս բոցավառ օդերեւոյթը: Փոթորիկը նուազ անդիտաբեր էր քան քու բարկութիւնդ. փայլակը նուազ կը շողար զաշտին մէջ՝ քան բուսուրդ խառնուրդին մէջ: Չայնդ կը նմանէր հեղեղատին շառաչիւնին՝ անձրեւէն ետքը, կամ արձագանգին՝ որ հեռաւոր փոթորիկ մը կը սպառնայ:

Շատ հերոսներ ինկան հարուածներուդ տակ, և ցատումիդ բոցերը մարտիկները կը սպառէին: Բայց ինչքան հանդարտ էր գէմբդ ու զուարթ՝ երբ պատերազմէն կը դառնայիր: Կը նմանէիր արեւին՝ փոթորկէն ետքը, կամ լուսին՝ ամառնային գիշերներու լուսթեանը մէջ. խաղաղ էր հոգիդ լիճի մը ծոցին նման, երբոր կը լռեն հովերն օդին մէջ:

Այսօր կը ննջես մեռելներու անձուկ օթեւանին մէջ: Երեք քայլով կը չափեմ փոսդ՝ ո՞վ զուն, որ այնքան մեծ եղար: Մամռապատ չորս քարեր միակ յիշատակարանն են՝ որ զքեզ մարդոց միաքը կը ձգեն. ծառ մը որուն վրայ հազիւ մէկ քանի տերեւ կայ, մարգագետին մը՝ որուն չորցած ցօղունները կը սարսռին հովին փշումէն, միայն ասոնք են որ կը ցուցնեն որսորդին աչքին ահեղազօր Մորարի գերեզմանը:

Ո՞վ երիտասարդ Մորար, ուրեմն իրա՞ն է որ ա՛յ չկաս զուն: Չթողուցիր մայր, չթուգիր սիրուհի՝ որ զքեզ լայ: Մեռաւ ան որ զքեզ ծնաւ. մեռաւ և Մորզլանի դուստրը:

Ո՞վ է այն ծերունին որ մեզի կու գայ՝ կռթնած իր ցուպին, տարիները ձերմկցուցեր են իր մազերը. զեռ կարմիր են աչ-

քերը թափած արցունքներէն . կը դողայ
ամէն մէկ քայլին :

Հայրդ է ան, ո՛վ Մորար . հայրդ՝ որ
քեզմէ զատ որդի չունէր . լսեր է համբաւդ
պատերազմներու մէջ և թշնամիներուդ փա-
խուստը, բայց ինչո՞ւ չեն պատմեր իրեն
աղիտաւոր ճակատագիրդ ալ :

Լաց, դժբախտ հայր, լաց . բայց որդիդ
ա՛լ չի լսեր ձայնդ . խորունկ է իր քունը
գերեզմանին մէջ, և բարձը՝ որուն վրայ կը
հանդչի իր գլուխը՝ խորասուզուած է հողին
տակը : Մորար՝ ալ պիտի չլսէ ձայնդ, ալ
պիտի չարթննայ իր հօրը ձայնին :

Ե՛րբ պիտի գայ առաւօտեան ճառագայթն
ու ցրուէ գերեզմանին ստուերները . ե՛րբ
պիտի գայ արթնցընէ Մորարը՝ իր երկայն
քունէն : Մնաս բարո՛ւ առ յաւէտ, ո՛վ մար-
տիկներէն քաջագոյնդ, անվնէր հերոս ,
պատերազմի դաշտը՝ ա՛լ պիտի չտեսնէ զքեզ .
անտառներու մութը պիտի չցոլացընէ զէն-
քերուդ փայլակը . որդի չձգեցիր որ զքեզ
յիշեցընէր, բայց Ալպինի երգերը անմոռաց
պիտի պահեն անունդ . գալիք դարերը պիտի
իմանան փառքդ, պիտի լսեն անոնք Մո-
րարի համբաւին շփոնդը :

Ալպինի երգերուն՝ վիշտն արթնցաւ մեր
հոգիներուն մեջ . բայց Արմինի սրտէն էր
որ դուրս թաւ խորունկ հառաչանք մը .
ծաղիկ հասակին մահէն հնձուած իր որ-
դոյն պատկերը կու գայ կը նկարուի իր
մտքին մէջ :

Ծերունիին բռն էր Կարմիր : «Արմին,
լսաւ անոր, ինչո՞ւ է այդ ողբը : Բարդերուն
երգերը տխրեցնելու են զքեզ : Երգերուն
անուշակ գեղգեղը կը յուզէ ու կը դիւթէ
հոգիները . նման են անոնք շոգիին՝ որ
կ'ելլէ լիճին ծոցէն և կը տարածուի լոռ-
նիստ հովտին մէջ . ծաղիկները կը լեցուին
ցօղով . բայց արեւը կ'երեւայ, և թեթեւ
շագին կը ցնդի :

«Ինչո՞ւ համար ուրեմն այդ թաղծոռ
տրտմութիւնդ, ո՛վ Գորմայի կղզիին պետդ» :

ԱՐՄԻՆ

Այո՛, տխուր եմ, և ցաւերս ունին իրենց
պատճառը . Կարմո՛ր, դուն զաւակ կորսըն-
ցուցած չես : Քաջագանգուր Կոլգարը և
չքնաղաղեղ Անիրան կ'ապրին աչքերուդ առ-
ջեւ : Կը տեսնես փթթումը ընտանիքիդ բոլ-
բոջներուն . բայց Արմին վերջինն է իր ցեղին :

Որքան տխուր է անկողինն ուր կը հանգչիս
 զուն, ո՛վ Դաւրա, ո՛վ զուտոր իմ. ի՛նչ-
 չափ խորունկ է քունդ գերեզմանիդ մէջ:
 Ե՛րբ պիտի արթննաս զուն ու լսեցընես
 հօրդ երգերուդ անուշութիւնը:

Ելէք, աշնանային հովեր, ելէ՛ք ու փշե-
 ցէք սեւ մացառուտին վրայ. մոնչեցէք լեռ-
 ներու հեղեղատներ. և զուք, հիւսիսային
 փոթորիկներ, ծոցէք ձեր կաղնիներուն
 ծայրը:

Հի՛ռ եկուր բզբտուած ամպերուն վրայ,
 ո՛վ լուսին. ցուցուր երբեմն երբեմն մեկա-
 մաղձոտ նայուածքներդ: Յիշեցուր ինծի այն
 անագորոյն գիշերը ուր զաւակներս կորսնցու-
 ցի, ուր արի Արինդալը, որդիս, ինկաւ. ուր
 գեղեցիկ Դաւրան՝ զուտորս, անհետացաւ՝
 ինչպէս աստղ մը երկինքին մէջ:

Ո՛վ զուտոր իմ, գեղեցիկ էիր զուն ինչպէս
 երեկոյեան աստղը Փուրայի բլուրներուն
 վրայ. քու սպիտակութիւնը կը գերազանցէր
 ձիւնին փաղփը, և ձայնդ անուշ էր նման
 զեփիւտին շունչին:

Ո՛վ որդեակ իմ. անսման էր աղեղիդ
 ոյժը և նետիդ արագութիւնը պատերազմնե-
 րու մէջ. առնացի նայուածքդ կը նմանէր
 նսեմ շողիին որ կը բարձրանայ ալիքնե-

րուն վրայէն, և վահանդ՝ շանթաբեր ամ-
 պին:

Արմար, հոշակապանձ մարտիկ, եկաւ
 տունս ու Դաւրայի սէրը խնդրեց. երկայն
 մերժումներու չհանդիպեցաւ: Բարեկամները
 սիրո՛ւն ամոլին՝ կը շրջապատէին անոնց
 միութիւնը ուրախութեամբ և յոյսերով:

Ողբալի որդին, էրաթ, մնլեզնախանձ՝ մա-
 հուան համար իր եղբօրը՝ զոր սպաննած էր
 Արմար, կ'իջնէ ափունքը, ձեր նաւաւարի
 մը կերպարանքով: Նաւակն ալիքներուն կը
 թողու: Մագերը տարինքնէն ձերմեկցած կը
 թուէին. աչքը լուրջ էր և հանդարտ:

«Ո՛վ կիներէն ամենէն գեղեցիկդ, զուտոր
 ազնուական Արմինի, քիչ հեռու ասկէ բաց
 ծովուն մէջ ժայռ մը կայ, որուն վրայ կարմիր
 ծովուն մէջ ժայռ մը կը բարձրանայ: Հոն
 պտուղներով ծառ մը կը բարձրանայ: Հոն
 է որ Արմար իր սիրելի Դաւրային կը սպա-
 սէ: Եկայ որ տանիմ իր սիրուհին ալիք-
 ներուն մէջէն»:

Դիւրահաւան Դաւրան կը հետեւի անոր,
 կը կանչէ Արմարը. բայց ժայռին զաւակը¹
 միայն կը պատասխանէ իր ճիշերուն:

1. Կը կարծէին այն ատենները, որ ոգի մը
 կը բնակէր ժայռերուն մէջ և կը զուարճանար
 լսած ձայները կրկնելով, և այսպէս կը կազ-
 մուէր արձագանգը:

«Արմար, սիրականդ իմ, ինչո՞ւ համար կը թողուս զիս այս տեղերը սարսափեւ օրհասական: Մտիկ ըրէ, Արմար, մտիկ ըրէ, Դարան է որ զքեզ կը կանչէ»:

Կենդանոր Էրաթը ափունքը կը հասնի՝ մեծ մեծ քրքիջներով: Դարա կը բարձրացնէ ձայնը, կը կանչէ եղբայրն ու հայրը:

«Արինդալ, Արմին, Էնչ, օգնող մը չկա՞յ ձեր Դարային»:

Իր ձայնը մինչեւ ափունքը կը հասնի:

Արինդալ բլրէն կ'իջնէր՝ որսի աւարներով բռնաւոր. իր փքիները կը հնչէին բո՜ւլընտի, աղեղը ձեռքն էր. սեւ բարակները կը հետեւէին իր քայլերուն: Կը տեսնէ զրուս ժան Էրաթը ափունքը, կը հետամտի, կը յարձակի, կը ձերբակալէ ու կաղնիի մը կը կապէ. ուժեղ կապեր կը պրկեն անդամները գերուածին, որ կը սարսափեցնէ արձագանգներն իր ճիչներով: Արինդալ նաւ կը նետուի, կը սուրայ ալիքներուն վրայէն՝ Դարան ափունքը բերելու համար:

Արմար կը հասնի և առեւանգիչ մը կը կարծէ զանիկա. կատաղութենէն խելայեղ, կ'արձրկէ նետը. սլաքը կը թռչի, կը մարձի բու սրտիգ մէջ, ո՞վ որդեակ իմ, փոխանակ վատշուէր Էրաթին: Թին անշարժ կը մնայ:

Որդիս կ'իյնայ քարաժայռին վրայ, կը թալէթի ու կը մեռնի: Ի՞նչ ցաւ էր որ պաշարեց քեզ, ո՞վ Դարա, երբ տեսար եղբորդ արինը որ կը հոսէր ոտքերուդ տակ: Կոհակները նաւակը ժայռին կը զարնեն ու կը փշրեն: Արմար ծով կը նետուի, Դարան փրկելու կամ մեռնելու դիտումով: Հով մըն է կը փրթի յանկարծակի բլրան զագաթէն: Արմար անգնդասոյց կ'ըլլայ կոհակներուն մէջ ու ալ չերեւար:

Մինակուկ ծովէն պարուրուած քարաժայռին վրայ, աղջիկս կը գոռացըներ օդն իր հեծութիւններով: Հայրը կը լսէր անոր ողբական ճիչերը և չէր կրնար օգնել:

Ամբողջ գիշերը հոն ափունքը մնացի: Լուսնին աղօտ պայծառութեամբ կ'ընդնամարէի դուստրս. բոլոր գիշերը, իր սրտածմլիկ հառաչները կը հասնէին ականջիս, նման ուրաւականներու ձայնին: Հովը կը փչէր կառաղորէն, և փոթորիկն անձրեւը կը խառաղանէր լեռան կողերը:

Դեռ արշալոյսը չերեւցած, ձայնն սկսաւ տակաւ տկարանալ և մարեցաւ՝ տերեւներու մէջ հոգեւարք զեփիւսին մրմունջին նման. վիշտն սպառած էր անոր դժը, մեռաւ ան. ան մինակ թողուց քեզ, վատաբախտ Ար-

մին: Կորսնցուցիր որդիդ, որ զօրութիւնդ էր պատերազմներու մէջ, հպարտութիւնդ՝ հանդէսներուդ մէջ:

Այն ահռելի գիշերէն ի վեր, ամէն անգամ որ փոթորիկը կ'իջնէ լեռնէն, ամէն անգամ որ հիւսիսային հովը կ'ուռեցընէ ալիքները, կ'երթամ կը նստիմ ավուները, և աչքերս կը դամուին ժանտածուտ բարաժայտին վրայ:

Յաճախ, երբ լուսինը կը տգունի իր մուտքին, կը նշմարեմ սառուերները որդիներուս՝ որոնք կը խօսակցին մէկտեղ:

Ինչ, զաւակներս, գուժ չունի՞ք դուք Արմինի վրայ, պիտի չպատասխանէ՞ք բնաւ իր ձայնին:

Սաւաղ, կ'անցնին անոնք, և իրենց հօրը չեն նայիր... Այո՛, Կարմոր, տխուր եմ ես, և թեթեւ չէ վիշտերուս պատճառը:

Բարդերն այսպէս կ'երգէին Սելմայի մէջ. կը կախարդէին հանգիստը փինգալին՝ իրենց տալիզներուն դաշնակութիւններով և պատմութիւններով հին ժամանակներուն: Պետե՛րը կը վազէին իրենց բլուրներէն լսելու համար անոնց պատերազմիկ նուագները, և գո՛ւ

վեստներով կ'ողողէին Կոնայի¹ երգիչը, բարդերուն առաջինը:

Բայց հիմայ, ծերութիւնը սառեցուց լեզուս և հոգիս մարած է. երբեմն կը լսեմ դեռ ձայնը բարդերուն սառուերներուն, և կը ջանամ միտքս պահել իրենց ցնորական երգերը: Բայց յիշողութիւնս կը լքանէ զիս, և տարիներու ձայնը կ'աղաղակէ ինծի անցնելու ատենը. «Ինչո՞ւ համար կ'երգէ դեռ Օսսիան: Ընդհուպ պիտի մանէ իր նեղ բնակարանը, հողին տակը, և ոչ մէկ բարդ պիտի չհօշակէ իր համբաւը»: Անցէ՛ք, անցէ՛ք միշտ, տխուր տարիներ. և որովհետեւ դուք՝ ա՛լ ինծի ուրախութիւն չէք բերեր, օ՛ն, թող բացուի գերեզմանը և Օսսիանն ընդունի. վասնզի իր զօրութիւններն սպառեցան:

Դաշնակութեան զաւակները հանդիստ վա՛յելելու գացած են. իմ ձայնս կը մնայ ա՛նոնցմէ ետքը, նման ձայնի մը՝ որ կը մըմնջէ տակաւին ալիքներէն ծեծուած ժայռի մը խոռոչին մէջ, երբ բոլոր հովերը կը լռեն, և նաւավարը, հեռուանց, կը նայի դեռ հայրենիքի ծառերուն վերջին տատանումներուն, որ կը ծռին հորիզոնին վրայ:

1. Օսսիանը:

ՀԱՅԿԱՆ

ԿԱԼԹՈՆ ԵՒ ԿՈԼՄԱԼ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Սոյն քերթոշածը, ինչպէս և ուրիշ շատեր, ուղղոշած է մեկոշն առաջին քրիստոնեայ քարոզիչներէն՝ որոնք Սկովտիա եկան: Քերթոշածիս նիւթն է հետեւեալը:

Դռննտարնոյ կը քազաւորէր Տեւրայի կամ Տոշիդի ափոշնքը, և Ռարմոր կը բնակէր Կրոշքայի կամ Կրիշդի ափոշնքը: Դռննտարնոյ՝ նախանձէն կամ ընտանեկան ոխ մը առնելոշ համար՝ Ռարմորն սպաննեց հանդէսի մը մէջ: Բայց յետոյ՝ խղձմտանքիւն զարկաւ, ու Ռարմորի երկոշ զաւակները՝ Կարթոն և Կորմար՝ իր արքոշնիքն առաւ:

Երկոշ որբերը՝ հազիւ քիչ մը մեծցան՝ նշաններ մը տոշին իրենց հօր մահոշան վրէժը խնդրելոշ. Դռննտարնոյ անմիջապէս փակեց զանոնք Տեւրայի եզերքը՝ երկոշ անձաւներոշ մէջ, և որոշեց զաղտոշի մէջ տեղէն վերցնել զանոնք:

Կորմար, Դռննտարնոյի դուստրը, սիրաւ հարոշելոյ գեղեցիկ Կարթոնին, բանտէն ազատեց զինքը, և հետը Փիւնգալին փախաւ՝ երիտասարդ մարտիկի կերպարանքոյ: — Փիւնգալ որկեց Օսսիանը երեք հարիւր հոգիոյ Կորմարը ազատելոշ համար. բայց շատ ուշ էր: Դռննտարնոյ խողխողած էր որբը: Օսսիան յարձակեցաւ խոշորոշ թազաւորին վրայ, ջախջախեց բոլորոյին անոր բանակը և զանիկա իր ձեռքոյ սպաննեց:

Կարթոն ամոշանացաւ զինքն ազատողին՝ Կորմարի հետ, և Օսսիան Մորոշեն դարձաւ:

ԿԱԼԹՈՆ ԵՒ ԿՈԼՄԱԼ

Ողբիկ ամայի բարձայոներուն, ո՛հ, ո՛ր-
քան կը սիրեմ արձագանգը խորհրդաւոր
ձայնիդ: Քաղցր են շեշտերդ ինչպէս մրմունջը
առուակին՝ որ կը փախչի հովտին կանա-
չագեղ խոտերուն տակէն: Տանս լուծեանը
մէջ կ'արթննամ քեզի ոնկնդրելու համար:
Դեռ կը կարկառեմ բազուկս դէպ ի նիզակս՝
ինչպէս երբեմն երիտասարդութեանս օրե-
րուն. բայց իսկոյն կը զգամ որ բազուկս
կ'իյնայ անզօր, և սիրտս կը հառաչէ:

Քարածայռի՛ զաւակ, պիտի չուզես մտիկ
ընել Օսիանի երգերը: Հոգիս կը հրճուի
անցեալ ժամանակներու յիշատակովը: Կը
զգամ երիտասարդութեանս ցնծութիւններուն
հրահրումը, ինչպէս կը տեսնէ մէկը արեւուն
շողշողիւնը արեւմուտք, երբ ազատած է ան
իր ճաճանչները փութորկաբեր ամպերէն:
Կանաչազարդ բլուրները կարծես կը վերցը-

նեն իրենց խոնաւ զուտները ողջունելու համար անոր լոյսը. առուակները կը հոսին մարգն ի վար աւելի զուարթ կարկաշտով մը. տունէն դուրս կ'ելլէ ձերունի մարտիկը՝ կոթնած իր զաւապանին. երկինքի պայծառութիւնը կ'արծաթազօծէ իր ճերմակ մազերը:

Կը տեսնես այն վահանը որ կախուած է Օսսիանի սնարէն: Պատերազմի նշաններ կը կրէ ան, և իր կումքերը կորսնցուցած են իրենց փայլակը. արիասիրտ Դունտալ մային վահանն է ան, Տելթայի պետին: Գործածեց զայն պատերազմներու մէջ մինչեւ այն օրը՝ ուր ինկաւ Օսսիանի սուրին տակ:

Մտիկ ըրէ, ժայռի զաւակ, մտիկ ըրէ պատմութիւնը հին ժամանակներուն:

Ռաթմար Կլութայի պետն էր: Իր պալատն ապաստանարան մըն էր տկարին: Ռաթմարի գոնքը երբեք զոցուած չէին օտարականի մը երեսին, միշտ կ'ընդունուէր անոր հանդէսներուն, և կը մեկնէր օրհնելով անունն իր մեծանձն ասպնջականին: Կ'երգէին բարդերն իրենց տաւիղներով. տըխրութենէն տխատեալ հէքը կ'ունկնդրէր անոնց ներդաշնակութիւնները, և ուրախութիւնը կը փթթէր իր գէմքին վրայ:

Դունտալմայ, սոյն վայրագ թշնամին՝ օր

մը եկաւ և ձայնաբուր եղաւ Ռաթմարի: Կլութայի պետը յաղթեց, Դունտալմայ բաշուեցաւ, կատաղութիւնը սրտին մէջ:

Քիչ մը ատեն ետքը, նորէն եկաւ ան գիշերանց՝ ստուարաձեռն գնդի մը զուխը, և մեծանձն Ռաթմարը մեռաւ. մնաց ան տարածուած՝ զի ցուրտ անկենդան՝ իր պալատին մէջը, ուր այնչափ անգամներ ընդունած էր օտարականն իր կոշտութեամբ:

Իր երկու զաւակները, Կլութար և Կալթոն, դեռ շատ աղածրի հասակի մէջ էին: Կը մտնեն անոնք՝ մանկական ուրախութեամբ՝ իրենց հօրը պալատը. կը տեսնեն զանի արիւնջուայ. կը սկսին լալ: Ի տես թշուառ այն մանկիկներուն՝ գորովեցաւ յուշուեցաւ արիւնքուշտ հոգին Դունտալմայի. իր Ալտելթայի պալատը տարաւ զանոնք:

Երկու որբերն արդէն մեծցած էին իրենց թշնամիին տանը մէջ. իրենց բազուկն արդէն անոր աչքին առջև աղեղ կը լարէր. կը պատերազմէին արդէն իր երկու կողմէն:

Տեսան իրենց հօրը պարիսպները կործանուած, և մարենին՝ անտառացած անօր տանը մէջ. լացին գաղանօրէն, և տխրութիւնը կ'երեւար երբեմն՝ ի հեծուկս իրենց՝ իրենց գէմքին վրայ:

Դունտալմայի նշմարեց անոնց թախիծը՝ իր անողորմ հոգին՝ ապահով ըլլալու համար անոնց վրէժխնդրութենէն՝ որոշեց անոնց մահը։ Բանտեց զանոնք Տելթայի փունքը երկու անձաներու մէջ։

Արեւը երբեք չէր թափանցած այն ահռելի զնտաններուն մէջ։ Լուսինը երբեք չէր տարածեր հոն իր քաղցր շողիւնը գիշերատեն։ Ռաթմորի որդիները՝ սուզուած խիտ խաւարին մէջ՝ մահուան կը սպասէին։

Դունտալմայի գուստրը, Կոլմալ, օրիորդ խարտիշահեր, կապոյտ ու նուաղկոտ աչքերով, կ'արտասուէր լռիկ մնշիկ, և իր ակնարկները սեւեռած էին ծածկաբար Կալթոնի վրայ, որուն դիմադծերը նկարուած էին խորապէս իր հոգիին մէջ։

Կը դողայ իր երիտասարդ դիւցազին համար. բայց ի՞նչ կարող էր ընել Կոլմալ, իր քնքուշ ձեռքը չէր կրնար նիզակ վերցնել։ Մարդախոշոր դաշոյնը եղած չէր փողփողելու համար անոր կշտին։ Չքնաղ ծոցը երբեք չէր բարախած զրահներու վերտին տակ, և իր աչքերը չէին սարսափ ազդեր մարտիկներուն։ Ի՞նչ կարող ես ընել, ո՛վ Կոլմալ, օգնելու համար սիրականիդ, կը քալէր կոյսը դողդոջոտ քայլերով. մազերը կը ծածանէին

խառնիխուռն և իր շլմոր աչքերը արցունքներու մէջէ կը տեսնէին։

Գիշեր մը, հանդէսներու սրահը¹ կը մտնէ և իր մարմինն ալապատորը պողպատով կը ծածկէ։ Չէնուզարդն էր երիտասարդ մարտիկի մը՝ որ մեռած էր իր առաջին պատերազմին մէջ։ Կը վազէ դէպ ի Կալթոնի անձաւը, կը խզէ կապերն անոր գետուած բազուկներուն։

«Ելիւր, Ռաթմորի՝ որդի, ելիւր, բնաւ անոր, գիշերը մուծ է. միասին Սելմայի թաղաւորին Բովը փախչինք։ Լանգալի որդին եմ ես, Լանգալի՝ որ երբեմն հօրդ տունն ապաւինեցաւ։ Խմացայ որ այս խաւար անձաւին մէջ բանտարկուած ես, ու սիրտս զայրացաւ։ Ելիւր, Ռաթմորի զաւակ, օգտուինք գիշերուան մթութենէն։

— Ո՛վ անուշակ ձայն, պատասխանեց Կալթոն. ամպերուն ծոցէն է որ կու գաս դուն։ Յաճախ՝ երազներու մէջ՝ տեսայ իջնելը նախնեաց ստուերներուն, յորմէ հետէ արեւն հեռու քաշեց տարաւ իր ճառագայթներն աչքերէս և աղջամուղջը կը բնակի

1. Յաղթուած թշնամիներու զէնքերը հոն կը կախէին իբրեւ կապուտ պատերազմի։

շուրջս: Իրաւ Լանգալի որդին ես, այն մարտիկը՝ զոր շատ անգամ տեսած եմ Կլուծայի պալատը: Բայց Փինգալին բոլ փախչիլ, թողուլ որ մեռնի Կոլմալը, Կոլմալը՝ որ զիս կը սիրէ. թողուլ եղբայրս փակուած այս աղջամղջուտ զնգանին մէջ և Մորուենի երկիրը փախչիլ: Լանգալին՝ զաւակ, տուր ինծի այդ նիգակը, որ երթամ ազատեմ եղբայրս:

— Հազար մարտիկներ, յարեց կուսափթիթ Կոլմալը, հազար մարտիկներ կը պահեն գերի եղբայրդ: Ի՞նչ պիտի կրնանք ընել այնչափ բազմութեան դէմ: Փախչինք, կ'ըսեմ բեզի, Մորուենի թագաւորին: Ան կու գայ իր բանակին զուխը. ան՝ օժանդակ ձեռք մը կը կարկառէ թշուառներուն, և իր խնամակալ սուրը կը փայլատակէ տկարին շուրջը: Ելի՛ր, Ռաթմորեանդ, գիշերուան ստուերները խսկոյն պիտի անհետացընեն մեզ: Դունտալմոյ պիտի տեսնէ ոտքերուդ հետքը վաշտին վրայ, և պիտի մեռնիս ծաղիկ հասակիդ»:

Հերոսը կ'ելէ հառաչելով: Եղբօրն յիշատակը՝ անոր թափել կու տայ դառն արցունքներ: Կը բռնէ Սելմայի պալատին ճամբան. բայց Կալթոն չէր գիտեր որ իր ա-

ռաջնորդը չբնադագեղ Կոլմալն էր: Գեղադէմ կոյսը ծածկուած էր սաղաւարտին տակ, և կճեայ ծոցը կը հառաչէր պողպատին ներքեւ: Փինգալ՝ որսէն դարձին՝ երկու օտարականները Սելմայի պալատը գտաւ:

Մորուենի թագաւորը լսեց անոնց թշուառութեան պատմութիւնը, և աչքերը դարձուց իր շուրջը գտնուող գունդին վրայ: Հազար հերոսներ ցատկեցին ելան՝ Տելթայի պատերազմը մղելու պատուին թախանձանքով: Վաղեցի նիգակովս բլրան բարձունքէն, և փառքի յոյսը հրահրեց սիրտս ի պատերազմ:

«Զաւակս, ըսաւ ինծի թագաւորը, ա՛ն Փինգալի նիգակը, թո՛ր Տելթայի ափունքը, և խորտակէ Կոլմարի շղթաները: Յաղթաւ և խախտեց Կոլմարի շղթաները: Յաղթաւ հասնի ինծի, որպէս զի սիրտս լողայ ցնծու թեան մէջ՝ իմանալով որ որդիս կեանք կու տայ իր նախնեաց պատուին: Օստիան, պատայ իր նախնեաց պատուին եղբի մրկի տերազմին մէջը զարհուրելի եղբի մրկի մը պէս, բայց կեցուի՛ր՝ զգեսնեալ թշնամիին վրայ բարձրացած սուրդ: Այս վարմունքին կը պարտիմ ես իմ բոլոր փառքս: Զանա, ո՛վ որդեակ, Սելմայի պետին նմանելու: Երբ յանձնապատասան մարտիկը պալատս կու գայ, ակնարկներս չեն հաճիր կանգ առնել

անոր վրայ. բայց թշուառներուն բարեգործակ ձեռք մը կը կարկառեմ, և սուրս միշտ կ'ելլէ պատեանէն՝ երբ տկարն ու հարստահարեալը օգնութիւնս կը հայցեն:

Կ'առնեմ զէւքերս, Դիարան¹ և Դարգոյ հետս կու գան: Երեք հարիւր մարտիկներ՝ եռանդնէն վառլուռն՝ կը հետեւին մեզի: Երկու երիտասարդ օտարականները կը բաւլին բովերէս: Շուտով լսեց Դունտալմոյ մեր գալստեան շոփոյդը. կը հաւաքէ բոլոր իր ուժերը և կանգ կ'առնէ իր գնդովը՝ բլրան մը գագաթը: Այսպէս կ'երեւան կայծակէն ջախջախուած ժայռերը, երբ իրենց սեւցած ու մերկ ծառերը գետին կը ծռին, և ցամքած են առուակներն իրենց անձաւներուն:

Տեւթայի հեղեղատը կը թաւալէր սիգօրէն մեր ոստիաներուն ոտքը: Բարդ մը ղրկեցի ընծայելու Դունտալմոյին պատերազմը դաշտին մէջ: Հեզնակսն ժպիտ մը եղաւ անոր պատասխանը:

1. Դիարան հայրն էր Կոննալի, որ ցաւալի կերպով սպաննուեցաւ Կրիմորայէն (տես Կարփիտոշաւ): — Դարգոյ՝ որդի էր Կալաթի և թագաւոր Լարթոյի. իր խօսքը շատ կ'ըլլայ Օսմանի քերթուածներուն մէջ: Կ'ըսուի թէ Կոննալ մը սպաննուած է որսի ատեն:

Եւ ահա բլրան վրայ կը շարժի իր բանակը, ինչպէս սեւ ամպ մը կը տատանի ու կը պատռի երկինքի կապոյտին տակ, երբ հովերը՝ բանտարկուած իր ծոցին մէջ՝ կ'ուռեցընեն և կը պարզեն ամէն կողմէ իր անձայր քօղը:

Անագորոյն Դունտալմոն քաշքշել կու տայ հէք Կոլմարը՝ կաշկանդուած հազար կապերէ՝ Տեւթայի ափուքը. երիտասարդ հերոսը ընկճուած կ'երեւար տխրութենէն: Աշրոսը ընկճուած կ'առնեն իր բարեկամներուն բերը կանգ կ'առնեն իր բարեկամներուն վրայ: Ան կը տեսնէր զմեզ զինավառ՝ հանդիպակաց ափը: Տունդալմոյ կը վազէ, և իր նիզակով կը խոցէ անոր կողը: Կը գրկուի տարաբախտիկը ու լայն վերքէն արիւն կը ժայթքէ. լսեցինք իր վերջին հառաչները:

Կալթոն՝ խելայեղ՝ հեղեղատը կը նետուի: Ես՝ կը կոթընիմ նիզակս վրան ու զիմացը կը ցատկեմ. թշնամիները կ'իյնան մեր հարուածներուն տակ. բայց զիշերը կու գայ և զմեզ կը բաժնէ:

Դունտալմոյ կը քաշուի բարաժայռի մը վրայ՝ հին անտառի մը մէջ: Իր սիրտը կ'այրէր կատաղութենէն երիտասարդ հերոսին գէմ՝ զոր չէր կրցած սպաննել: Կալթոն ծառի մը տակ կեցած էր, սուղուած տխուր

ցաւերու մէջ, Կու լար իր եղբայրը, չքնաղ Կոլմարը, զոհուած իր ծաղիկ հասակին՝ անփառունակ:

Հրամայեցի բարդերուն որ վշտի երգերը լսեցընեն և հերոսին թաղծոտ տրտմութիւնը ամոքի. բայց, միշտ մի և նոյն դիրքին մէջ՝ ան նիզակովը գետինը կը ծեծէր ստէպ: Անոր մօտ, դեռատի Կոլմարը կու լար լոփկ մնջիկ. կը զգար որ կամ իր սիրականը կամ իր հայրը մեռնելու էր:

Կէս պիշեր էր: Լուսթիւնն ու խաւարը կը թագաւորէին զաշտին վրայ: Քունը կը փակէր մարտիկներուն աչքերը: Կալթոնի հոգին կը սկսէր հանդարակ. պտտեցողմէն խոնջ՝ հանգստի վայրկեան մը կը փնտռէր: Բայց Տեւթայի հեղեղատը դեռ կը մրմնջէր իր ափանջին. Կոլմարի ստուերը կ'երեւայ անոր և վերքը կը ցուցնէ. կը ծռէ իր գլուխը հերոսին վրայ, և ափար ձայնով մը.

«Ռաթմարի որդին պիտի ննջէ խաղաղիկ, և իր եղբայրը, բոլորովին արիւնով թաթաւուչ, գետին տարածուած է անկէսդան: Միթէ որսի ընկեր չէ՞նք մենք իրարու, մինչեւ այն օրը՝ ուր մեռայ, մինչեւ այն օրը՝ ուր մահը փրցուց երիտասարդութեանս ծաղիկը: Դիս՝ տժգոյն և ցուրտ՝ փռուած է անփառ

Լոնայի բարաժայոյն ոտքը: Ելի՛ր, Կալթոն. խնդրէ՛ վրէժս արշաղոյսը չծաթած. Տունդալմոյ պիտի նախատէ եղբօրդ մնացորդները»:

Կ'ըսէ ու կը բաշուի աներեւոյթ կ'ըլլայ ստուերը: Արթննալուն՝ կը տեսնէ Կալթոն՝ անոր օդին մէջ գծած լուսեղէն ափօր: Կը մեկնի, կը թռչի, և կը հնչեցընէ հեռուն իր զէնքերը: Դժբախտ Կոլմարը կ'ելլէ, կը հետեւի՝ մութին մէջ՝ իր սիրականին, երկայն նիզակ մը ոգեսպառ հետը բաշեցնելով:

Կալթոն կը հասնի Լոնայի բարաժայոյն ոտքը, կը գտնէ եղբօրը մարմինը տարածուած կարմիր հոգին վրայ: Կատաղութիւնը կը տիրէ իր հոգիին, կը նետուի թշնամիներուն մէջ:

Մահուան հեծութիւնները կ'ելլեն կը բարձրանան օդին մէջ: Դունտալմոյի բանակը անմիջապէս կը շրջապատէ զանի և նեղը անմիջապէս կը շրջապատէ և շղթայակապ կը խոթէ: Կը ձերբակալուի և շղթայակապ վայրագ յաղթականին առջեւ կը բերուի: Յնծութեան ճիշեր կը բարձրանան, և բլուրները կը կրկնեն զիշերանց:

Այս աղմուկէն՝ ընդոստ կ'արթննամ և կը բռնեմ հօրս նիզակը: Դիարանն ու Դարգոն կ'ելլեն և կը քալեն բովերէս: Ի

զուր փնտոնեցինք քաջարի Կալթոնը: Իր բացակայութիւնը տխրեցուց զմեզ. վախցայ փառքիս համար, և քաջութիւնս զարհուրելի եղաւ մահուան պէս:

«Մորուենի զաւակներ, գոչեցի, մեր հայրերը այսպէս չէին պատերազմիր. անոնք չէին հանգչիր օտար երկրի մը վրայ՝ երբ կանգուն էր դեռ թշնամին: Անոնց ուժը հաւասար էր անապատի արծիւներուն ու ժին. անոնց փառքն անմահացաւ մեր երգերով. բայց այսօր մեր մարտիկները կ'իյնան իրարու ետեւ, և մեր փառքը կը վատթարանայ: Ինչ պիտի ըսէ թագաւորը, եթէ Օստիան առանց յաղթելու դառնայ: Ելէ՛ք, ո՛վ մարտիկներ, առէ՛ք զէնքերնիդ և հետեւեցէ՛ք Օստիանի: Զմեզ երբեք յաղթուած տեսնելու չեն Սելմայի որմերուն մէջ:

Արշալոյսն սկսեւ էր Տեւթայի ալիքները կարմրեցնել. Կոլմալ կու գար ետեւէս արտասուածօր: Լուր կ'ուզէր ան Կլութայի պետին վրայօք: Երեք անգամ նիզակն ինկաւ իր անգօր ձեռքէն:

Կատաղութիւնս երիտասարդ օտարակա նին դէմ դարձաւ, և հոգիս՝ որ կը դողար Կալթոնի վիճակին վրայ՝ զայրացաւ անոր տկարութեան դէմ:

«Կնամարդի, անգօր երիտասարդ, կ'ըսեմ անոր, Տեւթայի մարտիկները արցունքներով է որ կը պատերազմին. վիշտը չէ պատե՛րազմ շահողը, և պատերազմին սիրտը չի գիտեր ինչ ըսել է հառաչանք: Գնա հա՛գիտեր ինչ ըսել է հառաչանք: Գնա հա՛լածելու Կարմանի երկչոտ այծեամները և բառաչուն հօտերը Տեւթայի ափունքներուն: Տո՛ւր այդ զէնքերը, տո՛ւր մարտիկի մը՝ որ երբեք ետ չի բաշտել խառնուրդներէն»:

Զէնքերուն վերադարձը կը կորզեմ ուսերէն. ձինեղէն ծոցը փայլատակեց յանկարծ: Շփոթած, կարմրեցաւ ու ծոցը դուրս: Լուծեամբ մարտիկներուս նայեցայ. նիզակը կ'իյնայ ձեռքէս, և հառաչ մը կ'արձակեմ: Բայց երբ իմացայ անունը այն չքնադագեղ օրիորդին, խառնեցի արցունքներս անոր աշօրիորդին, խառնեցի արցունքներուն: Ուխտեր ըրի բերէն վազող արցունքներուն: Ուխտեր ըրի քնքուշ օրիորդին համար և պատերազմի նշան տուի:

Բնակի՛չէ մենաւոր ժայռին, ինչո՞ւ համար պիտի կենայ պատմէ բեզի Օստիան թէ ինչպէս մեռան Տեւթայի մարտիկները: Իրենց երկրին մէջ մոռցուած են անոնք հիմայ, և կարելի չէ գտնել նոյն իսկ անոնց գերեզմանները մացառներուն տակ:

Տարիներն ու մրրիկները ցրուած են զա-

նոնք, և անոնց հողաբլուրները փոշի դարձած: Հազիւ կը նշմարուի Դունտալմայի գերեզմանը, և տեղը՝ ուր ինկաւ ան Օսմանի նիդակին ներքեւ:

Քանի մը մարտիկ, որոնց մազերը ճերմրկցած են և աչքերը տկարացած տարիներէն, նստած իրիկունը վառած կաղնիի մը բով, կը պատմեն գուցէ իրենց տղոց իմ քաջագործութիւններս և վայրագ Դունտալմայի անկումը: Երիտասարդ հերոսները ծածկ մտիկ կ'ընեն ծերունիին: Զարմացումն ու ցնծութիւնը կը շողշողան իրենց բոցավառ աչքերուն մէջ:

Կալթոնը կապուած գտայ կաղնիի մը: Սուրս խզեց անոր կապերը, և տուի անոր գեղադէշ Կոլմալը: Երկու սիրահարները Տեւթա հաստատեցին իրենց բնակութիւնը, և Օսման Մորուենի թագաւորին պալատը դարձաւ յաղթական:

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

— 25 —

Լ Ա Թ Մ Ո Ն

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Լաբւոն, որդի Նոշարի, իշխան բրետոն, երբ Փինգալ Իռլանտա եր, օգոշտ քաղելով անոր բացակայութենէն՝ արշաւանք մը գործեց դէպ ի Մորոշէնի երկիրը: Եկաւ հասաւ մինչեւ Սէրմայի պալատին մօտերը, և երբ պաշարելոշ վրայ եր գայն, հասաւ Փինգալ. Լաբւոն ըրաւք մը քաշոշէցաւ, ոչր գիշեր ատեն յանկարծակի ձերբակալոշեցաւ Օսսիանէն և Գօլէն՝ Մորնիի որդիէն:

Քերթոշածը կը սկսի այն վայրկեանին՝ ոչր Փինգալ կ'երեւայ ափոշնքը, և կ'աշարտի հետեւեալ օրոշան կեսօրին մօտերը:

ԼԱԹՄՈՆ

Ո՛վ Սելմա, լուծիւնը կը թագաւորէ պարիսպներուդ մէջ: Ոչ մի արձագանդ չի հնչեր Մորուենի անտառներուն մէջ: Կը լսուի միայն շառաշը ալիքներուն՝ որոնք կը փշրին ամայի ափոնքին վրան: Արեգակը կը հեղու իր ոսկեղէն ճաճանչները անդորր մարգին վրայ:

Մորուենի աղջիկները կը յառաջնն, և իրենց աչքերը անդադրում դէպ ի Ուլիինի բլուրները կը դարձնեն. իրենց անհանդարտ ակնարկները կը փնտոնն Ուլիանին վրայ առագաստները Մորուենի թագաւորին, վասն զի խոտացաւ փութով դառնալ. բայց ահա զի խոտային հովը, և Փինգալի նաւերը ելաւ հիւսիսային հովը, և փինգալի նաւերը չեն երեւար հորիզոնին վրայ:

Ինչ է այն սեւ հեղեղը որ կ'իջնէ բլրան արեւելեան կողմէն: Լաթմոնի բանակն է այն, Գիտէ ան Փինգալի բայակալութիւնը:

Վստահացած է հիւսիսային հովին վրայ, որ
թաղաւորին նաեւրը բաց ծովուն մէջ կը
բռնէ, և իր սիրտը կը բաբախէ նենգամիտ
փառամարտիկութեամբ մը:

Լաթմոն, ինչո՞ւ համար այս ծովափունքը
կու գաս դուն պատերազմի պատրաստու-
թեամբ: Բաջերը բացակայ են Սերմայէն:
Մորուենի աղջիկնե՞րը պիտի պատերազմին...
Բայց կասեցո՞ւր ընթացքդ, Լաթմոն, և նայէ
դէպ ի ծով. կը տեսնե՞ս այն առաքաւանները
հորիզոնին վրայ.... Ես կը տեսնեմ՝ արդէն
փախուսող ու անհետ-ըլլալ: Դողա՛, մրրիկը
ետիդ է. փինգալ կը հալածէ խառնաշփոթ
փախուսող:

Կոհակները՝ ուղածնուն պէս՝ մեր նաւը
դէպ ի խաւարը կը թաւալեցընէին: Փինգալ
ընդոտտ կ'արթննայ, և ձեռքը նիզակին կը
տանի: Իր մարտիկները կ'ելլեն իր շուրջը:
Հասկըցանք որ իր հայրերուն ուրուական-
ները տեսած էր: Յաճախ կ'իջնէին անոնք
իր երազներուն մէջ, երբ թշնամի երկաթը
կը սպառնար իր Տէրութեան, և պատերազմի
փոթորիկը մօտ էր մեր վրայ սլայթելու:

«Ո՞ր էք դուք, աղաղակեց Մորուենի
թաղաւորը, յաջողակ հովեր, ո՞ր էք դուք:
Հարաւի որջերուն մէջ է որ կը մոնչէք,

թէ օտար երկինքի մը տակ անձրեւոտ ամ-
պերը կը հալածէք: Ինչո՞ւ համար չէք ի
դար առաքաւաններս ուղեցընելու և վէտվէտ
ձօճելու ծովիւրուս կապուտակ մակերեւոյթը:
Թշնամին Տէրութեանս մէջն է և ես հոն չեմ:

«Բարեկամներ, ամէնքնիդ հագէք զրահ-
ներնիդ ու վահաննիդ բռնեցէք: Տարածեցէք
ձեր բոլոր նիզակները ալիքներէն վեր. ա-
մեն սուր թող ելլէ պատեանէն: Առջեւնիս
է Լաթմոն, բազմագունդ բանակի մը զլուխը.
Լաթմոն՝ որ փախած էր առջեւէս Կոնայի
ցախերուն վրայէն՝ կու գայ նման հեղեղի
մը որ ստուարացած է իր ընթացքին մէջ.
կը զարհուրեցընէ մեր բլուրները աղաղակ-
ներով իր մարտիկներուն»:

Փինգալ այսպէս խօսեցաւ: Կարմնայի
խորշը մտանք: Բլրան վրայ ելաւ Օսսիան
և երեք անգամ վահանն հնչեցուց: Մոր-
ուենի քարաժայռը արձագանդեց անոր ձայ-
ները, և եղնիկները փախան ոտտոսաւով:

Ձիս տեսնելուն՝ թշնամիները կը
պեցան. իրենց ցիրուցան ջոկատները կը
հաւաքուին: Երիտասարդութեամբ ու զէն-
քերովս սիգապանձ, սպառնացող ամպի մը
պէս կ'երեւային անոնց՝ բլրան կատարը:

Սարումնի ջուրերուն մօտ՝ ծառի մը տակ

նստած էր Մորնի¹։ Ալէժաղիկ սոյն հերոսը, գլուխը ցուպին վրայ կոթնցուցած՝ իր երկտասարդութեան պատերազմները կը պատմէր։ Իր քովը, երիտասարդ Գօլը՝ իր որդին, մտիկ կ'ընէր անյազօրէն։ Իր հոգին կը բոցավառէր իր հօրը շահատակութիւն ներուն յիշատակովը։ Յաճախ, իր նորափթիթ քաջութեան ցնծութիւններուն մէջ՝ յանկարծակի ոտքի կ'ելլէր։

Ծերունին լսեց Օսսիանի վահանին հընչելը։ Գիտէր պատերազմի նշանը. կը ցընծայ ու կ'ելլէ։ Ճերմակ մազերը կը ջոկուին իր լայն ուսերուն վրայ. իր հին քաջութիւններուն յիշատակը արծարծեր է իր ուժը։

«Չաւա՛կս, ըսաւ երիտասարդ Գօլին, ահաւասիկ պատերազմի նշանը։ Փինգալի դարձը կ'աւետէ ան։ Գնա Սարունինի պալատս, քնա փնտռէ զէնքերս. ընտրէ անոնք՝ զորոնք հայրս իր ծերութեան ատեն կը կրէր. վասն զի կը զգամ որ բազուկս կը սկսի տկարանալ։ Եւ դուն, զաւակս, դուն ալ

1. Մորնի՝ Փինգալի և իր հօր՝ Կոմհալի օրով՝ պետ մըն էր բազմադունդ ցեղի մը։ Կոմհալ սպաննուեցաւ՝ երբ նուաճելու գնաց սոյն ցեղը որ ապստամբեր էր։ Փինգալ նուաճեց յետոյ զանոնք։

առ զէնքդ ու թոխր դէպ ի առաջին պատերազմդ։ Չանա՛ շարունակելու հայրերուդ փառքը. նետուէ պատերազմի դաշտին մէջ՝ ինչպէս արծիւը՝ օդին մէջ։

«Ինչո՞ւ համար զաւակս պիտի վախնայ մեռնելէ։ Ըլլայ որ էյնան քաջերը պատերազմելով, ըլլայ որ իրենց վահանը մերձէ մահուան սլաքները, համբաւն անոնց անունը մեծարելի կ'ընծայէ ապագայ դարերուն։ Չե՞ս տեսներ, ո՞վ Գօլս, ինչքան մեծարոյ է ծերութեաներ, ո՞վ Գօլս, ինչքան մեծարոյ է ծերութիւնս։ Երբ Մորնին կ'երեւայ, երիտասարդ մարտիկներն ընդ առաջ կ'երթան անոր, պատկառանքով կը նային անոր, և հպարտութեամբ խառն լոռութեամբ մը կը հետեւին անոր աչքերով. վասն զի երբեք չի փախայ վտանգէն. սուրս՝ յաղթանակեց ալէն պատանգէն. օտարականը կը կորսուէր տերազմներու մէջ. տարաւանը կը թշնամին»։

Գօլ՝ Մորնիի զէնքերով կը դառնայ բեռնաւոր։ Ծերունին կը հագնի պողպատը՝ նաւոր։ Ծերունին կը հագնէ այն նիզակը՝ զոր Սնզօր բազուկը կ'առնէ այն նիզակը՝ արեան երբեմն ստէպ թաթնած էր թշնամի արեան մէջ։ Կ'երթայ Փինգալին, իր որդւոյն հետ. Մորունի թագաւորը չի կրնար ցնծութիւնը բռնել ի տես պատկառելի այն մարտիկին։

«Սարունին՝ թագաւոր, ըսաւ անոր, ա-

պրինս, որ հակառակ հասակիդ տկարութեան՝ օրինակ կու տաս մեր մարտիկներուն: Մորնին փայլեցաւ պատերազմներու մէջ՝ ինչպէս նոր ծաթող արեւուն ճաճանչը, երբ փութորկոտ ամպերը կը ցրուէ ան բլրան ճակատէն, և անդորրութիւն կը բերէ մեր ծիծաղկոտ դաշտերուն: Բայց ինչո՞ւ չես հանգչիր ընթացքիդ վախճանն հասնելէդ ետքն ալ: Քաջութիւններդ նիւթ են մեր երգերուն. ժողովուրդս բեզի կը նայի և կ'օրհնէ ծերութիւնը: Չգէ այդ ծանր զէնուզարդը, մեծանն ծերունի. Փինգալը կը բաւէ թշնամին վանելու համար:

— Կոմհալի որդի, կը պատասխանէ Մորնի, իրաւ է որ բազուկս կորսնցուցեր է իր ուժը: Երիտասարդութեանս սուրը կը փորձեմ հանել պատեանէն, բայց չեմ կրնար: Կ'արձըկեմ նիզակս, նպատակին չի հասնիր, և կը զգամ որ սառուցեալ բազուկս կը ճնշուի վահանիս տակ: Կը թողմինք մենք, աւաղ, բլրան խոտին պէս, և մեր կորովը կը լքանէ զմեզ անդարձ:

«Բայց, ո՞վ Փինգալ, որդի մ'ունիմ ես. տեսայ որ կ'եփէր ան մեր շահատակութեանց վէպերը լսելով: Դեռ սուրը մերկացած չէ ան թշնամին գէմ. իր համբաւը դեռ սկսած

չէ. բայց ես կու գամ հետը որ անոր բազուկը ուղղեմ: Չա՛հ մըն է իր փառքը՝ որ պիտի հոգիս լուսաւորէ մութ ժամուն՝ երբ կեանքը թողում... Ա՛հ, երանի՝ թէ մոռնային մարտիկներն իմ անունս, և այսուհետեւ ըսէին միայն հերոսները՝ զիս տեսած ատեննին. Նայեցէք Գօլի հայրը...

— Ստրումնի թաղաւոր, յարեց Փինգալ, Գօլը պիտի պատերազմի, բայց բոլիս, բազուկս պիտի պաշտպանէ անոր երիտաւարութիւնը: Գնա հանգչէ զուն Սելմայի մէջ, և շուտով պիտի լսես մեր քաջութիւնը: Գնա ըսէ բարդերուն որ ներուն շոինդը: Գնա ըսէ բարդերուն որ առնեն տաւիղները և երգեն իրենց երգերը, որ ուրախացնեն ուրուականներն անոնց ու որ ուրախացնեն անոնց անոր լսելով: Երիտասարդութեանս սուրը կը փորձեմ հանել պատեանէն, բայց չեմ կրնար: Կ'արձըկեմ նիզակս, նպատակին չի հասնիր, և կը զգամ որ սառուցեալ բազուկս կը ճնշուի վահանիս տակ: Կը թողմինք մենք, աւաղ, բլրան խոտին պէս, և մեր կորովը կը լքանէ զմեզ անդարձ:

«Դուն, Օսիան, մէկէ աւելի անգամներ պատերազմեցար զուն. օտարականներուն աւելին կաթկըծեց նիզակիդ վրան. Օսիան, պատերազմին մէջ Գօլը մի՛ թողուր. մաւաւանդ թէ շատ մի՛ հեռանաք Փինգալէն, մի՛ գուցէ թշնամին յանկարծակիի բերէ զձեզ, և երկուքնիդ ալ տեսնէք ձեր նորածին փառքին բլշակնումը»:

Տեսայ Գօլը գինավառ, և հոգիս անոր

հոգիին խառնուեցաւ. վասն զի պատերազմի կայծակը կը նշողէր անոր աչքերուն մէջ՝ երբ կը սեւեռէր թշնամիին վրայ: Ծածուկ բարեկամութիւն ուստեցինք իրարու: Մի-նակ երկուքնիս, անտառին ետեւը, մեր սու-րբերուն փայլակը փայլատակեցուցինք միա-սին, և մեր բազուկներուն ուժը փորձեցինք ծեր կաղնիներու կոճղին վրայ:

Գիշերը կ'իջնէր Մորուենի վրայ. փին-զալ նստաւ այրող կաղնիին առջեւ, և Մորնի տեղաւորուեցաւ իր քովը: Կը խօսակցէին հին ժամանակներու և իրենց նախնաց քաջ-արութիւններուն վրայ: Երեք բարդեր ա-նոնց քով կ'երգէին տաւիղներով: Ուլլին, իր հզօր ձայնով, կ'իջնէր անոնց նուագներուն:

Կ'երգէ ան քաջագօր Կոմհալը: Ի լուր այս անունին, Մորնիի ճակատը մթնեց: Իր բոցավառ աչքը զարհուրելի նայուածք մը կը նետէ Ուլլինի վրայ, և բարդը կը դադրի երգելէ¹:

Փինզալ նշմարեց ծերունիին տագնապը.

1. Ուլլին բարդը վտանգաւոր նիւթ մը ընա-րած էր: Մորնի կը վախճար՝ որ Կոմհալի քա-ջագործութիւնները երգելով, մի՛ գուցէ բարդը Փինզալի հոգիին մէջ արթնցընէր յիշատակը իրենց հին կռիւներուն:

և ըսաւ անոր քաղցրութեամբ, « Ստրումնի թագաւոր, ինչո՞ւ այդ տխուր դէմքը: Թող անցեալը ջնջուի մեր յիշողութենէն: Մեր հայրերը իրարու հետ ահաւոր պատերազմ-ներ մղեր են, բայց մենք նստած ենք մէկ մէկու քով բարեկամական հանդէսներու մէջ: Մէկիկ թողլով դժնդակ նախանձորդութիւն-ները, զէնքերնիս զարձուցեր ենք հասարա-կաց թշնամիին դէմ. փախաւ ան առջեւէս: Մոռնա՞նք ուրեմն, քաջակորով թագաւոր Ստրումնի, արիւնոսւշտ կռիւները մեր հայ-րերուն:

— Մորուենի՛ թագաւոր, յարեց Մորնի, միշտ հաճութեամբ է որ կը յիշեմ հայրդ: Կոմհալ զարհուրելի էր պատերազմի մէջ. անոր իյնալը քովս: Ինկաւ քաջը, ո՞վ Փին-նիսը իյնալը քովս: Դերացաւ իր բլուրնե-զալ, և վտառախորտը ձերացաւ իր բլուրնե-րուն վրան: Ինչքան հերոսներ տեսայ ո-րոնք անհետացան կեանքիս ընթացքին մէջ: Սակայն ես անոնց պէս արհամարհեցի ա-մէն վտանգ, և երբեք չխորշեցայ պատե-րազմէ:

« Փինզալ, գիշերը մեզ իր քօղերով կը ծածկէ. հանդիստ հրամայէ մարտիկներուդ, որպէս զի լոյսին վերադարձին՝ ելլեն լի զօ-

բութեամբ և քաջութեամբ, երթալ պատե-
րազմելու համար քաջարի Լաթմանի գէմ:

— Կը լսեմ իր բանակին աղմուկը. Օս-
սիան, և դու, Գօլ, ոտքէ լծելեւ էք զուր-
եղէ՛ք այն ծառադարձ բլրան վրայ. զիտեցէք
Փինգալի թշնամիները: Բայց շատ մի՛ մօ-
տենաք, ձեր հայրերն հոն չեն՝ պատսպա-
րելու համար ձեզ իրենց վահաններով:
Չըլլայ թէ ինքզինքնիկ վտանգի մէջ գնէք
ու փառքերնիկ կորսնցընէք. երիտասարդա-
կան կորովը կրնայ սխալիլ»:

Հնազանդեցանք ուրախութեամբ ծերունի
պետին հրամաններուն: Մեկնեցանք համակ
զինավառ: Բլրան անտառն հասած էինք
արդէն: Երկինքն աստղերով կը ճաճանչէր.
Դիւցազներու մահուան գուշակ օգերեւոյթ-
ները կը թռչէին գաշտին վրայ, և թշնամի
բանակին հեռաւոր զորդինը մեր ականջին
կը զարնէր:

Այն ատենն էր որ Մորնիի որդին, մզուած
իր ելուռն քաջութենէն, ձեռքը թերաքամ
սուրին վրայ, ըսաւ ինծի.

«Փինգալի՛ գաւակ, ինչո՞ւ համար կ'այրի
հոգիս: Ինչո՞ւ համար սիրտս այնքան ուռ-
գին կը զարնէ: Ոտքերս կը զեպեւին և ձեռքս
կը գողայ սուրիս վրայ: Երբ աչքերս գէպ

ի թշնամին կը դարձնեմ, կը կարծեմ որ
հոգիս առջեւ կը ցատկէ՝ երթալ ջախջա-
խելու համար քնացած զունդերը: Օսսիան,
քաջին սիրտը ա'յսպէս կը զողայ պատե-
րազմին մէջ... Ա՛հ, ի՞նչ ուրախութիւն հօրս
համար, եթէ խոյանանք թշնամին վրայ:
Մեր համբաւը պիտի մեծնայ բարդերու եր-
գերուն մէջ, և ամենէն քաջերը պիտի տես-
նեն մեզ իրենց հաւասարակից:

— Մորնիի որդի, պատասխանեցի իրեն,
իմ հոգիս ալ քուկինիկ պէս կը զուար-
ճանայ պատերազմներու մէջ. Կը սիրեմ
պատերազմի գաշտին տեսարանը և կը յու-
սամ քեզի պէս ապրիլ օր մը բարդերու մի-
շատակին մէջ: Բայց եթէ թշնամին յաղթէ,
ի՞նչպէս պիտի համարձակիմ երեւալ հօրս
առջեւ... Փինգալի աչքերը՝ սարսափելի իր
բարկութեան ատեն՝ մահուան բոցերը կը
շանթեն: Ո՛հ, չեմ կրնար միտակ երեւալ
իր կատղած աչքերուն. Օսսիան կ'ամ պէտք
է յաղթէ, կ'ամ պէտք է մեռնի քովդ: Մնաց
է յաղթէ, կ'ամ պէտք է համար կ'այ փառք-
որ, յաղթուողներուն համար կ'այ փառք-
կ'անցնին անոնք սառուրի մը պէս... Օս-
սիան այսպէս պիտի չանցնի, իր քաջութիւն-
ները պիտի հաւասարին իր նախնեաց շահա-
տակութիւններուն: Եկուր, գօլ, սուրբնիս

բացած փրթինք թշնամիին վրայ: Եթէ պատերազմէն միայն դառնաս, դնա Սելմա, ըսէ Եւիւր — Ալլինի որ ես ինկայ փառաւորապէս: Տար անոր այս սուրբ, և ըսէ որ Ոսկար որդւոյս տայ զայն, երբ անոր ձեռքերը կարենան վերցընել զայն:

— Սելմա՛ դառնալ երբ Օսսիան ինկած է, ըսաւ Գօլ հառաչելով: Էհ, ի՞նչ պիտի ըսէ հայրս, ի՞նչ պիտի ըսէ Փինգալ: Վատերը՝ խոթոտելով ու արհամարհանքով պիտի ըսեն ինծի: «Տեսէք Գօլը, ա՛ն՝ որուն քաջ անունը կու տային. բարեկամը պատերազմի դաշտն է թողեր՝ առանց անոր վրէժը խընդրելու»: Ոչ, Սելմա զիս փառքերով ցոլցուուն պիտի տեսնէ: Օսսիան, բարեկամս, զէնքի ընկերս, հայրս յաճախ պատմեր է ինծի հերոսներու նահատակութիւնները, և չկայ անուն մը՝ որուն չուզեմ հաւատարիլ:

— Մարնեա՛նդ, յարեցի յառաջելով դէպ ի բլրան գագաթը, մեր հայրերը պիտի օրհնեն մեր յիշատակը լալով մահերնիս, և եթէ իրենց սրտերը աւաղեն մեզ, իրենց հպարտութիւնը պիտի լողայ ուրախութեան մէջ: Պիտի ըսեն. «Մեր զաւակները չինկան ծործորներու ամուլ խոտին պէս. առնք իրենք շուրջը մահ ցանեցին»: Բայց

ինչո՞ւ համար դերեզմանի վրայ կը խօսինք: Սուրբ պաշտպան է քաջին. շատ անգամ վատն է որ կը զարնուի՝ փախած ատենը, և անունը հետը կը կորսուի»:

Կ'ըսենք ու կը թռչինք հաւատար ընթացքով գիշերուան աղջամուղջին մէջէն: Հեղեղատ մը կը պատէր թշնամի բանակին շուրջը, ծառերու միջեւ, որոնց արձագանգը կը կրկնէր իր մրմունջը: Կը հասնինք հեղեղատին ափը և մարտիկները քուն կը գտնենք, կրակին մարած, պահապաններն հեռու. արդէն կոթընած էի նիզակիս որ հեղեղատէն անցնիմ, երբ Գօլ, ձեռքէս բռնելով, կ'ուղղէ ինծի այս վեհանձն խօսքերը.

«Ի՛նչ, Փինգալի զաւակը բնացած մարդերը կ'ուզէ խողխողել: Արդեօք նմանիլ դի՞մը կ'ուզէ խողխողել: Արդեօք ողիներուն որոնք զիշէ կ'ուզէ այն շարագործ ողիներուն կը խեն բանց ծածուկ կերպով արմատաքի կը խեն մատաղատունի ծառերը: Այս կերպով չէ որ Փինգալ անմահացուցած է իր անունը: Այս պիտի քաջագործութիւններու համար չէ որ փառքը պատկած է ձերմակ մտղերը Մորնիի: Չարկ, Օսսիան, զարկ կրկնակի հարուածներով պատերազմի վահանը: Թող բռնուր այս թշնամիները արթնան, գան յարձակին Գօլի վրայ. իր առաջին պատերազմն

է աս, կ'ուզէ ան փորձել քաջաբար իր բազուկին զօրութիւնը»:

Այս ազնիւ խօսքերը ուրախութեան արցունքներ խլեցին աչքերէս:

«Այո՛, Մորնիի որդի, թշնամին պիտի պատերազմի դէմ դէմ: Փառքդ վկայ պիտի ունենայ իրեն՝ երկինքի պայծառութիւնը: Բայց, սիրելի, շատ հեռուն մի՛ երթար: Թող սուրիդ կայծակները միշտ Օստիանի քովերը փայլատակեն. խառնուրդին մէջ իրարու կից ըլլանք, և մեր բազուկները մի և նոյն հարուածներն իջեցնեն»:

«Գօ՛ւ, կը տեսնե՞ս այն քարաժայռը, որուն սեւ կողերը կը ցոլացընեն աստղերուն շողիւնը: Եթէ բախտը չօգնէ մեզի, կռիւնքն այս քարաժայռին և զիմադրենք ոստին. պիտի վախնայ մեր նիզակներուն մօտենալէ, վասն զի մահը ձեռքերնուս մէջն է»:

Երեք անգամ վահանս բախեցի. թշնամին ընդօստ կ'ելլէ. պատերազմը կը սկսի. մարտիկները թուփերուն մէջէ կը փախչին գունդագունդ, իբրեւ թէ Փինգալն ինքնին հալածէր զիրենք. ուժ և արութիւն խոյս կու տան անոնցմէ: Իրենց խուճապական փախուստին աղմուկը կը նմանի բոցին ճար-

ճատումին, որ կը սուրայ կը լափելիզէ անտոնները:

Տեսնելու բան էր այն ատեն թէ ի՞նչպէս Գօլի նիզակը, ի՞նչպէս իր սուրը կը զարնէին: Կրեմոր կ'իյնայ, Լեքն ալ հետը: Դունտալմայ՝ իր արիւնին մէջ կը տապըլտըկի. պողպատը կը խոցէ Կրովայի կողը՝ երբ նիզակը կը վերցընէ ան. արիւնը կը հոսի վերքէն, և կը ցայտէ բոցավառ կաղնիին խանձողներուն վրայ:

Կատմին, նեղը մտած, կ'աճապարէ չոր ծառի մը վրայ կ'ելլէ, բայց նիզակը կը հասնի ետեւէն, սուր ճիչ մը կ'արձըկէ ու կ'իյնայ, ձգելով հետը մամուռն ու չորցած ճիւղերը, որոնք Գօլի ղէնքերուն վրայ կ'անձրեւեն:

Ասոնք էին քու քաջութիւններդ, Մորնիի քաջայանդուգն զաւակ, առաջին պատերազմիդ մէջ. և դուն, ո՛վ վերջին շառաւիղ փրկելի ցեղին, բու սուրդ ալ չքնացաւ կախուած աեղը:

Օստիան կը նետուի, և թշնամիները կը պտորին իր երկաթին տակ, ինչպէս վայրէ ուղտափուշին ցօղունը՝ ցախաստանէն սուշելով անցնող մանկական զուարթ խումբի մը հալուածներուն տակ:

Արշալոյսը ծայր կու տայ, առուակները կը փալվլին վազելով մարզն ի վար: Թշնամիները խառնափնդոր բլրան մը վրայ կը բաշուին: Լաթման փրփրած է կատաղութենէն: Կայծակնացայտ աչքերը գետին գամուած են: Լուռ կեցած է վայրագօրէն, յաճախ կը բախէ վահանը, և իր բայլերն անհաւասար են և խռճապական:

Նշմարեցի զանի հեռուն և ըսի Մորնիի որդւոյն. «Ստրումանի հերոս, կը տեսնեմ թշնամիները: Մուկերն իրենց պարտութենէն, կը հաւաքուին այն բլրան վրայ: Քաշուինք երթանք փինգալին. ան երեւոյ անգամ մը, և թշնամիները պիտի շանթահարուին: Եկուր, երիտասարդ մարտիկ, մեր փառքն անարատ է: Փինգալ ու Մորնի մեզ ուրախութեամբ պիտի տեսնեն. բայց քաշուինք. ահա կ'իջնէ արդէն Լաթմանը բլրէն:

— Յամբօրէն քաշուինք, որպէս զի անհամար թշնամին չբռէ նախատական ժպիտով մը. «Տեսէք այն գիշերային հերոսները. Ուրուականներու կը նմանին. զարհուրելի՜ մութին մէջ, արեւուն առաջին նշոյլին անհետ կ'ըլլան»: Օտտիան, ա՛ռ վահանը Գորմաթի, զոր գետին տապալեցիր. մեզի կեանք տուող հերոսները պիտի տեսնեն ցնծութեամբ բաշութինը իրենց զաւակներուն»:

Երբ այսպէս կը խօսէինք, Սուրմաթ մտեցաւ Լաթմանի. Սուրմաթ, պէտք Գորմայի՝ Գուլրանայի սեւ հեղեղատին ափունքներուն վրայ¹:

«Լաթման, ըսաւ անոր, ինչո՞ւ համար չենք խոյանար անոնց վրայ հազար մարտիկներու զլուխն անցած. ինչո՞ւ համար ամբողջ բանակով չպաշարեն զանոնք, փախա՞մբողջ բանակով չգտած դեռ: Նորածագ չե՞լու ժամանակ չգտած դեռ: Նորածագ արշալոյսը կը փողփողէ անոնց զէնքերուն վրայ, և մենք կը տեսնենք անոնց մեր առջեւ հանդարտութեամբ ետ նահանջելը:

— Փոքրոգի՛ մարտիկ, կը պատասխանէ Լաթման, կ'ուզե՞ս որ բանակս իջեցընեմ. երկու հոգի՛ են անոնք, և հազար սո՛ւր շողացընեմ այդ բոլոր մարդերուն գէմ: Ո՛չ, երբե՛ք. Նուաթ, հայրս, պիտի արտասուէ իր պալատին մէջ իր փառքին կուտաւը. բարկացած աչքերը պիտի շրջէ վրայէս, եթէ համարձակիմ իրեն մօտենալ: Սուրմաթ, զնա դատիր մանաւանդ այն մարտիկները. կը նշմարեմ ամբարտաւան Օտտիանը, իր փառքը զինքն արժանի կ'ընէ սիանը, իր փառքը զինքն արժանի կ'ընէ

1. Հիմայ ալ Գուլրան անունով գետակ մը կայ Սկսկտիոյ մէջ:

հետո չափուելու։ Ըսէ իրեն որ Լաթմոնս պատերազմ կ'առաջարկէ)։

Սուլմաթը մեղի եկաւ. Լաթմոնսի հրաւերն ուրախութեամբ ընդունեցայ։ Վահանս թեւիս վրայ դրի, և Գօլ՝ ձեռքիս մէջ զրաւ Մօրնիի սուրը։ Իջանք հեղեղատին եզերքը։ Լաթմոնս առաջ անցաւ իր պաղպաղուն զէնքերով վառուած, և իր բանակը կը խոպար իր ետեւը ամպերու կոյտի մը պէս։

«Փինգալի՛ որդի, ըսաւ ան ինծի, փառքդ շատցաւ մեր ձախողութիւններով։ Ի՞նչ չափ մարտիկներ կը տեսնեմ ես հոս գետին տապալած քու ձեռքէկ։ Նիզակդ ինծի դէմ վերցուր հիմայ, գետին փռէ Լաթմոնսը՝ մեռած՝ իր ժողովուրդին մէջ, կամ գո՛ւն մեռիր. որպէս զի չըսուի երբեք որ Լաթմոնսի մարտիկները իր աչքին առջեւ կ'իյնան, և իր սուրը անգործ կեցած է իր վրան։ Կութայի¹ գեղեցիկ աչքերը պիտի խաւարին արցունքներով. ան պիտի շիկնի իր ցաւին վրայ ամայի ձորակներու մէջ։

— Եւ երբեք չըսուի, աղաղակեցի, որ Փինգալի որդին փախեր է. ո՛չ, ամենեւին, մէկ ոտքը գերեզմանին մէջ ալ ըլլայ, Օս-

1. Լաթմոնսի կիներ։

սիան բնաւ պիտի չքաշուի թշնամիի մը առջեւէն։ Ներքին ձայն մը պիտի աղաղակէ անոր. «Ի՛նչ, Սելմայի բարդը կը վախնայ դիպցազներու մահէն»։ Ո՛չ, մարտիկ, ես մահունէ չեմ վախնար, և պատերազմները իմ զուարճութիւններս են)։

Լաթմոնս, մուկին, կը ճօճէ նիզակը և վահանս կը ծակէ. զգացի կողերուս վրան պողպատին պաղովթինը։ Անմիջապէս կը քաշեմ Մօրնիի սուրը։ Երկուք կ'ընեմ հակառակորդիս նիզակը, փայլուն երկաթին կտորները գետին կը թափթփին։

Լաթմոնս, կատաղութենէն բոցաշունչ, կը ծածկուի իր վահանով. ձայնը կը մոնչէ. ալ ուրիշ բան չեմ տեսներ բայց միայն սեւ աչքերը որոնք պղնձէ պատուարէն վեր սեւ աչքերը որոնք պղնձէ պատուարէն վեր կը կայծակեն։ Բայց նիզակս կը կտրէ կ'անցնի անոր պայծառ կուրծքէն, և կ'երթայ կը մխրճի անոր ետին կազնիի մը կոճղին մէջ. վահանը կախուած կը մնայ դողդաղող նիզակին ծայրէն։

Սակայն Լաթմոնս չէր գաղթեր պատերազմելէ. Գօլ ուզեց առջեւն առնել անդէն հետոսին անկումին. տարածեց իր վահանը՝ երբ սուրս հրեղէն սլաքի մը պէս կ'իջնէր հակառակորդիս վրայ։

Լաթման կը նայի Մորնիի որբայն. այս մեծանձնութիւնը զինքը կը յուզէ, չի կրնար արցունքները բռնել, և վար ձգելով իր նիւզակին կտրօնը, « Ինչո՞ւ համար, քսաւ մեզի, ինչո՞ւ համար Լաթման դեռ պիտի պատեւրազմի մահկանացուներէն առաջիններուն հետ: Զեր հոգիները երկինքի ճառագայթներ են. ձեր սուրբը սպառնչ բոցեր: Ո՞վ կրնայ հաւասարիլ փառքին այս մեծ հերոսներուն, որոնց երիտասարդութիւնը նշանաւոր կ'ըլլայ արդէն այնքան մեծամեծ շահատալութիւններով: Ահ, ինչո՞ւ չէք դուք հօրս պալատը. պիտի չըսէր ան թէ իր որդին յաղթութիւնը ապիկար մարտիկներու կուտար »:

Բայց ո՞վ է այն որ մեզի կու գայ: Ընթացքին զրնդիւնէն բլուրները կը զոփզոփան. գունդ մ'օգեղէն ոգիներ կը թռչաւին իր զէնքերէն փրթած փայլակներուն միջեւ. խնամակալ ոգիներն են մարտիկներուն՝ որոնք պիտի իյնան Մորուենի թագաւորին հարուածներուն ներքեւ: Երջանկութիւնը կը ժպտի բեզի, ո՞վ փինգալ: Որդիներդ պիտի պայազատեն փառքդ. առջեւէդ կ'երթան և կը զառնան բեզի յաղթական:

Փինգալ կը մօտենայ. գէմքը լի է վե-

հափառութեամբ. իր որբայն նահատակութիւնները կախարդած են իր ականջը: Ուրախութիւնը Մորնիի գէմքին ալ վրայ կը փայլատակէ. ծերունիին աչքերը կը բօղբուն բազրո արցունքներով: Ամէնքնիս մէկանց Սելմայի պալատը կ'երթանք, խաղաղութեան կոչունքին մասնակցելու:

Մորնիի դուստրերը երգելով մեզի կու գան. անուշախ ու երկչոտ Եւր - Ալլինը կ'ընկերէ անոնց. իր սեւ մագերը կը հեղեղեն, կճեայ պարանոցը: Աչքերը Օստիանին վրայ կը դարձնէ գաղտուկ. թեթեւ ձեռքը տաւիղ կը դարնէ, և ամէնքնիս կը ծափահարենք Բրաննոյի աղջկան:

Փինգալը կ'ելլէ և կը խօսի Լաթմանի: Իր բազուկին իւրաքանչիւր շարժման, Տրենմորի սուրը կը դողայ իր կշտին:

« Որդի՛ Նուաթի, ինչո՞ւ համար Մորուեն կու գաս դուն համբաւ փնտռելու: Մենք անզօրներու ցեղէ չենք, և մեր սուրբը ներկուած են բաջիրու արեւով: Մենք երբեք պատերազմ բերի՞նք քու հայրենիքդ:

« Փինգալի երբեք հաճելի չեն պատեւազմները, թէև զգայ իր բազուկին զօրութիւնը: Իմ փառքս կը բարձրանայ դիս նախատող ժպիրհներուն աւերակին վրայ, և իմ

կայծակս կը շանթէ ամէն անոնց վրայ՝ ու
բոնք ինծի կը զիմադրեն։ Երբ պատերազմը
կը մշուի, մարտիկներուն գերեզմանները կը
բարձրանան ամէն կողմէ։

«Ո՛վ նախնիքս. քիչ ատենէն միայն պի-
տի մնամ, բայց անմահական փառքերով
համակուած. կեանքէն մեկնումս պիտի թո-
ղու ետեւս լուսեղէն հետք մը։ Քաշուէ՛,
Լաթմոն, դարձիւր խաղաղութեամբ երկիրդ,
կամ գնա ուրիշ երկիրներ պատերազմէ։
Մորուենի ցեղը հռչակաւոր է պատերազմ-
ներու մէջ. վայ փինդալի թշնամիներուն»։

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ԻԹՈՆԱՅԻ ԱՌԵԻԱՆԳՈՒՄԸ

ՆԱԽԱԳԻՐ ՈՒԹԻԻՆ

Լաքմոն՝ յաղրոշեցով փնդալեն՝ իր երկիրը քաշոռեցաւ։ Գօլ անոր ընկերեց։ Նըշաք, Լաքմոնի հայրը, մեծաշոշք կերպով ընդոռնեցաւ կաշեդոնեան հերոսը և իր Իրոնա դոշատը անոր կնոջքեան տոշաւ։ Հարսնիքի օրը արդէն որոշուած էր՝ երբ փնդալ Գօլն իր քով կանչեց՝ տանելու համար զինքը բրետոններու դէմ պատերազմի մը։ Մեկնելէ առաջ, Իրոնայի խոստացաւ Գօլ՝ որ երբ ողջ դառնար արշաւանքէն, պիտի գար առնէր զինքը, և որոշեց նոյն իսկ դարձիւն օրը։ Լաքմոնն ալ՝ իր կարգին՝ իր հօրը հետ պատերազմի գնաց, և Իրոնան միևնախմբ Դռնալաքմոնի պաշտօնը։ Դռնալաքմոն, Ուշալ կղզիին պետը, որոշեց սերը արհամարհած էր Նոշաքի աղջիկը, օգոշտ քաղեց Իրոնայի միայնոշքեկէն՝ առնաւնդելու համար զանի և տանելու Տրոմարոն ամայի կղզիին, ուր և ծածկեց անձաքի մը մէջ։

Քերթոշածը կը սկսի ալն վայրկեանին՝ երբ Գօլ՝ Դռնալաքմոն կը դառնայ և հոն չի գտնէր Իրոնան։

ԻԹՈՆԱՅԻ ԱՌԵԻԱՆԳՈՒՄԸ

Խաւարը կը պատէ Դոնալաթմոնի ամայի պալատը. բացխփիկ լուսինը կը ծոխ բլրան ետին։ Կարծես չ'ուզեր նայիլ այն որմերուն վրայ, ուր տխրութիւնը պիտի տիրէ բիշ առնէն։

Մօրնիի որդին կը վազէ տաքնապալից դաշտին մէջ. բայց ինչ լուծին իր սիրուհիին բնակարանին մէջ։ Գիշերը աստեղազուրկ է. է այն ժամը՝ ուր ոճիւրը կը հսկէ և իր զոհերուն ճիշերը կը ծածկէ հեղեղաւաններու հեռաւոր շառաշինին մէջ։

«Ո՞ւր ես գտն, գեղեցիկ Իթոնա։ Լաթմոն եղբայրդ բեղ թողուցեր պատերազմի է գնացեր. բայց դուն ինձի խոստացար հօրդ պալատը կենալ մինչեւ Մօրնիի որդւոյն դարձը. մեկնելու ատենս տեսայ որ բնքուշ այտերդ կ'ողողուէին արցունքով և ծոցդ կ'ուռէր հառաչներով։ Ինչո՞ւ համար

չես ի դար ընդ առաջ սիրականիդ՝ տաւիղի ներդաշնակութիւններուն զուարթ երգեր խառնելով»:

Այսպէս կը հեծէր Գօլ՝ Դունլաթմանի աշտարակներուն մօտենալով: Դաները բաց էին. մութի մէջ էր պալատը. մուկդին հօվերը կը մոնչէին սրահներուն մէջ: Ծառերը ծածկած էին շեմքը իրենց տերեւներով, և դուրսը գիշերուան շշուկը միայն կը լսուէր:

Տխուր ու մտածկոտ, Մորնիի որդին կը նստի բարի մը վրայ: Տակնուկայ է սիրտը, իր սիրուհին վիճակը կը մտածէ. չի՛ գիտեր ո՛ւր երթայ, ո՛ւր դառնայ: Մորլոյ, որ իրեն ընկերած էր, կեցած էր քիչ մը հեռուն, վկայ իր բաբեկամին խոր վշտին, չէր համարձակիր խօսիլ անոր:

Քունը կ'իջնէ երկու հերոսներուն վրայ և անոր հետ գիշերուան տեսիլքները: Իթոնա կ'երեւայ Մորնիի որդւոյն: Սեւ մազերը կը ծածանէին խառնիխուռն, աղուոր աչքերը արցունքներու մէջ կը լողային, արիւնը կը հոսէր ձին բազուկին վրայ. պատմուճանը բացխփիկ էր բրեր իր գեղեցիկ ծոցին վերքը:

«Կը ննջէ ան, Մորնիի որդին, ան՝ ուրուն այնքան սիրով կը նայէին աչքերս: Կը հանգչի Գօլ այն ժայռին վրայ, հեռու

անկէ զոր թողլէց: Ընդարձակ ծով մը կը շրջապատէ Տրոմաթոնի կղզին. հոն, նստած եմ ես արցունքներու մէջ խաւարչուտ անձաւի մը խորը, և մինակ չեմ ես հոն, ո՛վ Մորնի. գարշելի Դուրոմաթը հոն հետս է: Ան կը սպառնայ ինծի սիրոյ ամէն գազանութիւններով. ի՞նչ կրնայ ընել անոր դէմ վատաբախտ իթոնան»:

Մրրկայոյց հով մը կը ծռէ յանկարծակի կաղնիներուն ծայրը, և տեսիլքը աներեւոյթ կ'ըլլայ: Ընդոտտ կ'արթնայ Գօլ, նիզակը կը բռնէ ու կը ցատկէ կատաղութեամբ. աչքերը դէպ ի Արեւելք կը դարձնէ անպաղքում և կ'անիծէ արեւուն դանդաղութիւնը:

Վերջապէս արշալոյսը կ'երեւայ. կը պարզէ առագաստները. հովերը կը փչեն և իր նաւը կը խոյանայ անդունդին վրայ: Երբորդ օրը, Ուլիանի ծոցէն կ'երեւայ աչքերուն Տրոմաթոնի կղզին. ջուրերուն մէջ կապտահակ վահան մը կը թուի, և ճերմկած կօհակը կը մոնչէ իր ժայռերուն դէմ:

Հէք իթոնան կու լար հոն ամուսնքը՝ աչքերն ալիքներուն յառած: Երբ նշմարեց Գօլը՝ զինուած պատրաստ իր վրէժը խընդրելու, դողաց ամօթէն և աչքը դարձուց:

Գլուխը կը ծռէ դէպ ի գետին, ամօթը կը կարմրցընէ իր դալկահար այտերը, և իր դողդիջուն ձեռքերով կը ծածկէ իր չքնաղ ծոցը: Երեք անգամ կ'ուզէ փախչիլ, բայց երեք անգամ իր դեղեկոտ ծունկերը կը կթոտին:

«Իթոնա, կ'աղաղակէ, Մորնիի որդին, ինչո՞ւ համար կը փախչիս ինէ: Միթէ մահ կայ աչքերուս մէջ, տեսելութիւն սրտիս մէջ: Արշալոյսի անուշակ նշոյլ, որ կը լուսաւորես դիս այս անծանօթ երկրին մէջ, ինչո՞ւ համար տխրութիւնը՝ դիս տեսնելուդ՝ կ'աղմկէ հոգիդ: Ո՞ւր է առեւանգիչդ. ահ, կ'ուզեմ գտնել, սուրս կշտիս կը ճխայ զինքը պատժելու անհամբերութենէն: Խօսէ, ո՞վ զուտոր Նուաթի, պատասխանէ ինծի, չեմ տեսներ արցունքներս: Հաւատք չունի՞ս անձնանուիրութեանս վրայ:

— Ազնի՛ւ հերոս, պատասխանեց հառաչելով, ինչո՞ւ կը կտրես կ'անցնիս ծովերը չուառական Իթոնան փնտռելու համար: Ինչո՞ւ համար չկրցայ մեռնիլ անծանօթ, նման ծաղկին որ կը փթթի ու կը թօշնի բարաժայտին վրայ: Ինչո՞ւ կու գաս վերջին հառաչս ընդունելու: Կը մեռնիմ կեանքիս առուն, և անունս ընդհուպ պիտի մոռցուի,

կամ պիտի արտասանուի ցաւով, և հայրս պիտի թափէ անօգուտ արցունքներ: Դուն ալ, Մորնիի որդի, դուն ալ պիտի ողբաս Իթոնայի կորուստը. բայց ան պիտի ննջէ զերեզմանին մէջ և ալ պիտի չլսէ ձայնն ու հառաչներն իր սիրականին: Ահ, ինչո՞ւ այս աղետաւոր կղզին եկար դուն:

— Նուաթի զուտոր, թշնամիդ փնտռելու կու գամ, քեզ փրկելու կամ մեռնելու... Եթէ մեռնիմ, բարձրացուր շիրիմս այս ժայռին վրայ, և երբ տեսնես նաւ մը որ կը վարդէ ալիքներուն վրայէն, կանչէ մեծաձայն Ուլկիանի զաւակները, կանչէ՛ գանսնք և անոնց տուր այս սուրբ: Թող տանին մեծ անձն Մորնիին, որպէս զի ծերունին՝ ա՛լ զգարի նայելէն դէպ ի անապատը՝ յուսով իր որդւոյն դարձը տեսնելու:

— Եւ դուն կը կարծե՞ս, յարեց Իթոնա խորունկ հառաչով մը, կը կարծե՞ս դուն որ ես պիտի ապրիմ այս ատելի կղզիին մէջ, երբ Մորնիի որդին մեռնի: Սիրաս այս ժայռէն կազմուած չէ, անդգայ չէ հոգիս նման այս ծովուն, որ կը բարձրացնէ իր կոհակները ամէն հովերու և միեւնոյն ջուրերն են որ կը թաւալեցնէ հանդարտութեան կամ փոթորկի ատեն: Քեզ զգեսնող հարուածը՝

պիտի տարածէ և զիս գերեզմանին մէջ :
Որդի Մորնիի, մէկտեղ պիտի մեռնինք :
այս', մահը սիրելի է ինծի, և գերեզմանը
բազցր պիտի ըլլայ ինծի բովիկէ : Դժոխ-
երես կղզի, երբեք պիտի չթողում ժայ-
ռերդ....

«Լաթմոն մեկնած էր դէս ի մարտ. կ'եր-
թար պատերազմելու հօրս հետ Դուստրոյի
ժայռերուն վրայ : Գիշերն եկաւ : Նստած էի
պալատիս մէջ՝ վառուած կաղնիի մը լոյսին :
Հովերը կը սուլէին՝ ուրուականներու տկար
ձայնին նման՝ ծառերու կատարին մէջ. յան-
կարծակի զէնքերու շաշիւն մը կը լսեմ. կը
ցնծամ կը հրճուիմ. կը կարծէի որ Գօլը
Մորուենի երկրէն կը դառնար : Աւագ, վայ-
րագ Դուրոմաթն էր. կը մանէ կայծակնա-
ցայտ աչքերով, սուրը կը ծխար դեռ սի-
րելիներուս արինսով. անգութը խողխողած
էր բոլոր անոնք՝ որոնք կրնային պաշտպա-
նել հէք Իթոնան :

«Ինչ կրնայի ընել : Տկար բազուկս չէր
կրնար կռուիլ յափշտակիչիս դէմ. կը բռնէ
զիս, և խուլ ճիչերուս, կը բաշէ կը տանի
արտասուալից իր նաւը : Կը վախնար ան,
մի՛ գուցէ դառնայ քաջ Լաթմոնը, չարա-
բաստիկ Իթոնայի եղբայրը. բայց նայէ՛,

ինքն է, ահա, մեր թշնամին, որ կը ճեղքէ
Ուլիանի ալիքները, կու գայ շրջապատուած
իր մարտիկներէն : Ո՛րքան բազմաթիւ են :
Որդիք Մորնիի, ո՛ր պիտի երթաս :

— Ի պատերազմ, կը գոչէ հերոսը սուրը
բաշելով : Երբեք չեմ փախած, և հիմա՛
պիտի սկսէի վախն ինչ է գիտնալ, երբոր
թշնամիները առաջ կու գան : Քաշուէ՛, Ի-
թոնա, պատասպարուէ այն անձաւին մէջ՝
մինչև պատերազմին վերջը :

«Մորլոյ, բե՛ր մեր նախնեաց աղեղները,
և հօրս կապարճը. թող մեզի ընկերող երեք
մարտիկները նետերը պարպեն, և մենք՝
նիզակով պատերազմինք : Ինչ ամբոխ մար-
տիկներու ժայռին վրայ : Ամբողջ բանակ
մըն է. բայց մեր հոգիները բնաւ պիտի
չակարանան :

Իթոնա կը պահուրտի իր անձաւին մէջ.
յոյսի շողիւն մը կը ճաճանչէ իր հոգիին յոյ-
գերուն մէջէն, ինչպէս փայլակը որ հրեղէն
ակօս մը գծէ ամպին վրայ. իր սիրտը ծա-
ծուկ կերպով ազնիւ ծրագիր մը կը յօրինէ.
աչքը՝ բոլորովին դարձած՝ ա՛լ արցունք չունի :

Մորնիի որդին տեսնելով՝ յամբաքայլ կը
յառաջէր Դուրոմաթ : Կը տեսնուէր զէմ-
բին վրան արհամարհանք և ահաւորութիւն.

նախատական ժպիտը շրթունքներուն վրայ էր. շէկ աչքը կը կայծակէր կարմրորակ բնքուններուն թանձրութեանը տակ:

«Ուրի՞նչ կու գան այս օտարականները, ըսաւ ան: Նաւաբեկութիւն մ'արդեօք բռնեց ձեզ Տրամաթոնի ժայռերուն վրայ, թէ յափըշտակել եկած էք չքնադագեղ Իթոնան: Վա՛յ, վա՛յ անոնց որոնք Դուրոմաթի բազուկին կը հանդիպին... Ես, չեմ խնայեր տկարին, կը սիրեմ օտարին արիւնին մէջ լուացուիլ: Իթոնան երկինքիս մէջ աստղ մըն է մինաւոր: Ես միայն կը վայելեմ ահոր գեղեցիկութիւնը: Անպօր մարտիկ, ինչ, միտքդ դրեր ես իմ ստացուածքս խոսովել: Եւ եթէ կը ժպտահիս, կը յուսամ հայրերուդ պալատը տեսնել:

— Դու չե՞ս ճանչնար ուրեմն Մորնիի որդին, աղաղակեց անոր Գօլ՝ շողացնելով զէնքերը: Ուրեմն մոռցա՞ր այն օրը՝ ուր կը փախչէիր առջեւէս վատութեամբ, երբ սուրս կը հնձէր Լաթմոնի բանակը Մորուենի բլուրներուն վրայ: Դուրոմաթ, դուն ինձի հետ լրբութեամբ կը խօսիս, վասն զի գիտես որ մարտիկներդ ետիդ են. բայց դուն կը կարծես որ անոնց թիւը զիս վախցընէ: Վատասիրաներու ցեղէ չե՞մ ես»:

Կ'ըսէ ու կը յարձակի կայծակի պէս: Դուրոմաթ զարհուրած ապաւէն կը փնտռէ իր մարտիկներուն մէջ. բայց Գօլ կը հասնի ետեւէն նիզակովը, կը ծակէ կողը, և իր լայն սուրին մէկ հարուածովը, կը թցընէ զլուսը, որուն օրհասական աչքը կը սպառնայ տակաւին անոր:

Մորնիի որդին երեք անգամ կը բռնէ մագերէն արիւնազանգ զլուսը ու կը ցնցէ: Դուրոմաթի մարտիկները կը փախչին սահմըրկած. Մորուենի նետերը մահ կ'անձրեւեն անոնց վրայ, կ'իյնան անոնք՝ ինչպէս եղնիկները որսորդներուն նիզակներուն տակ: Մնացած փախստականները կը հասնին նաւերնին ու աներեւոյթ կ'ըլլան ծովուն վրայ:

Գօլ անմիջապէս Իթոնայի անձաւը կը վազէ. կը նշմարէ երիտասարդ մը ժայռին կռթմնած. նետ մը մտնած էր ծոցին մէջ, և մարած աչքերը կը թաւալէին տակաւին իր սաղաւարտին տակ: Սրտին փղձուկէն կը զոփայ Մորնիի որդին. կը մօտենայ և կ'ըսէ երիտասարդ մարտիկին լի քաղցրութեամբ սոյն խօսքերը.

«Խեղճ երիտասարդ, Գօլի բազուկը պիտի կարենայ արդեօք բեկ առողջացընել: Կը ճանչնամ ես լերան տունները, գիտեմ ըն-

արեւ զանոնք ամայի հեղեղատներու եղերքը :
Յաճախ ձեռքս գցեց վերքերը հերոսներուն ,
և իրենց երախտադէտ ձայնը օրհնեց Մոր-
նիի որդին : Ո՛ր կը բնակէին նախնիքդ :
Անտարակոյս նշանաւոր եղան անոնք , ան-
բախտ երիտասարդ : Ինչ վիշտ հայրենիքիդ
մէջ , դու կը մեռնիս ծաղիկ հասակիդ :

— Այո՛ , պատասխանեց անձանօթը ,
ծնողքս նշանաւոր են . բայց անոնք պիտի
չլան մահս , վասն զի փառքս ցնդեցաւ
առաւօտեան շողիին պէս : Պաշտ մը կը
բարձրանայ Դուրաննայի ափունքը , և կը
տեսնէ իր մամուսպատ աշտարակները՝ հե-
ղեղատին ջուրերուն մէջ անդրադարձած :
Ծեր եղեւիններով ծանրաբեռն քարաժայռ
մը կ'իշխէ անոր . կրնաս տեսնել զայն հոն
հեռուն . հոն է որ կը բնակի եղբայրս ,
հոգիաւոր է ան պատերազմներու մէջ . ա-
նոր տուր այս փայլուն սաղաւարտը » :

Սաղաւարտը կ'իյնայ Գօլի ձեռքերէն Ի-
թոնան տեսնելով : Վերաւոր և հոգեվար ,
առած էր անձաւին մէջ երիտասարդ մար-
տիկի մը զէնուզարդը , երթալ մահ փնտոելու
համար մարտիկներուն միջեւ . հագիւ կը
բանայ իր ծանրացած աչքերը , արիւնը կը
հոսի դեռ իր վերքէն :

« Մորնիի որդի , կը մրմնջէ ան տակաւին ,
պատրաստէ զերեզմանս . մահուան քունը կը
տիրէ հոգիիս , և աչքերս ամպով մը կը
ծածկուին : Ահ , ինչո՞ւ չկրցայ Դուրաննա
մնալ : Պիտի վայելէի փառքս . օրերս ուրա-
խութեան մէջ պիտի անցնէին , և մատա-
ղատի ընկերուհիներս պիտի օրհնէին քայ-
լերս : Բայց , աւա՛ղ , սիրականդ իմ , կը
մեռնիմ ես ծաղիկ հասակիս , և հայրս՝ իր
անապատ պալատին մէջ՝ պիտի ամչնայ իր
զուտորին համար , ողջ ողջ հափափուած
վատ առեւանգիչէ մը » :

Չայնը նուազեցաւ : Հէք օրիորդը ինքն
իր վրայ կը կծկի , կ'իյնայ տփույն և ան-
կենդան , Տրամթոնի քարաժայռին վրան :
Սրտաբեկ հերոսը ինք իր ձեռքով փորեց
անոր զերեզմանը : Յետոյ դարձաւ հայրենիք .
բայց իր խորունկ մեղամաղձութիւնը կը տըն-
րեցնէր ամէն հոգի :

Առի տաւիդս , և երգեցի գովեստներն Ի-
թոնայի . ուրախութիւնը՝ փախստեայ ցոլքի
մը պէս՝ երեւցաւ Գօլի գէմքին վրայ , բայց
յաճախ կը հառաչէր ան իր բարեկամնե-
րուն հանդէսներուն մէջ : Այսպէս , երբ փո-
թորիկը կ'անցնի , ոգեսպառ հովերը երբեմն
երբեմն կ'աղմկեն դեռ օդին լուծիւնը :

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ԿՐՈՄԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Մարտիկնա իր ամուսնին՝ Ոսկարի մահը կոչ լայ։ Օսսիան, մխիթարելու համար գինքը, կը պատմե անոր ազատոչքիչներ Կրումայի, Խոյանտայի քաղաքին։

Կրոքար, Կրումայի քաղաքորը ծեր ոչ կոյր էր. Փովար—Գորմոյ՝ իր որդին՝ շատ պզտիկ էր և չէր կրնար պատերազմիլ։ Ռոքմար, Տրոմոյի, դրացի երկրին պետը, յարմար առիթ սեպեց Կրումայի տիրելու համար. Կրոքար օգնոչքիչն ոչգեց Փինգալին որ իր Օսսիան որդին դրկեց. բայց, դեռ Սիւմտիացիները չհասած, Փովար—Գորմոյ՝ հակառակ իր անչափահաս հասակին, կը մնկատի Ռոքմարի դէմ։ Պատեւ յազմին մեջ կը մեռնի, և կը տեսնե՝ մեռնելու առեներ՝ ամբողջ իր բաճակին բեկուռ մը։ Կը հասնի Օսսիան, կը վերսկսի պատերազմը, կը զարնոչի Ռոքմարի հետ, կը սպաննե զանի, և Կրուման կ'ազատե իր ամեն բշնամիներէն։

ԿՐՈՄԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ՄԱԼՈՒԻՆԱ

Քու ձա՞յնդ է, ո՞վ սիրելի, զոր կը լսեմ։
Հազիւ երբեք ստուերդ կու դայ քունս գգուելու։
Բացէք ձեր օգային պալատները, ո՞վ հզօր Տոսկարի հայրեր։
Բացէ՛ք անոնց ամպեղէն զոնները, Մալուինան պատրաստ է ձեզի պալու։
ձայն մը յայտնեց զայն ինծի երազներուս մէջ, և կը զգամ որ պատրաստ է հոգիս իր թռիչքն առնելու։

Հովեր, ինչո՞ւ համար թողուցիք զուր ալիքները լիճին։
Չեր թեւերը ծառերուն ծայրերը շարժեցին, և աղմուկն աներեւոյթ ըրաւ տեսիլքը։
Բայց Մալուինա տեսաւ ան զոր կը սիրէր, իր մաղձատ ստուերը կը ծածանէր հովերուն վրայ.
արեւուն ճաճանչը կ'ոսկէզօժէր բլանցքները իր սղազգեաց քօկին, որ կը փայլէր օտարականին ոսկիին զին, որ կը փայլէր օտարականին ոսկիին պէս։
Այո՛, ձայնն էր այն իմ մէկհատիկ

սիրելիիս: Քիչ անգամ կու գայ իր ստուերն
իս այցելել երազներուս մէջ: Եւ սակայն
ճանչցայ զինքը:

Օսսիանի որդի, սիրելի Ոսկար, կ'ապրիս
դուն Մալուինայի սրտին մէջ, հառաչներս
արշալոյսին հետ կ'ելլեն, և արցունքներս
գիշերուան ցօղին հետ կ'իջնեն: Սիրականդ
իմ, կը ծաղկէի քովիկդ նորափթիթ թուփի
մը նման. բայց մահդ՝ կիզիչ հովի մը
պէս՝ թօշնեցուց ծիւ ծիւ թերթերս:

Գլխիկս ծոցեալ. դարունը վերադարձաւ
իր անուշիկ շաղերով, բայց ես ա'լ չծաղ-
կեցայ: Դեռատի ընկերուհիներս կը տես-
նէին զիս լուռ և տխուր տանս մէջ. կը
նուազէին տաւիղով զուարթացնելու համար
հոգիս. բայց միշտ արցունքներն էին որ կը
հոսէին Մալուինայի այտերն ի վար:

Տեսնելով խորին արտառութիւնս՝ կ'ըսէին
կոյսերը. «Ինչո՞ւ համար սուղուած կը մնաս
ցաւիկ մէջ, ո՞վ Լուծայի դուստրերէն չքնա-
ղադոյնդ: Սիրականդ աւելի գեղեցիկ կ'ե-
րեւար աչքերուդ՝ քան առաւօտեան առաջին
նշոյլը»:

ՕՍՍԻԱՆ

Ո՞վ դուստր իմ, ձայնդ ականջս կը թո-
վէ. անշուշտ, երազիկ մէջ լսեցիր դուն եր-
գերը վախճանեալ բարդերուն, երբ բունը
կ'իջնէր աչքերուդ վրան Մորուծի բաղցրիկ
մրմունջովը. անոնց նուագները լսեցիր դուն
գեղեցիկ օր մը, սրսէն վերադարձիկ, և կը
կրկնես դուն անոնց զաշնակաւոր մեղեդի-
ները: Շեշտերդ, ո՞վ Մալուինա, անուշ են՝
երկինքի ոգիներուն շեշտերուն նման, բայց
սիրտ կը ճմլեն:

Տխրութեան մէջ հրապոյր մը կայ, երբ
գորովայնդ է ան և սիրտը հանդարտ է.
բայց թախիծն, ո՞վ Մալուինա, մարդս կը
հիւժէ կը սպառէ, և իր օրերը կը նուաղին
փութով արցունքներու մէջ. կ'իյնայ նման
ծաղկին՝ զոր գիշերն ողողեր է շաղով ու
ցօղով, և հարաւային արեւը կու գայ կ'այրէ
իր ճաճանչներով: Աղջիկս, ականջ դիր
ծերունի Օսսիանի երգերուն. թոյլ տուր որ
յիշէ քովդ իր երիտասարդութեան բաջու-
թիւնները....

Փինդալ օր մը հրամայեց որ առազատ-
նեւս բանամ: Հնազանդեցայ.... կը հաս-

հիմ ու կը մանեմ Կրոմայի խորշը, ինիս-
փէլի ծիծաղկոտ երկերը: Կը տեսնէի ծով-
ափունքը հին աշտարակները Կրոթարի պա-
լատին: Այս հերոսը՝ իր երիտասարդու-
թեանը՝ մեծ համբաւ վաստակած էր. բայց
այսօր տարիները կ'ընկճէին անոր կորույլը:
Ռոթմար կը պաշարէր զանի իր պալատին
մէջ:

Փինգալ՝ բարկացած անոր նենգութեան
վրայ, զրկեց իր Օսսիան որդին օգնելու իր
երիտասարդութեան բնկերով և պատերազ-
մելու Ռոթմարին գէմ: Բարդ մը կը զրկեմ
առջեւէս, և ես՝ ետեւէն Կրոթարի պալատը
կը հասնիմ:

Նշանաւոր ծերունին նստած էր իր հայ-
րերուն զէնքերուն միջեւ: Իր աչքերը ալ չէին
տեսներ. ճերմակ մազերը կը ծածանէին իր
ուսերուն վրայ. չիչխանէ գաւազան մը վեր
կը բռնէր կամարացած իր մարմինը, և մա-
րած ձայնը հինաւուրց վարերու երգերը կը
մրփնջէր: Մեր զէնքերուն շօինդը կը զարնէ
ականջին. ճիգ կ'ընէ կ'ելլէ, կը կարկառէ
գողգոջուն ձիւքը, ինծի կը դաշի, և կ'օրհնէ
Փինգալի գաւազան:

«Օսսիան, ըսաւ ինծի, ուժս գնաց:
Ինչո՞ւ չեմ կրնար վերցնել այս սուրը, ինչ-

պէս երբ Սարուծա հօրդ քով կը պատե-
րազմէի: Հայրդ առաջինն էր մահկանացու-
նեղուն. բայց Կրոթարն ալ բոլորովին ան-
փառունակ մէկը չէր: Մորուենի թագաւորը
գովեց իմ քաջութիւնս և թեւիս վրայ դրաւ
վահանը Կալթարին զոր սպաննած էր պա-
տերազմի մէջ: Չե՞ս տեսներ որ կախուած
է այն կամարէն: Աւագ, իմ աչքերս՝ ալ
չեն կրնար տեսնել: Օսսիան, ունի՞ս հօրդ
քաջութիւնը: Տուր ինծի թեւդ:

Կը հնազանդիմ իր փափաքին. իր գող-
գոջոտ ձիւքերը կը հասնին թեւիս. կը հա-
ռաչէ, կու լայ:

«Որդեակ իմ, ըսաւ ինծի, գուն նուազ
կաշմբուն ես քան Մորուենի թագաւորը.
բայց ո՞վ պիտի կարենար հաւասարել կարշ-
նեղութեան այն հերոսին: Կրոմայի մարտիկ-
ներ, պատրաստեցէք հանդէս. թող երգեն
բարդերը: Բարեկալիներ, հերոս մըն է ասի
Փինգալի ցեղէն; որ այսօր պալատս կ'այց-
նել:

Խնջոյքը կը պատրաստուի, տաւիղները
կը հնչեն: Ուրախութիւնը կը թագաւորէ
պալատին մէջ. բայց այս շառաչուն ցնծու-
թիւնը հագիւ կը պարսկէ վիշաք որ կայ
սրտերու խորը: Տկար ու աղօտ շառայլ մըն

է լուսնի որ կը քսուի թանձր ամպի մը, առանց ներս թափանցելու:

Երգերը կը դադրին: Կրօմայի թագաւորը ձայնը կը բարձրացնէ. կը խօսի ինծի առանց արցունք մը թափելու. բայց իր հեկեկանքները հարիւր անգամ կ'ընդհատեն իր խօսքերը:

«Փինգալեա՛ն զաւակ, չի՞ս նշմարեր տըխրութիւնը որ պալատիս մէջ կը թագաւորէ: Տխուր չէի ես իմ հանդէսներուս, երբ մարտիկներս կ'ապրէին: Կ'ուրախանայի հիւրերուն հետ, երբ զաւակս քուլս էր. բայց անհետացաւ ան նման օգերեւոյթին՝ որ կը մարի առանց իր ետին լուսեղէն հետք մը թողլու: Մեռաւ ան, դեռափթիթ այն հերոսը, իր հօրն համար պատերազմելով:

«Տրոմլոյի պետը, Ութմար, իմացած էր որ ես կոյր էի, և տկարացած բազուկս ալ չէր կրնար սուր վերցնել: Իր փառասիրութիւնը կ'արթննայ, կու գայ Կրօմա, մարտիկներս դարհուրած կ'իյնան իր հարուածներուն ներքեւ:

«Չայրացած, կ'առնեմ գէնքերս. բայց տկար, կոյր, ի՞նչ կրնար ընել Կրօթար իր թշնամիներուն գէմ: Կը թափառէի դիպուածին ձեռքը, և կը մըընչէի ցաւէս պալատիս

շուրջը: Ընդունայն իղձերով երիտասարդու թեանս երջանիկ օրերը կը կանչէի, այն օրերը՝ ուր կը պատերազմէի, կը յաղթանակէի խառնուրդին մէջ:

«Որդիս որսէն դարձաւ. իր բազուկը՝ դեռ շատ մատաղ՝ երբեք չէր սուր շողացուցած պատերազմի մէջ. բայց սիրաբ Վեհէր, և քաջութեան կրակը աչքերուն մէջ կը էր, և քաջութեան կրակը աչքերուն մէջ կը փայլատակէր: Տեսաւ ան իր հօրը տագնապն ու դեղեկոտ քայլերը, լսեցի որ կը հառաչէր:

«Հայր իմ, ըսաւ ինծի, իմ տկարութիւնս է որ քեզ կը վշտացնէ: Կը հառաչե՞ս արդեօք դուն չունենալուդ համար ուրդի մը որ կարենայ քեզ պաշտպանել: Հայր իմ, կը սկսիմ ահա բազուկիս զօրութիւնն զգալ: Ես ծածուկ արդէն բաշեցի սուրս, դիտեմ աղեղ լարել և նեա նետել: Թոյլ տուր ինծի որ երթամ կռուիմ թշնամիներուդ հետ, թոյլ տուր ինծի, հայր իմ, կը զգամ որ սիրտս կ'եփի:

« — Այո՛, պիտի պատերազմես, պատասխանեցի իրեն. գնա՛, զաւակս, բայց տարախներն առջեւդ քալեն, թող միւս մարտիկներն առջեւդ քալեն, որպէս զի, եթէ աչքերս չեն կրնար յաղթական դարձդ տեսնել, կարենամ գէթ քաջայաղթ ընթացքիդ շառաշը լսել»:

«Կը մեկնի, կը պատերազմի, կը մեռնի: Ատելի Ռոթմարը կը յառաջէ դէպ ի պալատս. զաւակիս զահիճը կը մօտենայ իր բանակին զլուխը:

— Ուրեմն ժամանակը չէ հոս, կ'ըսեմ այն ատեն Կրոթարի, ուրախութեան բաժակը լեցնելու»:

Կ'ըսեմ ու կ'առնեմ նիզակս. մարտիկներս տեսան որ աչքերէս կրակ կը ցատկէր և շարունցան շուրջս: Գիշերն ի բուն գացինք բլրան վրայէն:

Լոյսին վերադարձին, նեղ ու կանաչազարդ հովիտ մը կը յայտնուի աչքերնուս: Հոն առուակին եզերքը ճանչցանք Ռոթմարի մարտիկները՝ զէնքերնուն շողիւնէն: Մեր յարձակումը յանկարծակիի կը բերէ զանոնք, կը ցրուէ. անոնք կը փախչին. Ռոթմար կը մեռնի ձեռքէս:

Դեռ մտած չէր արեւը՝ երբ ես Կրոթարի ներկայացուցի իր թշնամիին զէնքերը: Ծերունին ուզեց զգլխիլ անոնց իր ձեռքերով, և յաղթանակի ցնծութիւնը լուսաւորեց աւոր դէմքը:

Մարտիկները կը հաւաքուին պալատին մէջ. կը սկսի հանդէսը. յաղթութեան բաժակը կը քամուի շուրջանակի. հինգ բարդ

առաջ կ'անցնին ու կ'երգեն կարգաւ Օսսիանի դովեսաները. իրենց հոգիին բոլոր կրակը իրենց երգերուն մէջ կ'անցնէր, և տասը տալիզ կ'ընկերէր անոնց ձայներուն:

Խաղաղութեան վերադարձը կ'ուրախացնէր Կրոման: Գիշերը կ'իջնէր առանց խանգարելու անուշակ այն ապահովութիւնը, և առանց տաքնասիւներու կը փթթէր արշալոյսը: Ոչ մէկ թշնամի չտեսաւ մութին մէջ իր նիզակին փայլակը: Բոլոր երկիրը ուրախութեան մէջ էր. Ռոթմար պառկած էր մահուան դաշտին վրայ:

Բարձրացուցի ձայնս երգելու համար Կրոթարի որդին, երբ թաղելու հետ էին զինքը: Հայրք ներկայ էր. հառաչանք չէր լսուեր. ձեռքը որդւոյն վերքը կը փնտռէր. կը գտնէ զայն սրտին մէջ: Սէպ ուրախու թիւն մը իր դէմքը կը կրակէ. ինծի կու գայ և կ'ըսէ.

«Ուրախակից եղբւր ինծի, ո՞վ Օսսիան, վասն զի որդիս չմեռաւ անշուք: Իր նորախայծ բաջու ձեռքով ճանդիպեցաւ մահուան, բայց ճակատէն: Երանի անոնց որ իրենց երիտասարդութեան կը մեռնին, երբ ամէն ինչ իրենց անուան շառաչիւնովը կը հնչէ:

«Այլիկար ու վատասիրտ մարդը անոնց

ծերանալը պիտի չտեսնէ երբեք իրենց տանը մէջ. խրոխտ ժպիտով մը պիտի չթշնամանէ երբեք անոնց աշուորութիւնը: Անոնց յիշատակը հաշակուած է իրենց երգերուն մէջ, և օրիորդներուն արցունքներն անոնց համար կը թափուին:

«Բայց ծերունիները կը տկարանան տակաւ և կը տեսնեն որ իրենց երիտասարդութեան համբաւը մոռացութեան մէջ կը թաղուի. կ'իյնան կը մեռնին անշուք, և յաճախ չունին որդի որ զիրենք արտասուէ: Անտարբերութիւնն է որ կը կատարէ անոնց յուզարկաւորութիւնները, և անոնց անունը պահող քարը կը զրուի անլաց:

«Երանի անոնց որ կը մեռնին իրենց երիտասարդութեանը, փառքերով բոլորափայլ»:

Ո Ս Ս Ի Ա Ն

ԿՈՍԼԱԹ ԵՒ ԿՈՒԹՈՆԱ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՔԵՐԹՈՒԱԾ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Կոմիտայի Մարտի կրտսեր որդին էր, Եր-
բայր հռչակաւորն Գոյին՝ որուն վրայ ստեպ
կը խօսուէր Օսմանի քերթաւորներուն մէջ.
Կը սիրէր ան Կոչրունան, Ռոմանի դուստրը,
երբ Տոմար՝ Կենսիկեայի որդին, և Փերգոնս՝
իր բարեկամը՝ Խոստումայէն Մորս հասան՝
Կոմարի բնակարանը: Կոմար՝ ժամանակին
սովորաբար համեմատ՝ ըստ օրինի հիշրա-
սիրեց զանոնք, և երբ օր հանդիսներ տուաւ
անոնց. չորրորդին՝ առաջատուները պարզեցաւ
սկսան քերել ախոռքին քովէն Կոմարներուն
կողմին՝ որ անշուշտ Հերթիկեաններէն մէկն
էր: Տոմար տեսաւ Կոչրունան որսի ստեղ,
սիրահարուցաւ և բռնի իր նաշը տարաւ: Գեշ
օրն ստիպեց զինքը կանց առնել Խոստում ա-
մայի կողմին մէջ: Միեւնոյն ստեղ Կոմար,
խնամարով իր սիրտնիկն առնաւ զորսիկը, հե-
տապեղեցաւ առնաւ զգիւն և հասաւ միշտ այն

պահուն՝ երբ ան նաշերուն վրայ էր դեպ Խո-
ստումս. արխանուշտ կռիւով մը մեռան եր-
կոչքն ալ, իրենց բոլոր մարտիկներով: Երեք
օր վերջը՝ ցաւէն մեռաւ Կոչրունա: Փիկգալ
խնամարով եղածը՝ որկեց Ստորմարը՝ Մորսի
որդին, որ զանոնք բաղէ. որկեց նաեւ բարդ
մը՝ անոնց գերեզմանին վրայ մեռելական
երգը երգեր: Յետոյ, Կոմարի ստուերը
կ'երեւայ Օսմանի՝ խնդրեցաւ համար իրմէն՝
որ իր և Կոչրունայի անունը աշանդէ սպա-
գային. վստե զի կը կարծէին այն ստեղն որ
հոգիները չէին կրնար երջանիկ ըլլալ, երբ
բարդ մը չերգէր անոնց բարեկամական եղեր-
երգը:

ԿՈՄԼԱԹ ԵՒ ԿՈՒԹՈՆԱ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՔԵՐԹՈՒԱԾ

ՅԱԶԻՆՔ

ՕՍՍԻԱՆ
ԿՈՄԼԱԹԻ ստուգող
ԿՈՒԹՈՆԱ

ՏՈՍԿԱՐ
ՓԵՐԳՈՒՍ

Զափն մը լսեց արդեօք Օսսիան, [թէ
ցնորք մըն է:
Յաճախ հին ժամանակներու յիշատակը
կու գայ կը լուսաւորէ հոգին: Որսի աղմուկը
կը նորոգուի երեւակայութեանս մէջ, և և
բազին մէջ պատերազմական տէգը կը բարձ-
րացընեմ...

Բայց ցնորք մը չէ այս, Օսսիան ողբ մը
կը լսէ.... Ո՛վ ես գու, գիշերուան զաւակ:
Սէն ինչ կը ննջէ շուրջս, և կէս գիշե-
րուան հովը կը սուլէ բնակարանիս մէջ....
Գուցէ փինդալի վահանն է որ կը հնչէ
ուրուականի մը զարնուելով. կախուած է

պատէն, որուն կը գպչիմ երբեմն ձեռքերովս

Ոչ, պատրանք մը չէ այս, ձայնդ կը ճանչնամ, մի բարեկամ. շատոնց է որ լսած չեմ: Մեծանձն Կոմլաթ, Բնչ է ուզածդ:

Օստիան: Տխուր ծերունիին բարեկամները հեօդ են: Ո՛ւր է սիրելի Ոսկարս: Այս փառքի զաւակը յաճախ քովդ էր, պատե՞րազմներու մէջ:

ԿՈՄԼԱԹԻ ստուերը.

Կը ննջէ՞ իր բնակարանին մէջ Կոնայի դաշնակաւոր երգիչը: Կը ննջէ ան, և իր բարեկամները գերեզմանին մէջ են, առանց որ բարդ մը երգած ըլլայ անոնց փառքը: Օստիան, ծովը կը մոնչէ տխուր Իթոնայի շուրջը, և օտարականին նաւերը չեն ողջուներ մեր գերեզմանները: Մինչեւ ե՞րբ մեր անունները մոռցուած պիտի մնան:

ՕՍՏԻԱՆ

Ո՛հ, եթէ կարենային աչքերս տեսնել քեզ նստած ամպիկ վրան: Լանոյի մառախուղի՞ն կը նմանիս արդեօք, թէ կիսաշէջ

օդերեւոյթի մը: Ի՞նչ նիւթէ կազմուած են պատմութեանիդ քղանցքները և օդային աշտերդ . . . :

Բայց անհետացաւ իր մրրկին վրայ՝ թեւ շողի մը պէս: Ի՞ջիր պատէն՝ ո՞վ տաւիդ իմ, ուր կը հանգչիս, և եկուր հնչէ մատներուս տակ:

Թող յիշողութեան ջահը իր լոյսը տանի Իթոնայի վրայ, և ցուցնէ հանճարիս վախճանեալ բարեկամներս Այո՛, կը տեսնեմ զանոնք այն կապտորակ կղզիին ծոցին՝ մէջ. կը նշմարեմ Թոնայի քարայրը, իր մամռակը պատ ժայռերը, իր ծառերը. առուակ մը կը խոխոջէ մուտքին. Տոսկար կը ծոխ փոշուք. ներուն վրան: Նստած է Կութոնա և կու լայ. չէ՞ որ անոնց միասին խօսելը կը լսեմ, թէ՞ ալիքներուն շառաչիւնը՝ հովերէն բերուած՝ կը խարէ ահանջս:

ՏՈՍԿԱՐ¹

Մերեկը կը խռովէր գիշերը. կաղնիները հեծելով կը զլորէին լեռներէն. ծովը՝ ուռած

1. Քերթուղը կը լսէ անոնց Իթոնա կղզիին մէջ խօսելը, և անոնց խօսակցութիւնը կը կրկնէ:

հովիւրէն՝ կը թաւալէր մութին մէջ, և կատաղի կոհակները ժայռերը կը ծեծէին: Տըժգոյն փայլակներ՝ երկինքի բոլը պատռելով, կ'ակօսէին չորցած ցախաստանը:

Փերգուս, ուրուական՝ մը տեսայ: Կանգուն էր և լուռ ափունքին վրան: Մէզէ պատմունճանը խաղալիկ էր հովուն: Կը տեսնէի որ արցունք կը թափէր. խոր մտածումներու մէջ սուղուած ծերունիի մը դէմքն ունէր:

ՓԵՐԳՈՒՍ

Քու հօրդ ստուերն էր, ո՛վ Տոսկար. ցեղէդ հերոսի մը մահուան ձախող նշանն է, վասն զի ճիշդ այսպէս երեցաւ ան Կրոմլայի վրայ քաջակորով Մարոննանի անկումէն առաջ:

Կանաչագեղ Ուլլին, սրչափ կը սիրեմ անստուռ բլուրներդ ու ծաղկափթիթ ձորերդ: Խաղաղութիւնը հեղեղատներուդ եղերքը կը բնակի, և արեւը կ'ոսկէզօծէ արդասաւոր դաշտերդ: Ո՛րքան քաղցր է լսել տաւիղին ձայները Սելամայի՝ պալատին մէջ, և որ սորդին աղաղակները Կրոմլա լեռան վրայ:

1. Կը կարծէին և դեռ կը կարծեն որ մեռելներուն ստուերներն են փոթորիկներ հանողը:

2. Պալատ Տոսկարի՝ Կրոմլա լեռան մօտ:

Բայց մենք տխուր իթոնայի մէջն ենք, մրրկէն շրջապատուած. կոհակները կը ցնցեն իրենց ճերմկցած գլուխները ժայռերուն վրեւ, և մենք կը դողանք գիշերուան միջեւ:

ՏՈՍԿԱՐ

Փերգուս, ալէժաղիկ հերոս, սէր գնաց քաջութիւնդ: Պատերազմներու ոգին էիր, միշտ քեզ անվահեր տեսայ վտանգներու մէջ, և ուրախութիւնը կը կայծկւտար աչմէջ, և փերգուս, ինչ եղաւ պատերազմական ոգիդ: Մեր հայրերը դողացին երբեք:

Նայէ՛. խաղաղ է ծովը, մրրկոտ հովերը կը լռեն, ալիքները դեռ կը մրմռան անդունդին վրայ, և կարծես կը վախնան փոթորիկին վերադարձէն. բայց երկինքը կը պարզուի: Տես ահա արշալոյսը կը ծագի մեր ժայռերուն վրայ: Արեւն իսկոյն պիտի ելլէ արեւելքէն՝ իր բոլոր պայծառութեամբ:

Պարզած էի առադասաներս ուրախութեամբ՝ վահանճն Կոմլաթի պալատին առջեւ: Անցայ կոհակներու կղզիին քովէն, որ կոյսը՝ զոր ան կը սիրէ, կը հալածէր եղնիկ մը:

տեսայ զանի, կը նմանէր արեւուն առաջին նշոյլին՝ որ արշալոյսին մէջը կը ծակէ:

Սեւ մազերը կը ծածանէին կաթնաթոյր պարանոցին վրայ: Մարմինը դէպ առաջ ծոած՝ կը քաշէր ազեղը. և սպիտակ բազուկը՝ իր ետեւը՝ կը շլացընէր Կրոմլայի ձիւնին պէս: «Եկուր սրտիս վրայ, ազազակեցի, որսորդուհիւ ամայի կըղզիին...»:

Բայց ան՝ օրերն ու գիշերները կ'անցընէ արցունքներու մէջ, և կը մտածէ անդադրում մեծանձն Կոմլաթը: Սիրուն աղջիկ, ուր պիտի կարենամ գտնել սրտիկ խաղաղութիւնը:

ԿՈՒԹՈՒՆԱ

Հեռու այս տեղերէն՝ սեպացիալ բլուր մը կայ, որ իր ծեր ծառերը կը ծռէ ծովուն վրայ և իր քարաժայռերը մամռապատ են. ալիքները կը թաւալին իր ոտքերուն առջեւ. իր կողերուն վրայ կը բնակին թեթեւոտն եղնիկներ. անունն է Արուեն:

Հոն կը բարձրանան Մորայի աշտարակները. հոն՝ Կոմլաթ, աչքերը սեւեռած ալիքներուն վրայ, կը սպասէ իր սիրոյն միակ առարկային: Դեռատի օրիորդները կը դառ-

նան որսէ. Կոմլաթ կը տեսնէ անոնց աչքերը գետին խոնարհած և լի արցունքով... Ո՛ր է Ռումարի դուստրը... Բայց, աւաղ, անոնք չեն պատասխաներ...:

Օտարականի դաւակ, սիրտս Արուենի վրայ միայն կրնայ գտնել խաղաղութիւն:

ՏՈՍԿԱՐ

Շատ լաւ. Կոմլոնա պիտի վերադառնայ Արուենի վրայ, ուր իր սրտին խաղաղութիւնն է. պիտի վերադառնայ մեծանձն Կոմլաթի բնակարանը. վասն զի այս հերոսը Տոսկարի բարեկամն է: Իր հանդէսներուն մասնակից եղած եմ:

Ելէ՛ք, քաղցր ու թեթեւ հովեր Ուլլինի, ուռեցուցէ՛ք առադաստներս դէպ ի Արուենի ափունքները, ուր Կոմլոնա պիտի գտնէ իր երջանկութիւնը:

Բայց Տոսկար իր օրերը տխրութեան մէջ պիտի անցընէ: Նստած մենաւոր անձաւիս մէջ, ալանջ պիտի դնեմ հովին՝ որ կը մրմնջէ ծառերու մէջ, պիտի կարծեմ լսել ձայնը Կոմլոնայի... բայց ան հեռու պիտի ըլլայ ինծմէ, քաջարի Կոմլաթին բնակարանին մէջ:

Ո՛հ, ինչո՞ւ չե՞մ կրնար մոռնալ բարեկամներս մինչեւ որ ալ չտեսնուի ոտքերուս հետքը, մինչեւ այն օրը՝ ուր պիտի երթամ միանամ անոնց ուրախութեամբ, մինչդեռ իմ անդամներս տարիներէն յոգնած, պիտի հանդչին գերեզմանին մէջ:

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

Կ Ա Ր Թ Ո Ն

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Կլեսսամոր, որդի Թադդոշի և եղբայր Մորնայի՝ Փինգալի մօրը, մերկե մը Բալկոնքա ձգռեցաւ, քաղաք Կլիշիի ափոշերը՝ Բրետոններու գաղութի մը։ Ռեշքամիր, քաղաքին եւ հարոշատը, զինքը իր տոշը հիշընկալեց, և կնոշքեան տոշաւ աւոր իր մեկհատիկ դոշատը Մոյինաւ։ Բրետոն մը՝ Ռեշքաւ աւորեմ՝ սիրահարոշեցնով Մոյինայի, նախատեց Կլեսսամորը։ Երկոշ հախաւ կորդները գարնոշեցաւ։ Ռեշքաւ սպաննոշեցաւ։ Բայց Բրետոններն ստիպեցին Կլեսսամորը փախչեցնոշ և քաշոշեցնոշ Մորոշեմ՝ Փինգալի հօրը՝ Կոմհալի քով։

Մոյինաւ գաւալ մը ոշնեցաւ, և քիչ ետքը մեռաւ։ Ռեշքամիր տղան Կարքոն աւորաւնեց, որ ըսեց է մոռնոշ կոշակնեքաւ, ի յիշատակ փորորկին՝ որ Կլեսսամորը Բալկոնքա ձգած էր։

Կարքոն երեք տարոշաւ էր, երբ Կոմհալ, պատերազմով մը Բրետոններու դեմ, ալրեց Մեծն Բրիտանիոյ գաւաւ մը։ Կարքոն՝ երբ գարգացաւ բաւալան՝ որոշեց իր հայրենիքին վրեժը խնդրել Կոմհալի սեւրոշեցեմ, և Բրետոններու փորքիկ բանաւ կով մը՝ Փինգալի վրայ յարձակեցաւ։

Ասկէ կը սկսի քերքոշածը։ Կլեսսամոր Փինգալի մարտիկներու մեջն է, Կարքոն՝ իր որդին՝ Բրետոններու գրոշխը. առանց զիրար ձանչնալոշ, կը կոռոշին մեկմեկու դեմ։

Կ Ա Ր Թ Ո Ն

Ճաճանչներ անցեալ դարերու, փառքեր
վախճանեալ հերոսներու, կենդանացէք եր-
գերուս մէջ:

Վտակներուդ խոխոջը, ո՛վ Լորա, կը յիշե-
ցնէ օրեր՝ որ անցեր են: Անտառներուդ խար-
շափիւնը, ո՛վ Գերմալլատ, բաղցր է ական-
ջիս՝ հաբիւր տաւիղներու թրթռումին նման:

Մալուինա, չե՞ս տեսներ թփապսակ այն
բարաժայռը: Երեք ձեր սոճիներ կը բար-
ձրանան ճակտէն, և իր ոտքը կը տարածուի
կանանչ ծործոր մը:

Հոն կը բողբոջէ լերան ծաղիկը. կը
ճօճէ գլխիկը զեփիւններու շունչին, հո՞ն
կ'աճի մենակեաց ուղտափուշը, որուն ճեր-
մըկուկ ծամերը խաղալիկ են հովերուն:

Երկու բարեր, էէս մը հողով ծածկուած,
կը ցուցնեն իրենց մամռապատ գլուխները¹.

1. Կը կարծէին թէ անասունները մեռելնե-
րուն սասուելները կը տեսնէին: Գեռ այսօր,

լերան այժեամբ կը փախչի տեսնելով նուիրական վայրին պահապան ուրուականը:

Երկու նշանաւոր մարտիկներ, ո՞վ Մալուինա, կը հանդէն այն հովտին մէջ.... Ոգի առէք երգերուս մէջ, ճաճանհներ անցեալ դարերու, փառքեր վախճանեալ զիւցազներու...

Ո՞վ է այն՝ որ օտար երկրէ կը դառնայ, իր հազար մարտիկներէն բոլորուած. Մորուենի զրօշը՝ օգին մէջ ծածանուելով՝ կու գայ առջեւէն. իր խիտ ծածկեր կը խաղան հովերու շունչին. իր անուշցած դէմքը շունի պատերազմի վայրագ արտայայտութիւնը. կ'երեւայ հանդարտ նման երեւոյեան ճաճանչին՝ որ կը ցաթէ, ամպերուն մէջէն, Կոնայի անդորրաւետ հովտին վրայ:

Ո՞վ պիտի ըլլայ եթէ ոչ Կոմհալի որդին, եթէ ոչ Փինգալը այնքան քաջարութիւններով հռչականուն պետք: Ուրախութեամբ կը տեսնէ իր բլրները. կը հրամայէ իր բարդերուն որ երգեն, և հազար ձայներ կը բարձրանան միաբան:

Սկովաիոյ լեռներուն մէջ, երբ կենդանի մը յարկարծակի կ'օտանու առանց ակներեւ պատճառի մը, ժողովուրդը կը կարծէ որ այն շարժումը առաջ կու գայ ցնորքի մը երեւումէն:

«Օտար երկիրներու՝ բնակիչներ, փախաք ձեր դաշտերուն վրայէն»:

«Աշխարհի թագաւորը, նստած իր պալատին մէջ, կը լսէ պարտութիւնն իր մարտիկներուն. կը նետէ շուրջը կատաղի ակնարկներ՝ և ձեռքը հօրը սուրին կը տանի»:

«Հեռաւոր երկիրներու զաւակներ, փախաք դուք»:

Բարդերն այսպէս կ'երգէին, երբոր Սելմայի պալատը հասան: Վառցին հազար ջահեր՝ զորոնք առեր էր Փինգալ օտարաշահին ձեռքէն: Հանդէսը մեծաշուք եղաւ, և զիշերն ուրախութեան մէջ անցաւ:

«Ո՞ր է Կլեսսամոր, ըսաւ Փինգալ, ո՞ր է հօրս հաւատարիմ բնկերը, ո՞ր է հանդէսիս օրը: Տխուր և միայնակ, կ'անցընէ ան իր կեանքը Լորայի հովտին մէջ: Բայց ոչ, կը նշմարեմ զինքը, կը նետուի ան բլրէն ինչպէս ամհի նժոյգը՝ որ հեռուն իր բնկերներուն հօտը կ'առնէ դաշտին մէջ, և կը ցնցէ օդին մէջ իր գեղեցիկ բաշերը: Բարեւ Կլեսսամորի. ինչո՞ւ այնչափ առեն հեռու մնաց Սելմայէն»:

— Փինգալ յաղթակա՞ն կը դառնայ ուրեմն, պատասխանեց Կլեսսամոր: Այսպէս է որ կը դառնար Կոմհալ իր երիտասար-

գումեան պատերազմներէն: Մենք անցանք յաճախ Կարունի հեղեղատէն յարձակելու համար օտարականներուն վրայ. մեր սուրբերը արինով կը մաքրուէին ժանգերէն, և Աշխարհի թագաւորները իրենց պարտութիւնները կու լային: Բայց ինչո՞ւ երիտասարդութեանս պատերազմները կը յիշեցնեմ: Տարիները սեւ մազերուս ճերմակ մազեր խառնեցին: Չեղքս՝ ալ չի կրնար տղեղ լարել, և թեթեւ նիզակներ միայն կրնամ վերցնել: Ա՛հ, ե՞րբ պիտի զգամ այն ուրախութիւնը զոր զգացի երբ առաջին անգամ տեսայ այն օրիորդը, գեղեցիկ Մոյիհան:

— Պատմէ մեզի, ըսաւ անոր փինգալ, երիտասարդութեանդ արկածները. տխրութիւնը՝ ինչպէս ամպ մը արեւուն վրայ՝ կը մթաքնէ հոգիդ. միայնակ Լորայի ափունքը՝ տխուր մտածումներ միայն կը խոճոճես: Ըսէ մեզի ինչպիսի վիշտեր խամրեցին երբեմն չքնաղ օրերդ»:

Կլեստամար այսպէս խօսեցաւ.

«Խաղաղութեան ատենն էր երբ հասայ Բալիլուծա՝ Հովերը կ'ուռեցնէին առագաստներս, և Կլուծայի ջուրերը ընդունեցին նաւս՝ փոթորիկէն մղուած:

«Երեք օր Ռեւթամիրի պալատը մնացի: Աչքերս գիտեցին անոր աղջկան գեղը: Կարգաւ լիցուեցաւ խաղաղութեան բաժակը, և սպիտակավարս հերոսը ինծի տուաւ գեղեցիկ Մոյիհան:

«Այն Կոյսին պարանոցը ճերմակ էր կուհակներու փրփուրին նման. աչքերը կը պճլտային նման գիշերուան աստղերուն. ազնաւոր թեւը նուազ սեւ էր քան իր ծամեռաւոր թեւը նուազ սեւ էր քան իր ծամեռը. իր հոգին վեհանձն էր ու քնքուշ. ծայրագոյն եղաւ սէրս Մոյիհայի համար, և սիրաս ցնծութեան մէջ էր:

«Օտարական պետ մը, սիրահարուած գեղապէշ Մոյիհային, Ռեւթամիրի պալատը կը հասնի: Անգագորում լիբր խօսքեր կ'ընէր, և սուրը միշտ թերաբամիկ էր:

«Ո՛ւր է ահեղազօր Կոմհալը, կ'ըսէր ան, ո՛ւր է անհանգիստ այն մարտիկը: Անշուշտ Բալիլուծա՝ կու գայ իր բանակին ղուխը՝ քանի որ այդչափ յանգուգն է Կլեստամարը:

«— Գիտցի՛ր, կ'ըսեմ անոր, որ վառի, նոյն ինքն անոր կրակովն է որ կը վառի, և թէեւ բացակայ են հերոսներուն պետերը, և ես շրջապատուած հաղաբաւոր թշնամիներէ, սակայն և այնպէս անվեհեր եմ: Օտարական, դու յարհուրեմք կը խօսիս

Կլեոսամորի հետ վասն զի միայն է. բայց զիտնաս որ սուրը կը զոխայ կշտին, անհամբեր ձեռքին մէջ փայլատակելու: Կոմհալի վրայ մի՛ խօսիր, Կլուծայի զաւակ»:

«Օտարական պետին բարկութիւնը զայրացաւ: Կռուեցանք. ինկաւ ան հարուածներու տակ: Կլուծայի ափերն հնչեցին անոր անկումին թնդինէն: Հազար նիզակներ կայծակեցին յանկարծակի շուրջս. նորէն պատերազմեցայ. բայց վերջապէս օտարականներն յաղթեցին»:

«Ծովեցի Կլուծայի ջուրերուն վրայէն: Առագաստներս, ուռած յաջող հովով մը՝ ճերմկցուցին հորիզոնը, և նաւս՝ սլաքի մը նման՝ նետուեցաւ կոհակներուն շաւակը»:

«Մոյինան երեւցաւ ծովափը. աչքերը լի էին արցունքով. սեւ ծամերը կը ծածանէին հովերուն ուղածին պէս. լսեցի իր ճիչերը. քսան անգամ փորձեցի ափունքը հասնիլ, բայց արեւելեան հովերը առին տարին նաւս»:

«Այն վայրկեանէն ի վեր չեմ տեսած Կլուծան, չեմ տեսած չքնաղ Մոյինան. մեռեր է ան Բալկլուծայի պարիսպներուն մէջ»:

«Տեսայ իր ստուերը: Ճանչցայ զինքը, երբ մութին մէջ սողաց սահեցաւ Լորայի մնչուն ալիքներուն վրայէն: Կը նմանէր

նոր լուսնի՝ պահուրտած թանձր ամպի մը ետին, երբ՝ երկինքը կը մաղէ ձիւնը խոշոր խոշոր և տիեզերքը կը ննջէ մութի ու լուծեան մէջ»:

— Երգեցէք գեղեցիկ Մոյինան, ըսաւ Փինգալ իր բարդերուն. ձեր երգերը թող իր ստուերը մեր բլուրներուն վրայ հրաւիրեն, որպէս զի այն տարաբախտիկը զայ հանգչի Մորուսնի աղջիկներուն հետ, որոնք զարօլ եղան հին դարերուն և սէրը հինաւորեց զիւցազներուն»:

«Ես աչքովս տեսայ Բալկլուծա բաղաբը, բայց անապատ էր ան: Բոցը աւերած էր իր տուները, չէր լսուեր հոն մարդու ձայն, և գետը որ զինքը կը թրջէր փոխած էր իր ընթացքը պարիսպներուն փելովը»:

Որոշն ամէնուրեք կը տարուբերէր իր գլուխը, և թանձր մամուրը կը քսմէր հողուիւր, և թանձր մամուրը կը քսմէր տունները վերու շունչէն: Երէնքը մարդոց տունները կը բնակէին. աւերակներուն և քարերուն ձեղքերուն միջեւ անտառացած խոտերուն մէջէն դուրս կը տնկուէին անոնց գլուխները»:

Ամայի է Մոյինայի բնակարանը, և սուգն է որ կը բնակի իր հայրերուն պալատը: Բարդե՛ր, հնչեցուցէք գերեզմանական երգերը, և ողբացէք բախտը օտարականներուն»:

անոնց որոնք ինկան մենէ քանի մը օր առաջ. վասն զի մինք ալ պիտի լոյնանք քիչ ատենէն...

« Ինչո՞ւ համար պաշտօններ կը շինես, ո՞վ մարդ, զոր ժամանակն ա՛յնքան երազասուր պէպ ի մահ կը տանի: Կը նայես այսօր խրոխտ աշտարակներուդ բարձունքէն. քանի մը տարի պեռ, և ահա պիտի դայ անապատին հովը ու մոնչէ աւերակ աշտարակներուդ ատամներուն մէջը ու շէ ժանգահար վահանիդ շուրջը:

« Բայց թող դայ անապատին հովը. մեր փառքերուն քարոզը պիտի բլլայ ան մեր յուշարկաւորութեան օրը: Քաջութեանս նըշանակները պիտի մնան պատերազմի դաշտերուն վրայ, և անունս պիտի ապրի բարեկերուն երգերուն մէջ:

« Երգեցէք, բորեկամներ, բամեցէք կարգաւ հանդիսաւոր բաժակը, թող պաշտօն հնչէ հոգեռանգն ցնծութեամբ... Ո՛վ աբեւակ, հզօր ա՛ստղ, եթէ օր մը պիտի անհետանաս, եթէ առժամանակեայ է փայլը, Փինգալի համբար երկարակեաց պիտի բլլայ քան քու լոյսդ»:

Այսպէս կ'երգէր Մորուսնի պետը լի ցնծութեամբ: Հազար բարդեր՝ իր շուրջը

նստած կ'ունկնդրէին իր ձայնը, որ բաղցր էր նման դաշնակութիւններուն՝ զարնանային զեփիւռէն բերուած տաւիղին մրմունջներուն:

Բոլոր մտածումներդ ծիծաղկոտ էին, ո՞վ Փինգալ: Ինչո՞ւ համար չունի Օստիանի հոգին զօրութիւնը քո՛ւ հոգիիդ: Որովհետեւ տիեզերքի՛ն մէջ չկայ նմանդ, ո՞վ հայր իմ. ո՞վ կրնայ հաւասարել Մորուսնի թագաւորին:

Գիշերը երգելով անցաւ, և առաւօտը մեղուրախութեան մէջ դտաւ: Լեռները կը ցուցնէին արդէն իրենց գորշագոյն գլուխները, արդէն ժպիտը կը փթթէր ծովերու կապուտակ մակերեսոյթին վրայ: Կը տեսնուի յանկարծ որ ձերմկցած կոհակը կ'երթայ կը զարնուի հեռաւոր խութի մը:

Լիճին ծոցէն կ'ելլէ դանդաղօրէն թանձր շոգի մը. կ'առնէ ձերունիի մը կերպարանքը, և կը յառաջէ լոկի դաշինն երկայնքը: Յնորքը չի բաւեր. ստուեր մը զինքն օդին մէջ կը բռնէ. կանգ կ'առնէ Սիւմայի պալատին վրան և արիւնային անձրեւով մը կը լուծուի:

Միեակ Փինգալ նշմարեց զարհուրելի հոգեգէշը: Գուշակեց անմիջապէս իր մարտիկներուն մահը: Լուսմունջ իր պալատը կը մտնէ ու կ'առնէ իր հօրը նիզակը: Զրահն

արգէն կը հնչէ կուրծքին: Իր ձայնին, Մորուենի հերոսները կ'ելլեն իր շուրջը-լոսիկ, իրարու կը նային և պետին աչքերը կը գիտեն: Պատերազմի ոգին կրակներ է իր դէմքին գիծերը. կը ճօճէ նիզակը, բա-նականերուն պատուհասը:

Հազար մերկ սուրեր կը փայլատակեն Սեմայի պալատին մէջ: Զինքերուն շառա-չիւնը օդը կը սոսկացնէ: Շունները՝ կանգ առած՝ ահռելի հաշիւներ կ'արձակեն: Բա՛ն մը չ'ելլեր մարտիկներուն բերնէն. ամէն ոք, աչքերը փինդալի աչքերուն վրայ դամած՝ ձեռքը նիզակին կը տանի:

«Մորուենի՛ զաւակներ, կը գոչէ հերոս-ներուն պետը, հանդէսներով զբաղելու ժա-մանակը չէ հիմայ: Պատերազմին ամպը կը մեծնայ հորիզոնին վրայ, և մահը կը հողա-թելէ կը սաւառնի մեր անտառներուն վրայ: Բօթ մը կը գուժէ ինծի թշնամիին գալուստը: Ծովը մեր ափունքներուն վրայ կը թաւ-լեցնէ օտարականին զաւակները: Տեսայ որ կը բարձրանար լիճէն աներկեւան նշանը Մորուենի վտանգին: Օհ, թող սրէ ամէն ոք իր նիզակը և կապէ իր հօրը սուրը: Թող ձեր սե՛ւ կորզակները ծածկեն զուլա-նիդ, և անգծելի ձեր վահանները կըտրեն

ձեր կողերուն վրայ: Պատերազմին մըրիկը պիտի մեր վրայ պայթի, և պիտի լսէք ընդ-հուպ մոռնչները մահուան»:

Կը շուէր փինդալ՝ իր բանակին զուլե՛մ՝ նման կայծակին կարապետ ամպին, երբ կը փռուի գիշերային երկինքին վրայ, և նաւաս-տիները կը գուշակեն աղէտը: Բանակը կանգ կ'առնէ Կոնայի գագաթը:

Մորուենի աղջիկները կը նշմարեն զայն հովիտէն, և բլրան վրայ անտառ մը կը կարծեն տեսնել: Իրենց նորափթիթ տար-կածուններուն կեանքը զոգ կը պատճառէ ա-նոնց: Ծովուն կը նային սոսկումով, ճերմակ կոհակներն անոնց աչքերը կը խաբեն, հե-ռաւոր առաջասաններ կը կարծեն զանոնք, և արցունքներն անոնց դէմքերը կ'ողողեն:

Արեւն ալիքներուն վրայ ցաթելուն՝ հե-ռո՛ւն՝ տարմիզ մը նշմարեցինք: Փութով կը հասնի և մարտիկներն ափունքը կը թափէ: Պե՛տն անոնց կը բարձրանայ անոնց մի-ջեւ՝ ինչպէս եղջիրուն այծեամբերու ճահուկի մը միջեւ: Ոսկեկուռ է վահանը, և ըն-թացքը մեծափառ: Կը յառաջէ դէպ ի Սեւ-մա, և մարտիկներն՝ իր ետեւէն:

«Ուլլին, ըսաւ փինդալ, գնա՛՛ գտի՛ր այդ օտարականը, և տար ատոր խաղաղութեան

— Մորուենի՛ բարդ, պատասխանեց Կարթան, մի՛ կարծեր թէ ապիկար մարտիկի մը հետ կը խօսիս: Կը տեսնե՞ս գէմբիս վրայ վախի գալուի: Միտքդ զրեր ես զարհուրեցնե՞լ հոգիս՝ մեռած մարտիկներուն վրայօք խօսելով ինծի: Բազուկս նշանաւոր հանգիստացած է պատերազմներու մէջ, և համբաւիս շոինդը հնչած է հեռուն: Գնա վատերուն, և անո՛նց բռէ որ տեղիք տան Փինգալի:

«Տեսայ Բալկլութայի կործանումը, և պիտի երթայի՛ նստէի հանգէսի մը մէջ Կոմհալի աղուն կուշտը, այն Կոմհալին՝ որ հօրենական պալատս բոցերու մատնեց:

«Տղայ էի այն ատեն, և կ'անդիտանայի թէ ինչու աղջիկները կու լային: Կ'ախորժէի տեսնել ծուխին սիւները՝ որ կը բարձրանային մեր պատերէն վեր, յաճախ ետեւ կը դառնայի և ուրախութեամբ կը զիտէի՝ մեր բարեկամներուն գէպ ի բլուր փախուտար:

«Բայց երբ տղայութեան տարիները անցան, տեսայ մամուսը որ կը թանձրանար մեր պարիսպներուն աւերակներուն վրայ. արշալոյսը ծաթելուն՝ հառաչներս զուրս կը խուժէին կուրծքէս, և իրիկնամուտին՝ դեռ կը հոսէին արցունքներս: «Պիտի չպատե՞րազմի՞մ ուրեմն, կ'ըսէի ինքնիրենս, թշնամիներուս տղոցը հետ...»

«Այո՛, բարդ, պիտի պատերազմիմ, վասն զի կը զգամ որ վրէժինդրութեան բոցերը հոգիէս զուրս կը պոսթկան...»

Կարթանի մարտիկները անոր շուրջը կը խոնուին. ամէնքը մէկանց կը քաշեն աւելանալու. ամէնքը սուրբերը: Պետք է աչքերէն քստմնի. արցունք մը պատրաստ է աչքերէն զուրս նետուելու. կը յիշէ Բալկլութայի մախիւրները, և սրտին մէջ կուտակուած կապառուցութիւնը կը բռնկի հրդեհի մը պէս. կը լափէ աչքովը այն բլուրը՝ ուր մեր հեւ կը լափէ աչքովը այն բլուրը՝ ուր մեր հեւ բռնեցը պատերազմի կը պատրաստուին: Կը ճօճէ տէգը, և բանակը կը թաւալի իր հետքերուն վրայէն:

«Երթա՞մ, բաւ Փինգալ ինքնիրեն, երթա՞մ Կարթանի գէմ: Կեցընե՞մ զինքը իր թա՞մ Կարթանի գէմ: Կեցընե՞մ զինքը իր փառքին ընթացքին միջեւ՝ զե՞ս անոր իր փառքին բողբոջումը չաեսած: Բայց տեսնելով իր շիւրջը պիտի ըսեն բարդերը. «Հարկ եղաւ իմը պիտի ըսեն բարդերը. «Հարկ եղաւ որ Փինգալը դար ու կոռէր հազար մարտիկներու զլուխը, որպէս զի տեղիք տար Կարթան...»

«Ո՛չ, ապագայ բարդեր, պիտի չմթնցնէք դուք բնաւ փառքիս ոռնութիւնը: Իմ հեւ բռնեցի որ պիտի յարձակին դեռափթիթ այն մարտիկին վրայ, բայց Փինգալ հանգիստ...

տես պիտի ըլլայ պատերազմին: Եթէ Կարթոն յաղթանակէ, այն ատեն միայն կը փրթիմ բլրէն յաղթողին վրան:

«Հերոսներէս ո՞վ արդեօք կ'ուզէ մրցիլ Կարթոնի հետ: Տեսէք ինչպէս անհամար են իր մարտիկներն ամուսնեքն վրան. տեսէք ինչպէս իր նիզակն սպառնալիք ու մահ կը ցնցդկէ հեռուն»:

Այս բառերը լսելուն՝ կ'ելլէ Կաթուլ. հետն ունի երեք հարիւր մարտիկ իր ցեղէն: Բայց իր բազուկը շատ տկար է Կարթոնի գէմ. կ'իյնայ, և իր բարեկամները կը փախչին:

Կոննալ առաջ կը խիզախէ խնդրելու համար Կաթուլի մահուան վրէժը. նիզակը կը կոտորի, թաւալղոր գետինը կը չափէ և կը շղթայուի պաշտին վրայ. Կարթոն կը հալածէ անոր մարտիկները:

«Կլեսսամոր, կը գոչէ Մորուսնի թագաւորը, ո՞ր է նիզակդ: Ի՞նչպէս կրնաս Կոննալը շղթայակապ տեսնել, Կոննալը, բարեկամդ, որ քեզի հետ Լորայի եղերքը կը բնակէր: Ելիւր, ո՞վ հօրս ընկերը, շողացո՞ւր զէնուզարդիդ պողպատը, և թող Բալիլութայի տղան զգա՛յ զօրութիւնը Մորուսնի մարտիկներուն»:

Կ'ելլէ Կլեսսամոր, կը շարժէ իր գորշ

մազերը, կը զետեղէ վահան մը իր կշտին և սիգալով կը դիմէ գէպ ի թշնամին: Կարթոն կանգ կ'առնէ թիապտակ քարաժայռին վրայ¹, և հերոսին ընթացքը կը դիտէ: Կը սիրէ տեսնել սարսափելի ցնծութիւնը անոր գէմքին, և զօրութիւնը՝ զոր կը պահէ ան ալեւոյթի ճերմակ մազերուն տակ:

«Բարձրացնելով եմ ըստ ան, այն ծերունիին վրայ այս նիզակը, որ երբեք պէտք չունեցաւ թշնամիին երկու անգամ զարնելու, թէ՞ խնայելու եմ իր կեանքը ուղղելով իրեն խաղաղութեան խօսքեր: Պատկառելի է իր ընթացքը և ծերութիւնը յարգանք կը ներշնչէ: Ընթացքը և ծերութիւնը յարգանք կը ներշնչէ: Զըլլայ թէ Մոյինայի ամուսինն ըլլայ, Կարթոնի հայրը... Լսած եմ յաճախ որ Լորայի ամուսնեքը կը բնակէր ան»:

Այսպէս կը խօսէր Կարթոն, երբ Կլեսսամոր խոյացաւ անոր վրայ շեշտ նիզակով:

Դեռատի օտարականը հարուածն ընդունեց իր վահանին վրայ:

«Ալէճաղի կ'հերոս, ըստ ան Կլեսսամորի, Մորուսնը երիտասարդ մարտիկ չուներ ինծի գէմ հանելու: Զաւակ չունի՞ս

1. Մի և նոյն քարաժայռն է՝ զոր Օսսիանս քերթուածին սկիզբը ցուցուց Մալուինայի:

յուն որ կարենայ պատսպարել իր հայրը իր վաճանդով և հետս կռուի։ Ամուսինը՝ զոր զուն կը սիրես՝ մեռաւ ան, թէ զաւակն երուզ գերեզմանին վրայ կ'արտասուէ։ Բարձակից ևս թաղաւորներու, և ինչ պիտի ըլլայ փառքս, եթէ սուրս մահ տայ բեզի։

— Փառքդ մեծ պիտի ըլլայ. հաւատա՛ խօսքիս. հոյանուն ևմ ևս պատերազմներու մէջ, բայց՝ երբեք անունս ըսած չեմ թշնամիին¹. տեղիք տուր ինծի, և այն ատեն պիտի իմանաս թէ բազուկս ինչ շահատակութիւններ ցաներ ցրուեր է մէկէ աւելի պատերազմի զաշտերու վրայ։

— Երբեք տեղիք չտուի, յարեց Բալ-կլութայի զաւակը։ Ուժգին յարձակումներու դէմ զրի ևս ալ, և ապագան զեռ կը խոստանայ ինծի նորանոր յաղթանակներ։ Մի՛ արհամարհեր երիտասարդութիւնս։ Բազուկս

1. Իր անունը թշնամիին ըսելը՝ զեւցադնական Ժամանակներուն մէջ գրեթէ ապահով միջոց մըն էր պատերազմէն խուսափելու. վասն զի եթէ կռուողներուն նախնեաց մէջ ունէ կազմը ըլլար, զէնքերը վար կը գնէին, և կը վերանորոգէին իրենց հայրերուն վաղեմի բարեկամութիւնը։ Բայց, զրեթէ ամէն պարագաներու մէջ, այն մարտիկը՝ որ անունը թշնամիի մը կ'ըսէր կ'անարգուէր իբրեւ վատ։

ու նիզակս տապալ թաւալ կործանեցին գոռոզ հակառակորդներ։ Հաւատա ինծի, ծեծունի, քաշուէ՛ գնա՛ բարեկամներուդ քով. մեր պատերազմները քու հասակիդ համար չեն։

— Ինչո՞ւ համար կը նախատես զիս, ըսաւ Կլեսսամոր, արցունքի շիթ մը թափելով։ Տարիքը չի զոգացներ ձեռքս. զեռ կրնամ նախնեացս սուրը վերցնել... Ես, փախչիմ ֆինգալի աչքերուն առջեւ, աչքերուն առջեւ հերոսին՝ որուն վրայ կը սքանչանամ... Ո՛չ, մատաղատի օտարական, ևս երբեք չփախայ, բարձրացուր նիզակդ և պաշտպանուէ՛ »։

Երկու հերոսները կռուեցան. Կարթոն՝ իր հարուածները կը ստնձէր, և խոյս կուտար ծերունիին հարուածներէն. իր թշնամիին մէջ միշտ Մոյինայի ամուսինը կը կարծէր տեսնել. Կլեսսամորի նիզակը երկուք կ'ընէ և անոր սուրը կը կորզէ. կը զգետնէ և կը սկսի շղթայի զարնել, բայց Կլեսսամոր կը քաշէ իր հայրերուն դաշոյնը, մերկ կը նշմարէ թշնամիին կողը, և զայն հոն կը մխէ մինչև երախակալը։

Կլեսսամորը զինաթափ տեսնելով, ֆինգալ սարսափելի աղաղակ մը կը ձգէ. իր

զէնքերուն շառաչինէն, իր ղէմքէն զարհու-
րած սահմրկած՝ կանգ կ'առնէ բանակը լուռ
մունջ . ամէն աչք իր վրայ է սեւեռած:
Այսպէս երբ խուլ մոնչին մը կ'ասպատակէ
մրրկէն առաջ, հովիտին մէջ թափառկոտ որ-
սորդը քարաժայռի մը քիւին տակ կը քա-
շուի:

Կարթոն անշարժ կը սպասէ Փինգալի և
կը սպասնայ: Արինք իր լայն վերքէն դուն-
դագունդ կը հոսի: Կը տեսնէ Մորուէնի
թագաւորին վազելը. փառքի յոյսը զօրավիգ
կ'ըլլայ իր նուազկոտ հոգիին. բայց տժոյն
են իր այտերը. արձակ մազերը կը ծա-
ծանին իր ուսերուն վրայ. կորդակը կը
զոդայ գլխուն վրայ, իր զօրութիւնները կը
թողլքեն զինքը. բայց նայուածքը դեռ լի
է քաջութեամբ:

Փինգալ կը տեսնէ հոսիլը հերոսին ա-
րինին և կը մեղքընայ զարնել: «Տեղիք
տուր, կ'ըսէ անոր, երիտասարդ մարտիկ,
տեղիք տուր. վերքը՝ զօր ունիս՝ արժանա-
փառ է, պատուաբեր քաջութեանդ, և համ-
բաւզ անմահ պիտի ըլլայ:

— Դո՛ւն ես, հոյակա՛պ հերոս, պա-
տասխանեց Կարթոն նուազկոտ ձայնով մը:
Դո՛ւն ես մահուան այն աստղը որ Աշխաբ-

հի թագաւորները կը սարսափեցնէ: Այո՛,
Փինգալն է, չեմ տարակուսիր: Կը տեսնեմ
քու մէջդ հեղեղատին ուժը և փայլակնաղէտ
արագութիւնը երկինքի արծիւին: Աւա՛ղ, որ
չեմ կրնար հետդ պատերազմիլ: Անունս
հռչակաւոր պիտի ըլլար առ յաւէտ բար-
դերուն երգերուն մէջ, և որսորդը՝ գերեզ-
մանս տեսնելուն՝ պիտի ըսէր. «Կոուեր է
ան Փինգալին դէմ»: Բայց եղո՛ւկ, Կարթոն
անձանօթ կը մեկնի. ան իր ուժը անշուք
թշնամիներու դէմ գործածեց:

— Ոչ, աննշան պիտի չմեռնիս դուն,
ըսաւ Փինգալ. բարդերս պիտի դարէ դար
փոխանցեն անունդ: Ապագային զաւակները
փառքիդ վրայ պիտի խօսին, երբ՝ նստած
բոցավառ կաղնիի մը շուրջը, անցընեն զի-
շերները՝ երգելով վաղեմի քաջագործութիւն-
ները:

«Յախաստանին վրայ պառկած որսորդը
պիտի լսէ հովերուն սուլումը, պիտի վերցնէ
աչքերը և պիտի տեսնէ արինովի թաթաւուչ
կարմրերանդ ժայռը: Իր որդիին պիտի դառ-
նայ և պիտի ցուցնէ անոր տե՛ղը ուր հե-
րոսները կուեցան իրարու հետ. «Հո՛ն,
պիտի ըսէ ան, հոն կը պատերազմէր Բալ-
կութայի թագաւորը»:

Ուրախութեան փայլակ մը կը սողայ մա-
համերձին գէմքին վրայ. կը վերցնէ ծան-
րացած աչքերը և սուրը Փինգալին կու տայ:
Կ'ուզէ որ այն կապուտը Փինգալի'ն ըլլայ,
և յիշատակը Բալիլութայի թագաւորին պա-
հուի առ յաւէտ Մորուենի մէջ:

Բարդերը կ'երգեն խաղաղութեան երգը.
պատերազմը կը դադրի: Օտարական մար-
տիկները՝ ծռած լոկկ մնջիկ զէնքերնուն
վրայ՝ մտիկ կ'ընեն իրենց մաղկոխնչ պետին
վերջին խօսքերը:

«Մորուենի՛ թագաւոր, օտար գերեզման
մը կ'ընդունի ահա՝ ծաղիկ հասակին՝ վեր-
ջինը Ռիւթամիւրի ցեղին: Վիշտը կը թա-
գաւորէ Բալիլութա, սուգը կը պատէ Կրաթ-
մով: Բայց դուն կենդանի պահէ յիշատակս
Լորայի ափունքը՝ ուր ապրեցան հայրերս.
Թերեւս Մոյինայի ամուսինը արտասուէ մահը
իր որդեակին»:

Այս խօսքերը ճմլեցին Կլեասամուրի սիր-
տը: Նետուեցաւ հեղեղօրէն արտասուելով
որդւոյն մարմնին վրայ առանց բառ մ'ար-
տաբերելու: Բանակը կեցած է անոնց շուր-
ջը, շմնրած, համրացած: Ճիկ անգամ չի
լսուիր Լորայի դաշտին վրայ:

Գեշերն եկաւ. լուսինը ծագեց, լուսաւո-

րեց արհաւիրքի այն դաշտը: Մարտիկները՝
արձանացած՝ կը նմանէին անտառի մը, ու
բուն հանդարտ գլուխը կը բարձրանայ Գոր-
մալի վրայ, երբ հովերը կը լռեն, և դաշտն
անդորր է և նսեմ աշնանային քօղերուն
տակ:

Երեք օր լացինք Կարթոնը: Չորրորդ
օրը՝ հայրը մեռաւ սրտին ցաւէն: Երկուքն
ալ կը հանգչին, ո'վ Մալուինա, հովտին
մէջ՝ որ կը տարածուի այն քարածայոյին
ոտքը: Սեւ հոգեգէշ մը պահապան է ա-
նոնց գերեզմանին:

Կը տեսնուի հոն յաճախ տխուր Մոյի-
նան, երբ արփին կը շեշտէ իր ճաճանչե-
րէն մին ժայռին վրայ, և ստուերը կը տիրէ
շուրջանակի: Կը տեսնուի ան հոն, ո'վ Մա-
լուինա, բայց ան չի նմանիր մեր բլուր-
նեւրուն աղջիկներուն: Իր զգեստները օտար
ձեւ մը ունին, և միշտ մինաւորիկ է գե-
ղատխուր Մոյինան:

Կարթոնի վիճակը Փինգալի աչքէն խլեց
արցունքներ: Հրամայեց ան որ իր բար-
դերն՝ ամէն տարի՝ աշնան վերադարձին
հոգակեն թաղմանական օրը երիտասարդ ու
տարականին: Բարդերը յիշեցին և երգեցին
ստէպ Կարթոնի գովեստները:

« Ո՞վ է այն մեղամաղձոտ մարտիկը որ զուրս կ'ելլէ փրփրակուտակ կոհակներէն Ո՞վ կիանու։ Մահը ձեռքն է, աչքերը բոց կը փայլատակեն ու կը մոնչէ Լորայի ափունքը, ուրիշ ո՞վ, բայց թէ ինքն Կարթոնը։

«Մարտիկներն իր հարուածներուն տակ կը տապալին տրոփածունդ. տեսէք ինչպէս պատերազմի գաշտին վրայ կը վարդէ ահագնաբայլ։ Ստուերն է կարծես Մորուենի հեքոսին։

«Բայց կ'իյնայ ան, կաղնին գեղապանձ. հով մը մոլեգին կը խլէ դայն արմատաքի։ Երբ պիտի ելլես նորէն՝ քաջակորովդ Կարթոն, պարծանք և ուրախութիւն Բալիլու թայի։ Ո՞վ է այն տխուր մարտիկը որ զուրս կը խուժէ Ո՞վ կիանի փրփրուն կոհակներէն»։

Այսպէս կ'երգէին բարդերն իրենց վշտի օրը, ես ալ իմ ձայնս անոնց երգերուն կը խառնէի։ Հոգիս՝ յուզուած՝ կ'ողբար մահահամբոյր բախտը զուարթածաղիկ հերոսին, հնձուած իր կորովի ու կարշնեղ առու դուրեանը։ Եւ դուն, ո՞վ արիական Կլեսսամուր, ո՞ր ամպեղէն գաւառն եղաւ քեզի օթարան։ Նորաբուսիկ զաւակդ մուցաւ արդեօք վերքը՝ զոր հօրը ձեռքէն ընդունեց։ Կը թռչըտի՞ արդեօք ան չորս դիդ հիւտիսի մառախուղներուն վրայ...

Բայց ես կը զգամ անուշակ տաքութիւնը արեւուն, ո՞վ Մալուինա։ Թող որ վայրկեան մը հանգիստ վայելեմ։ Կարելի է Կլեսսամուր ու իր որդին դան այցելեն ինծի երազներուս մէջ։ Կը կարծեմ իրենց խորհրդաւոր ձայնը լսել։ Արեգակն իր բոցերը կը կայծակէ Կարթոնի շիրմին վրայ։ Կ'ուզեմ տաքնալ իր քաղցրիկ ճաճանչներուն տակ։

Ո՞վ դու, որ կը թաւալիս մեր գլխուն վերեւ, լուսափողփող ու բոլորակ նման հայրերեւ, լուհանին, ո՞վ արեւակ, ուրկէ՞ ես բերուս վահանին, ո՞վ աղբերակէն կ'առնես բու ճաճանչներդ։ Ո՞ր աղբերակէն կ'առնաւ լոյսդ մշտնջենաւոր։ Դուրս կ'ելլես մեծաւրայ մշտնջենաւոր, և աստղերը կը փախչին վայելուչ գեղովդ, և աստղերը կը փախչին երկինքէն. երբ կ'երեւաս, լուսինը՝ տեղոյն ու ցուրտ, կը մխրճի արեւմուտքի կոհակն ու ներուն մէջ։ Ամայի երկինքին մէջ դուն միայն կը շարժիս, ո՞վ արեւակ, և ո՞վ կրնայ ընթացքիդ հետեւիլ։

Կ'իյնան կը կործանին լեռներուն կաղնիները. լեռներն իսկ կը ծիրին կը մաշին ժամանակաւ. Ո՞վ կիանը կը բարձրանայ ու կը ցածնայ փոփոխակի, և պաղպաղուն լուսիկը կը կորսուի երկինքին խորը. դուն միայն, նը կը կորսուի երկինքին խորը. դուն միշտ մի և նոյնն ո՞վ արեւակ, միայն դուն միշտ մի և նոյնն

ես, և լուսապայծառ արշաւանքիդ վրան կը պանծաս կը սիգաս: Երբ երկիրս մթնցած է մրրիկներէն, երբ որոտումը կը թաւալի և փայլակը կը թռչի, կը ծլաս դուն ամպին մէջէն, ճաճանչագեղ, և կը ծիծաղիս մրրիկն վրայ:

Բայց, աւաղ, ի դուր է փայլակդ Օս-սիանի համար: Ծերունի բարդը ալ չի տեսներ ճաճանչներդ, ըլլայ որ ոսկեգիսակ ծաւերդ ծածանին արեւելեան ամպերուն վրայ, ըլլայ որ տկարացած լոյսդ գողգղայ արեւմուտքի գոներուն վրայ:

Դուն ալ, ո՛վ գիտէ, եղանակ մը միայն ունիս՝ ինծի պէս, և տարիներդ վերջ մը ունին. պիտի դայ գուցէ օր մը ուր նուազիս ընթացքիդ կիսուն, և չլսես արշալոյսն ձայնը՝ որ քեզ կը կանչէ:

Ուրախացիր ուրեմն, ո՛վ արեւակ, երիտասարդական զօրութեանդ մէջ: Ծերութիւնը դժնդակ ու դառն է. կը նմանի լուսնի աղօտ նշոյլներուն, երբ կը ճաճանչէ տարտամօրէն պատառոտուն ամպերուն մէջէն. տամուկ մառախուղը բլուրը կ'ընդգրկէ. հիւսիսային ցուրտ հովը կը փչէ մարդին վրայ, և շմուրած ուղեւորը կը զոփայ իր ճամբուն մէջ տեղը:

Օ Ս Ս Ի Ա Ն

ԿՈՒԿՈՒԼԼԻՆԻ ՍԱՂԸ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Փինգալի քերթոռածին մէջ տեսնուեցաւ որ Արթոյ, Իռլանտայի քաղաւորը, մեռնելու ատեն որդի մը թողոքած էր օրօրոցին մէջ Կորմակ անուն, և թէ ցեղերուն գլխաւորները հաշարոշելով Տեւորայի պալատին մէջ, Կոշկոշլիկի յանձնեցին մանուկ քաղաւորին խնամակալութիւնը:

Կոշկոշլիկի հրամանատարութեան երրորդ տարին, Սկանտիկնաւերոշ արշաւանքի մը յետոյ, Տորլար, որդի Կանտելայի, մին բելգիացի գաղութին պետերէն՝ որունք Իռլանտայի հարաւակողմը կը բնակէին, Տեւորայի վրայ քաշեց՝ տիրելու համար անոր: Կոշկոշլիկն անմիջապէս անոր դէմ ելաւ և Լեգոյի լիձին եզերքը ջախջախեց անոր բանակը, Տորլարը ձեռքովն սպաննեց, բայց փախստեաներուն ետեւէն չափազանց մղոշելով իր կրակոտ եռանդէն, ծան-

րապէս վիրաւորուեցաւ նետի մը, և երկու օր ետքը մեռաւ, քսանըօքը տարեկան հասակին:

Կորմակի պատմութեան շարունակութիւնը պիտի տեսնուի Տեւորայի քերթոռածին մէջ: Ասի՝ ըստ Մակ-Փերսոնի՝ որոշագ մըն է Փինգալի վերջին արշաւանքներուն վրայ Օսսիանի մէկ մեծ քերթոռածին, որուն մեծագոյն մասը կորսուած է:

ԿՈՒԿՈՒԼԼԻՆԻ ՄԱՆԸ

Հոփք է որ կը հնչէ Փինգալի վահանին
վրայ, թէ ուրուականի մը ձայնն է բնական
բանիս շուրջը:

Շարունակէ՛, ո՛վ անուշակ և յուզիչ ձայն.
շեշտերդ ախորժելի են ինծի և զիշերուան
արհաւիրքը կը թողեն:

Դո՛ւն ես որ կու լաս, ո՛վ Բրազիլա,
զուսար Սորգլանի: Աւա՛ղ, Կուկուլինի ա-
ռագաստները չեն երեւար հորիզոնին վրայ:

ԲԵՍԿԵԼԱ

Փրփրադէզ կոհակին սպիտակութիւնն է
զոր կը նշմարեմ քարաժայռին վրայ, երբ
շամանդաղը կը բարձրանայ թափառկոտ ու-
րուականի մը շուրջը և անոր զորշագոյն
պատմունանը կը ծածանեցնէ օդին մէջ. ար-
ցունքներէն տկարացած աչքերս կարծեցին
ամուսինիս նաւը տեսնել:

ինչո՞ւ այսչափ կ'ուշանաս, մեծանձն Սե-
մյոյի որդի։ Մըրկոտ աշունը եկաւ չորս
անգամ կոծեց ծփացուց Տոգորմայի¹ ծա-
վերը, յորմէհետէ պատերազմը չը մոնչէ
շուրջը, յորմէհետէ կը հեծէ Բրազելա հեռու
քննէ։

Բլուրներ Մառախուղներու կղզիին², երբ
պիտի պատասխանէք անոր հաւատարիմ շու-
ներուն։ Բայց դուք ահա ամպերուն մէջ կը
ծրարէք գլուխնիդ, և հէք Բրազելան ի դուր
կը կանչէ իր ամուսինը։ Գիշերը կ'իջնէ, և
ծովերուն մակերեսոյթը կը ջնջուի աչքերուս
առջեւէն։

Յախաքլորը գլուխը թեւին տակ կը ծած-
կէ, եղնիկը կը ննջէ եղջերուին քով։ պիտի
ելլեն անոնք արշալոյսին հետ, պիտի եր-
թան միասին՝ թեթեւընթաց՝ ճարակելու հե-
ղեղատին մամուռը։

1. Հերբերդեան կղզիներէն մէկն էր Տոգորմա։
Կոննալին էր, Կուկուլլինի բարեկամին, որ
սոյն կղզին եկած էր՝ Տորլաթի ապստամբու-
թեան լուրը Տեմորա հաւանելէն քանի մը օր
առաջ, և հակառակ հովերը զինքը հոն բռնե-
ցին այս պատերազմին ատեն, ուր Կուկուլլին
կեանքը կորսնցուց։

2. Տուրա կղզին, որուն տէրն էր Կու-
կուլլին։

Բայց ես, աւա՜ղ, արցունքներս օրուան
հետ կը սկսին և հառաչներս՝ զիշերուան-
ո՛հ, երբ պիտի դառնաս, զէնքերովդ վա-
ռուած, քաջակորով պետդ Տուրայի։

ՕՍՍԻԱՆ

Դուստր Սորգլանի, ձայնդ Օսսիանի ա-
կանջը կը թովէ. բայց քաշուէ գնա տունդ,
կոցավառ կաղնիին քովը. մոտիկ ըլէ լու-
թոցավառ կաղնիին Դունսկարի¹ հովիտներուն
մօտ թաւալող ալիքներուն։

Թող քունը իջնէ ծաւի աղուոր աչքերուդ
վրան, և սիրելի հերոսիդ պատկերը գայ
խառնուի երազներուդ։

Նստած է Կուկուլլին Լեզոյի լիճին թուխ
ալիքներուն քով. գիշերը կը պատէ զանի,
և իր մարտիկները պառկած են ցախերուն
վրայ։

Հարիւր կաղնի կը վառի անոնց մէջ,
ըստմեծածածան ծովը կը բարձրանայ օդին
մէջ. հանդէսը պատրաստուած է։

Կարբիլ, ծառի մը տակ տափիդ կը զար-
նէ. սպիտակ մագերձը՝ զորոնք կը ծփացնէ

1. Կուկուլլինի սովորական պալատը։

գիշերուան հովը՝ կը փայլին բոցերուն լոյսին. Տոգորմա կղզին կ'երգէ և իր Կոննալ պետը, Կուկուլլինի բարեկամը:

«Ինչո՞ւ համար բացակայ ես, ո՞վ Կոննալ, մորկին օրը: Հարաւային պետերը միացած են Կորմակի դէմ. հովերը կ'արգիւնեն նաւերդ, և կապոյտ կոհակները կը թաւալին շուրջդ, բայց Կորմակ միայն չէ, Սեմայի որդին կը պատերազմի անոր համար. Սեմայի որդին, օտարականին սարսափը, նման մահահոտ շագիին՝ զոր բոցակէջ հովերը կը պառտցեն վանդաղօրէն մեր գլուխներուն վերեւ, երբ արեւը կարմրորակ շողին մը միայն կ'արձակէ, և մարդիկ կը մեռնին խուռներում»:

Այսպէս կ'երգէր Կարրիլ, երբ թշնամիներէն մին երեւցաւ. խոնարհեցուց իր անծայր նիզակը և բերաւ խօսքերը Տորլաթի, պետին՝ սեւ Լեզոյի ափունքը բնակող հերոսներուն:

Տորլաթ՝ բազմագունդ բանակի մը գլուխը՝ կու գար Կորմակի վրայ յարձակիլ: Արթոյ թագաւորին մատաղատի որդին այն ատեն իր Տեմորայի պալատն էր. իր հայրերուն աղեղը լարել ու նիզակը ճօճել կը սորվէր: Հէք տղայ, դեռ չես կարող բախտդ գու-

շակել, և սակայն ահա մահը կանգուն կեցած է ետիդ....

Կուկուլլին օտքի կ'ելլէ մեծանձն Տորլաթի հրեշտակ բարդին առջեւ. կը հրաւիրէ զինքը հերոսներու կոշտներին և մեծապատիւ կը մեծարէ:

«Լեզոյի դաշնակաւոր երգիչ, ըսաւ անոր, ի՞նչ լուր կը բերես Տորլաթի կողմէն. նստի՛ր կ'ուզէ հանդէսիս, թէ պատերազմի կու գայ»:

— Պատերազմի, պատասխանեց հրեշտակը. վաղը, այգուն առաջին նշոյլները հազիւ Լեզոյի մակերեւոյթը լուսաւորած, Տորլաթ դաշտ պիտի իջնէ. բայց պիտի համարձակի՞ս դուն անոր առջեւն ելլել: Տորլաթի նիզակը կը փայլատակէ նման մահ թշնամին կ'իյնայ. մահը իր սուրին փայլակներուն վրայէն կը բալէ:

— Ես վախճամ Տորլաթի նիզակէն, յարեց Կուկուլլին: Քաջ է ան հազար հերոսներու նման, բայց պատերազմները սրտիս զուարճութիւններն են: Հին ժամանակներու երգիչ, այս սուրը երբեք չի քնանար Կուկուլլինի կուշտը: Առաւօտը զիս զա՛շտը պիտի գտնէ և պիտի փոզփոզէ Սեմայի տղուն

զէնքերուն վրայ. բայց նստէ այս ցախերուն վրայ, ո՛վ բարդ, և ձայնդ լսեցուր, հաղորդ եղիր մեր հանդէսին հաճոյքներուն, և աւանջ վեր երգերուն Տեմարայի բարդերուն: — Ուրախութեան երգեր լսելու ատենը չէ, կրկնեց զեսպանը, երբ քաջերը պատերազմ մղելու վրայ են:

«Ինչո՞ւ համար այդչափ տխուր ես, ո՛վ Սլիմորա լեռ. ինչո՞ւ այդ ընդարձակ լռութիւնը անտառներուդ մէջ:

«Դողդոջուն զագաթիդ վրան չեմ նշմարեր ոչ մէկ աստղի լոյս, ոչ մի ճաճանչ լուսնի չի լուսաւորեր վայրագ կողերդ. բայց մահուան հողաբլուրները կը պատեն շուրջդ, և դալիագէժ ուրուականները կը թռչին չորս կողմէ:

«Ինչո՞ւ այդչափ տխուր ես, ո՛վ Սլիմորա, ինչո՞ւ համար այդ ընդարձակ լռութիւնը անտառներուդ մէջ»:

Այսպէս կ'երգէր բարդը մեկնելով: Կարելի իր ձայնն անոր միացուց: Իրենց երգերը նման էին հին հաճոյքներու յիշատակին, որ հոգիին տրամութեամբ խառն ուրախութիւն մը կը բերէ. վախճանեալ բարդերու ստուերներն անոնց ձայնը լսեցին Սլիմորա լեռան վրայ, և իրենց քաղցրիկ

շեշտերը անտառներուն մէջ սփռուելով՝ ուրախացուցին գեշերանց լռանիստ հովիտները:

Այսպէս երբ, ցորեկին, ծերունի Օստիանը կը նստի հովասուն հովտի մը մէջ, սխալ կը համար մեղուին բզզիւնը ախեղբաւ լսելու համար մեղուին բզզիւնը ախեղբաւ կան անպորբութեան մէջ, զեփիւտները երբեմն երբեմն այս քաղցր մրմունջը կը տառնին, բայց շուտով կը դառնայ ան թովելու իր ունկնդիր տկանջը:

«Հնչեցուցէք, ըսաւ Կուկուլին, հնչեցուցէք հոչակաւոր Փինգալի երգը, այն երգը՝ զոր կը սիրէ ան լսել, երբ երազները կ'իջնեն երկինքէն և իր քունին կը խառնուին, երբ տաւիղներն իր բարեկամներուն նուին, երբ տաւիղներն իր պալատին բոցերը կը հնչեն հեռուն, և իր պալատին բոցերը կը հազիւ աղօտ նշոյլ մը կը սփռեն Սելմայի որմներուն վրայ:

«Կամ մանաւանդ երգեցէք երգը Լարայի և վիշաք Կալմարի¹ մօրը, երբ ի զուր

1. Կալմար, որդի Մաթայի. իր մահը պատմուած է Փինգալի քերթուածին երրորդ երգին մէջ: Մաթայի միակ որդին էր, և իր ընտանիքն իր մահով վերջացաւ: Լարա գետին ակունքը կը բնակէր Լեգոյի լիճին շրջակայքը, անտաւաւ կը բնակէր Լեգոյի տեղերը, ուր էր այն ատեն Կուկուլին. և Կալմարի բնակարանը ատենելով է որ կը յիշէ անոր մահը ու մօրը վիշաք:

միտոնց իր որդին իր բլուրներուն վրայ, և նշմարեց իր տանը մէջ անոր աղեղին խորտակուիլը:

«Կարբիլ, կախէ՛ այն ճիւղէն Կայիրբարի վահանը, և քովը դեր Կուկուլլինի նիզակը: Վաղը, արեւուն առաջին նշոյլներուն՝ պիտի տամ պատերազմի նշանը»:

Կ'ըսէ ու կը կռթնի Կուկուլլին իր հօրը վահանին: Լարայի երզը կը սկսի: Հարիւր բարդեր հեռուն տալիղ կը դարնեն:

Կարբիլ՝ պիտին քով կը մնայ, և կ'երգէ այս խօսքերը սրտածմլիկ նուագով:

ԿԱՐԲԻԼ

Ալիլէտա, մեծարեղի մայր Կալմարի, ինչո՞ւ համար աչքերդ անդադրում գէպ ի անապատ կը դարձնես: Որդւոյդ դարձին կը սպասես: Բայց անոնք որ բլրան վրայ կը նշմարես, իր մարտիկները չեն. հեռաւոր անտառ մըն է անի: Զայնը զոր կը լսես, Կալմարի ձայնը չէ, Ալիլէտա, լերան հովին մոնչիւնն է անի:

ԱԼԿԼԵՏԱ

Ո՞վ է որ կ'անցնի այսպէս Լարայի հեղեղատէն, քո՞յր նշանաւոր Կալմարի: Իր որդւոյն նիզակը չէ՞ որ կը տեսնէ Ալիլէտա:.. Բայց պառաւութիւնը կը տկարացնէ տեսութիւնս. նայէ՛, սիրելի Ալոնա, Մաթայի որդին չէ՞ տեսածս:

«Ոչ, ան ձեր կաղնի մըն է՝ պատասխանեց լանեց լալով չքնաղ Ալոնան. Ալիլէտա, կաղնի մըն է անի ծոած Լարայի հեղեղատէն վրայ: Բայց ո՞վ է ան՝ որ առաջ կուտայ զաշտին մէջէ: Իր տաքնապափոյթ քալումըքը նշան մըն է ձախողանքի. Կալմարի նիզակը կը բերէ. ո՞վ մայր իմ, արեւներանդ է ան»:

ԱԼԿԼԵՏԱ

Արեւներանդ... Թշնամին արեւն է ան. ոչ նիզակը և ոչ աղեղը որդւոյս չլարձան երբեք պատերազմէ առանց այդ փառապանծ նշմարներուն. բանականը կ'անհետնի անոր առջեւ, ինչպէս չոր ցախը լալիլէզ հորին առջև:

Երիտասարդ¹, ո՞ւր է Ալիլէտայի որդին։
Կը դառնայ ան յաղթական իր վահաննե-
նեբուն շառաչիւնովը։ Տխուր կ'երեւաս դուն,
կը լռես. ահ, Կալմար ոչ եւս է։ Կեցի՛ր,
մարտիկ, մի՛ ըսեր ինծի թէ ինչպէս ինկաւ.
չեմ կրնար լսել իր վերքին վրայ....

ԿԱՐՐԻԼ

Ալիլէտա, յարգելի մայր Կալմարի, ինչո՞ւ
աչքերդ անդադրում դէպ ի անապատ կը
դարձնես։...

Այսպէս կ'երգէր Կարրիլ։ Կուկուլին կ'ըն-
կողմանի իր լայն վահանին վրայ, բարդերը
կը հանգչին իրենց տաւիղներուն վրայ, և
քունը կը փակէ քաղցրօրէն անոնց թար-
թիչները։

Արթուն էր միայն Սեմյի որդին, հոգին
զբաղած պատերազմի պատրաստութիւննե-
րով։ Բոցավառ կաղնիները կը սկսէին մարիլ
և կարմրորակ շողիւն մը միայն կ'արձա-
կէին։ Տկար ձայն մը կը մըմնջէ իր ա-

1. Կը դառնայ Լարնիրի, Կալմարի բարեկա-
մին, որ անոր մահուան բօթը կը բերէր։

կանջին. Կալմարի ուրուականը կ'երեւայ ա-
նոր վերջալոյսի նշոյլի մը վրայ։

Մարտիկին կուշտը լայն վերք մը կը
բացուի. իր մազերը՝ մահուան բրտնքով
թաթառուչ, կէս մը կը քօղեն իր գէմքը.
բայց գմնակ ուրախութիւն մը կ'ոգեւորէ իր
գոգախոր աչքերը. ուրուականը գերեզման
կը հրաւիրէ Կուկուլինը։

«Գիշերուան զաւակ, ըսաւ Երինի պետը
ոտքի ելլելով, Կալմարի՛ ստուեր, ինչո՞ւ
համար սեւ աչուիդ վրաս կը տնկես։ Մա-
թայեանդ, զիս ահաբեկե՛լ կը կարծես մա-
հագոյժ նշանով մը, և արգիլել որ չպատե-
րազմիմ՝ ղեռատի Կորմակի իրաւունքներուն
համար։ Ինչ որ կը յիշեմ, բազուկդ տկար
չէր պատերազմներու մէջ, և ձայնդ խաղա-
ղութիւն չէր մուրար։ Ինչո՞ւ համար հոգիդ,
ղութիւն չէր մուրար։ Ինչո՞ւ համար հոգիդ մը
Լարայի պետ, կու գայ վատ խորհուրդ մը
տալու ինծի։...

«Կալմար, ես երբեք չփախայ և ոչ ալ
զահանդեցայ սնոտի ցնորքներէ։ Մահուա՞ն
ոգի, դուն ապաղան չես զիտեր. անգոր է
բազուկդ, և օթարանդ անապատին հովերուն
վրան է։...

«Հոգիս վտանգներու մէջ մեծցաւ, և
զէքներու շաչիւնը սիրտս կ'ուրախացնէ։ Քա-

շուէ', գնա', հոգեգէշ, զուն Կալմարի ու
րուականը չես. վառնդի պատերազմները ա-
նոր զուարճութիւնն էին, և բազուկը կը
նմանէր երկինքի կայծակին...

Սառուրն աներեւոյթ կ'ըլլայ: Առաւօտուն
վարդակարմիր ճաճանչը հրդեհներ է արդէն
միջոցը. Կայիրբարի վաճանը կը հնչեցնէ
պատերազմին արձագանգը. Ուլլինի զաւակ-
ները կը խմբուին: Ջէնքերուն շառաչիւնը
կը սարսափեցնէ Լեզոյի ափունքները. Տոր-
լաթ կը հասնի:

«Ինչո՞ւ համար, ըսաւ ան Կուկուլլինի,
ինչո՞ւ համար բանակ մը ետիդ ձգած եր-
կիրս կու գաս: Կը ճանչնամ բազուկիդ զո-
րութիւնը. քաջութիւնդ հուր մըն է՝ զոր
ոչինչ չի կրնար մարել. ինչո՞ւ չես ուզեր
հետս կուռիլ, դիրկընդետա՞ն, ցախաստանին
վրայ, մինչ մեր մարտիկները, մեր շուրջը
կեցած, պիտի համրեն ընդհարումները մեր
վաճաններուն և փայլատակները մեր սուրե-
րուն: Եկուր ցուցադրէ՛ սոյն տեսարանին սի-
րատենչիկներուն՝ իմ քաջութիւնս և քու
պարտութիւնդ: Թող դիտեն մեր պատերազմը,
նման նաւաստիներուն, որոնք սարսափած՝
կը փախչին ու կը նային կուտակադէզ կու-
հակներուն, երբ կը խորտակին կը փշրին ա-
նոնք խուժի մը վրայ մոնչելով:

— Այո՛, ներկայութիւնդ կ'եռացընէ հո-
գիս, կը գոչէ Սեմյի որդին: Հուժկու է
բազուկդ, ո՞վ Տորլաթ, բայց պիտի առնես
խմինիս փորձը: Քաշուեցէք, Ուլլինի մար-
տիկներ Սլիմնայի կողերուն վրայ. դիտեցէք
Երինի պետը, ահաւասիկ իր փառքին օրը:

«Կարբիլ, եթէ Կուկուլլինը մեռնի, գնա
ըսէ Կոննալի որ զինքը Տոգորմա բռնող հո-
վերն անիծեցի, զինքը՝ որ միշտ քովս կը
տեսնէի, և որ միշտ՝ ինչպէս վտանգներու
նայնպէս փառքերու բազորդ եղաւ: Գնա
ըսէ իրեն որ իր սուրը հովանի ըլլայ դե-
ռատի Կորմակին վրայ, և իր խորհուրդները
լսուին Տեմսրա վտանգի օրը...»

Կը խոյանայ Կուկուլլին, երկիրը կը
հեծէ զէնուզարդին ծանրութենէն: Կարծես
Լոգայի զարհուրելի սգին է, երբ կու գայ
ան՝ շանթը հետն առած, և իր շունչը մահ
կը փսխէ. իր ամպը կը հովաթեւէ Լոկլինի
պարիսպներուն վրայ. մահահրաւէր բազուկը
հրեղէն տէգ մը կը ճօճէ, և կայծակներով
թռնաւոր ծամերը ծուփ ի ծուփ կը ծա-
ծանին հովերէն:

Իր փառքին օրն՝ այսպէս կը յառաջէր
Կուկուլլին: Տորլաթ ինկաւ անոր ձեռքէն.
Լեզոյի հերոսները լացին և հաւաքուեցան

իրենց պետին շուրջը: Հազար սուրբեր մէկանց կը շողշողան, հազար սլաքներ կը շէն, բայց ժայռ մըն է Կուկուլին՝ ծնծուած ապրիկար կոհակներէ:

Իր հարուածներուն տակ մարտիկները կ'իյնան զունդազունդ, իր սուրը արեան գետակ մը կը փորէ: Սլիմորայի բլուրը կը հնչէ պատերազմի խօշիւներով: Ուլլինի զաւակները կը թռչին յօգնութիւն իրենց պետերուն: Դիակները կը կարմրցնեն Լեգոյի ափունքներուն տիղմը: Երկնի պետը կը յաղթանակէ:

Յաղթական կը դառնար.... բայց յանկարծ դաւալը կը տարածուի գէմքին վրայ և ուրախութիւնը կը ջնջուի: Իր աչքերը կը մարին տխուր լուծեամբ մը, մերկ սուրը կը դողդողայ ձեռքին մէջ, և նիզակը կը խոնարհի իւրաքանչիւր բայլին:

«Կարբիլ, ըսաւ հերոսը նուաղկոտ ձայնով մը, կը զգամ որ զօրութիւններս կը թողլքեն զիս. օրերս պիտի սուգուն անցեալին մէջ, և արշալոյսը պիտի չենլէ այլ եւս ինծի համար. բարեկամներս պիտի փնտռեն զիս Տեմուր, և ալ պիտի չգտնեն:

Կորմակ պիտի լայ իր պալատին մէջ, և պիտի ըսէ. «Ո՛ր է Տուրայի պետը»: Բա-

րեկամ, փառքով կը մեռնիմ, և անունս պիտի ապրի բարոյեւուն երգերուն մէջ. եւ ըրտասարգ մարտիկը պիտի ըսէ ինքն իրեն. «Ո՛հ, ո՛ր էր Կուկուլինի պէս մեռնէի, փառքը շրջապատեց միշտ զանի ճաճանաւութեամբ պատմութեանի մը պէս, և իր համբաւը մեծ է ինչպէս աշխարհը...»

«Կարբիլ, կորզէ՛ նետը որ մխուած է կուշտս. զետեղէ՛ Կուկուլինը այս ծառին տակ, և դէր քովս Կայիրբարի վահանը, որպէս զի տեսնեն որ հայրերուս զէնքերուն մէջ կը մեռնիմ:

Ոչ եւս է ուրեմն, Սեմյի որդին, աղաղակեց Կարբիլ հառաչելով: Թախիծը կը թագաւորէ Տուրայի պարիսպներուն մէջ, և վիշտը կը բնակի Դունսկար: Ամուսինդ՝ ծաղիկ հասակին՝ այրի կը փայլի իր որդւոյն՝ հետ. նորափթիթ Կոնլոբը, իր ցեղին յոյսը, պիտի վազէ մօրը և պիտի հարցնէ թէ ինչո՛ւ կու լայ: Ու պիտի վերցնէ աչքերը զէպ ի կամարը իր պալատին, և պիտի հոն տեսնէ իր հօրը զէնքերը. «Որո՞ւ է այս սուրը»

1. Կոնլոբ, նշանաւոր յետոյ իր քաջութիւններով: Նիզակընկէցութեան մէջ իր հարտաբուծութիւնը առակի կարգ էր անցեր Իսլանտայի հիւսիսակողմը:

պիտի ըսէ, և այս բառերը պիտի կեղեքեն մօրկանը սիրտը....»

Բայց ո՞վ է այն հերոսը որ կը յառաջէ, փայլակներն թաց՝ նման պատերազմիկ նժոյզին: Շլմորած աչքերն իր բարեկամը կը փնտռեն: Կոննալ, Կոլգարի զաւակ, ո՞ւր էիր դուն երբ հերոսն ինկաւ: Տոգորմայի ծովն՝ արգիլեցին նաւը:

Քաջերը մեռան պատերազմին մէջ, և դուն հոն չէիր. չլսուի՝ այս բօթը Սեմայի մէջ. Փինգալը պիտի հեկեկայ, և պիտի արտասուեն անապատի զաւակները:

Լեդոյի ալիքներուն բով կը բարձրացնեն Կուկուլլինի շիրիմը. քիչ մը հեռուն կը թաղեն Լուսթը¹, իր հաւատարիմ շունը, իր որսի ընկերը, որ սրտին ցաւէն մեռաւ ահոր գիակին վրայ:

Խաղաղութիւն հոգիիդ, ով Սեմայի որդի. ահարկու էիր պատերազմին մէջ: Սարսափը հետդ էր, և մահը զրօշիդ ետեւէն կը վազէր. յաւերժական խաղաղութիւն հոգիիդ, ով որդի Սեմայի, հոչականուն պետ Դունսկարի:

2. Հին ատենը սովորութիւն էր մեռելին քովը թաղել անոր սիրելի շունը, այս սովորոյթը միայն Սկովաիացաց յատուկ չէր, այլ բոլոր հին ազգերուն՝ իրենց զիւցազնական ժամանակներուն մէջ:

«Չինկար դուն թշնամիիդ սրովը. արինդ չկարմրցուց ոսոխիդ նիզակը. նետ մը ձեղքեց օդը, և մահուան խայթոցը խոցեց քեզ. բայց ան՝ որուն անդօր ձեռքը արձակեց մահադիմ սլաքը՝ չիմացաւ բան մը:

«Խաղաղութիւն հոգիիդ, ով Մառախուղներու կղզիին թագաւոր:

«Քաջերը ցրուեցան Տեմորայի մէջ. Կորմակ մինակ է պալատը: Երիտասարդ թագաւորը կու լայ և կը հառաչէ, վասնզի չես դառնար, ո՞վ Կուկուլլին, ա՛լ չի լսեր շառաչը վահանիդ, և թշնամիները կը շրջապատեն զանիկա: Քաղցր հանդիստ վայելէ անձաւիդ մէջ, ո՞վ լուսափողփող արեւակ հերոսներու, ո՞վ վահան Երինի:

«Բրազելան՝ ալ չի յուսար վերադարձիդ. փրփրադէզ կոհակները՝ ալ նաւիդ առագաստները չի կարծեր: Ալ չի գար ափունքը շականջելու նաւաստիներուդ աղաղակները:

«Նստած է պալատիդ մէջ, ակնապիշ զէնքերուն վրայ ամուսնին՝ զոր կորսնցուց: Կու լայ անմխիթար, Սորդլանի զուսարը, վասնզի ալ պիտի չտեսնէ իր սիրականը...

«Երջանիկ ըլլայ հոգիդ մեռելներուն ըստ ուերներուն մէջ, ո՞վ պետդ Կրոմլայի սեւ գաթներուն»:

ՑԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

ԵՋ

Ա

Օստիան

	1
Փինգալ	159
Կոմալա	175
Կարսի պատերազմը	193
Ինիստոնայի պատերազմը	205
Լորայի պատերազմը	225
Սեւմայի երգերը	245
Կալթոն և Կոլմալ	263
Լաթմոն	287
Իթոնայի առեւանգումը	301
Կրոմայի պատերազմը	327
Կարլթոն	357
Կուկուլեի մահը	

STANDARD FORM NO. 64

1. The purpose of this document is to provide a summary of the information contained in the report.

2. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

3. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

4. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

5. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

6. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

7. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

8. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

9. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

10. The information is presented in a clear and concise manner, and is intended to be used as a reference.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0170588

3710

82

O-48